

TUNNUSTUKSIA

JEAN-JACQUES
ROUSSEAU

TUNNUSTUKSIA

Valikoima otteita

Suomentanut Edwin Hagfors

GUMMERUS

Ranskankielinen alkuteos *Les Confessions* ilmestyi vuonna 1782

© Gummerus Kustannus Oy

Neljäs painos

Kustantaja:

Gummerus Kustannus Oy

Helsinki

Painopaikka:

Bookwell Oy

Juva 2012

ISBN 978-951-20-9136-2

LUKIJALLE

Rousseaun Tunnustukset-niminen teos on hänen omaelämäkertansa. Laajasta alkuteoksesta on tähän suomennettu tärkeimmät kohdat, ne, jotka suomentajan käsityksen mukaan ovat tekijälle luonteenomaisimmat, hänen persoonallisuudelleen kuvaavimmat tai joissa hän kertoo kehityksellensä tärkeimpiä elämyksiään. Suomentamatta jätettyjen kohtien sisällyksestä on annettu lyhyet selostukset, joista kukin sitoo seuraavan suomennetun otteen edelliseen, niin että lukija voi saada teoksen sisällyksestä kokonaiskäsityksen, vaikkei sitä ole kokonaan suomennettu.

Rousseau eli vuodesta 1712 vuoteen 1778. Tunnustukset ulottuvat kuitenkin vain vuoteen 1766. Kokonaisuuden vuoksi on sen tähden tämän kirjan lopussa lyhyesti tehty selkoa hänen elämänsä ulkonaisista vaiheista mainitun vuoden jälkeen.

Suomentaja

ENSIMMÄINEN KIRJA

1712–1728

Ryhdyn tehtävään, jommoiseen kukaan ei ole koskaan ryhtynyt eikä vastedes ryhdy. Aion näyttää lähimmäisilleni ihmisen täysin oikeassa luonnossaan, ja se ihminen olen minä.

Minä yksin. Tunnen sydämeni ja tunnen ihmiset. En ole luonnostani samanlainen kuin yksikään ihminen, jonka olen nähnyt; uskallan luulla, etten ole samanlainen kuin yksikään toinen elävä ihminen. Jos en ole parempi, olen ainakin toisenlainen. Onko luonto tehnyt hyvin vai pahoin särkiessään muotin, johon se minut valoi, sen voi päättää vasta kun on lukenut, mitä tässä olen kirjoittanut.

Soikoon viimeisen tuomion pasuuna milloin tahansa; minä astun tämä kirja kädessä korkeimman tuomarin eteen. Sanon lujalla äänellä: – Kas tässä mitä olen tehnyt, mitä olen ajatellut, mitä olen ollut. Olen kertonut hyvän ja pahan yhtä avomielisesti. En ole salannut mitään pahaakaan enkä lisännyt mitään hyvää; ja jos olen tullut käyttäneeksi jotakin merkityksetöntä koristetta, niin se on aina tapahtunut vain täyttääkseni jonkin muistini puutteellisuudesta johtuvan aukon. Olen voinut otaksua todeksi sellaista, minkä tiesin voineen olla totta, en koskaan sitä, minkä tiesin olevan väärää. Olen näyttänyt itseni sellaisena kuin olin: halveksittavana ja halpamielisenä, milloin sellainen olin; hyvänä, jalomielisenä, ylevänä, kun sellainen olin; olen paljastanut sisimpäni sellaisena kuin sinä itse olet sen nähnyt, Iäinen Olento. Kokoa ympäril-

leni lähimmäisteni lukematon joukko; kuunnelkoot he tunnustuksiani, valittakoot häpeällisiä tekojani, punastukoot viheliäisyyksiäni. Paljastakoon kukin heistä vuorostaan sydämensä sinun valtaistuimesi juurella yhtä vilpittömästi, ja sanokoon sitten sinulle yksi ainoakin heistä, jos uskaltaa: ”Minä olin parempi kuin tuo ihminen”.

Olen syntynyt Genève:ssä vuonna 1712 kansalaisesta Isaac Rousse-austa ja kansalaisesta Suzanne Bernardista. Viidentoista lapsen kesken jaettava varsin vähäinen omaisuus kun oli supistanut isäni osuuden melkein olemattomiin, hänellä ei ollut toimeentulonsa hankkimiseksi muuta kuin kellosepänammattinsa, jossa hän olikin sangen taitava. Äitini, pastori Bernardin tytär, oli rikkaampi: hänellä oli älykkyyttä ja kauneutta. Isäni ei ollut helposti saanut häntä. Heidän rakkautensa oli alkanut melkein yhdessä heidän elämänsä kanssa; jo kahdeksan–yhdeksänvuotiaina he kävelivät joka ilta yhdessä la Treillellä; kymmenen vuoden ikäisinä he olivat jo erottamattomat. Myötätunto, sielujen sopusointu, lujitti heissä tottumuksen virittämän tunteen. Molemmat luonnostaan hellinä ja tunteellisina he odottivat vain hetkeä, jolloin huomaisivat jossakin toisessa saman luonteenlaadun, tai pikemmin-kin se hetki odotti heitä itseään, ja kumpikin vuodatti sydämensä ensimmäiselle, joka avautui sitä vastaanottamaan. Kohtalo, joka näytti asettavan esteitä heidän lemmelleen, sai sen vain yltyämään. Kun nuori rakastunut mies ei voinut saada rakastettuaan, hän riutui surusta; tyttö kehotti häntä matkustamaan pois unohtaakseen hänet. Hän oli turhaan matkoilla ja palasi rakastuneempina kuin konsanaan. Hän tapasi jälleen rakastettunsa hellänä ja uskollisena. Sen koetuksen kestätyään he eivät voineet muuta kuin rakastaa toisiaan koko elämänsä ajan; he vannoiivat sen, ja taivas siunasi heidän valansa.

Gabriel Bernard, äitini veli, rakastui yhteen isäni sisarista; mutta tämä suostui menemään veljelle vain sillä ehdolla, että hänen veljensä saisi veljen sisaren vaimokseen. Rakkaus sai kaikki järjestyään, ja molemmat avioliitot solmittiin samana päivänä. Siten enoni oli tätini

mies, ja heidän lapsistaan tuli kaksinkertaisia täysiä serkkujani. Vuoden kuluttua heitä syntyi yksi kummallakin taholla; sitten täytyi vielä kerran erota.

Enoni Bernard oli insinööri; hän lähti palvelukseen Keisarikuntaan ja Unkariin prinssi Eugenin johdolla. Hän kunnostautui Belgradin piirityksessä ja taistelussa. Ainoan veljeni syntymän jälkeen isäni lähti Konstantinopoliin, jonne hänet oli kutsuttu, ja pääsi seraljin kellosepäksi. Hänen poissa ollessaan äitini joutui kauneutensa, älykkyytensä, lahjakkuutensa vuoksi monien ihailun kohteeksi. Herra de la Closure, Ranskan residentti, oli innokkaimpia osoittamaan sitä hänelle. Hänen tunteensa mahdoin olla väkevä, koskapa kolmekymmentä vuotta myöhemmin näin hänen heltyvän puhuessaan minulle äidistäni. Torjuakseen hänet luotaan äidilläni oli apunansa muutakin kuin hyveellisyys: hän rakasti hellästi miestänsä. Hän pyysi hartaasti isääni palaamaan; tämä jätti kaikki ja palasi. Minusta tuli sen paluun surkea seuraus. Kymmenen kuukauden kuluttua minä synnyin heikkona ja sairaana. Maailmaan tuloni maksoi äitini hengen, ja syntymäni oli ensimmäinen onnettomuuksistani.

En ole saanut tietää, kuinka isäni kesti tuon menetyksen, mutta tiedän, ettei hän ikinä lakannut sitä suremasta. Hän oli näkevinään jälleen äitini minussa eikä voinut unohtaa, että olin riistänyt hänet häneltä. Koskaan hän ei syleillyt minua niin, ennen olisi hänen huokauksistaan, hänen kouristuksentapaisista puristuksistaan tuntenut, että hänen hyväilyihinsä yhtyi katkeraa kaipausta; se teki ne vain sitä hellemmiksi. Kun hän sanoi minulle: ”Jean-Jacques, puhukaamme äidistäsi”, niin minä vastasin: ”No niin, isä, sitten meille tulee itku”, ja jo nämä sanatkin nostivat kyynelät hänen silmiinsä. ”Ah!” hän sanoi vaikeroiden, ”anna hänet minulle takaisin, lohduta minua häntä suremasta, täyt se tyhjyys, jonka hän jätti sieluuni. Rakastaisinko sinua näin, jos olisit vain poikani?” Neljäkymmentä vuotta siitä, kun hän oli hänet menettänyt, hän kuoli toisen vaimon syliin, mutta ensimmäisen nimi huulillaan ja hänen kuvansa sydämensä pohjassa.

Sellaiset olivat vanhempani. Kaikista lahjoista, jotka taivas oli heille jakanut, tunteellinen sydän on ainoa, jonka he minulle jättivät; mutta se oli luonut heidän onnensa ja on saanut aikaan kaikki minun elämäni onnettomuudet.

Syntyessäni olin vähissä hengin; eloonjäämisestäni ei ollut paljon toiveita. Olin saanut mukaani siemenen vaivaan*, joka vuosien mittaan on äitynyt ja joka nyt jättää minut joskus rauhaan vain tuottaakseen minulle sitä julmempia kärsimyksiä toisella tavalla. Eräs isäni sisar, rakastettava ja järkevä tyttö, hoiti minua niin huolellisesti, että sai minut pelastetuksi eloon. Tätä kirjoittaessani hän on vielä elossa ja hoitaa kahdeksankymmenvuotiaana miestään, joka on häntä nuorempi, mutta väkijuomien riuduttama. Rakas täti, annan Teille anteeksi, että saitte henkeni säilymään, ja minua surettaa, että päivienne päättyessä en voi antaa Teille yhtä hellää hoitoa kuin Te tuhlaten annoitte minulle elämäni alkessa. Imettäjäni Jacqueline on myöskin vielä elossa, terveenä ja rotevana. Kädet, jotka avasivat silmäni syntyessäni, voivat sulkea ne kuollessani.

Minulla oli tunteita ennen kuin ajatuksia: sehän on ihmisten tavallinen kohtalo. Minä sain kokea sen selvemmin kuin joku toinen. En tiedä, mitä tein viiden kuuden vuoden ikään asti. En tiedä, miten opin lukemaan; muistan vain ensimmäiset lukemani ja miten ne vaikuttivat minuun: siitä ajasta luen keskeytymättömän tietoisuuteni itsestäni alkaneen. Äitini oli jättänyt jälkeensä romaaneja; aloimme lueskella niitä illallisen jälkeen, isäni ja minä. Aluksi oli tarkoitus vain harjaannuttaa minua lukemaan hauskojen kirjojen avulla; mutta pian mielenkiinto kävi niin voimakkaaksi, että luimme vuorotellen lakkaamatta ja vietimme yöt sitä tehden. Emme koskaan voineet lopettaa, ennen kuin päästyämme kirjan loppuun. Joskus isäni, kuullessaan aamulla pääskyjen visertelevän, sanoi aivan häpeissään: ”Menkäämme nukkumaan; minä olen lapsellisempi kuin sinä.”

* Se oli virtsaampi.

Tämän vaarallisen menetelmän avulla opin vähässä ajassa sekä tavattoman sujuvasti lukemaan ja käsittämään että ymmärtämään intohimoja ikäisekseni ainutlaatuisessa määrässä. Minulla ei ollut vielä mitään käsitystä tosioloista, kun jo kaikki tunteet olivat minulle tuttuja. En ollut käsittänyt mitään ajatuksellani, olin omaksunut kaikki tunteellani; ja sankarieni kuvitellut onnettomuudet pusersivat silmistäni sata kertaa enemmän kyyneliä lapsuudessani, kuin konsanaan olen niitä vuodattanut omien onnettomuuksieni johdosta. Nämä sekavat mielenliikutukset, jotka tunsin kerran toisensa jälkeen, eivät vahingoittaneet järkeä, jota minulla ei vielä ollut, mutta ne muovailivat sen toisenlaiseksi ja antoivat minulle ihmiselämästä kummallisista ja romaanimaisia käsityksiä, joita kokemus ja ajattelu eivät koskaan ole saaneet minussa oikein korjaantumaan.

Romaanit loppuivat kesän päättyessä 1719. Seuraavana talvena alkoi toinen nuotti. Kun äitini kirjasto oli luettu loppuun, käytiin käsiksi siihen osaan hänen isänsä kirjastoa, jonka olimme saaneet periä. Onneksi siinä oli hyviä kirjoja; ja toisin tuskin saattoi ollakaan, sen kirjaston kun oli koonnut tosin kyllä pappi, ja oppinutkin, sillä se oli muotina siihen aikaan, mutta hienoaistinen ja älykäs mies. *Le Sueurin Kirkon ja keisarikunnan historia*, Bossuet'n *Yleisen historian esitys*, Plutarhoksen *Kuuluisat miehet*, Nani'n *Venetsian historia*, Ovidiuksen *Metamorfoosit*, *La Bruyère*, Fontenellen *Maailmat*, hänen *Vainajien vuoropuheensa* ja muutama nide Molièreä siirrettiin isäni työpajaan, ja minä luin niitä hänelle joka päivä hänen työskennellessään. Mielistyi niihin siihen määrään, että se sillä iällä on harvinaista ja ehkä ainutlaatuista. Varsinkin Plutarkhoksesta tuli minun mieliluettavaani. Nautinto, jolla häntä luin yhä uudestaan, sai minut vähän toipumaan romaanikuumeestani, ja pian pidin Agesilaoksesta, Brutuksesta ja Aristeideestä enemmän kuin Orondatesta, Artamènestä ja Jubasta. Nämä kiintoisat lukemiset, isäni ja minun väliset keskustelut, joihin ne antoivat aiheen, kehittivät sitä vapauden- ja tasavaltalaishenkeä, sitä lannistumatonta ja pelotonta

iestä ja orjuutusta sietämätöntä luonnetta, joka ei ole antanut minulle rauhaa koko elämäni aikana sellaisissakaan tilanteissa, jotka olivat vähimmin omiaan sen vapaaseen ilmentämiseen. Askarrellessani ajatuksissani lakkaamatta Roomassa ja Ateenassa, ikään kuin eläisin yhdessä sikäläisten suurten miesten kanssa, itsekin tasavallan kansalaisena ja syntyneenä isästä, jonka väkevin intohimo oli isänmaanrakkaus, innostuin siitä samoin kuin hän; olin olevinani kreikkalainen tai roomalainen; minusta tuli se henkilö, jonka elämäkertaa luin; kertomus niistä luonteenlujuuden ja pelottomuuden piirteistä, jotka olivat sykkähdyttäneet sydäntäni, sai silmäni säihkymään ja ääneni voimakkaana kaihumaan. Eräänä päivänä kun aterioitaessa kerroin tarinan Scaevolasta, ihmiset pelästyivät nähdessään minun astuvan esiin ja pitävän kättäni hiillospannun päällä esittäökseni havainnollisesti hänen tekonsa.

Minulla oli itseäni seitsemää vuotta vanhempi veli. Hän opiskeli isäni ammattia. Se tavaton hellyys, jota tunnettiin minua kohtaan, vaikutti, että häntä kohdeltiin jonkin verran välinpitämättömästi, ja sellaista en suinkaan hyväksy. Hänen kasvatuksensa kärsi siitä välinpitämättömyydestä. Hän alkoi elää irستاilevaa elämää jopa ennen kuin oli oikean irstailijan iässä. Hänet pantiin oppiin toiselle mestarille, mutta sieltä hän karkaili niin kuin oli tehnyt kotitalostakin. Minä tuskin ollenkaan tapasin häntä, tuskin voin sanoa tehneeni tuttavuutta hänen kanssaan, mutta silti rakastin häntä hellästi, ja hän rakasti minua, mikäli poikalurjus voi mitään rakastaa. Muistan, että kerran isäni kurittaessa häntä ankarasti ja vihoissaan heittäydyin kuohuksissani väliin ja puristin hänet tiukasti syliini. Suojelin häntä siten ruumiillani ottaen vastaan hänelle aiotut lyönnit ja pysyin niin itsepintaisesti siinä asennossa, että isäni lopulta täytyi armahtaa häntä, joko huutojeni ja kyynelteni lepyttämänä tai ollakseen kolhimatta minua pahemmin kuin häntä. Vihdoin veljeni pillastui niin pahoin, että lähti karkuun ja katosi kokonaan. Vähän myöhemmin saatiin tietää että hän oli Saksassa. Hän ei kirjoittanut kertaakaan. Siitä pitäen hänestä ei ole enää saatu tietoja, ja niin minä jäin ainoaksi pojaksi.

Jos tuota poikaparkaa kasvatettiin huolimattomasti, niin toisin oli laita hänen veljensä, ja kuningasten lapsia ei voitane hoitaa suuremmalla harrastuksella kuin minua hoidettiin ensi vuosinani, koko ympäristöni kun jumaloi minua ja, mikä on paljon harvinaisempaa, aina kohteli minua rakastettuna, ei koskaan hemmoteltuna lapsena. Siihen asti kun lähdin isäni talosta, ei minun annettu kertaakaan juoksennella yksin kadulla toisten lasten kanssa; koskaan ei tarvinnut minussa masentaa eikä tyydyttää mitään sellaista kummallista oikkuu, jollaisista syytetään luontoa ja jotka kaikki johtuvat vain kasvatuksesta. Minulla oli iälleni ominaiset viat: olin lörrpäsuiainen, herkuttelija, joskus valehtelin. Saatoin varastaa hedelmiä, makeisia, ruokaa; mutta koskaan en huvikseni tehnyt pahaa, vahinkoa, syyttänyt toisia, kiusannut eläinraukkoja. Muistan kuitenkin pissineeni kerran erään rouva Clot-nimisen naapurivaimomme pataan hänen ollessaan kirkossa. Tunnustanpa, että se muisto vieläkin saa minut nauramaan, sillä rouva Clot, kunnan eukko muuten, oli kyllä kärttyisin vanha vaimo, minkä eläessäni olen tuntenut. Sen pituinen on lyhyt ja totuudenmukainen kertomus kaikista pahoista teoistani lapsuuteni aikana.

Mitenkäpä minusta olisi tullut häijy, kun minulla oli silmieni edessä vain lempeyden esikuvia ja ympärilläni vain maailman parhaita ihmisiä? Isäni, tätini, imettäjäni, sukulaiseni, ystävämme, naapurimme, kaikki, jotka olivat ympärilläni, eivät tosin totelleet minua, mutta rakastivat minua; ja minä samoin rakastin heitä. Pyyteitäni kiihotettiin niin vähän ja vastustettiin niin vähän, ettei johtunut mieleenikään tekemällä tehdä niitä itselleni. Voin vannoa, että siihen asti kun jouduin mestarille palvelukseen en tiennyt, mitä oikku on. Paitsi milloin olin lukemassa tai kirjoittamassa isäni luona, tai milloin imettäjäni vei minut kävelemään, olin aina yhdessä tätini kanssa, katsellen kun hän ompeli, kuunnellen kun hän lauloi, istuen tai seisten hänen vieressään; ja olin tyytyväinen. Hänen hilpeytensä, hänen lempeytensä, hänen miellyttävät kasvonsa jättivät mieleeni niin voimakkaita, vaikutelmia, että

vieläkin näen hänen ilmeensä, hänen katseensa, hänen asentonsa; muistan hänen pienet hyväilevät puheensa; osaisin sanoa, kuinka hän oli pukeutunut ja millainen oli hänen hiuslaitteensa, unohtamatta kahta kiemuraa, jotka hänen mustat hiuksensa sen ajan muodin mukaisesti muodostivat hänen ohimoilleen.

Olen varma siitä, että saan kiittää häntä mieltymyksestäni tai oikeammin sanoen intohimoisesta rakkaudestani musiikkiin, joka oikein kehittyi minussa vasta paljon myöhemmin. Hän osasi ihmeen suuren joukon sävelmiä ja lauluja, joita hän lauleli ohuella, hyvin pehmeällä äänellä. Tämän oivallisen tytön sielun kirkas levollisuus piti hänestä ja koko hänen ympäristöstään loitolla kaiho- ja surumielen. Hänen laullaan oli minuun sellainen viehätysvoima, etteivät ainoastaan monet hänen lauluistaan ole alati pysyneet muistissani, vaan että vielä nyt, kun olen hänet menettänyt, niitä palautuu muistiini sellaisiakin, jotka lapsuudestani asti ovat olleet kokonaan unohtuneina, mutta sitä myöten kuin vanhenen, johtuvat mieleeni niin suloisina, etten voi sitä sanoin selittää. Kuka voisi uskoa, että minä, vanha lavertelija, huolien ja surujen kalvama, joskus yllätän itseni itkemästä kuin lapsi hyräillessäni noita pieniä lauluja jo särkyneellä ja vapisevalla äänellä?

Rousseau mainitsee sitten noista lauluista yhden, jonka sävelen hän muistaa hyvin, sanat vain osaksi, ja jota hänen on mahdoton laulaa hetyttä itkemään. Hän jatkaa:

Sellaiset olivat ensimmäiset kiintymykseni kohteet elämää alkaessani; siten alkoi minussa kehittyä tai näyttäytyä se samalla niin ylpeä ja niin hellä sydän, se naismainen mutta kuitenkin lannistumaton luonne, joka, häilyen aina heikkouden ja uljuuden, hempeyden ja siveellisen lujouden välillä, on loppuun asti saattanut minut ristiriitaan oman itseni kanssa ja saanut aikaan, että pidättyminen ja nautinto, huiken-

telu ja järkevyyks ovat yhtä suuressa määrässä jääneet minulta saavuttamatta.

Sekaantuneena erääseen yleistä järjestystä häiritsevään rettelöön Rousseauin isän täytyi poistua Genèvestä. R. jäi sinne enonsa holhouksen alaiseksi. Yhdessä enonsa pojan kanssa hänet pantiin täysihoittoon Bosseyn kylään Ylä-Savoijiin pastori Lambercier'n luo, tämän kasvatettavaksi ja opetettavaksi. R. ei siellä oppinut juuri paljon muuta kuin rakastamaan maaseutua ja luontoa. "Maaseutu", hän sanoo, "oli minulle jotakin niin uutta, etten voinut väsyä nauttimaan siitä. Mieltymykseni siihen oli niin voimakas, ettei se ole voinut haihtua milloinkaan. Sen helmassa viettämiäni onnellisten päivien muisto on saanut minut kaipaamaan elämää maalla ja sen iloja kaikkina ikäni kausina, kunnes pääsin sinne takaisin." Myöskin voimakkaalle ystävydentunteelle ja -tarpeelle, jotka myös pysyivät R:lle ominaisina kautta koko elämän, avautui Bosseyssä hänen sydämensä. Hän kohdisti ystävyytensä lähinnä serkkuunsa, mutta myöskin koko ympäristöönsä, ja halusi siltä saada ystävyyttä. "Hartain haluni oli olla jokaisen minua lähestyvän olennon rakastama", kuuluvat hänen sanansa. Hän viihtyi hyvin ja tunsu kiintymystä ja kunnioitusta kasvattajiaan, pastori Lambercier'tä ja tämän sisarta kohtaan. Neiti L:n hänelle antaman ruumiillisen rangaistuksen omituisesta vaikutuksesta hän, varoittaakseen sellaista umpimähkään käyttämästä, kertoo seuraavaa:

Niin kuin neiti Lambercier osoitti meitä kohtaan äidillistä hellyyttä, oli hänellä myöskin äidin valta, ja sen käytössä hän joskus meni niin pitkälle, että antoi meille lasten tavallisen rangaistuksen, kun olimme sen ansainneet. Jokseenkin kauan hän tyytyi vain uhkaamaan sillä, ja tämän minulle kokonaan oudon rangaistuksen uhka tuntui minusta hyvin pelottavalta; mutta rangaistustoimituksen jälkeen huomasin kokemuksesta sen vähemmän hirvittäväksi, kuin miltä se ennakolta oli tuntunut; ja vielä kummallisempaa oli, että tämä rangaistus sai minut

vielä hellempin kiintymään siihen, joka oli sen antanut minulle. Tarvittiinpa sen kiintymyksen koko vilpittömyys ja koko luontainen sävyisyyteni estämään minua tavoittelemasta saman käsittelyn uudistamista; sillä tuskaan, häpeäänkin, olin tuntenut sekaantuvan jonkinlaista aistillista nautintoa, joka saattoi minut pikemmin toivomaan kuin pelkäämään saavani kokea sitä uudestaan samasta kädestä. Totta on, että kun tässä epäilemättä oli mukana jonkinlainen varhainen sukupuoli-vaisto, sama rangaistus, jos olisin saanut sen hänen veljeltään, ei olisi tuntunut minusta lainkaan lystiltä. Mutta katsoen tämän luonnonlaatuun sellainen rankaisijan vaihdos tuskin oli pelättävissä; ja jos pidättyädyin ansaitsemasta kuritusta, niin tein sen yksinomaan pelosta, että pahoittaisin neiti Lambercier'n mielen; sillä niin voimakas on minussa hyväntahtoisuuden valta, sellaisenkin, jonka aistini ovat saaneet synty-mään, että se aina on hallinnut niitä sydämessäni.

Sama rangaistus toistui vielä kerran, mutta sitten neiti Lambercier huomasi sen tarkoitustaan vastaamattomaksi.

Kuka uskoisi, että tuo lapsen rangaistus, jonka sain kahdeksanvuotiaana kolmikymmenvuotiaan tytön kädestä, vaikutti ratkaisevasti mielitekoihini, vietteihini, intohimoihini, koko minuuteeni lopuksi ikääni, vieläpä tarkalleen päinvastaiseen suuntaan kuin minkä luulisi olleen siitä luonnollisena seurauksena? Samalla kun aistini heräsivät, viettini antoivat niin kokonaan pettää itsensä, että ne, rajoittuen siihen, mitä olin kokenut, eivät tulleet lainkaan tavoitelleeksi mitään muuta. Vaikka vereni melkein syntymästäni saakka hehkui aistillisuutta, säilyin puhtaana kaikesta tahrasta siihen ikään asti, jossa kylmimmät ja hitaimmat luonteet kypsyvät. Ollen kauan kiihdyksissä tietämättä mistä katselin ahmivin ja hehkuvin silmin kauniita naisia; alinomaa mielikuvitukseni palasi heihin, yksinomaan käyttääkseen heitä minulle erikoisella tavalla ja tehdäkseen heistä yhtä monta neiti Lambercier'tä.

Rousseau vakuuttaa saaneensa sekä kotonaan että Bosseyssa puhtaan ja siiveän kasvatuksen ja säilyneensä nuoruudessaan teoissaan puhtaana. Suh-teissaan naisiin hän oli arasteleva ja kaikkea muuta kuin yritteliäs. Ja sel-laisena hän sanoo myöhemminkin pysyneensä. "Niin olen kaiken ikäni", hän kirjoittaa, "himoinnut ja ollut vaiti niidenkin naisten parissa, joita eniten rakastin." Ja vielä: "Olen siis hyvin vähän omistanut naisia, mutta silti olen paljon nauttinut omalla tavallani, nimittäin mielikuvitukses-sani"

Hänen Bosseyssa-olonsa päättyi seuraavaan tapahtumaan:

Lueskelin eräänä päivänä yksin läksyäni keittiön viereisessä kamarissa. Palvelijatar oli pannut neiti Lambercier'n kammot arinalle kuivumaan. Kun hän palasi ottamaan niitä, huomattiin joukossa yksi, jonka toiselta puolelta kaikki piit olivat poikki. Ketä syyttää siitä vahingonteosta? Kukaan muu kuin minä ei ollut astunut kamariin. Minua kuulustellaan; minä kiellän koskeneeni kampaan. Herra ja neiti Lambercier ryhtyvät yhdessä asiaan, varoittavat ahdistavat ja uhkaavat minua; minä pysyn itsepintaisesti kiellossani; mutta vakaumus syllisyydestäni oli liian luja, se vei voiton kaikista vakuutteluistani, vaikka minua sitä ennen ei ollut huomattu niin häikäilemättömäksi valehtelijaksi. Asia katsottiin vakavaksi; sen se ansaitsikin. Häijyys, valhe, itsepäisyys näyttivät yhtä suu-ressa määrässä ansaitsevan rangaistuksen; mutta sillä kertaa sitä ei an-tanut minulle neiti Lambercier. Kirjoitettiin enolleni Bernardille; hän saapui. Serkkuparkani oli syytettynä toisesta yhtä raskaasta rikoksesta; meille annettiin sama rangaistus. Se oli hirvittävä. Jos, koettaen paran-taa paha sillä itsellään, olisi tahdottu ainaiseksi kuolettaa turmeltuneet aistini, ei olisi voitu käyttää parempaa keinoa. Ne jättivätkin minut rauhaan pitkäksi aikaa.

Minusta ei saatu puserretuksi tunnustusta, jota vaadittiin. Vaikka minut otettiin käsille useaan kertaan ja saatettiin mitä kauheimpaan tilaan, pysyin järkähtämättömänä. Olin kärsinyt vaikka kuoleman, ja

olinkin siihen valmis. Voimankin täytyi antaa perään lapsen pirulliselle itsepintaisuudelle, siksi näet sanottiin järkähtämättömyyttäni. Lyhyesti: läpäisin tämän julman koettelemuksen murjottuna, mutta voittoisana.

Tapahtumasta on nyt lähes viisikymmentä vuotta, enkä pelkää saavani toistamiseen rangaistusta samasta teosta. No niin, julistan Jumalan kasvojen edessä, että olin siihen syytön, etten ollut särkenyt enkä koskenut kampaan, etten ollut lähestynyt arinaa ja etten ollut sitä edes ajatellutkaan. Älköön minulta kysyttävä, kuinka tuo tuho tapahtui; sitä en tiedä, enkä voi sitä ymmärtää; tiedän vain aivan varmasti, että olin siihen syytön.

Ajateltakoon luonnetta, joka tavallisessa elämässä on ujo ja nöyrä, mutta tulinen, rohkea, lannistumaton intohimoissaan; lasta, jota aina on ohjattu järjen äänellä, aina kohdeltu lempeästi, tasapuolisesti, hyväntahtoisesti, jolla ei ollut aavistustakaan vääryydestä ja joka ensi kerran saa kokea niin hirvittävän vääryyden juuri niiden ihmisten taholta, joita hän eniten rakastaa ja kunnioittaa; mikä käsitysten kumous, mikä tunteiden sekasorto, mikä mullistus hänen sydämessään, hänen aivoissaan, koko hänen pienessä älyllisessä ja siveellisessä olemuksessaan! Sannon: ajateltakoon tätä kaikkea, jos se on mahdollista, sillä itse tunnen olevani kykenemätön selvittämään, mitä minussa silloin tapahtui, saamaan siihen vähintäkään järjestystä.

Minulla ei vielä ollut kylliksi järkeä huomatakseni, kuinka pahasti ulkonaiset seikat todistivat minua vastaan, ja asettuakseni toisten kannalle. Pysyin omalla kannallani, ja ainoa, minkä tunsin, oli erittäin ankara rangaistus rikoksesta, jota en ollut tehnyt. Ruumiillisesta tuskasta, vaikka se olikin kova, en paljon välittänyt; tunsin vain suuttumusta, raivoa, epätoivoa. Serkkuni, joka oli melkein samanlaisessa asemassa ja jota oli rangaistu tahattomasta rikkomuksesta niin kuin tahallisesta teosta, oli raivoissaan kuten minäkin ja virittäytyi niin sanoakseni samaan sävellajiin kuin minä. Maatessamme molemmat samassa vuoteessa me haltioituneina syleilimme toisiamme kouristuksentapaisesti,

olimme tukehtumaisillamme; ja kun nuoret sydämemme saatuaan hiukan lievitystä saattoivat purkaa suuttumustaan, nousimme istuallemme ja aloimme molemmat huutaa kaikin voimin sataan kertaan: *Carnifex, carnifex, carnifex!**

Tätä kirjoittaessani tunnen vieläkin valtimoni kiihtyvän; ne hetket tulen aina muistamaan, vaikka eläisin satatuhatta vuotta. Tämä ensimmäinen väkivallan ja vääryyden tunne on pysynyt niin syvälle syöpyneenä sieluuni, että kaikki siihen kohdistuvat ajatukset saavat minussa jälleen aikaan alkuperäisen mielenliikutuksen; ja tuo tunne, joka alkuaan koski vain minua, on itsessään niin lujittunut ja siihen määrään irtautunut kaikesta, mikä minua mieskohtaisesti koskee, että sydämeni alkaa hehkua nähdessäni minkä tahansa väärän teon tai kuullessani siitä kerrottavan, koskekoon se ketä tahansa ja tapahtukoon se missä tahansa, niin kuin sen vaikutus sattuisi minuun. Kun luen raa'an tyrannin julmuuksista, katalan papin ovelista ilkeyksistä, tekee mieleni lähteä iskemään väkipuukolla kuoliaaksi nuo konnat, vaikka itse saisin sata kertaa siinä surmani. Olen usein hikoillut ajaessani takaa tai kivittäessäni kukkoa, lehmää, koiraa tai muuta eläintä, jonka olen nähnyt kiusaavan toista vain siksi, että tunsii olevansa voimakkaampi. Tämä tunne saattaa minussa olla luontainen, ja niin luulenkin olevan; mutta ensimmäisen kärsimäni vääryyden syvälle painunut muisto oli siihen yhtyneenä liian kauan ja liian lujasti, jottei se olisi sitä suuresti vahvistanut.

Siihen päättyi lapsuuteni elämän hilpeä huolettomuus. Siitä ajasta alkaen lakkasin nauttimasta puhdasta onnea, ja tunnen vielä tänä päivänä, että lapsuuteni suloisten puolien muistot loppuvat siihen. Me jäimme vielä muutamaksi kuukaudeksi Bosseyhin. Elimme siellä samanlaisina kuin meille kuvataan ensimmäinen ihminen, kun hän vielä oli maallisessa paratiisissa, mutta oli lakannut siitä nauttimasta. Näen-

* Teloittaja!

näisesti siellä vallitsi entinen tilanne, mutta todellisuudessa aivan toinen olotila. Kiintymys, kunnioitus, läheinen suhde, luottamus eivät enää sitoneet oppilaita heidän ohjaajiinsa; emme enää nähneet näissä ikään kuin jumalia, joille sydämemme olivat kuin avoin kirja; häpesimme vähemmän pahan tekemistä ja pelkäsimme enemmän kiinnijoutumista; aloimme olla salakähmäisiä, niskoitella, valehdella. Kaikki ikämme paheet turmelivat viattomuutemme ja rumensivat leikkimme. Maaseutukin menetti silmissämme sulouden ja yksinkertaisuuden sydämeenkäyvän viehätyksen; se näytti meistä autiolta ja synkältä; se oli kuin verhoutunut huntuu, joka kätki meiltä sen kauneudet. Me lakkasimme viljelemästä pikku puutarhojamme, yrttejäamme, kukkiamme. Emme enää menneet raaputtamaan maanpintaa ja huutamaan ilosta nähdessämme kylvämästämme siemenestä nousseen idun. Aloimme inhota moista elämää; meitä alettiin inhota; enoni otti meidät takaisin, ja me erosimme herra ja neiti Lambercier'stä kyllästyneinä toisiimme ja paljonkaan surematta eroamistamme.

Bosseysta lähdöstäni kului lähes kolmekymmentä vuotta, joina minua ei huvittanut palauttaa mieleeni jossain määrin yhtäjaksoisia muistoja sielläolostani; mutta nyt, kun elettyäni ohi miehuuden iän alan vanheta, tunnen juuri niitten muistojen elpyvän jälleen, toisten sitä vastoin unohtuessa, ja painuvan mieleeni täynnä piirteitä, joiden viehätyks ja voimakkuus kasvaa päivä päivältä; ikään kuin, tuntien elämän jo häipyvän pois, koettaisin saada sen takaisin sen alkuajoilta lähtien. Pienimmätkin seikat niiltä ajoilta miellyttävät minua vain siksi, että ovat niiltä ajoilta. Muistan kaikkia yksityiskohtia myöten paikat, henkilöt, tunnit. Näen palvelijattaren tai rengin askartelemassa huoneessa, pääskysen pujahtavan ikkunasta sisään, kärpäsen istuutuvan kädelleni lausuessani ulkoa läksyäni; näen koko sisustuksen huoneessa, jossa olimme, herra Lambercier'n työhuoneen oikealla, vaskipiirroksen, jossa oli kaikkien paavien kuvat, ilmapuntarin, suuren seinäalmanakan, vadelmapensaita, jotka hyvin korkealla olevasta puutarhasta, johon ta-

lon tausta ulottui, kohosivat varjostamaan ikkunaa ja joskus kurot-
tautuivat sisään asti. Tiedän varsin hyvin, ettei lukijan ole kovinkaan
tarvis tietää tuota kaikkea, mutta minä, minä tunnen tarvetta kertoa
sen hänelle. Kunpa uskaltaisın kertoa hänelle myöskin kaikki pikku
kaskut tuolta onnelliselta ajalta, kaskut, jotka saavat minut vieläkin
hykähtämään ilosta, kun ne muistuvat mieleeni! Viisi, kuusi varsin-
kin... Tinkikäämme! Jätän pois viisi, mutta yhden tahdon kertoa, yh-
den ainoan, kunhan saan kertoa sen niin seikkaperäisesti kuin suinkin
pitkittääkseni nautintoani.

Jos tahtoisin huvittaa vain teitä, voisın valita jutun siitä, kuinka
neiti Lambercier'n peräpuoli onnettoman kuperkeikan vuoksi niityn
laidassa levittäytyi kokonaan Sardinian kuninkaan eteen hänen kul-
kiessaan ohi; mutta juttu pengermän pähkinäpuusta on hauskempi
minulle, koska olin mukana toimimassa, kun sitä vastoin olin vain nä-
kemässä kuperkeikan; ja tunnustan, että minusta ei ollut niin mitään
naurettavaa onnettomuudessa, joka, jos olikin semmoisenaan koomil-
linen, huolestutti minua henkilön vuoksi, jota rakastin kuin äitiä, ehkä
enemmänkin.

Oi te, jotka uteliaina luette suuren kertomuksen pengermän pähki-
näpuusta, kuunnelkaa kauhistavaa murhetarinaa ja olkaa vapisematta,
jos voitte.

Pihan portin ulkopuolella, vasemmalla taloon tultaessa, oli pen-
germä, jolle iltpäivisin usein mentiin istumaan, mutta jossa ei ollut
varjoa. Saadakseen sitä sinne, herra Lambercier istutti sinne pähkinä-
puun. Tämän puun istutus toimitettiin juhlallisesti: molemmat täysi-
hoitolaiset olivat sen kummeina, ja kuoppaa täytettäessä me pitelimme
puuta kumpikin toisella kädellämme laulaen riemulauluja. Sen kaste-
lemista varten kaivettiin eräänlainen uurros tyven ympärille. Meissä,
serkussani ja minussa, jotka hartaina katselimme tuota kastelua, vah-
vistui joka päivä se varsin luonnollinen käsitys, että oli pulskempaa
istuttaa puu pengermälle kuin pystyttää lippu muurin aukolle, ja me

päätimme hankkia itsellemme sen kunnian päästämättä ketään muuta siihen osalliseksi.

Sitä varten me menimme ja leikkasimme eräästä nuoresta raidasta istutusvesan ja istutimme sen pengermälle kahdeksan, kymmenen jalan päähän kunnianarvoisesta pähkinäpuusta. Muistimme myöskin kaivaa uurroksen puumme ympärille; vaikea vain oli saada vettä, millä sen täyttäisimme, sillä vedensaantipaikka oli jokseenkin kaukana, eikä meidän annettu juoksennella vettä noutamaan. Puumme tarvitsi vettä kuitenkin ehdottomasti. Me käytimme kaikenlaisia viekkaita metkuja hankkiaksemme sille vettä muutaman päivän ajan, ja se onnistuikin niin hyvin, että huomasimme sen tekevän nappuja ja työntävän pieniä lehtiä, joitten kasvua me mittailimme tunti tunnilta, vakuuttuneina siitä, että se, vaikkei ollut jalankaan korkuinen, pian antaisi meille varjoa.

Kun puumme veti kaiken harrastuksemme puoleensa ja me sen vuoksi olimme kykenemättömät kaikkeen ahkeruimiseen ja opiskeluun, kun olimme ikään kuin haltioissamme ja kun meitä pidettiin entistä kireämmällä, koska ei tiedetty, mikä meitä vaivasi, niin näimme lähestyvän sen kovanonnan hetken, jolloin meiltä loppuisi vesi, ja odotimme murheellisina saavamme nähdä puumme menehtyvän kuivuuteen. Vihdoin välttämättömyys, neuvokkuuden äiti, sai meidät tekemään keksinnön varjellaksemme puumme ja itsemme varmalta kuolemalta; mieleemme johtui kaivaa maanalainen oja, joka salaa johdaisi raidan juurelle osan vettä, millä kasteltiin pähkinäpuuta. Tämä yritys, johon ryhdyimme innokkaasti, ei kuitenkaan aluksi onnistunut. Olimme laskeneet kaltevuuden niin huonosti, että vesi ei juossut; multa sortui ja tukkesi ojan; sen suu tuli täyteen roskia; kaikki meni päin seiniä. Mutta mikään ei saanut mieltämme masentumaan: *Labor omnia vincit improbus*. * Kaivoimme ojamme ja uurroksemme syvem-

* Hellittämätön työ voittaa kaikki.

mäksi saadaksemme veden juoksemaan; leikkasimme laatikoitten pohjista pieniä kapeita lautoja, joista toiset pantiin lappeelleen peräkkäin ja toiset kulmittain molemmin puolin niitten päälle, niin että syntyi kolmikulmainen kanava johtoamme varten. Asetimme ojan suulle pystyyn pieniä ohuita puusäleitä jättäen aukot niitten väliin, joten ne muodostivat kuin veräjän tai siivilän ja pidättivät liejun ja kivet tukkeamatta tietä vedeltä. Peitimme laitteemme huolellisesti mullalla, jonka tallasimme kovaksi, ja sinä päivänä, jolloin kaikki oli valmiina, odotimme toivosta ja pelosta suunniltamme kastelun hetkeä. Loppumattoman kauan odoteltuamme se hetki viimeinkin tuli; herra Lambercier saapui myöskin kuten tavallisesti ollakseen läsnä toimituksessa, jonka kestäessä me molemmat pysyttelimme hänen takanaan kätkeäksemme puumme, johon hän kaikeksi onneksi seiso i selin.

Tuskin oli ehditty kaataa ensimmäinen sangollinen vettä, kun aloimme nähdä, että sitä valui meidän säiliöömme. Tämän nähdesämme emme enää muistaneet varovaisuutta; aloimme päästää ilonhuutoja, jotka saivat herra Lambercier'n kääntymään ympäri; ja se oli vahinko, sillä hän oli sangen hyvillään nähdessään, kuinka hyvää maata pähkinäpuu oli saanut ja kuinka halukkaasti se joi vettänsä. Hämmästyen huomattessaan sen jakautuvan kahteen uurrokseen hän vuorostaan huudahtaa, katselee, huomaa koiruuden, käskee äkkiä tuomaan itselleen kuokan, iskee sen maahan, lennättää tiehensä pari kolme lautaamme ja huutaa täyttä kurkkua: *Vesijohto! Vesijohto!* Hän kolhii joka paikkaa säälimättömin iskuin, joista jokainen osui keskelle meidän sydäntämme. Hetken kuluttua laudat, oja, uurros, raita, kaikki oli tuhottu, kaikki mullistettu ylösalaisin, eikä sen hirvittävän toimituksen kestäessä lausuttu yhtään muuta sanaa kuin tuo huudahdus, jota hän lakkaamatta toisti. *Vesijohto!* hän huusi särkien kaikki, *vesijohto! vesijohto!*

Luultaneen, että seikkailu päättyi pahasti pikku arkkitehdeille. Erehdys! Kaikki loppui siihen. Herra Lambercier ei sanonut meille

moitteen sanaa, ei kohdellut meitä entistä huonommin, eikä puhunut meille siitä sen koommin; kuulimmepa hänen vähän jälkeensä nau-
ravan sisarensa seurassa täyttä kurkkua; herra Lambercier'n nauru näet
kuului kauas. Ja vielä kummallisempaa on, että me itse ensimmäisen
mielenliikutuksen mentyä ohi emme olleet kovinkaan murheissamme.
Me istutimme toisen puun toiseen paikkaan ja muistelimme usein en-
simmäisen onnetonta loppua toistaen mahtipontisesti keskenämme:
Vesijohdo! vesijohdo! Sitä ennen minulla oli joskus ollut ylpeyden puus-
kia, kun olin olevinani Aristeides tai Brutus; tämä oli nyt ensimmäinen
oikein selvä itserakkauden tuntee. Että olimme osanneet omin kä-
sin rakentaa vesijohdon, panneet istukkaan kilpailemaan suuren puun
kanssa, se näytti minusta olevan kunnian korkein huippu. Kymmen-
vuotiaana ymmärsin sen paremmin kuin Caesar kolmenkymmenen
vanhana.

Tuon pähkinäpuun mielikuva ja siihen liittyvä pikku tapaus säilyi
minussa tai palasi mieleeni niin elävänä, että miellyttävimpiä aikeitani
matkallani Genèveen vuonna 1754 oli käydä Bosseyssa katsomassa lap-
suuteni leikkien muistomerkkejä ja ennen kaikkea tuota rakasta päh-
kinäpuuta, jolla silloin jo piti olla ikää kolmannes vuosisataa. Ihmisiä
hyöri niin herkeämättä kimpussani, olin niin vähän oma herrani, etten
voinut saada aikaa haluni tyydyttämiseen. On tuskin luultavaa, että
koskaan enää saan siihen tilaisuutta; en kuitenkaan ole menettänyt
halua siihen, vaikka olen menettänyt toivon; ja olen melkein varma
siitä, että jos joskus palaisin noille rakkaalle paikoille ja näkisin jälleen
rakkaan pähkinäpuuni vielä elossa, kastelisin sitä kyynelilläni.

*Genèveen palattuaan Rousseau elei pari kolme vuotta enonsa talossa
aina yhdessä tämän pojan kanssa, mutta erossa paikkakunnan muista
lapsista. Poikien opiskelusta ei tullut juuri mitään. He saivat olla kuta-
kuinkin täydessä vapaudessaan, mutta keksivät itse kotona monenmoista
askartelua: piirtelivät, maalailivat, sepittivät pieniä huvinäytelmiä, kir-
joittivatpa saarnojakin estyen siten tottumasta laiskuuteen ja saamasta*

pahoja tapoja. Tietysti he joskus myöskin tappelivat heitä haukuskelevien koulupoikien kanssa. Silloin R. esiintyi heikompivoimaisen serkkunsa suojelijana ja ritarina. Yhdentoista vanhana R. ihastui erääseen pieneen neiti Gotoniin, josta hänet kuitenkin pian erotettiin, ja samoihin aikoihin itseään puolta vanhempaan neiti de Vulsoniin. Tätä huvittivat poikasen tuliset tunteet, ja hän oli antautuvinaan hänen kanssaan lemmentuoherteluihin. Jonkin ajan kuluttua R. kuitenkin sai kuulla hänen menneen naimisiin. Poika raivostui ja vanhoi olevansa enää koskaan tapaamatta tuota uskotonta.

Siten hukkaudui houkkamaisuuksiin lapsuuteni kallein aika, ennen kuin oli ratkaistu, mille toimialalle minun oli antauduttava. Kun oli kauan tuumailtu, miten voitaisiin noudattaa luontaisia taipumuksiani, päätettiin vihdoin valita ala, johon minulle oli niitä kaikkein vähemmän, ja minut lähetettiin herra Masseronin, kaupungin notaarin luo oppimaan hänen johdolla, kuten herra Bernard sanoi, kärjäkoulukattelijan hyödyllistä ammattia. Tuo liikanimi oli minulle mitä suurimmassa määrässä vastenmielinen; toiveet saada ansaituksi aika lailla kolikoita halpamaisella tavalla eivät kovinkaan hivelleet kopeata mieltäni; työ tuntui minusta ikävältä, sietämättömältä; säännöllisyys, sidottuna oleminen saivat minut kokonaan kyllästymään siihen, enkä kertaakaan astunut kansliaan tuntematta päivä päivältä kasvavaa kammoa. Herra Masseron puolestaan oli tyytymätön minuun ja kohteli minua halveksivasti moittien minua alinomaa unteluudestani, typeryydestäni, toistaen minulle joka päivä enoni vakuuttaneen hänelle, että osasin, vaikka itse asiassa en osannut mitään, enoni luvanneen hänelle sievän pojan ja lähettäneen hänelle vain tompelin. Vihdoin minut ajettiin häpeällisesti pois kansliasta kelvottomuuteni tähden, ja herra Masseronin kirjurit julistivat, ettei minusta ollut muuksi kuin kellosepänviilan pitelijäksi.

Kun kutsumukseni näin oli määrätty, pantiin minut oppipojaksi, ei kuitenkaan kellosepälle, vaan kaivertajalle. Notaarin ylenkatse oli

äärettömästi nöyryyttänyt minua, ja minä tottelin nurisematta. Mestariini, herra Ducommun, oli moukkamainen ja väkivaltainen nuori mies, joka hyvin vähässä ajassa sai himmennetyksi lapsuuteni koko kirkkauden, tylsistetyksi rakastavan ja vilkkaan luonteeni ja alennetuksi minut hengeltäni samoin kuin asemaltanikin todelliseen oppipojantilaani. Latinantaitoni, muinaisuudenharrastukseni, historiani, kaikki unohtui pitkäksi aikaa; en enää muistanut edes, että maailmassa oli ollut roomalaisia. Isäni, kun kävin hänen luonaan, ei enää nähnyt minussa epäjumalaansa; naisten silmissä en enää ollut entinen sievä Jean-Jacques, ja että herra ja neiti Lambercier eivät enää olisi tunteet minua entiseksi oppilaaksensa, sen tunsin itsekin niin selvästi, että en kehdannut näyttäytyä heille, enkä ole heitä sen koommin nähnyt. Mitä epähienoimmat mieliteot, mitä karkein lurjusmaisuus pääsivät minussa entisten rakastettavien tapojen tilalle eivätkä jättäneet minuun vähintäkään muistoa näistä. Minussa täytynee, huolimatta mitä kunnollisimmasta kasvatuksesta, olla voimakas taipumus rappeutumiseen, sillä tämä tapahtui hyvin nopeasti, ilman vähintäkään vaivaa; eikä niin varhaiskypsä Caesar ole koskaan niin pian muuttunut Laridoniksi.*

Ammatti ei sinänsä ollut minulle vastenmielinen; pidin paljon piirustamisesta, kaivertimen toiminta tuntui minusta aika huvittavalta; ja kun kaivertajantaitoa tarvitaan kellosepänammatissa hyvin vähän, saatoin toivoa saavuttavani sen täydellisesti. Se olisikin minulta ehkä onnistunut, ellei mestariini raakamaisuus ja tilani liikanainen epävapaus olisi tehnyt työtä minulle tympäiseväksi. Riistin häneltä salaa aikaani ja käytin sitä samanlaiseen askarteluun, mutta sellaiseen, joka vapaudellaan viehätti minua. Kaiversin eräänlaisia mitaleita, joita me, toverini ja minä, käytimme ritarimerkkeinä. Mestariini yllätti minut tästä salatyöstä ja antoi minulle selkäsaunan sanoen, että harjoittelin tekemään

* Viittaa erääseen La Fontainen eläintarinaankahdesta C. ja L. nimisestä jalorotuisesta koirasta. C:ia käytettiin metsästykseen, ja se säilytti jalot ominaisuutensa; L. sai maata keittiössä ja rappeutui harjoituksen ja kasvatuksen puutteessa.

väärää rahaa, mitaleissani kun oli tasavallan vaakuna. Voin huoletta vanhoa, ettei minulla ollut aavistustakaan väärästä rahasta ja hyvin vähän oikeastakaan; tiesin paremmin, miten roomalaiset as-rahats kuin miten meikäläiset kolmen soun rahat tehtiin.

Mestariini tyrannius teki lopulta minulle sietämättömäksi työn, josta olisin pitänyt, ja totutti minut paheisiin, joita olisin inhonnut, kuten valehteluun, laiskotteluun, varasteluun. Mikään ei ole opettanut minua selvemmin huomaamaan erotusta pojaa vallanalaisuuden ja palvelijan orjuuden välillä kuin tämän ajanjakson minussa aikaansaamien muutosten muisteleminen. Luonnostani ujona ja häveliäänä en koskaan inhonnut mitään vikaa niin kovin kuin häpeämättömyyttä. Mutta olin nauttinut säällistä vapautta, joka siihen saakka oli vain asteittain supistunut ja katosi viimein kokonaan. Olin uskalias isäni talossa, vapaa herra Lambercier'n talossa, hillitty enoni talossa; muutuin pelokkaaksi mestariini talossa, ja siitä hetkestä alkaen olin mennyttä miestä. Tottunut kun olin täydelliseen elintapojen tasa-arvoisuuteen käskijöitteni kanssa, tottunut siihen, ettei minun tarvinnut tietää mistään hyvästä, joka ei olisi ollut saatavissani, ei nähdä mitään ruokalajia, josta en olisi saanut osaani, ei tuntea mitään halua, jota en olisi ilmaissut, tottunut sanalla sanoen päästämään kielelleni kaikki, mitä sydämessäni liikkui, niin voi arvata, millaiseksi minun täytyi muuttua talossa, jossa en uskaltanut avata suutani, jossa täytyi nousta ruokapöydästä jo nautittuaan vasta kolmanneksen ateriasta ja poistua huoneesta heti, kun minulla ei ollut siellä mitään tehtävää; jossa, aina kahlehdittuna työhöni, en nähnyt muuta kuin sellaista, mistä toiset saivat nauttia, mutta josta minun yksin täytyi kieltäytyä; jossa mestariin ja kisällien vapauden näkeminen teki epävapauteni painon vielä raskaammaksi; jossa, väiteltäessä asioista, jotka minä parhaiten tiesin, en uskaltanut avata suutani; jossa lyhyesti sanoen kaikesta, minkä näin, tuli sydämilleni himoitsemisen kohde yksinomaan siksi, että kaikki oli minulta kiellettyä. Hyvästi, huolettomuus, iloisuus, sukkelat sanat, jotka usein

ennen rikkomuksissani olivat pelastaneet minut rangaistuksesta. En voi nauramatta muistaa, että eräänä iltana isäni talossa, kun minut jostakin kujeesta oli tuomittu menemään nukkumaan illalliset ja kun kuljin keittiön läpi surkea leipäpala kädessäni näin paistin pyörimässä vartaan nenässä ja tunsin sen hajun. Talon väki oli lieden ympärillä; minun täytyi ohi mennessäni hyvästellä kaikkia. Kierroksen tehtyäni villkaisin syrjästä tuota paistia, joka oli niin hyvän näköinen ja tuoksuinen, enkä voinut olla kumartamatta sillekin ja sanomatta sille surkealla äänellä: *Hyvästi, paisti!* Se viaton sanasutkaus teki niin lystikkään vaikutuksen, että minun annettiin jäädä illalliselle. Kenties sillä olisi ollut yhtä hyvä onni mestarini talossa, mutta varmaa on, ettei se siellä olisi tullut kielelleni ja etten olisi uskaltanut päästää sitä siellä.

Niin sitten opin ääneti himoitsemaan, olemaan salakähmäinen, teeskentelemään, valehtelemaan ja vihdoin näpistelemään, mikä sitä ennen ei ollut pistänyt päähäni ja mitä vikaa sittemmin en ole oikein saanut korjatuksi. Himoitseminen ja kykenemättömyys sen tyydyttämiseen vievät aina siihen. Siksi kaikki lakeijat ovat näpistelijöitä ja siksi kaikki oppipojat kai ovat niitä; mutta tasaisessa ja rauhallisessa elämässä, jossa kaikki, minkä he näkevät, on heidän saatavissaan, jälkimmäiset kasvaessaan menettävät tuon häpeällisen taipumuksen. Kun minulla ei ole ollut sitä etua, en ole voinut saada siitä samaa hyötyä.

Harhaan ohjatut hyvät tunteet melkein aina saattavat lapset astumaan ensimmäisen askelen pahaan päin. Huolimatta ainaisista kieltäyöksistä ja kiusauksista olin ollut toista vuotta mestarini talossa voimatta päättää ottaa mitään, en edes mitään syötävää. Ensimmäinen varkauteni johtui avuliaisuudesta; mutta se avasi oven toisille, joilla ei ollut yhtä kiitettävää tarkoitusperää.

Mestarini työssä oli eräs kisälli nimeltä herra Verrat, jonka lähellä olevaan kotitaloon kuului jokseenkin syrjässä sijaitseva puutarha, missä kasvoi hyvin kauniita parsajuuria. Herra Verrat'n, jolla ei ollut paljon rahaa, alkoi tehdä mieli varastaa äidiltään vuoden parsaesikoisia ja

myydä ne saadakseen varoja muutamiin hyviin aamiaisiin. Kun hän ei tahtonut itse antautua vaaraan eikä ollut kovin ketterä, hän valitsi minut siihen toimitukseen. Valmistelevasti jonkin verran minua mairiteltuaan, minkä vuoksi hän saavutti suosioni sitä helpommin, kun en huomannut hänen tarkoitustaan, hän ehdotti minulle asiaa muka tuumana, joka yhtäkkiä oli juolahtanut hänen päähänsä. Minä panin kauan vastaan; hän tiukkasi. Minä en ole koskaan voinut vastustaa ystävällistä kohtelua; annoin myöten. Menin joka aamu ja korjasin kauneimmat parsat; vein ne Molardille,* jossa joku eukko, joka oivalsi minun ne varastaneen, sanoi sen minulle saadakseen ne halvemmalla. Peloissani otin, mitä hän suvaitsi minulle antaa, ja vein sen herra Verrat'lle. Se muutettiin pian aamiaiseksi, jonka minä olin hankkinut ja jonka hän nautti yhdessä erään toisen toverinsa kanssa; itse puolestani tyydyin täydellisesti muutamiin rippeisiin siitä enkä edes maistanut heidän viiniään.

Tätä vehkeilyä kesti usean päivän, eikä mieleeni juolahtanutkaan varastaa varkaalta ja ottaa herra Verrat'ltä kymmenyksiä hänen parsojensa tuottamista tuloista. Suoritin näpistelystäni mitä uskollisimmin; ainoana vaikuttimenani oli tehdä mieliksi sille, joka sen minulla teetti. Mutta jos olisin joutunut kiinni, niin kuinka minua olisikaan lyöty ja haukuttu, kuinka julmasti minua olisikaan kohdeltu, kun sitä vastoin tuon heittöön puheita hänen väittäessään minua valehtelijaksi olisi uskottu ja minua kaksin verroin rangaistu siitä, että olin uskaltanut syyttää häntä, koskapa hän oli kisälli ja minä vain oppipoika! Siten mahtava syyllinen kaikissa oloissa pelastaa nahkansa heikon syyttömän kustannuksella.

Huomasin siten, että varastaminen ei ollut niin kauheata kuin olin luullut; ja pian käytin tätä tietoaani hyväkseni niin paljon, ettei mikään, mitä havittelin, ollut turvassa, jos se vain oli ulottuvillani. Minua ei

* Kauppatori Genèveä.

pidetty aivan huonossa ruoassa mestarini talossa, ja kohtuullisuus tuntui minusta vaikealta vain nähdessäni hänen itsensä noudattavan sitä niin vähän. Se tapa, että nuoren käsketään poistumaan ruokapöydästä silloin, kun siellä tarjotaan sellaista, mitä heidän eniten tekee mielensä, näyttää minusta olevan sangen sopiva tekemään heistä sekä herkuttelijoita että näpistelijöitä. Minusta tuli vähässä ajassa kumpikin, ja tavallisesti siitä oli minulle sangen hyvät seuraukset, joskus sangen pahat, kun jouduin kiinni.

Eräs muisto, joka minua vieläkin pöyrityttää ja samalla naurattaa, koskee omenainpyydystä, joka kävi minulle kalliiksi. Ne omenat olivat erään ruokasäiliön perällä, johon tuli valoa keittiöstä korkealla olevan luukun kautta. Eräänä päivänä ollessani yksin talossa nousin taikinakaukalon päälle katselemaan tuohon Hesperidien puutarhaan noita ihania hedelmiä, joihin en voinut päästä käsiksi. Menin noutamaan paistinvaraan nähdäkseni, voisiko se ulottua niihin; se oli liian lyhyt. Jatkoin sitä toisella pienellä vartaalla, jota käytettiin pienen riistan paistamiseen; mestarini näet harrasti metsästyä. Pistelin useita kertoja onnistumatta; vihdoinkin tunsin, että olin saanut omenan vartaan kärkeen. Vedin sitä hyvin hiljaa puoleeni; omena kosketti jo aukkoa; olin valmis tarttumaan siihen. Kuka voisi kuvailla suruani? Omena oli liian iso; se ei mahtunut aukosta läpi. Kuinka monta keksintöä sainkaan tehdä voidakseni vetää sen esille! Tarvittiin tukia pitämään varrasta paikoillaan, kylliksi pitkä veitsi omenan leikkaamiseksi halki, puusäle kannattamaan sitä. Nokkelasti ja kulutettuani paljon aikaa sain sen halkaistuksi ja toivoin voivani sitten vetää esiin puolikkaat, toisen toisensa jälkeen; mutta tuskin ne olivat irtaantuneet toisistaan, kun ne molemmat putosivat ruokasäiliöön. Säälivä lukija, ottakaa osaa murheeseeni!

En antanut mieleni masentua, mutta olin menettänyt paljon aikaa. Pelkäsin, että minut yllätettäisiin, päätän jättää onnellisemman yrityksen seuraavaan päivään ja ryhdyn jälleen työhöni, yhtä tyynesti kuin

jos en olisi mitään tehnyt, ajattelematta molempia löyhäsuuisia vieraita miehiä, jotka todistivat minua vastaan ruokasäiliössä.

Seuraavana päivänä katsoen saaneeni sopivan tilaisuuden, yritän uudestaan. Nousen telineelleni, kurotan paistinvartaan sisään, sovitan sen kohdalleen; olin valmis pistämään... Pahaksi onneksi aarteen vartija ei nukkunut: yht'äkkiä ruokasäiliön ovi avautui, mestarini astuu siitä ulos, panee käsivartensa ristiin rinnoilleen, katselee minua ja sanoo: ”Rohkeasti vain!”... Kynä putoaa kädestäni...

Kun yhä sain pahaä kohtelua, aloin piankin käydä välinpitämättömäksi siitä. Se tuntui minusta lopulta jonkinlaiselta varastelun vastikkeelta, joka oikeutti minut jatkamaan. Sen sijaan että olisin kääntänyt katseeni taaksepäin rangaistukseen, suuntasin sen eteenpäin koston. Arvelin, että kun minua annettiin selkään näpistelyistäni, niin oikeutettiin minut olemaan näpistelijä. Varasteleminen ja selkäänsä saaminen näyttivät minusta sopivan yhteen ja muodostavan tavallaan ammatin, ja kun hoidin itselleni kuuluvan osan tätä ammattia, katsoin voivani jättää huolenpidon toisesta osasta mestarilleni. Sen käsitystavan nojalla aloin varastella entistä huolettomammin. Ajattelin itseseni: Mitäpä se sitten lopulta merkitsee? Saan selkääni. No niin; olen luotu saamaan selkääni.

Pidän syömisestä olematta ahnas; olen aistillinen, mutta en herkkusuu. Liian monet muut harrastukset kääntävät ajatukseni pois sellaisesta. En ole koskaan välittänyt syötävästäni, paitsi kun mikään muu ei ole askarruttanut mieltäni, ja se on eläessäni sattunut niin harvoin, ettei minulla juuri ole ollut aikaa ajatella makupaloja. Siksipä en kauan rajoittanut näpistelyäni syötäviin, vaan ulotin sen pian kaikkeen, mitä mieleni teki; ja jos minusta ei tullut varsinaista varasta, niin se johtuu siitä, että raha ei ole koskaan suuresti minua houkutelut. Yhteisessä työpajassa mestarillani oli toinen, erityinen työhuoneensa, joka oli lukittava; osasin avata sen oven ja sulkea sen kenenkään siitä mitään tietämättä. Sieltä minä anastin hänen hyviä työkalujaan, hänen parhaita

piirroksiaan, hänen leimasintensa tuotteita, kaikkea, mitä mieleni teki ja mistä hän halusi pitää minut loitolla. Itse asiassa nämä varkaudet olivat varsin viattomia, koskapa varastettuja esineitä oli aikomus käyttää vain hänen palveluksekseni; mutta olin ilmi ihastuksissani, kun sain käsiini nuo pikkuesineet; uskoin varastavani taidon sen tuotteiden mukana. Lisäksi siellä oli rasioissa kulta- ja hopeasiruja, pieniä koru- ja arvoesineitä, rahaa. Kun minulle oli neljä viisi souta taskussani, niin se oli paljon; kuitenkin en muista ikänäni edes katsahaneeni himoavin silmin mihinkään sellaiseen, puhumattakaan siitä, että olisin siihen koskenut; sellaista nähdessäni tunsin pikemmin pelkoa kuin iloa. Luulen, että tämä rahan ja sen tuotantovälineiden varastamisen kammo johtui minussa suureksi osaksi kasvatuksesta. Siinä oli mukana salaisia aavistuksia kunniattomuudesta, vankeudesta, rangaistuksesta, hirsipuusta, jotka olisivat pöyristyttäneet minua, jos olisin tuntenut viettelystä; minun kepposeni sitä vastoin tuntuivat minusta olevan vain koiruuksia, eivätkä ne todella muuta olleetkaan. Niistä kaikista ei voinut olla muuta seurausta, kuin että sain mestariltani aika lailla selkääni, ja siihen olin ennakolta valmis.

Mutta, vielä kerran, en himoinnut edes siksi kiihkeästi, että minun olisi tarvinnut pidättäytyä; minulla ei ollut mitään vastustettavaa. Yksi ainoa arkki kaunista piirustuspaperia houkutteli minua enemmän kuin raha, jolla olisin saanut sitä koko riisin. Tämä kummallinen seikka riippuu eräästä luonteeni erikoisuudesta; tämä on vaikuttanut käyttäytymiseeni siksi paljon, että pidän tärkeänä selittää sen.

Minulla on hyvin tuliset intohimot, ja niin kauan kuin ne minussa kuohuvat, kiivauteni on vertojaan vailla: en silloin tiedä mitään varovaisuudesta, en kunnioituksesta, en pelosta enkä säädyllisyydestä; olen kyynillinen, julkea, raju, pelkäämätön; ei sitä häpeää, joka minut pidättäisi, ei vaaraa, jota säikkyisin; paitsi siitä ainoasta, mikä minua kiinnostaa, en välitä enää mistään koko maailmassa. Mutta tuota kaikkea kestää vain hetken, ja seuraavana hetkenä vaivun masennuksiin.

Levollisella mielellä ollessani olen pelkkää hitautta ja arkuutta: kaikesta säikähdän, kaikki minua tympäisee, karpänenkin lennollaan minut pelästyttää; sanankin sanominen, liikkeen tekeminen on minulle velttoudessani kauhistus; pelko ja häpeä masentavat minua niin paljon, että tekisi mieleni hävitä kaikkien kuolevaisten näkyvistä. Jos on toimittava, en tiedä mitä tehdä; jos on puhuttava, en tiedä mitä sanoa; pelkkä katsekin panee minut ymmälle. Kun innostun, osaan joskus keksiä, mitä minun on sanottava, mutta tavallisissa keskusteluissa en keksi yhtään mitään; ne ovat minusta sietämättömiä, vain siksi, että minun on pakko puhua.

Huomatkaa lisäksi, että mikään päämieliteoistani ei kohdistu sellaiseen, mikä on ostettavissa. Haluan vain puhtaita nautintoja, ja raha myrkyttää ne kaikki. Pidän esimerkiksi pöydän nautinnoista; mutta kun en voi sietää sen hienossa seurassa tuntemaani epävapautta enkä tavallista kapakassa mässäilyä, niin voin tuntea niitä vain jonkun ystävän parissa; yksin se näet ei ole minulle mahdollista; mielikuvitukseni askartelee silloin muissa asioissa ja syöminen ei tuota minulle nautintoa. Jos kiihottuneet vereni vaativat minulle naisia, niin liikuttunut sydämeni vaatii minulle vielä kovemmin rakkautta. Rahalla saatavat naiset menettäisivät minusta kaiken viehätyksensä; epäilenpä, tokko minun lainkaan olisi mahdollista nauttia heistä. Sama on kaikkien saatavissani olevien nautintojen laita; jos en saa niitä ilmaiseksi, niin ne minusta menettävät makunsa. Pidän vain sellaisesta hyvästä, mikä ei ole kenenkään muun kuin jokaisen, joka siitä osaa nauttia.

Raha ei ole minusta koskaan näyttänyt niin arvokkaalta kuin minä sitä piderään. Eipä se koskaan ole näyttänyt minusta edes hyvin mukavalta: se ei semmoisenaan kelpaa mihinkään, se täytyy muuttaa muuksi, jos mieli siitä nauttia; täytyy ostaa, tinkiä, usein joutua petkuteruksi, maksaa runsaasti huonoista palveluksista. Tahtoisin saada jotakin hyvää tavaraa: rahallani saan varmasti huonoa lajia. Ostan kalliista hinnasta tuoreen munan, se on vanha; kauniin hedelmän, se on raaka;

tytön, hän on pilattu. Pidän hyvästä viinistä, mutta mistä saan sitä? Viinikauppiaaltako? Menettelinpä miten tahansa, niin hän myrkyttää minut. Jos välttämättömästi tahdon, että minua palvellaan hyvin, niin kuinka paljon huolia ja vaikeuksia siitä onkaan! Täytyy olla ystäviä, kirjeenvaihtajia, antaa tehtäviä, kirjoitella, mennä, tulla, odottaa ja usein kuitenkin lopuksi joutua petetyksi. Kuinka paljon vaivaa minulla onkaan rahastani! Sitä pelkään enemmän kuin pidän hyvästä viinistä.

Lukemattomia kertoja olen oppipoikana ollessani ja sittemmin lähtenyt ulos aikoen ostaa jonkin herkkupalan. Lähestyn sokerileipurin myymälää; huomaan naisia myyntipöydän ääressä; luulen jo näkeväni heidän nauravan pikku herkkusuulle ja laskevan keskenään hänestä pilaa. Kuljen hedelmäkaupan ohi, katselen kauniita päärynöitä, niitten tuoksu tuntuu houkuttevalta; tuossa aivan lähellä on pari kolme nuorta miestä, jotka katselevat minua; eräs mies, joka tuntee minut, seisoo myymälänsä edessä; kaukaa näen jonkun tytön tulevan; eiköhän se ole kotitaloni palvelijatar? Likinäköisyyteni pettää minut tuhannesti; luulen kaikkia ohikulkijoita tuttavikseni. Joka paikassa arastelen jotakin, minua pidättää jokin este; haluni kiihtyy ja häpeäni yltyy, ja minä palaan lopulta kotiin tyhmistyneenä, haluni raatelemana; minulla on taskussani, millä voisin sen tyydyttää, mutta en ole uskaltanut ostaa mitään.

Saisin ladella mitä ikävimpiä yksityisseikkoja, jos kuvaisin kaikkea sitä tukaluutta, sitä häpeää, sitä vastenmielisyyttä, niitä vastuksia, niitä harmejia, joita aina olen saanut kokea, kun olen itse käyttänyt rahojani tahi kun niitä ovat käyttäneet muut. Mikäli lukija pääsee eteenpäin elämäkerrassani ja tutustuu luontoni laatuun, hän kyllä huomaa tämän kaiken minun tarvitsematta syventyä seikkaperäisesti kertomaan sitä hänelle.

Jos tämä on ymmärretty, niin ymmärretään helposti eräs minussa muka olevista vastakohtaisuuksista, nimittäin se, että melkein iljettävä saitus minussa yhtyy mitä suurimpaan rahan halveksimiseen. Se on

minulle niin vähän mukavaa tavaraa, etten edes tule sitä kaivanneeksi, kun ei minulla sitä ole, ja että kun minulla sitä on, pidän sitä kauan kuluttamatta, kun en saa sitä käytetyksi oman pääni mukaan; mutta kun tarjoutuu mukava ja sopiva tilaisuus, tuhlaan sitä niin runsaasti, että kukkaroni on tyhjänä ennen kuin aavistinkaan. Sitä paitsi, älkää luulko löytävänne minusta sairurien yleistä tapaa kuluttaa rahaa kai-ken maailman nähden; minä päinvastoin kulutan sen salassa ja huvini vuoksi; kaukana siitä, että kerskailisin rahankulutuksella, pidän sen salassa. Tunnen niin selvästi, että raha ei ole omiaan minun käytettä-väkseni, että melkein häpeän sen omistamista, vielä enemmän sen käyt-tämistä. Jos minulla milloinkaan olisi ollut mukavaan elämään riittävät tulot, niin minua ei olisi haluttanut olla saita, siitä olen aivan varma; kuluttaisin kaikki tuloni koettamatta kartuttaa niitä; mutta epävarma asemani pitää minua pelonalaisena. Jumaloin vapautta; inhoan epäva-pautta, levottomuutta, riippuvaisuutta. Niin kauan kuin kukkarossani oleva raha riittää, se turvaa riippumattomuuteni; se vapauttaa minut vaivaamasta päästäni saadakseni lisää, mitä pakkoa aina olen kammon-nut; mutta peläten sen loppuvan pitelen sitä hellävaraisesti. Raha, joka meillä on, on vapauden väline; se, jota ajamme takaa, on orjuuden väline. Sen vuoksi pidän rahan visusti tallella enkä himoitse mitään.

Välinpitämättömyyteni rahasta ei siis ole muuta kuin laiskuutta; omistamisen nautinto ei maksa hankkimisen vaivaa; ja tuhlauseni on myöskin vain laiskuutta; kun tarjoutuu tilaisuus miellyttävään rahan kuluttamiseen, niin sitä ei voi liiaksi käyttää hyväkseen. Raha houkut-telee minua vähemmän kuin nautintoesineet, sillä rahan ja halutun omistamisen välillä on aina jokin välikäsi, mutta itse nautintoesineen ja sen nauttimisen välillä sitä ei ole. Jos näen nautintoesineen, niin se houkuttelee minua; jos en näe muuta kuin sen hankkimisvälineen, niin tämä ei minua houkuttele. Olen siis näpistellyt ja joskus näpistelen vieläkin pikkuesineitä, jotka minua houkuttelevat ja jotka mielumum-min otan kuin niitä pyydän; mutta en muista pienenä enkä suurena

ottaneeni eläessäni äyriäkään keltään paitsi yhden ainoan kerran lähes viisitoista vuotta sitten, jolloin varastin seitsemän frangia kymmenen souta. Tapaus kannattaa kertoa, sillä siinä yhtyvät verrattoman kiinnostavalla tavalla häpeämättömyys ja typeryyt, niin että itsenikin olisi vaikea sitä uskoa, jos se koskisi jotakuta muuta kuin minua.

Se sattui Pariisissa. Kävelin herra de Francueuilin kanssa Palais-Royalissa kello viiden tienoilla. Hän vetää esille kellonsa, katsoo sitä ja sanoo: ”Menkäämme Oopperaan.” – ”Olkoon menneeksi.” Lähdemme. Hän ostaa kaksi amfiteatterilippua, antaa toisen minulle ja menee edellä pitäen itse toisen; minä tulen jäljessä, hän astuu katsomoon. Astuessani sisään hänen jäljessään huomaan ovella väentungoksen. Katselen, näen, että kaikki ovat seisoallaan; arvelen, että voisoin helposti hävitä tähän väkijoukkoon tai ainakin antaa herra de Francueuilin luulla minun hävinneen siihen. Lähden ulos, otan takaisin vastamerkkini ja sitten rahat ja menen tieheni ajattelematta, että tuskin olen päässyt ovelle, kun kaikki ovat istuutuneet, ja että herra de Francueuil silloin selvästi näkee, etten enää ole siellä.

Kun mikään ei ole milloinkaan ollut luonnolleni vieraampaa kuin moinen piirre, niin mainitsen sen osoittaakseni, että on hetkiä, jolloin ihminen on ikään kuin houruna ja jolloin häntä ei pidä arvostella hänen tekojensa mukaan. Sehän tosin ei ollut aivan tuon rahan varastamista; se oli sen käytön varastamista; mutta se oli varkautta ja se oli lisäksi katala teko.

Näitten yksityisseikkojen kertomisesta ei tulisi loppua, jos tahtoisin seurata kaikkia niitä teitä, joita kulkien oppipoikana ollessani siirryin sankarillisesta ylevämielisyydestä heittiön halpamielisyyteen. Mutta vaikka omaksuinkin ammattini paheet, oli minun mahdoton täysin omaksua sen harrastuksia. Toverieni huvitukset tuntuivat minusta ikäviltä, ja kun liian ankara silmälläpito oli tehnyt työnkin minulle vastenmieliseksi, ikävystyin kaikkeen. Siten sain takaisin lukuhaluni, jonka olin jo aikoja sitten menettänyt. Näistä luvuista, jotka tapahtui-

vat työni kustannuksella, tuli uusi rikos, josta sain uusia rangaistuksia. Tuo halu, jota pakonalainen tilani kiihoitti, äityi intohimoksi, pian raivoksi. Eukko Tribu, kuulu kirjojen lainaaja, toimitti niitä minulle kaikenlaisia. Hyvät ja huonot, kaikki menivät mukiin; en valikoinut: luin kaikki yhtä ahnaasti. Luin työpöydän ääressä, luin kulkiessani asi-
oillani, luin käymälässä ja unohduin sinne tuntikausiksi; päätäni hui-
masi lukemisesta, en enää muuta tehnyt kuin luin. Mestarini väijyys-
keli minua, yllätti minut, antoi minulle selkään, otti minulta kirjani. Kuinka monta nidosta liekään revitty rikki, poltettu, heitetty ikku-
nasta ulos! Kuinka monta teosta jäikään vaillinaiseksi eukko Tribun
varastossa! Kun minulla ei ollut millä maksaa hänelle, annoin hänelle
paitani, solmioni, vaateryysyni; kolme souta, jotka sain taskurahoiksi
joka sunnuntai, kannoin hänelle säännöllisesti.

*Lukemisinnossaan Rousseau unohti kaiken muun, myöskin näpiste-
lyn. Sama into sai hänet myöskin kyllästymään koko siihen ympäristöön,
jossa hän eli. Hän alkoi vieroia ihmisiä, vetäytyi yksinäisyyteen ja eli mie-
likuvituksen maailmoissa, haaveissa, joille luvut antoivat yhä uutta viri-
kettä. Yksinäisyyttä R. sanoo sittemminkin elämässään aina rakastaneensa.
Mutta tämä piirre ei hänessä johtunut mistään ihmisten vihaamisesta,
vaikka siltä saattoi näyttää, vaan päinvastoin hänen ”liian tunteellisesta,
liian rakastavasta, liian hellästä” sydämestään. Kun se ihmissydänten jou-
kosta ei löytänyt kaltaistaan, täytyi sen etsiä tyydytystä yksinäisistä mieli-
kuvitelmista.*

Pääsin siten kuudennentoista ikävuoteni alkuun, levottomana, tyy-
tymättömänä kaikkeen ja itseeni, vailla mieltymystä ammattiini, välit-
tämättä ikäni mukaisista huvituksista, himojen kalvamana tietämättä
mitä himoitsin, itkien ilman syytä, huokaillen tietämättä miksi ja vaa-
lien hellästi haaveitani, kun en ympärilläni nähnyt mitään niitten ve-
roista. Sunnuntaisin, jumalanpalveluksen jälkeen, toverini tulivat nou-
tamaan minua temmeltämään kanssansa. Olisin mielelläni jäänyt pois
heidän seurastaan, jos olisin voinut; mutta päästyäni vauhtiin heidän

leikeissään olin innokkaampi ja menin pitemmälle kuin kukaan muu; minua oli yhtä vaikea hillitä kuin saada liikkeelle. Niin on kaikkina aikoina ollut laitani. Kävelyretkillämme kaupungin ulkopuolelle harppasin yhä eteenpäin ajattelematta paluuta, jolleivät muut sitä ajatelleet minun puolestani. Jouduin siitä kiinni kaksi kertaa; portit suljettiin, ennen kuin ehdin takaisin. Seuraavana päivänä minua kohdeltiin niin kuin saattaa arvata; ja toisella kerralla minulle luvattiin kolmanneksi kerraksi sellainen vastaanotto, että päätin olla antautumatta sen alaiseksi. Tuo niin pelätty kolmas kerta tuli kuitenkin. Valppauteni petti eräs kirottu kapteeni nimeltä Minutoli, joka aina sulki portin, jolla hän oli vartiossa, puolta tuntia ennen muita. Olin palaamassa kaupunkiin kahden toverin kera. Hyvän matkan päässä kuulen soitettavan iltasoittoa; astun kahta kiivaammin; kuulen rummutettavan; juoksen niin paljon kuin jaloiltani pääsen; saavun hengästyneenä, likomärkänä hiestä; sydämeni pamppailee; kaukaa näen sotamiehet paikoillaan, kiiruhdan kohti, huudan tukahtuneella äänellä. Liian myöhään. Parinkymmenen askelen päässä etuvartiosta näen ensimmäistä siltaa nostettavan. Minua pöyristyttää nähdessäni ilmassa sen pelottavat kulmat, kaamean ja onnettoman enteen pääsemättömästä kohtalosta, joka sillä hetkellä minulle alkoi.

Ensimmäisessä tuskanpuuskassa heittäydyin vallinrinteelle ja purin maata. Toverini nauroivat onnettomuuttaan ja alistuivat heti tyyneästi kohtaloonsa. Minä alistuin myöskin omaani mutta toisella tavalla. Siinä paikassa vannoin, etten ikinä palaisi mestarini luo; ja seuraavana päivänä, kun he portteja avattaessa menivät kaupunkiin, heitin heille ainaseksi hyvästit ja pyysin heitä vain ilmoittamaan salaa serkulleni Bernardille tekemäni päätöksen sekä paikan, jossa hän voisi vielä keran tavata minut.

Oppipojaksi ruvettuani olin entistä kauempana hänestä enkä tavannut häntä niin usein; jonkin ajan kuluessa olimme kuitenkin yhdessä sunnuntaisin; mutta vähitellen kumpikin tottui toisille tavoille,

ja me tapasimme harvemmin. Olen vakuuttunut siitä, että hänen äitinsä oli suurelta osalta syynä tähän muutokseen. Serkkuni, hän oli kaupungin *yläosan* poikia; minä mitätön oppipoika, olin enää vain *Saint-Gervais'n** lapsi. Välillämme ei enää ollut tasa-arvoisuutta synyperästäimme huolimatta; minun kanssani seurusteleminen oli hänen arvolleen alentavaa. Keskinäinen yhteytemme ei kuitenkaan lakannut kokonaan, ja kun hän oli luonnostaan hyvä poika, hän joskus kuunteli sydämensä ääntä huolimatta äitinsä ohjeista. Saatuaan tiedon päätöksestäni hän riensi luokseni, ei kehoittaakseen minua luopumaan siitä eikä yhtyäkseen siihen, vaan tehdäkseen pikku lahjoilla karkaamiseni jonkin verran mukavammaksi; sillä omin avuin en voinut päästä kovinkaan pitkälle. Hän antoi minulle muun muassa pienen miekan, johon olin hyvin ihastunut ja jota kannoin, kunnes jouduin Torinoon; siellä puute pakotti minut luopumaan siitä, ja minä pistin sen, kuten sanotaan, parempiin suihin. Kuta enemmän olen ajatellut hänen käyttäytymistään minua kohtaan tuolla ratkaisevalla hetkellä, sitä varmemmin olen vakuuttunut siitä, että hän noudatti äitinsä ja ehkä isänsä ohjeita; sillä mahdotonta on, että hän omin ehdoin ei olisi koettanut mitenkään pidättää minua tai ettei hänen olisi tehnyt mieli lähteä mukaani; mutta siltä ei näyttänyt. Hän pikemmin rohkaisi minua panemaan tuumani toimeen kuin varoitti minua siitä; sitten, huomattuaan minun pysyvän lujana päätöksessäni, hän lähti luotani paljonkaan itkemättä. Emme ole enää koskaan kirjoittaneet toisillemme emmekä tavanneet toisiamme. Se on vahinko; hän oli luonteeltaan olennaisesti hyvä; me olimme luodut pitämään toisistamme.

Ennen kuin jättäydyn kovaonnisen kohtaloni omaksi, sallittakoon minun kääntää hetkiseksi katseeni siihen kohtaloon, joka luonnollisesti olisi ollut edessäni, jos olisin joutunut paremman mestarin käsiin. Mikään ei ollut luonnolleni sopivampaa eikä paremmin omiaan tekemään

* Genève on osaksi rakennettu kukkulalle. Yläosaa pidettiin hienompana; alaosaa, jossa *Saint-Gervais'n* kaupunginlinnä sijaitsee, halvempänä.

minua onnelliseksi kuin hyvän käsityöläisen rauhallinen ja huomaamaton asema, varsinkin eräissä ammattiluokissa, sellaisissa, jollainen kaivertajien luokka Genèvessä on. Tämä ammatti, kyllin tuottoisa antamaan harjoittajalleen mukavan toimeentulon, mutta ei rikastuttamaan häntä, olisi pannut rajan kunnianhimolleni lopuksi ikääni ja jättämällä minulle riittävästi joutoaikaa kohtuullisten mieliharrastusten tyydyttämiseen pidättänyt minut toimialallani tarjoamatta minulle mitään keinoa siltä poistumiseen. Kun mielikuvitukseni oli kyllin vilkas koristaakseen haavekuvillaan minkä ammatin tahansa, kyllin voimakas siirtämään minut niin sanoakseni mielin määrin yhdestä toiseen, oli minulle vähemmän tärkeätä, missä niistä todellisuudessa olin. Paikasta, missä olin, ei saattanut olla lähimpään pilvilinnaan niin pitkä matka, etten helposti olisi voinut asettua siihen. Jo tästäkin seurasi, että yksinkertaisin ammatti, sellainen, josta oli vähimmin harmia ja huolta, joka jätti hengen vapaimmaksi, oli minulle soveliaain, ja sellainen oli juuri minun ammattini. Olisin elänyt uskontoni, isänmaani, perheeni ja ystävieni piirissä rauhallista ja hiljaista, luonteelleni sopivaa elämää tasaisessa mieleisessäni työssä ja mieleni mukaisessa seurassa. Olisin ollut hyvä kristitty, hyvä kansalainen, hyvä perheenisä, hyvä ystävä, hyvä työmies, hyvä ihminen kaikessa. Olisin pitänyt ammatistani, olisin ehkä ollut sille kunniaksi; ja elettyäni huomaamattoman ja yksinkertaisen, mutta tasaisen ja viehättävän elämän, olisin kuollut rauhassa omaisteni piirissä. Epäilemättä minut olisi pian unohdettu, mutta minua olisi kaivattu ainakin niin kauan kuin minua olisi muistettu.

Mutta sen sijaan... Millainen onkaan se kuva, jonka olen piirtävä! Ah! älkäämme kuvatko elämäni viheliäisyyksiä ennen aikojaan; saan puhua lukijoilleni liiaksikin tästä surkeasta aiheesta.

TOINEN KIRJA

1728

Ajattelematta, mitä oli menettänyt Genèvestä karkaamalla, ja mieltimättä niitä turmiollisia seurauksia, joita kulkurin elämästä helposti saattoi olla, Rousseau nautti vain täysin siemauksin vapaudestaan; seikkailunhaluisena ja mieli täynnä valoisia tulevaisuudentoiveita hän vaelteli muutaman päivän kaupungin lähiseuduilla, majaili tuttujen maalaisten taloissa ja sai heiltä ravintonsa. Niin hän sitten joutui Confignon-nimiselle paikkakunnalle parin peninkulman päähän Genèvestä. Siellä hän meni kirkkoherran luo, jonka nimi, de Pontverre, oli hänelle tuttu. Tämä katolinen pappi otti hänet hyvin vastaan, puhui Genèvessä vallitsevasta harhaopista ja kehotti häntä kääntymään katoliseen uskoon ja lähtemään sitä varten erään Annecyssä asuvan de Warens -nimisen hyväntekeväisen rouvan luo, joka itse oli äskettäin kääntynyt ja harrasti muitten käännättämistä. R. ei ollut juuri halukas uskokaan muuttamaan, mutta kyllä matkailemaan. Hän lähti Annecyhin. Sinne oli päivän matka. Mutta hän ei pitänyt kiirettä. Hän kulutti matkaan kolme päivää. "Ei ollut oikealla eikä vasemmalla", hän kertoo, "sitä herraskartanoa, josta en mennyt etsimään sitä seikkailua, joka – siitä olin varma – minua siellä odotti. En uskaltanut astua sisään enkä kolkuttaa ovelle, sillä olin hyvin ujo, mutta lauloin parhaalta näyttävän ikkunan alla, ja hengästyksiin asti huudetuani olin hyvin kummissani, kun en nähnyt siihen ilmestyvän rouvia enkä neitejä, jotka kaunis ääneni ja mehevät lauluni olisivat houkutel-

leet puoleeni. Olin näet tovereiltani oppinut mainioita lauluja ja lauloin niitä ihmeen hyvin.”

— — —

Saavun vihdoin perille, tapaan rouva de Warensin. Seuraava elämäni kausi on ratkaisevasti vaikuttanut luonteeseeni, en voi tyytyä kuvaamaan sitä pintapuolisesti. Olin kuudennentoista ikävuoteni puolivälissä. Olematta niin sanottu kaunis poika olin sokea varreltani, jalkani olivat somat, sääreni solakat, eleeni luontevat, kasvoni ilmeikkäät, suuni sievännäköinen, kulmakarvani ja hiukseni mustat, silmäni tosin pienet ja syvällä päässä, mutta niistä sinkoili voimakkaasti tuli, joka paloi suonissani. Ikävä kyllä en tiennyt tuosta kaikesta mitään, enkä eläessäni ole tullut ajatelleeksi ulkonäköäni, ennen kuin oli liian myöhä saada siitä mitään etua. Niinpä minua vaivasi ikäni mukaisen ujouden lisäksi myöskin se, joka on ominainen hyvin hellämieliselle luonteelle, joka aina pelkää olevansa epämiellyttävä. Sitä paitsi, vaikka minulla olikin jonkin verran älyllistä sivistystä, minulla ei ollut minkäänlaista esiintymistaitoa, kun en koskaan ollut liikkunut hienoissa seuroissa; ja kaukana siitä, että tietoni olisivat korvanneet tuon puutteen, ne olivat vain omansa tekemään minut kahta ujommaksi ja saivat minut huomaamaan, kuinka suuri tuo puute oli.

Peläten siis, että esiintymiseni ei aluksi tekisi edullista vaikutusta, koetin valvoa etujani toisella tavalla ja sepitin kauniin, korusanaisen kirjeen, johon sommittelin kirjoista oppimiani lauseita ja oppipojan puheentapoja, ja panin kaiken kaunopuheisuuteni liikkeelle vedotakseni rouva de Warensin hyväntahtoisuuteen. Herra de Pontverren kirjeen suljin omani sisään ja lähdin tuolle pelottavalle vastaanotolle. En tavannut rouva de Warensia kotoa; sanottiin hänen juuri lähteneen kirkkoon. Oli palmusunnuntai vuonna 1728. Juoksen hänen jälkeensä, näen hänet, saavutan hänet, puhuttelen häntä... Se paikka tulee minun

muistaa; olen sittemmin usein kostuttanut sen kyynelilläni ja peittänyt sen suudelmillani. Kunpa voisin ympäröidä tuon onnenpaikan kultaisella pilariaidalla! Kunpa voisin saada koko maailman osoittamaan sille ihailua! Jokaisen, joka tahtoo kunnioittaa ihmisten pelastumisen muistomerkkejä, pitäisi lähestyä sitä vain polvillaan.

Se oli hänen talonsa takana oleva sola, jota rajoitti oikealla oja, joka erotti talon puutarhasta, ja vasemmalla pihan muuri. Sitä myöten pääsi takaportin kautta fransiskaanimunkkien kirkolle. Ollen juuri avaamaisillaan portin rouva de Warens kääntyy ympäri kuullessaan ääneni. Kuinka hämmästyinkään hänet nähdessäni! Olin kuvaillut mielessäni vanhaa, hyvin nyrpeätä jumalista naista; herra de Pontverren ”hyvä rouva” ei voinut mielestäni olla muunlainen. Näen erittäin viehättävät kasvot, kauniit siniset, hyvin lempeät silmät, häikäisevän valkean hipiän, ihastuttavan poven kaarteen. Mikään ei jäänyt nuoren uuden uskolaisen nopealta silmäykseltä huomaamatta; minusta näet tuli heti paikalla hänen uskolaisensa, varma kun olin siitä, että sellaisten läheyyssaarnaajien saarnaama uskonto ei voinut olla johtamatta paratiisiin. Hän ottaa hymyillen kirjeen, jonka ojennan hänelle vapisevin käsin, avaa sen, katsahtaa herra de Pontverren kirjeeseen, siirtyy minun kirjeeseeni, jonka lukee kokonaan ja jonka olisi lukenut toistamiseenkin, ellei hänen lakeijansa olisi huomauttanut, että oli aika astua kirkkoon: ”Voi, hyvä lapsi!” hän sanoo minulle äänensävyllä, joka sai minut säpsähtämään, ”olettepa kovin nuorena joutunut kiertämään maata; se on todella vahinko.” Sitten hän odottamatta vastaustani lisää: ”Menkää asuntooni odottamaan minua; sanokaa, että antavat teille aamiaista; messun päätyttyä tulen puhelemaan kanssanne.”

Louise-Éléonore de Warens oli syntyisin neiti de la Tour de Pil, ylhäistä ja vanhaa sukua Waadtin kantonin Vevey-nimisestä kaupungista. Hän oli hyvin nuorena mennyt naimisiin herra de Warensin kanssa, joka oli Loys-sukua, herra de Villardinin vanhin poika Lausannesta. Kun

tämä avioliitto, josta ei syntynyt lapsia, ei ollut varsin onnellinen, niin rouva de Warens kerran jonkin kotoisen harmin ajamana, kun kuningas Victor-Amédée oli Evianissa, käytti hyväkseen tätä tilaisuutta, lähti järven poikki ja meni ja heittäytyi ruhtinaan jalkain juureen jättäen siten miehensä, sukunsa ja maansa. Se oli jokseenkin yhtä huimapäinen teko kuin minun karkaamiseni, ja hän on myöskin saanut sitä kylliksi kauan katua. Kuningas, joka mielellään näytti katolista uskonintoaan, otti hänet suojelukseensa, antoi hänelle tuhannen viidensadan Piemonten liiran eläkkeen – suuri summa niin vähän tuhlailevan ruhtinaan antamaksi – ja huomattuaan, että tämän kohtelun vuoksi luultiin hänen rakastuneen rouvaan, lähetti tämän kaartilaisjoukkueen saattamana Anncyhin, missä rouva Genève'n nimipiispa Michel-Gabriel de Bernex sielunpaimenenaan luopui uskostaan Neitsyt Maarian etsikkonunnakunnan luostarissa.

Hän oli ollut Anncyssa kuusi vuotta, kun minä tulin sinne, ja oli silloin kahdeksankolmatta vanha, syntynyt vuosisadan alussa. Hänen kauneutensa oli sellaista, joka säilyy, syystä että se on pikemmin kasvojen kokonaisilmeessä kuin yksityispiirteissä; niinpä se olikin vielä täydessä ensi loistossaan. Hänen kasvojensa ilme oli hyväilevä ja hellä, katseensa hyvin lempeä, hymynsä kuin enkelin, suunsa minun suuni mittainen, tukkansa vaaleahko ja harvinaisen kaunis, ja hän kampasi sen vapaasti, mikä teki hänet sangen pikantin näköiseksi. Kooltaan hän oli pieni, lyhytkin, ja vartaloltaan pulleahko, ei kuitenkaan muodottomuuteen saakka; mutta kauniimpaa päätä, kauniimpaa povea, kauniimpia käsiä ja kauniimpia käsivarsia ei voinut nähdä.

Hänen kasvatuksensa oli ollut sangen sekalaista. Samoin kuin minä hän oli menettänyt äitinsä jo syntyessään, ja omaksuen tietoja missä niitä vain oli ollut tarjolla hän oli oppinut vähän hoitajattareltaan, vähän isältään, vähän opettajiltaan ja paljon ihailijoiltaan, etenkin eräältä herra de Tavelilta, jolla oli aistikkua ja tietoja ja joka niillä kaunisti rakastamansa naisen. Mutta nuo monet eri lajit olivat haitaksi toisil-

leen, ja se puutteellinen järjestys, johon ne häneltä jäivät, esti häntä erilaisilla opinnoilla laajentamasta luontaista hyvää ymmärrystään. Niinpä hän, vaikka hänellä olikin eräitä perustietoja filosofian ja fyysiikan alalta, ei voinut olla omaksumatta isänsä mieltymystä puoskaroimiseen ja alkemiaan; hän valmisteli lääkeöljyjä ja -liuoksia, voiteita ja kullantekonesteitä; hän väitti itsellään olevan salatietoja. Puoskarit käyttivät hyväkseen hänen heikkouttaan, saivat hänet valtoihinsa, olivat lakkaamatta hänen kimpussa, saattoivat hänen raha-asiansa rappiolle ja kuluttivat sulatusuunien ja rohdosten keskellä hänen älykkyytensä, hänen kykynsä ja hänen viehkeytensä, joilla hän olisi voinut sulostuttaa mitä parhaat seurapiirit.

Mutta jos halpamieliset veijarit käyttivät väärin hänen huonosti ohjattua kasvatustansa sumentaakseen hänen järkensä selkeyden, niin hänen erinomainen sydämensä oli vastustuskykyinen ja pysyi aina samana: hänen rakastava ja lempeä luonteensa, hänen hellyytensä onnettomia kohtaan, hänen ehtymätön hyvyytensä, hänen hilpeä, avosydäminen ja vilpittömät mielensä eivät milloinkaan muuttuneet; ja vielä vanhuuden tullessakin, keskellä puutteenalaisuutta, raihnaisuutta ja monenmoisia vastoinkäymisiä, hän jalon sielunsa levollisuudessa säilyi elämänsä loppuun asti yhtä iloisena kuin onnellisimpina päivinä.

Hänen hairahduksensa johtuivat ehtymättömästä toiminnanhalusta, joka vaati lakkaamatta työskentelyä. Naisten tavallisista salavehkeistä hän ei välittänyt, hänellä piti olla yrityksiä, joihin ryhtyä ja joita ohjata. Hän oli syntynyt suuria tehtäviä suorittamaan. Hänen asemassaan rouva de Longueville* olisi ollut vain rettelöitsijä, rouva de Longuevillen asemassa hän olisi hallinnut valtiota. Hänen kykynsä eivät päässeet oikealle alalleen, ja mikä olisi tuottanut hänelle kunniaa ylhäisemmässä asemassa, koitui hänen tuhocseen siinä, missä hän eli. Kaikista yrityksistä, jotka olivat hänelle mahdollisia, hän laati pääs-

* Suuren Conden sisar, tärkeä henkilö Fronde-kapinan aikana.

sään laajan suunnitelman ja katsoi tehtävänsä aina suuripiirteisesti. Siitä seurasi, että hän käyttäessään keinoja, jotka olivat oikeammassa suhteessa hänen katsantotapoihinsa kuin hänen voimiinsa, epäonnistui toisten tekemien virheitten takia; ja suunnitelmiensa mentyä myttyyn hän oli joutunut puille paljaille siinä, missä toiset tuskin olisivat menettäneet mitään. Tämä yrittelynhalu, joka aiheutti hänelle niin paljon vahinkoa, teki hänelle ainakin yhden suuren hyvän työn hänen oleskellessaan luostarissa: se esti hänet jäämästä sinne lopuksi ikäänsä, mihin häntä koetettiin houkuttaa. Nunnien yksitoikkoinen ja yksinkertainen elämä, heidän pienet lavertelunsa vastaanottohuoneessa, tuo kaikki ei voinut olla houkuttelevaa hengelle, joka aina oli liikkeessä, joka rakennellen joka päivä uusia suunnitelmia tarvitsi vapautta antautuakseen niille. Kelpo piispa de Bernex oli monessa suhteessa François de Salesin* kaltainen, vaikkei niin älykäs kuin tämä; ja rouva de Warrens, jota hän sanoi tyttäreksensä ja joka monessa suhteessa oli rouva de Chantalin kaltainen, olisi voinut olla tämän kaltainen myöskin maailmasta luopumisessaan, jollei hänen mielihalunsa olisi vieroittanut häntä luostarin toimettomuudesta. Jos tämä rakastettava nainen ei antautunut sellaisiin pieniin hartaudenharjoituksiin, jotka näyttivät soveltuvan pääpapiin ohjauksen alaisena elävälle vastakääntyneelle, niin se ei johtunut uskonnollisen harrastuksen puutteesta. Olipa syy hänen uskonnonvaihdokseensa ollut mikä tahansa, hän oli vilpittömän omaksumassaan uskonnossa. Hän on voinut katua tehneensä sen rikkomuksen, mutta hän ei ole halunnut peruuttaa sitä. Hän ei ainoastaan kuollut hyvänä katolilaisena, hän elikin vilpittömästi sinä; ja uskallan vakuuttaa, minä, joka luullakseni olen nähnyt hänen sielunsa pohjaan saakka, että teeskentelyn inho esti häntä näyttelemästä julkisuudessa jumalisuuttaan; hänen hurskautensa oli liian vakavaa laatua salliakseen hänen teeskennellä jumalisuutta. Mutta tässä ei ole sopiva paikka esit-

* Eli 1567–1622, oli Genèven piispa; perusti yhdessä rouva de C:n kanssa Neitsyt Marian etsikkonunnakunnan.

tää laajalti hänen periaatteitaan; saan muita tilaisuuksia puhua niistä.

Ne, jotka kieltävät sielujen sopusointuisuuden, selittäkööt jos voivat, kuinka rouva de Warens ensi näkemästä, ensimmäisestä sanasta, ensimmäisestä katseesta saakka ei herättänyt minussa ainoastaan mitä voimakkainta kiintymystä, vaan myöskin täydellisen luottamuksen, joka ei koskaan ole osoittautunut vääräksi. Otaksukaamme, että se, mitä tunsin häntä kohtaan, oli todella rakkautta, mikä seikka näyttäneekin ainakin epäiltävältä siitä, joka seuraa suhteittemme historiaa; kuinka tähän intohimoon heti sen syntyessä liittyi tunteita, jollaisia se kaikkein vähimmin herättää: sydämen rauha, levollisuus, huoleton hilpeys, turvallisuus, varmuus? Kuinka minä ensi kerran lähestyessäni rakastettavaa, hienoa, häikäisevää naista, minua ylempisäätyistä rouvaa, jonka vertaista en koskaan ollut tavannut, sitä, josta tavallaan riippui kohtaloni sen suuremman tai pienemmän kiinnostuksen takia, jota hän siihen tuntisi, kuinka, sanon, tästä kaikesta huolimatta tunsin itseni heti yhtä vapaaksi, yhtä hyväoloiseksi kuin jos olisin ollut ehdottoman varma siitä, että miellytin häntä? Kuinka en hetkeksikään joutunut hämilleni, en arastellut enkä nolostunut? Kuinka minä, joka luonnostani olin ujo, joka helposti jouduin ymmälle, joka en koskaan ollut liikkunut hienoissa piireissä, ensi päivästä, ensi hetkestä saakka aloin seurustella hänen kanssaan yhtä luontevasti, puhua hänelle yhtä sydämellistä kieltä, yhtä tuttavallisesti kuin kymmentä vuotta myöhemmin, jolloin mitä läheisin yhteys oli tehnyt sen luonnolliseksi? Voiko tuntea rakkautta, en tahdo sanoa ilman himoja – minulla oli niitä –, mutta ilman levottomuutta, ilman mustasukkaisuutta? Eikö jokainen ainakin tahdo rakastamaltaan henkilöltä tietää, rakastaako tämä häntä? Tätä minun yhtä vähän pisti päähäni kertaakaan eläessäni kysyä häneltä, kuin kysyä itseltäni, rakastinko itseäni; eikä hän koskaan ollut sen uteliaampi minun suhteeni. Minun tunteissani tuota nuorta naista kohtaan oli varmasti jotakin omituista, ja edempänä lukija siinä suhteessa tapaa odottamattomia eriskummaisuksia.

Tuli puhe tulevaisuudestani, ja voidaksemme puhella siitä kiirettä pitämättä hän pyysi minua jäämään päivälliselle. Se oli eläessäni ensimmäinen ateria, jonka aikana minulla ei ollut ruokahalua, ja hänen kamarineitinsä, joka tarjoili meille, sanoikin minun olevan ensimmäisen ikäiseni ja laatuseni matkamiehen, jolta hän oli nähnyt sitä puuttuvan. Tämä huomautus, joka ei vahingoittanut minua hänen emäntänsä silmissä, osui raskaanlaisesti erääseen kanssamme aterioivaan miehenkolloon, joka yksin ahmi vatsaansa ruokia sellaisen määrän, että se olisi riittänyt kuudelle tavalliselle ihmiselle. Minä puolestani olin hurmio-tilassa, joka teki syömisen minulle mahdottomaksi. Sydämeni sai ravintonsa aivan uudesta tunteesta, jolla se täytti koko olemukseni; se ei jättänyt minulle malttia mihinkään muuhun toimitukseen.

Rouva de Warens tahtoi tietää pienen historiani yksityiskohtat. Kertoessani sen hänelle palasi minuun kaikki vilkkaus, minkä olin menettänyt mestarini talossa. Kuta enemmän sain tuon oivallisen ihmisen mielenkiinnon kohdistumaan puoleeni, sitä enemmän hän surkutteli kohtaloa, jonka alaiseksi olin joutumassa. Hänen sydämellisen sääliänsä huomasi hänen kasvojensa ilmeestä, hänen katseestaan, hänen eleistään. Hän ei uskaltanut kehottaa minua palaamaan Genèveen; hänen asemassaan se olisi ollut katolisuuden majesteetin loukkaamista, ja hän tiesi varsin hyvin, kuinka tarkoin häntä pidettiin silmällä ja kuinka tarkoin hänen puheitaan punnittiin. Mutta hän puhui minulle isäni surusta niin liikuttavaan äänensävyyn, että huomasi selvästi, että hän olisi kernaasti nähnyt minun menevän lohduttamaan häntä. Hän ei tiennyt, kuinka voimakkaasti hän tietämättään puhui itseään vastaan. Sillä, paitsi että päätökseni oli luja, kuten luulen maininneeni, kuta kaunopuheisemmaksi, kuta vakuuttavammaksi hänet huomasi, kuta enemmän hänen sanansa kävivät sydämeeni, sitä vähemmin saatoin päättää irrottaa itseäni hänestä. Tunsin, että Genèveen palaamalla olisin nostanut hänen ja itseni väliin muurin, joka olisi ollut melkein ylipäsemätön, ellen olisi toistanut tekoa, jonka olin tehnyt ja johon

minun oli parempi kerta kaikkiaan tyytyä. Tyydyin siis siihen. Huomatessaan ponnistuksensa turhiksi rouva de Warens ei mennyt niissä niin pitkälle, että olisi saattanut itsensä pahaan valoon; mutta luoden minuun säälivän katseen hän sanoi: ”Poikaparka, sinun tulee mennä, mihin Jumala sinua kutsuu; mutta kun kasvat isoksi, niin muistat minut.” Arvelen, ettei hän itsekään luullut tämän ennustuksen käyvän niin julmasti toteen.

Pulma pysyi ratkaisemattomana. Kuinka voisin niin nuorena tulla toimeen poissa kotiseudultani? Kun olin ollut opissa tuskin puoltakaan määrääjasta, en läheskään taitanut ammattiani. Ja vaikka olisin sen taitanut, en olisi voinut sillä elää Savoijissa, joka on liian köyhä seutu ylläpitämään taiteita. Tuo miehenkollo, joka söi päivällistä kanssamme ja jonka oli pakko hetkeksi lakata lepuuttaakseen leukojaan, teki ehdotuksen, jonka hän sanoi tulevan taivaasta, mutta joka seurauksistaan päättäen kyllä pikemmin tuli päinvastaiselta taholta; hän ehdotti, että lähtisin Torinoon, jossa saisin, hän sanoi, ruumiillisen ja hengellisen ravintoni katekumeenien opetusta varten perustetussa turvakodissa, kunnes päästyäni Kirkon helmaan löytäisin hyvien ihmisten armeliaisuuden avulla sopivan toimen itselleni. ”Mitä matkakuluihin tulee”, jatkoi miehemme, ”niin Hänen Armonsä Herra Piispa varmaan suvaitsee pitää niistä huolen, jos rouva ehdottaa hänelle sellaista laupeudentyötä; ja myöskin rouva paronitar, joka on niin armelias”, hän sanoi kumartuen lautasensa yli, ”varmasti kiiruhtaa ottamaan niihin osaa.”

Minusta kaikki nämä armeliaisuudet tuntuivat aika tyyliä; sydäntäni kivisti; en puhunut mitään; ja rouva de Warens ei ottanut tuota ehdotusta vastaan yhtä lämpimästi kuin se oli tehty, vaan tyytyi vastaamaan, että jokaisen tuli edistää hyvää kykynsä mukaan, ja lupasi puhua asiasta herra piispalle. Mutta tuo miespaholainen, joka pelkäsi, että rouva ei puhuisi siitä hänen mielensä mukaisesti, ja jolla oli oma pieni etunsa valvottavana tässä asiassa, kiiruhti ennakkolta ilmoittamaan sen tuomiorovasteille ja pani niin hyvät sanat noitten kelpo pappien

suuhun, että kun rouva de Warens, joka oli huolissaan matkasta minun tähteni, aikoi puhua siitä piispalle, hän huomasi asian jo järjestetyksi, ja piispa jätti hänelle heti paikalla minun pikku matkarahakseni tarkoitetun summan. Rouva ei uskaltanut tiukata minua jäämään; aloin olla siinä iässä, että hänen ikäisensä naisen ei sopinut koettaa pidättää luonaan sen ikäistä nuorta miestä.

Kun ne, jotka pitivät minusta huolta, täten olivat järjestäneet matkani, täytyi minun tietenkin alistua, eikä se minusta ollut varsin vastenmielistäkään. Vaikka Torino oli kauempana kuin Genève, niin arvelin, että se, koska oli pääkaupunki, oli läheisemmässä yhteydessä Annecyn kanssa kuin vieraan valtion uskonnoltaan vieras kaupunki; ja sitten, koska matkustin totellakseni rouva de Warensia, katsoin yhä eläväni hänen johtonsa alaisena; se merkitsi enemmän kuin jos olisin elänyt hänen läheisyydessään. Lopuksi ajatus, että saisin tehdä pitkän matkan, hiveli kuljeskelukiihkoani, joka alkoi ilmetä. Minusta tuntui komealta kulkea vuorten poikki minun ikäisenäni ja kohota Alppien korkeuteen tovereitani ylemmäksi. Saada nähdä maailmaa – siinä genèveläiselle houkutus, jota hän tuskin voi vastustaa. Annoin siis suostumukseni. Sen mieskolloni oli määrä lähteä kahden päivän kuluttua vaimoineen. Minut uskottiin heidän huostaansa ja suljettiin heidän suosionsa. Rahapussini jätettiin heidän haltuunsa, rouva de Warensin vahvistamana, joka sitä paitsi antoi minulle salaa pienen säästöroposen ja lisäksi runsaan joukon neuvoja, ja me lähdimme matkalle pääsiäisen edellisenä keskiviikkona.

Annecystä lähtöni jälkeisenä päivänä isäni saapui sinne lähdettyään kiireesti etsimään minua yhdessä erään herra Rivalin kanssa, joka oli hänen ystävänsä, kelloseppä niin kuin hänkin, pirteä-älyinen mies, jopa kynäniekkakin, joka sepitteli runoja paremmin kuin La Motte ja oli melkein yhtä hyvä puhuja kuin hän; sitä paitsi kerrassaan rehti mies, jonka tarpeettomasta kirjailusta ei kuitenkaan ollut muuta tulosta, kuin että yksi hänen pojistaan rupesi näyttelijäksi.

Nämä herrat kävivät rouva de Warensin luona ja tyytyivät valitsemaan minun kohtaloani yhdessä hänen kanssaan, sen sijaan että olisivat lähteneet jälkeeni ja saavuttaneet minut, minkä he helposti olisivat voineet tehdä, koska kulkivat ratsain ja minä jalkaisin. Samoin oli tehnyt enoni Bernard. Hän oli tullut *Configoniin* ja palasi sieltä Genèveen, vaikka tiesi, että olin *Annecyssa*. Omaiseni näyttivät olevan yhdessä juonessa sallimani kanssa jättämässä minut minua odottavan kohtalon omaksi. Veljeni oli kadonnut samanlaisen välinpitämättömyyden johdosta, ja kadonnut niin tyyten, ettei ikinä ole saatu tietää, mihin hän oli joutunut.

Isäni ei ollut ainoastaan kunniallinen, hän oli myöskin taatusti oikeamielinen mies ja niitä lujia luonteita, joista suuret hyveet syntyvät; sitä paitsi hän oli hyvä isä, erittäinkin minua kohtaan. Hän rakasti minua hyvin hellästi, mutta hän rakasti myöskin huvejaan, ja muut harrastukset olivat vähän laimentaneet isällistä rakkautta siitä pitäen kun elin erossa hänestä. Hän oli *Nyonissa* mennyt uusiin naimisiin, ja vaikka hänen vaimonsa ei ollut enää siinä iässä, että olisi voinut antaa minulle veljiä, hänellä oli omaisia; siten muodostui toinen perhe, muita mielenkiinnon kohteita, uusi talous, joka ei enää niin usein muistuttanut mieleen minua. Isäni alkoi käydä vanhaksi, eikä hänellä ollut mitään omaisuutta vanhuutensa tueksi. Veljelläni ja minulla oli jonkin verran äitini perintöä, jonka tuottamien tulojen oli määrä kuulua isälteni niin kauan kuin emme eläneet yhdessä hänen kanssaan. Tätä seikkaa hän ei ajatellut suoranaisesti, eikä se estänyt häntä tekemästä velvollisuuttaan, mutta se vaikutti salaa hänen huomaamattaan ja laimensi joskus hänen harrastustaan, joka muutoin olisi ollut suurempi. Siinä luullakseni syy, miksi hän seurattuaan ensin jälkiäni *Annecyhin* ei lähtenyt jälkeeni *Chambéryhin*, jossa hänen olisi pitänyt olla varma minun saavuttamisestani. Siinä syy myöskin siihen, että hän, käydessäni usein karkaamiseni jälkeen häntä tapaamassa, kyllä aina osoitti minulle isällistä hellyyttä, mutta ei kovinkaan koettanut pidättää minua luonaan.

Moinen käytös isän taholta, jonka hellyyden ja hyveellisyyden olen niin hyvin oppinut tuntemaan, on virittänyt mieleeni itseäni koskevia mietteitä, jotka ovat melkoisesti auttaneet minua pitämään sydämeni terveenä. Olen johtanut siitä sen suuren siveellisen elämänohjeen, ehkä ainoan, jonka voi soveltaa käytäntöön, että tulee välttää tilanteita, joissa velvollisuutemme joutuvat ristiriitaan etujemme kanssa ja joissa meille näyttää olevan eduksi se, mikä on toiselle vahingoksi, koska on varmaa, että sellaisissa tilanteissa, olipa niissä rakkautemme hyveeseen kuinka lämmin hyvänsä, ennemmin tai myöhemmin huomaamattamme heikkenemme ja joudumme toimissamme tekemään vääryyttä ja pahaa, vaikka sielussamme yhä olemme oikeamielisiä ja hyviä.

Rousseaun jalkamatka Torinoon oli ihastuttava. Hän oli nuori, terve, reipas. Tulevaisuus väikkyi valoisana hänen edessään, nyt kuten ennenkin luonto hurmasi hänet kauneudellaan, suurenmoisilla maisemillaan, ja lisäksi hänellä oli alati mielessään rva de Warensin suloinen kuva. Hän piti itseään tämän oppilaana, ystävänä, "melkeinpä rakastajana". Hän ei sano muistavansa koko elämänsä varrelta toista niin huoletonta aikaa kuin tämän matkan päivät. Ylpeänä hän kulki Alppien yli samaa tietä kuin muinoin Hannibal. Siitä lähtien hän aina piti jalkaisin kulkemista miellyttävimpänä matkaamistapana. Mutta elämä Torinossa katekumeenien turvakodissa oli kolkkoa ja synkkää. R:n sikäläiset toverit olivat kaikesta maailman kulkureita, joukossa oli suorastaan paheellisiakin olentoja. Mielellään hän monestikin olisi sieltä karannut, jos olisi voinut. Genèvessä ja Bosseyssa häneen oli juurtunut kunnioitus protestanttista ja vastenmielisyys katolista uskontoa kohtaan. "Protestanteilla", hän sanoo, "on yleensä paremmat tiedot kuin katolilaisilla. Se on luonnollista: edellisten oppi vaa-tii asiain pohtimista, jälkimmäisten taas alistumista. Katolilaisen tulee hyväksyä valmis päätös, joka hänelle esitetään; protestantin tulee oppia itse tekemään päätöksensä." Vastahakoisesti ja opettajiensa kanssa väitellen hän sen vuoksi ulkonaisten olojen pakosta vastaanotti katolisen uskonopin alkeisopetuksen, jota siellä annettiin. Parin kuukauden kuluttua opetus

kuitenkin katsottiin riittäväksi ja hänet otettiin juhlallisesti katolisen kirkon helmaan. Hänelle annettiin sitten vähän yli kaksikymmentä frangia rahaa, hänelle toivotettiin onnea, hänen oli poistuttava laitoksesta ja sen portit suljettiin hänen jälkeensä. Siinä hän nyt oli kadulla yksin ja avuttomana vieraassa maailmassa. Luulisi hänen pitäneen asemaansa toivottomana. Mutta kaukana siitä. Hän kertoo:

Ensi kerran eläessäni olin ollut seinien sisään suljettuna yli kaksi kuukautta. Ensimmäinen tunne, josta nautin, oli jälleen saavuttamani vapauden tunne. Pitkän orjuutuksen jälkeen päästyäni taas omaksi herrakseni ja omin takein toimimaan näin olevani keskellä suurta, varakasta kaupunkia, joka oli täynnä ylhäisiä henkilöitä, jotka kykyjeni ja ansioitteni vuoksi eivät voineet olla ottamatta minua hyvin vastaan heti, kun oppisivat minut tuntemaan. Sitä paitsi minulla kyllä oli aikaa odottaa, ja nuo kaksikymmentä frangia taskussani tuntuivat minusta aarteilta, joista ei voinut tulla loppua. Saatoin käyttää ne niin kuin itse tahdoin tekemättä niistä tiliä kenellekään. Ensi kerran tunsin itseni niin rikkaaksi. Kaukana siitä, että olisin heittäytynyt alakuloiseksi ja kyynelten valtaan, vaihdoin vain toiveita, ja itserakkaus ei siinä menettänyt mitään. Koskaan en ole tuntenut niin suurta itseluottamusta enkä levollisuutta; luulin jo saavuttaneeni onneni, ja minusta oli muhkeata, ettei minun tarvinnut kiittää siitä ketään muuta kuin itseäni.

Ensi työkseni tyydytin uteliaisuuteni samoilemalla läpi koko kaupungin; sen olisin muuten tehnyt myöskin vain osoittaakseni tositoella, että olin vapaa. Menin katsomaan vartionvaihtoa; sotamiesten soittimet miellyttivät minua suuresti. Kuljin mukana rukoussaatoissa; pidin pappien yksitoikkoisesta veisuusta. Menin katsomaan kuninkaan palatsia; lähestyin sitä pelokkaana, mutta kun näin toisia ihmisiä, jotka menivät sisään, tein samoin; minua ei estetty. Kenties sain siitä suosiosta kiittää pientä myttyä, joka minulla oli kainalossa. Oli miten oli, sain suuret ajatukset itsestäni ollessani siellä palatsissa; pidin itseäni jo melkein kuin sen asukkaana. Lopulta väsyin paljosta kiertelemisestä;

minun oli nälkä, oli kuuma ilma; menin erääseen maitomyymälään; minulle annettiin ”giuncaa”, piimää; ja kun lisäksi sain kaksi tankoa tuota oivallista Piemonten leipää, josta pidän enemmän kuin mistään toisesta, söin viidellä soullani yhden niitä hyviä päivällisiä, jotka eläessäni olen syönyt.

Oli sitten etsittävä yöpaikka. Kun osasin jo sen verran Piemonten murretta, että saatoin tehdä itseni ymmärretyksi, niin sitä ei ollut vaikea löytää, ja olin siksi varovainen, että valitsin sen enemmän rahapussiani kuin paikan miellyttävyyttä silmällä pitäen. Minulle neuvottiin eräs Po-kadun varrella asuva sotamiehenvaimo, joka otti majoittaakseen työttömiä palvelijoita yhden souun maksusta yöltä. Hänellä sattui olemaan joutilas vuoderähjä, ja minä asetuin siihen. Hän oli nuori ja vastanainut, vaikka hänellä oli jo viisi kuusi lasta. Me nukuimme kaikki samassa huoneessa, äiti, lapset ja vieraat, ja sillä tapaa jatkettiin niin kauan kuin olin hänen luonaan. Hän oli muuten kelpo nainen, kiroili kuin riivattu, oli aina puolialastonna ja hapsat hajalla, mutta hyväsydäminen ja kernas auttamaan; minuun hän kiintyi ja minulla oli hänestä hyötyäkin.

Vietin useita päiviä antautuen yksinomaan nauttimaan riippumattomuudestani ja uteliaisuuteni tyydyttämisestä. Vaeltelin kaupungissa ja sen ulkopuolella nuuskien ja katsellen kaikkea, mikä minusta näytti merkilliseltä ja uudelta; ja kaikkihan oli sellaista nuorelle kopistaan päässeelle miehelle, joka ei ollut koskaan nähnyt pääkaupunkia. Varsinkin suoritin hyvin täsmällisesti tehtäväni hovimiehenä ja olin säännöllisesti joka aamu läsnä kuninkaan messussa. Minusta oli hauska olla samassa kappelissa kuin tämä ruhtinas ja hänen seurueensa; mutta nämä taajat käyntini aiheutti suuremmalta osalta intohimoinen musiikinharastukseni, joka alkoi ilmetä, kuin hovin komeus, joka oli pian nähty ja aina sama eikä kauan herätä huomiota. Sardinian kuninkaalla oli siihen aikaan Euroopan paras soittokunta: Somis, Desjardins, molemmat Bezuzzit loistelivat siinä vuoroon. Se oli enemmän kuin mitä tarvittiin

houkuttelemaan nuorta miestä, jota vähäpätöisimmänkin soittimen soitto riemastutti, kunhan se vain oli puhdasta. Ihailin muuten silmään pistävää komeutta vain hämmästellen ja ilman mitään pyyteitä. Ainoa, mikä minua hovin koko loistossa kiinnosti, oli että sain nähdä eikö siellä olisi nuorta prinsessaa, joka ansaitsisi ihailuni osoitukset ja jonka kanssa voisin elää romaanin.

Olin vähällä aloittaa sellaisen, tosin vähemmin loistavissa olosuhteissa, mutta sellaisissa, että olisivat tarjonneet minulle tuhat kertaa uλοisempia nautintoja, jos olisin saanut sen viedyksi hyvään päätökseen.

Vaikka elin hyvin säästeliäästi, alkoi kukkaroni vähitellen tyhjetä. Tämä säästäväisyys ei muuten johtunut niinkään varovaisuudesta kuin maun vaatimattomuudesta, jota tottumus hienoihin aterioihin ei vielä tänä päivänäkään ole saanut muuttumaan. En tiennyt enkä tiedä vielääkään parempia ruokia kuin ne, jotka muodostavat talonpoikaisen aterian. Ken tarjoaa minulle jotakin maitoruokaa, munia, vihanneksia, juustoa, ruisleipää ja välttävää viiniä, voi aina olla varma siitä, että kestitsee minua hyvin; muut ruoat korvaa hyvä ruokahaluni, jos hovimestari ja lakeijat ympärilläni eivät vie sitä minulta kiusallisella läsnäolollaan. Sain siihen aikaan paljon parempia aterioita kuudella seitsemällä soulla kuin sittemmin olen saanut kuudella seitsemällä frangilla. Tyydyin siis vaatimattomaan ruokakomentoon, kun ei mikään vietelty minua olemaan siihen tyytymättä; eikä edes ole oikein sanoa tuota kaikkea vaatimattomuudeksi, sillä se tuotti minulle kaikkea mahdollista aistillista nautintoa. Syödessäni päärynöitäni, ”giuncaani”, juustoani, tankoleipääni ja juodessani muutaman lasin halpaa Montferrat'n viiniä, niin paksua, että sitä olisi voinut veitsellä leikata, tunsin itseni herkuttelijoista onnellisimmaksi. Mutta kuitenkin kaikitenkin saattoi kahdestakymmenestä frangista tulla loppu. Sen huomasin päivä päivältä selvemmin, ja huolimatta iälleni ominaisesta kevytmielisyydestä tulevaisuutta koskeva levottomuuteni äityi pian peloksi. Kaikista tulevaisuudensuunnitelmistani ei ollut jäljellä muuta kuin se, miten sai-

sin jotakin työtä, jolla voisin elää; eikä sekään ollut helppo toteuttaa. Ajattelin entistä ammattiani; mutta en taitanut sitä siksi hyvin, että olisin voinut mennä jollekulle mestarille työhön, eikä mestareitakaan Torinossa ollut monta. Päätin siis paremman puutteessa lähteä kulkemaan myymälästä myymälään ja tarjoutua kaivertamaan nimikirjaimia tai vaakunoita pöytäastioihin toivoen saavani ihmisiä houkutelluksi halpahintaisuudella. Jätin maksun heidän määrättäväksensä. Se keino ei ollut kovinkaan onnekas. Melkein joka paikassa minun käskettiin mennä tieheni, ja työtä sain niin vähän, että sillä tuskin sain hankituksi muutaman aterian. Eräänä päivänä kuitenkin, astellessani jokseenkin varhain aamulla Contra-Nova-katua, näin erään myymälän ikkunain läpi niin herrtaisen ja viehättävän näköisen nuoren kauppiaanrouvan, että huolimatta ujoudestani naisten seurassa epäroimättä astuin sisään ja tarjosin pientä taitoani hänen käytettäväkseen. Hän ei käskenyt minua pois, vaan pyysi istumaan ja kertomaan pienen tarinani, surkutteli minua, kehotti olemaan rohkealla mielellä ja sanoi, että hyvät kristityt eivät jättäisi minua oman onneni nojaan. Sitten hän lähetti noutamaan eräältä lähellä asuvalta kultasepäältä työkalut, joita olin sanonut tarvitseväni, meni keittiöönsä ja toi itse minulle aamiaista. Moinen alku näytti minusta hyvältä enteeltä, eikä jatko osoittanut sitä vääräksi. Hän näytti olevan tyytyväinen pieneen työhöni ja vielä tyytyväisempi paki-noimiseeni, kun olin ehtinyt hiukan rauhoittua; hän näet oli hienoissa tamineissa ja koruissa, ja huolimatta kasvojen suosiollisesta ilmeestä moinen komeus oli tehnyt minuun häikäisevän vaikutuksen. Mutta hänen peräti hyväntahtoinen kohtelutapansa, hänen myötätuntoinen äänensävyensä, hänen lempeä ystävällisyytensä vaikuttivat, että piankin olin kuin kotonani. Huomasin onnistuvani, ja se sai minut onnistumaan yhä paremmin. Mutta vaikka hän oli italiatar ja liian kaunis ollakseen hieman keimailematta, hän oli kuitenkin niin kaino ja minä siksi ujo, ettei asia helposti voinut niin pian kehittyä hyvään päätökseen. Meille ei annettu aikaa jatkaa seikkailuamme valmiiksi asti. Sitä

viehättävämpi vain on minulle niitten lyhyitten hetkien muisto, jotka vietin hänen parissaan, ja voin sanoa saaneeni siinä tuntea rakkauden suloisimmat ja myös puhtaimmat esikoisnautinnot.

Hän oli tavattoman pirteä tummaverinen nainen, mutta hänen hyvä luontonsa, joka kuvastui hänen sieville kasvoilleen teki hänen vilkkautensa liikuttavaksi. Hänen nimensä oli rouva Basile. Hänen miehensä, häntä vanhempi ja aika lailla mustasukkainen, jätti hänet matkoille lähtiessään erään kauppapalvelijan valvonnan alaiseksi, joka oli liian juroluontoinen kelvatakseen viettelijäksi ja jolla kuitenkin oli itsestään suuret luulot, joita hän tuskin ilmaisi muulla tavoin kuin pahalla tuulellaan. Hän kävi hyvin äreäksi minua kohtaan, vaikka minä mielelläni kuuntelin, kun hän puhalsi huilua, jota hän puhalsikin aika hyvin. Tämä uusi Aigisthos* murahteli aina nähdessään minun astuvan sisään hänen emäntänsä luo. Hän kohteli minua ylenkatseellisesti, mutta rouva vuorostaan selvästi käyttäytyi samoin häntä kohtaan. Vieläpä näytti siltä, että rouva tehdäkseen hänelle kiusaa huvikseen osoitti minulle hellyyttä hänen läsnäollessaan; ja sellainen kosto, vaikka minulle hyvin mieleen, olisi ollut vielä paljon enemmän mieleeni kahden kesken. Mutta niin pitkälle hän ei siinä mennyt, tai ei ainakaan samalla tavalla. Hän ehkä piti minua liian nuorena tai ei osannut olla lähentelevä tai tahtoi täydellä todella pysyä siveänä; oli miten oli, kahden kesken hänestä oli jotain pidättyväistä, mikä ei juuri pakottanut peräytymään, mutta, tietämättäni miksi, saattoi minut araksi. Vaikka en tuntenut häntä kohtaan sellaista vilpitohtä ja samalla hellää kunnioitusta kuin rouva de Warensia kohtaan, tunsin enemmän pelkoa ja paljon vähemmän tuttavallisuutta. Olin hämilläni, vapisin, en uskaltanut katsoa häntä silmiin, en uskaltanut hengittää hänen läheisyydessään; kuitenkin pelkäsin poistua hänen luotaan, ennemmin olisin kuollut.

* Viittaa Kreikan muinaistarustoon. Kuningas Agamemnonin ollessa Troijan sodassa Aigisthos vietteli hänen puolisonsa. Tämä ja A. surmasivat sitten kuninkaan hänen palattuuaan sodasta.

Katselin ahnein silmin kaikkea, mitä saatoin katsella huomaamatta: hänen pukukankaansa kukkasia, hänen soman jalkansa kärkeä, täyteläisen ja valkoisen käsivarren osaa, joka näkyi hänen sormikkaansa ja kalvosimensa välistä ja hänen liiviensä reunanauhuksen ja kaulahuivinsa väliä, joka joskus avautui näkyviin. Jokainen kohta vahvisti toisten tekemää vaikutusta. Ahmien katsellessani kaikkea mitä saatoin nähdä, ja muutakin, silmäni sumenivat, rintaani ahdisti, minun oli hyvin vaikea hallita hetki hetkeltä yhä tukalampaa hengitystäni, enkä voinut muuta kuin päästellä hiljaa huokauksia, jotka olivat hyvin epämurkavia välillämme varsin usein vallitsevassa äänettömyydessä. Onneksi rouva Basile ei käsityönsä ääressä näyttänyt sitä huomaavan. Joskus näin kuitenkin hänen pitsikaulurinsa kohoilevan varsin taajaan jonkinlaisen tunteiden sopusoinnun vaikutuksesta. Tämä vaarallinen näky oli vähällä tehdä lopun kaikesta itsehillinnästäni mutta kun olin antamaisillani vallan hurmioni puuskalle, hän lausui minulle jonkin sanan levollisella äänellä, joka sai minut heti malttamaan mieleni.

Olin usean kerran näin kahden kesken hänen kanssaan, eikä koskaan ainoakaan sana, ei ainoakaan ele, ei edes liian ilmeikäs katse osoittanut välillämme olevan vähintäkään salaista suhdetta. Vaikka moinen olotila vaivasi minua kovin, se oli minusta kuitenkin ihastuttava, ja sydämeni yksinkertaisuudessa saatoin tuskin älytä, miksi se minua niin vaivasi. Näytti siltä, että nämä pienet kahden kesken olot eivät olleet hänellekään vastenmielisiä; ainakin hän jotenkin usein valmisti tilaisuuden niihin, mikä todellakin oli varsin liikanaista varovaisuutta häneltä siihen katsoen, miten hän niitä käytti ja miten salli minun niitä käyttää.

Eräänä päivänä, kun hän ikävystyneenä kauppapalvelijan typeriin puheisiin oli mennyt kamariinsa, tein puotikamarissa pienen työni kiireesti valmiiksi ja lähdin hänen jälkeensä. Hänen huoneensa ovi oli raollaan; astuin sisään hänen huomaamattaan. Hän ompeli ikkunan ääressä istuen selin oveen. Hän ei voinut nähdä minun astuvan sisään eikä kadulta kuuluvan rattaitten jyrinän vuoksi kuulla minun tulevan.

Hän pukeutui aina hyvin; sinä päivänä hän oli melkeinpä keimailevassa koruasussa. Hänen asentonsa oli viehättävä: hiukan kumartunut pää jätti näkyviin valkean kaulan, sirosti ylöspäin kierretyt hiuksensa hän oli koristanut kukilla. Hänen koko olemuksensa uhkui suloutta, jota nyt saatoin mielin määrin tarkastella ja joka sai minut suunniltani. Heittäydyin polvilleni oven suuhun ja ojensin intohimoisesti käsivarteni häntä kohti varmana siitä, että hän ei voinut kuulla minua, ja luullen, ettei hän voinut minua nähdä; mutta uunin reunustalla oli kuvastin, joka antoi minut ilmi. En tiedä, minkä vaikutuksen tämä intohimonpuuska teki häneen; hän ei katsahtanut minuun, ei sanonut minulle mitään; mutta kääntäen puoliksi päätään hän vain sormensa liikkeellä osoitti minulle jalkojensa juuressa olevaa mattoa. Silmänräpäyksessä säpsähdin, huudahdin ja syöksähdin hänen osoittamalleen paikalle; mutta niin vaikeata kuin sitä onkin uskoa, en siinä mielenillassa uskaltanut yrittää mitään sen enempää, en sanoa ainoatakaan sanaa, en kohottaa katsettani häneen, en edes kosketa häntä nojautuakseni niin väkinäisessä asennossa hetkiseksi hänen polviansa vastaan. Olin sanattomana, liikkumattomana, mutta en suinkaan rauhallinen; kaikki minussa osoitti mieleni kuohua, iloa, kiitollisuutta, hehkuvia, kohteestaan epävarmoja himojani, jotka hillitsi pelko, että olin epämiellyttävä; se pelko ei päästänyt nuorta sydäntäni rauhoittumaan.

Hän näytti olevan yhtä levoton ja yhtä arka kuin minä. Joutuen ymmälle nähdessään minut siinä, pelästyneenä siitä, että oli houkutelut minut siihen, ja alkaen huomata kaikki seuraukset merkistä, jonka hän epäilemättä oli harkitsematta tullut antaneeksi, hän ei ottanut minua vastaan eikä torjunut luotaan; hän ei kohottanut katsettaan käsityönsä äärestä, hän koetti olla niin kuin ei olisi nähnyt minua jalkainsa juuressa; mutta kaikesta tyhmydestäni huolimatta en voinut olla päättelemättä, että hän oli samanlaisessa pulassa kuin minä, että häntä ehkä polttivat samat himot kuin minua ja että häntä pidätti samanlainen häpeäntunne kuin minua; mutta silti en saanut voimaa voittaa tätä.

Kun hän oli viisi kuusi vuotta minua vanhempi, niin rohkeuden mielestäni piti olla kokonaan hänen puolellaan, ja arvelin, että koska hän ei tehnyt mitään rohkaistakseen minua, niin hän ei tahtonut, että olisin rohkea. Vielä nytkin minusta tuntuu, että ajattelin oikein, ja hän oli varmasti liian älykäs voidakseen olla huomaamatta, että minunlaiseni vasta-alkaja tarvitsi sekä rohkaisemista että neuvomista.

En tiedä kuinka tuo eloisa vaikka sanaton kohtaaminen olisi päättynyt enkä kuinka kauan olisin pysynyt liikkumattomana tuossa naurettavassa mutta suloisessa asennossa, jos meitä ei olisi keskeytetty. Kiihtymykseni kohotessa kiivaimmilleen kuulin huoneemme vieressä olevan keittiön oven avautuvan, ja pelästyneenä rouva Basile äkkiä sanoi minulle sanoin ja elein: "Nouskaa! Rosina tulee." Nousten kiireesti tartuin käteen, jonka hän ojensi minulle, ja painoin siihen kaksi polttavaa suudelmaa; vastaukseksi toiseen tunsin tuon suloisen käden hiukan painautuvan huuliani vastaan. Eläessäni minulla ei ole ollut toista niin ihanaa hetkeä; mutta menettämäni tilaisuus ei uudistunut, ja nuori rakkautemme päättyi siihen.

Ehkä juuri siitä syystä tuon herttaisen naisen kuva on pysynyt syöneenä niin ihastuttavin piirtein sydämeni pohjaan. Se on siellä kauan istunutkin sitä myöten kuin olen paremmin oppinut tuntemaan maailman ja naiset. Jos hänellä olisi ollut vähänkään kokemusta, niin hän olisi menetellyt toisin rakastaakseen nuorta poikaa; mutta jos hänen sydämensä olikin heikko, niin se oli vilpittönsä; hän noudatti tahtomattaan taipumusta, joka vei hänet mukanaan; se oli hyvin todennäköisesti hänen ensimmäinen uskottomuutensa, ja minun olisi kenties ollut työläämpi voittaa hänen häpeäntunteensa kuin omani. Joutumatta niin pitkälle olen hänen parissaan nauttinut sanomattoman suloisia hetkiä. Kaikesta, mitä olen tuntenut naisen omistaessani, ei mikään ole niiden parin minuutin arvoista, jotka vietin hänen jalkainsa juuressa uskaltamatta edes koskettaa hänen pukuaan. Ei, vertaistaan ei ole niillä nauttinnoilla, jotka rakastettu nuhteeton nainen voi antaa; kaikki on suo-

sionosoitusta hänen parissaan. Pieni sormella annettu merkki, käden kepeä painautuminen huulilleni – siinä ainoat suosionosoitukset, jotka milloinkaan sain rouva Basilelta, ja kuitenkin noiden niin vähäisten suosionosoitusten muisto vieläkin minut hurmaa palatessaan mieleeni.

Parina seuraavana päivänä odottelin turhaan uutta kahdenkeskistä kohtausta. Minun oli mahdotonta löytää tilaisuutta siihen, enkä huomannut hänen taholtaan mitään toimenpidettä sen valmistamiseksi. Olipa hänen käytöksensä en tahdo sanoa kylmäkiskoisempaa, mutta tavallista varovampaa, ja luullakseni hän karttoi katseitani peläten, ettei voisi kyllin hallita omiaan. Se hänen kirottu kauppapalvelijansa oli sietämättömämpi kuin koskaan; alkoipa hän laskea pilaakin ja kokkupuheita: sanoi minulla tulevan olemaan menestystä naismaailmassa. Pelkäsin tulleeeni lausuneeksi joitakin varomattomia sanoja; ja katsoen jo olevani salasuhteessa rouvaan tahdoin salata halun, joka sitä ennen ei juuri ollut tarvinnut salaamista. Se teki minut varovaisemmaksi käyttämään tilaisuuksia sen tyydyttämiseen, ja kun tahdoin, että niitten piti olla täysin vaarattomia, en saanut niitä enää ensinkään.

Siitä näkyy vielä muuan romaanimainen hulluus, josta en ole voinut koskaan parantaa itseäni ja joka yhdessä luontaisen ujouteni kanssa on tehnyt hyvin perättömiksi kauppapalvelijan ennustukset. Rakastin niin vilpittömästi, uskallan sanoa niin täydellisesti, etten helposti voinut onnistua rakastajana. Koskaan eivät intohimot ole olleet tulisempia ja samalla puhtaampia kuin minun; koskaan ei rakkaus ole ollut hellempää, vilpittömämpää, epäitsekäämpää. Tuhannesti olisin uhrannut oman onneni rakastamani naisen onnen hyväksi; hänen maineensa oli minulle henkeänikin kalliimpi, enkä koskaan edes nautinnon kaikkien ilojen hinnasta olisi tahtonut hetkeksikään vaarantaa hänen rauhaansa. Sen vuoksi olen niin huolellisesti valmistanut kaikki yritykseni, ollut niissä niin salaperäinen, niin varovainen, ettei niistä yksikään ole koskaan voinut onnistua. Huono menestykseni naisten maailmassa on aina johtunut siitä, että rakastin heitä liiaksi.

Palatakseni huilua puhaltavaan Aigisthokseen, oli omituista, että samalla kun tuo petturi kävi yhä sietämättömämmäksi, hän näytti käyvän palvelusintoisemmaksi. Jo ensi päivinä, kun hänen emäntänsä oli mieltynyt minuun, hän oli aikonut käyttää minua hyödykseen myymälässä. Osasin välttävästi laskentoa; rouva oli ehdottanut miehelle, että hän opettaisi minulle kirjanpitoa, mutta se juropää otti ehdotuksen hyvin epäsuosiollisesti vastaan ehkä peläten, että syrjäyttäisin hänet. Niinpä minulla kaiverrustyöni suoritettuani ei ollut muuta tekemistä kuin jäljentää muutamia tilejä ja laskuja, kirjoittaa puhtaaksi muutamia kirjoja ja ranskantaa muutamia italiansuomalaisia kauppakirjeitä. Yhtäkkiä tuon miehen päähän pisti nyt palata tuohon tehtyyn ja hylättyyn ehdotukseen; hän lupasi opettaa minulle kaksinkertaista kirjanpitoa ja sanoi aikovansa tehdä minut kykeneväksi tarjoamaan palveluksiani herra Basilelle, kun tämä palaisi kotiin. Hänen äänensä sävyssä, hänen kasvojensa ilmeessä oli jotakin kavala, häijyä, ivallista, mikä ei herättänyt luottamustani. Odottamatta minun vastaustani rouva Basile sanoi hänelle kuivakiskoisesti, että olin hänelle kiitollinen hänen tarjouksistaan, ja lisäsi toivovansa onnen lopulta suosivan minua ansioni mukaan ja katsovansa, että olisi kovin vahinko, jos minusta ei tulisi muuta kuin kauppapalvelija, vaikka olin niin älykäs.

Rouva oli usean kerran sanonut minulle tahtovansa esitellä minut eräälle henkilölle, josta minulla voisi olla hyötyä. Hän oli kyllin ymmärtäväinen huomatakseen, että minun oli aika irtautua hänestä. Sanattomat lemmennustuksemme olivat tapahtuneet torstaina; seuraavana sunnuntaina hän piti päivälliset, joilla minä olin ja joilla oli myöskin eräs miellyttävän näköinen dominikaanimunkki jolle hän esitteli minut. Munkki kohteli minua hyvin ystävällisesti, onnitteli minua kääntymykseni johdosta ja sanoi minulle yhtä ja toista historiaani koskevaa, mistä saatoinkin päätellä rouvan kertoneen sen hänelle yksityiskohtia myöten; sitten hän taputti minua pari kertaa vähän poskelle käntensä selällä ja kehotti minua olemaan järkevä ja rohkealla mielellä sekä

tulemaan käymään hänen luonaan, jotta saisimme paremmin aikaa keskustella. Päätin siitä huomaavaisuudesta, jota kaikki hänelle osoittivat, että hän oli arvossa pidetty mies, ja siitä isällisestä äänensävyestä, jolla hän puhui rouva Basilen kanssa, että hän oli tämän rippi-isä. Muistan myöskin hyvin, että hänen sopivaisuuden rajoissa pysyvässä tuttavallisuudessaan oli merkkejä arvonannosta, jopa kunnioituksestakin hänen rippilastaan kohtaan, merkkejä, jotka silloin tekivät minuun vähäisemmän vaikutuksen, kuin minkä ne nyt tekevät. Jos minulla olisi ollut enemmän ymmärrystä, kuinka liikuttunut olisinkaan ollut siitä, että olin voinut herättää helliä tunteita nuorena naisessa, jota hänen rippi-isänsä kunnioitti!

Pöydässä ei ollut tilaa kaikille päivällisvieraille; tarvittiin lisäksi piennempi pöytä, jonka ääressä minä sain istua tuota miellyttävää herra kauppapalvelijaa vastapäätä. En siinä menettänyt mitään huomionosoitusten enkä kestityksen suhteen; pienelle pöydälle lähetettiin monta lautasta, jotka varmaan eivät olleet tarkoitettut palvelijalle. Sitä myöten kaikki kävi oivallisesti; naiset olivat hyvin iloisella tuulella, herrat hyvin kohteliaita; rouva Basile hoiti emännän tehtävät ihastuttavan viehkeästi. Keskellä ateriaa kuulemme rattaiden pysähtyvän portin eteen; joku nousee portaita; se on herra Basile. Näen hänet kuin jos hän astuisi sisään tällä hetkellä, yllään kultanappinen helakanpunainen takki; sitä väriä olen inhonnut siitä päivästä saakka. Herra Basile oli pitkä, kaunis mies, joka osasi esiintyä sangen hyvin. Hän astuu sisään niin että jyrisee ja niin kuin olisi yllättänyt nuo ihmiset pahanteosta, vaikka huoneessa oli vain hänen ystäviään. Hänen vaimonsa kavahtaa hänen kaulaansa, tarttuu hänen käsiinsä, hyväilee häntä tuhansin tavoin, joihin hän ei vastaa. Hän tervehtii seuraa, hänelle tuodaan ruokaneuvot, hän rupeaa syömään. Tuskin oli alettu puhua hänen matkastaan, kun hän katsahtaa pienelle pöydälle päin ja kysyy ankaralla äänellä, kuka se nuori poika on, jonka hän siellä näkee. Rouva Basile sanoo sen hänelle aivan koruttomasti. Hän kysyy, asunko minä talossa. Hänelle vas-

tataan kieltäen. ”Miksei?” jatkaa hän epähienosti, ”koska hän kerran oleilee täällä päivällä, niin hän kyllä voi jäädä tänne yöksikin.” Munkki puuttui nyt puheeseen, ja kiiteltyään vakavasti ja totuuden mukaisesti rouva Basilea hän lausui minusta muutaman kehuvan sanan lisäten, että miehen ei suinkaan pitänyt moittia vaimonsa hurskasta armeliaisuutta, vaan päinvastoin rientää ottamaan siihen osaa, koska se ei missään suhteessa mennyt kohtuullisuuden rajojen ulkopuolelle. Miehen äänen sävy hänen vastatessaan ilmaisi suuttumusta, jonka hän munkin läsnäolon hillitsemänä puoliksi salasi, mutta josta saatoin kyllin selvästi huomata, että hän oli saanut tietoja minusta ja että kauppapalvelija oli palvellut minua omalla tavallaan.

Tuskin oli noustu pöydästä, kun tämä isäntänsä hoputtamana tuli voitonriemuisena käskemään hänen nimessään minua heti poistumaan hänen talostaan ja olemaan koskaan eläessäni sinne enää jalallani astumatta. Toimitettavansa asian höysteeksi hän pani kaikkea, mikä vain saattoi tehdä sen loukkaavaksi ja julmaksi. Lähdin pois mitään sanomatta, mutta sydäntäni särki, ei niinkään se, että täytyi poistua tuon herttaisen naisen luota, kuin se, että täytyi jättää hänet miehensä raakamaisuuden uhriksi. Tämä oli tietenkin oikeassa vaatiessaan, että hän ei saanut olla uskoton; mutta vaikka rouva oli järkevä ja jaloluontoinen, hän oli kuitenkin italiatar, arkatuntoinen ja kostonhimoinen, ja mies teki mielestäni väärin ryhtyessään vaimoaan kohtaan keinoihin, jotka olivat parhaiten omansa viemään siihen onnettomuuteen, jota hän pelkäsi.

Sellainen menestys oli ensimmäisellä lemmenseikkailullani. Tahdoin koettaa palata pari kolme kertaa tuolle kadulle saadakseni vielä ainakin nähdä hänet, jota sydämeni lakkaamatta kaipasi; mutta häntä en saanut nähdä, näin vain hänen miehensä ja tuon valppaan kauppapalvelijan; minut huomattuaan tämä teki minulle myymälän kyynäräkepillä liikkeen, joka oli enemmän ilmeikäs kuin puoleensavetävä. Nähdessäni, että minua pidettiin niin tarkoin silmällä, minulta loppui rohkeus, enkä lähtenyt sinne enää. Olisin mielelläni mennyt ta-

paamaan ainakin tuota suojelijaa, jonka rouva oli minulle hankkinut. Pahaksi onneksi en tiennyt hänen nimeään. Kiertelin monta kertaa luostarin ympärillä nähdäkseni, enkö sattuisi tapaamaan häntä, mutta turhaan. Vihdoin toiset tapahtumat häivyttivät mielestäni rouva Basilen suloiset muistot, ja pian unohdin hänet niin tyyten, että jäin yhtä yksinkertaiseksi ja kokemattomaksi kuin ennenkin, enkä enää edes havittelutkaan kauniita naisia.

Muutaman päivän kuluttua Rousseau sai kuulla sotamiehen vaimolta, jonka asunnossa hänellä oli yösjansa, että tämän oli onnistunut hankkia hänelle toimi ja että eräs ylhäinen rouva tahtoi tavata häntä. Tämä oli kreivitär de Vercellis. R. meni hänen puheilleen. Kreivitär kuulusteli ja tutkisteli häntä ja otti sitten hänet lakeijakseen. Rouvalla oli kirjallisia harrastuksia, ja R:n tehtävänä oli kirjeitten kirjoittaminen hänen sanelunsa mukaan. Kolmen kuukauden kuluttua tämä R:n uusi emäntä, joka kohteli häntä kylmäkiskoisesti eikä tehnyt mitään hänen hyväksensä, kuoli. Ennen poistumistaan hänen talostaan R. teki sangen ruman teon, jonka hän seuraavassa tunnustaa.

Jospa nyt olisin kertonut kaikki, mitä minulla oli kerrottavaa olotani rouva de Vercellis'n talossa! Mutta vaikka tilani näennäisesti pysyi muuttumatonna, en kuitenkaan lähtenyt hänen talostaan samanlaisena kuin olin siihen tullut. Vein sieltä mukaani rikoksen pitkäaikaiset muistot ja tunnonvaivojen sietämättömän taakan, jotka nyt vielä neljäkymmenen vuoden kuluttua painavat omaatuntoani ja joiden katkeruus ei suinkaan heikkene, vaan päinvastoin ärtyy sitä myöten kuin vanhenen. Kuka uskoisi lapsen rikkomuksesta voineen olla niin julmat seuraukset? Näitten enemmän kuin todennäköisten seurausten vuoksi sydämeni ei saa lohtua. Olen ehkä saattanut rakastettavan, rehellisen, kunnioitettavan tytön, joka varmasti oli paljon parempi minua, menehtymään häpeässä ja kurjuudessa.

On varsin vaikea välttää sitä, ettei kokonaisen kodin hajoittaminen aiheuttaisi yhtään epäjärjestystä talossa ja ettei monikin esine siinä

joutuisi hukkaan; mutta niin uskollisia olivat palvelijat ja niin valppaita herra ja rouva Lorenzi,* ettei mitään kalustoluettelossa mainittua huomattu puuttuvan. Ainoastaan neiti Pontal** oli menettänyt erään pienen ruusun- ja hopeanvärisen nauhan, joka jo oli vanha. Monia muita parempia esineitä oli ulottuvillani; tuota nauhaa yksin teki mieleni; minä varastin sen, ja kun en sitä juuri piilotellut, niin se pian löydettiin minulta. Tahdottiin tietää, mistä olin sen saanut. Joudun ymmälle, sopertelen ja sanon vihdoinkin punastuen, että Marion oli antanut sen minulle. Marion oli nuori maurienneläistyttö, jonka rouva de Vercellis oli ottanut keittäjättäreksensä lakattuaan pitämästä pitoja ja annettuaan eron varsinaiselle keittäjättarelleen, koska hän itse tarvitsi enemmän hyviä liemiruokia kuin hienoja lihamuhennoksia. Marion ei ollut ainoastaan sievännäköinen, hänellä oli pehmeä hipiä, jollaisia näkee vain vuoristossa, ja hän näytti ennen kaikkea niin kainolta ja viehkeältä, että hänestä täytyi pitää, heti kun hänet näki; sitä paitsi hän oli hyvä tyttö, hiljainen ja taatun uskollinen. Siksipä hämmästyttiin, kun mainitsin hänet. Minuun luotettiin kutakuinkin yhtä paljon kuin häneen, ja katsottiin tärkeäksi todeta, kumpi meistä oli näpistelijä. Hänet kutsuttiin tulemaan; läsnäolijoita oli monta, joukossa kreivi de la Roque.*** Marion saapuu, hänelle näytetään nauhaa; minä syytän häntä häpeämättä; hän hämmästyttää, on vaiti, luo minuun katseen, joka olisi saanut paholaisetkin heltymään, mutta jota minun epäinhimillinen sydämeni uhmaa. Hän kieltää vihdoinkin varmasti mutta kiivastumatta, alkaa puhua minulle, kehottaa minua tutkistelemaan itseäni, olemaan saattamatta häpeään viatonta tyttöä, joka ei koskaan ole tehnyt minulle mitään paha; ja minä, pirullisen häpeämättömänä minä vakuutan ilmoitukseni todeksi ja sanon hänelle vasten silmiä, että hän on antanut minulle nauhan. Tyttöraukka hyrähti itkemään ja sanoi minulle

* Kreivittären taloudenhoitajat.

** Kreivittären kamarineiti.

*** Kreivittären perillinen; kreivitär kuoli lapsetonna.

vain nämä sanat: ”Voi, Rousseau! Luulin teitä hyväksi ihmiseksi. Teette minut kovin onnettomaksi, mutta en tahtoisi olla teidän sijassanne.” Siinä kaikki. Hän puolustautui yhä yhtä vilpittömästi kuin järkähtämättömästi, mutta ottamatta kertaakaan käyttääkseen minua vastaan pienintäkään herjasanaa. Moinen maltillisuus verrattuna minun jyrkkään puheensävyyni turmeli hänen asiansa. Ei tuntunut luonnolliselta otaksua toisella puolella olevan niin pirullista julkeutta, toisella niin enkelimäistä lempeyttä. Näytti siltä, ettei päästy mihinkään ehdotomaan varmuuteen, mutta ennakko-otaksumat olivat minulle suotuisat. Vallitsevassa touhussa ei maltettu tutkia asiaa perin pohjin; kreivi de la Roque käski meidän molempien poistua ja sanoi vain, että syyllisen omatunto kyllä kostaisi hänelle syyttömän puolesta. Hänen ennustuksensa ei ollut tyhjää puhetta; ei kulu sitä päivää, ettei se toteutuisi.

En tiedä, miten tuon minun väärän syytökseni uhrin sitten kävi, mutta luultavasti hänen ei sen jälkeen ollut helppo saada hyvää toimipaikkaa. Häneen oli kuin takertuneena syytös, joka kaikin tavoin oli tuhoisa hänen kunnialleen. Varastettu esine oli vähäarvoinen, mutta se oli kuin olikin varastettu ja, mikä pahempaa, sitä oli käytetty nuoren pojan viettelemiseksi; vihdoinkin valehteleminen ja itsepäisyys tekivät mahdottomaksi toivoa mitään siltä jossa niin monet paheet olivat yhtyneinä. En edes katso kurjuutta ja hunningolle joutumista suurimmaksi vaaraksi, johon olen hänet saattanut. Kuka tietää, mihin häväistyn viattomuuden aiheuttama mielenmasennus on voinut ajaa hänen ikäisensä ihmisen? Ja jos tunnonvaivat siitä, että olen voinut tehdä hänet onnettomaksi, ovat sietämättömät, niin ajateltakoon, millaiset ovat tunnonvaivat siitä, että olen voinut tehdä hänestä pahemman kuin itse olen!

Joskus tämä julma muisto häiritsee rauhaani ja järkyttää mieltäni niin paljon, että unettomina öinä näen tuon tyttöraukan tulevan ja nuhtelevan minua rikoksestani, niin kuin se olisi tehty vasta eilen. Niin kauan kuin elin rauhallista elämää, se kiusasi minua vähemmän; mutta keskellä elämän myrskyjä se riistää minulta vainottujen viattomien su-

loisimman lohdutuksen; se saa minut selvästi huomaamaan, minkä luulen sanoneeni jossakin teoksessani: että tunnonvaivat vaimentuvat myötäkäymisissä ja äityvät vastoinkäymisissä. Kuitenkaan en ole koskaan voinut saada itseäni pakotetuksi keventämään sydäntäni tekemällä tätä tunnustusta jollekulle ystävälle. Ei läheisinkään tuttavuus ole saattanut minua tekemään sitä kenellekään, ei edes rouva de Warensille. Enintään olen voinut tunnustaa, että minulla oli omallatunnollani eräs kauhistava teko, mutta koskaan en ole sanonut, mikä se oli. Se taakka on siis jäänyt tähän päivään saakka kevenemättä painamaan omaatuntoani, ja voin sanoa, että suureksi osaksi halu jollakin tavoin vapautua siitä on minussa kypsyttänyt päätöksen kirjoittaa tunnustukseni.

Äsken tekemäni tunnustuksen olen tehnyt vilpistelemättä, eikä kukaan varmaankaan katsone minun tässä peitelleen konnantyöni kataluutta. Mutta tämä kirja ei täyttäisi tarkoitustansa, jos en samalla kuvailisi sisäisiä tilojani ja jos pelkäisin puolustaa itseäni siinä, mikä on totuudenmukaista. Ei ikinä häijyys ole ollut minusta kauempana kuin tuolla julmalla hetkellä; ja eriskummallista mutta totta on, että kun syytin tuota tyttöpoloista, niin synnä siihen oli ystävytyeni häntä kohtaan. Olin tullut ajatelleeksi häntä; ajoin asian ensimmäisen mieleeni tulleen henkilön syyksi. Väitin hänen tehneen, minkä itse aioin tehdä, ja antaneen minulle nauhan, syystä että oma aikomukseni oli antaa se hänelle. Kun sitten näin hänen tulevan paikalle, niin sydäntäni vihloi, mutta niin monen henkilön läsnäolo vaikutti voimakkaammin kuin katumukseni. Rangaistusta en kovinkaan pelännyt, pelkäsin vain häpeätä, mutta sitä pelkäsin enemmän kuin kuolemaa, enemmän kuin rikosta, enemmän kuin mitään maailmassa. Olisin rahtonut upottaa itseni, tukehduttaa itseni syvimpiin maan uumeniin; voittamaton häpeäntunne vei voiton kaikesta, häpeä yksin sai aikaan häpeämättömyyteni; ja kuta suuremmaksi lisäsin rikostani, sitä pelottommaksi teki minut pelko tunnustaa sitä. En nähnyt muuta kuin sen kauhistavan seikan, että minut, itse läsnä ollessani, huomattaisiin, julkisesti julis-

tettaisiin varkaaksi, valehtelijaksi, parjaajaksi. Täydellinen sisäinen sekkasorto riisti minulta kaiken muun tunteen. Jos minun olisi annettu maltaa mieleni, olisin aivan varmasti ilmaissut kaikki. Jos herra de la Roque olisi ottanut minut syrjään ja sanonut minulle: ”Älkää syöskö turmioon tuota tyttörukkaa; jos olette syyllinen, niin tunnustakaa se minulle”, niin olisin kohta heittäytynyt hänen jalkainsa juureen, siitä olen täysin varma. Mutta minua vain pelotettiin, kun minua olisi pitänyt rohkaista. Ikä on sekin syystä huomioon otettava seikka; olin tuskin päässyt lapsuudeniästä, tai oikeammin sanoen olin siinä vielä. Nuoruudessa todelliset ilkeydet ovat vielä rikollisempia kuin kypsällä iällä; mutta mikä on vain heikkoutta, se on paljon vähemmän rikollista, ja minun rikkomukseni oli oikeastaan tuskin mitään muuta. Sen muisto tuottaakin minulle tuskaa vähemmin pahan vuoksi sinänsä kuin sen pahan vuoksi, minkä se luultavasti on aikaansaanut. Onpa siitä ollut minulle se hyväkin seuraus, että se on varjellut minut kaikilta rikokseen vieviltä teoilta sen hirvittävän vaikutuksen avulla, joka minuun jäi ainoasta rikoksesta, minkä milloinkaan olen tehnyt; ja luulen tuntevani, että inhoni valhetta kohtaan johtuu suurelta osalta katumuksesta sen johdosta, että saatoin valehdella niin katalasti. Jos se, niin kuin rohkenen luulla, on rikos, jonka voi sovittaa, niin se ehkä on sovitettu niillä monilla onnettomuuksilla, joita loppuikäni on ollut täynnä, nelikymmenvuotisella rehellisyydellä ja kunniallisuudella vaikeissa tilanteissa; ja Marion-raukka saa niin monta kostajaa tässä maailmassa, että niin suuri kuin syntini häntä kohtaan onkin ollut, tuskin pelkään vieväni mukanani hautaan sovittamatonta syyllisyyttä siihen. Tässä se, mitä minulla oli sanottavaa tästä asiasta. Sallittakoon minun olla koskaan enää siitä puhumatta.

KOLMAS KIRJA

1729—1730

Kreivitär de Vercellis'n talosta lähdettyään Rousseau oli jonkin aikaa jou-tilaana, mikä ei suinkaan ollut hänelle siveellisessä suhteessa eduksi. Hän kuvaa eloisasti, kuinka hänen rinnassaan riehuvat ristiriitaiset tunteet ja voimat tekivät hänen ruumiillisen ja sielullisen tilansa peräti tuskalliseksi. Se oli kiihkeätä taistelua toiselta puolen hänen kuuman verensä, hänen väkevän aistillisuutensa, hänen sairaalloisen vilkkaan eroottisen mielikuvituksensa ja toiselta puolen hänen luontaisen arkuutensa ja ujoutensa välillä, joka pani sulkuja nuoren veren pyyteille ja teki niiden tyydyttämisen hänelle mahdottomaksi. Hän himoitsi naisia, eroottisia seikkailuja ja häpeili kuitenkin kaikkea eroottista lähentelyä. Mutta toimeentuloankin hänen oli pakko ajatella. Hän kävi tapaamassa eräitä kreivittären talossa saamiensa tuttavien toivoen voivansa heidän avullaan hankkia uuden toimipaikan. Hän kiintyi tällöin varsinkin erääseen Gaimenimiseen katoliseen pappiin, joka tosin ei voinut häntä mainitussa suhteessa auttaa, mutta vaikutti häneen suuresti kaikin puolin kunnioitettavalla, syvästi uskonnollisella ja sivistyneellä persoonallisuudellaan ja ystävällisillä, paljon käytännöllistä siveysoppia ja elämäntieteitä sisältävillä neuvoillaan. Hän todisti R:lle mm., että innostus yleisiin hyveisiin ei juuri ollut tavallista hienoissa piireissä ja että ne, jotka vallitsivat ja käskivät toisia, eivät olleet viisaampia eivätkä onnellisempia kuin nämä, ja sai siten melkoisesti laimenemaan ihailun, jota R. siihen asti oli tuntenut ylhäistä yh-

teiskunnallista asemaa ja sellaisessa olevia henkilöitä kohtaan. Tämä abbé Gaimon on suurelta osalta ollut sen "savoijilaisen apulaispapin" esikuvana, jonka "uskontunnustuksen" R. on kirjoittanut Émile-teoksessaan. Se tuttava taas, joka hankki R:lle uuden toimen, oli jo edellä mainittu kreivi de la Roque. Hänen suosituksensa nojalla eräs mahtava ja hyvin arvossa pidetty de Gouvon -niminen kreivi, kuulun Solar-suvun päämies, otti R:n taloonsa palvelijaksi ja kirjuriksi. Sitä tointa ja asemaa R. kyllä piti itselleen liian halpana, mutta hänelle oli luvattu, että hän kyllä siitä ylenisi, jos suorittaisi tehtävänsä isäntäväkensä tyydytykseksi. Kreivi de Gouvonin talossa eli myöskin hänen poikansa tytär neiti de Breil. Tästä ja suhteestaan häneen R. kertoo seuraavaa:

Neiti de Breil oli suunnilleen minun ikäiseni nuori nainen, soreakasvuinen, aika kaunis, hyvin valkeahipiäinen, hyvin mustatukkainen, ja vaikka hän oli tumma, oli hänen kasvoillaan tuo vaaleaverisille ominainen lempeyden ilme, jota sydämeni ei ole koskaan voinut vastustaa. Hovipuku, joka on nuorille naisille niin edullinen, korosti hänen vartalonsa siroutta, jätti vapaaksi hänen rintansa ja olkapäänsä ja teki hänen ihonsa vielä häikäisevämmäksi suruvärin* vuoksi, jota silloin pidettiin. Sanottaneen, että palvelijan ei sovi panna merkille sellaisia seikkoja. Tein epäilemättä väärin, mutta joka tapauksessa huomasin ne, enkä edes ollut ainoa, joka ne huomasi. Hovimestari ja kamaripalvelijat puhuivat niistä joskus ruokapöydässä niin epähienosti, että se vaivasi minua julmasti. En kuitenkaan ollut niin päästäni vialla, että olisin täydellä todella rakastunut. En unohtanut asemaani, pysyin alallani, eivätkä himonikaan uskaltaneet anastaa liikoja vapauksia. Nautin nähdessäni neiti de Breilin, kuullessani hänen lausuvan jonkin älykkyyttä, järkevyyttä, hienostuneisuutta osoittavan sanan; kunnianhimoni tyytyi siihen nautintoon, että sain häntä palvella, eikä mennyt oikeuksieni

* Kuningattaren kuoleman johdosta.

rajojen ulkopuolelle. Ruokapöydässä otin tarkkaan vaarin tilaisuuksista käyttää oikeuksiani. Jos hänen lakeijansa hetkeksikin poistui hänen tuolinsa äärestä, nähtiin minun heti asettuvan siihen; muuten pysytelin häntä vastapäätä; koetin hänen silmistään huomata, mitä hän aikoi pyytää, vaaniskelin hetkeä, jolloin saisin vaihtaa hänen lautasensa. Olisin tehnyt vaikka mitä, jotta hän olisi suvainnut antaa minulle jonkin käskyn, katsonut minuun, sanonut minulle yhden ainoan sanan. Mutta ei; nöyryytyksekseni näin olevani kuin tyhjää ilmaa hänelle; hän ei edes huomannut, että minua oli olemassakaan. Kerran kuitenkin, kun hänen veljensä, joka joskus ruokapöydässä puhutteli minua, oli sanonut minulle jotakin epäystävällistä, en enää muista mitä, annoin hänelle niin hienon ja näppärän vastauksen, että neiti huomasi sen ja katsoi minuun. Vaikka tuo silmäys oli lyhyt, se riitti hurmaamaan minut. Seuraavana päivänä tarjoutui tilaisuus saada toinen samanlainen, ja käytin sitä hyväkseni. Sinä päivänä pidettiin suuret päivälliset, ja silloin näin ensi kerran ja suureksi hämmästyksekseni hovimestarin tarjoilevan pöydässä miekka vyöllä ja hattu päässä. Sattui tulemaan puhe Solar-suvun kilpikirjoituksesta: *Tel fiert qui ne tue pas*, joka näkyi seinäverhossa riippuvassa vaakunakilvessä. Kun piemontilaiset eivät tavallisesti tunne perusteellisesti ranskan kieltä, niin joku väitti tuossa kirjoituksessa olevan oikeinkirjoitusvirheen ja sanoi, että sanassa *fiert* ei pitäisi olla t-kirjainta. Vanha kreivi de Gouvon aikoi vastata, mutta katsohdettuaan sattumalta minuun hän näki minun hymyilevän uskaltamatta sanoa mitään. Hän käski minua puhumaan. Silloin sanoin, etten luullut t-kirjaimen olevan liikaa, että *fiert* oli vanha ranskalainen sana, joka ei johdu sanasta *ferus* 'ylpeä, uhkaava', vaan verbistä *ferit* 'hän iskee, haavoittaa', ja että siis kilpikirjoitus nähdäkseni ei merkinnyt: *moni uhkaa*, vaan: *moni haavoittaa tappamatta*.

Kaikki katsoivat sanattomina minuun ja toisiinsa. Kuuna päivänä ei ole nähty mokomaa hämmästystä. Mutta mairittelevampaa minusta oli, että näin neiti de Breilin kasvoilla selvästi tyytyväisyyden ilmeen.

Tämä niin kopea nainen suvaitsi luoda minuun toisen katseen, joka oli ainakin ensimmäisen veroinen; sitten hän kääntyi katsomaan isoisäänsä ja näytti vähän maltittomasti odottavan kiitosta, jonka tältä olin ansainnut ja jonka tämä lausuikin minulle niin täysin määrin ja niin tyytyväisen näköisenä, että koko pöytäseurue riensi yhtymään hänen kanssaan yhteen ääneen. Se hetki oli lyhyt, mutta kaikin puolin suloinen. Se oli noita liian harvinaisia hetkiä, jotka palauttavat asiat luonnolliseen järjestykseensä ja hyvittävät halvennetulle ansiokkuudelle kohtalon tekemät vääryydet. Muutaman minuutin kuluttua neiti de Breil taas kohotti katseensa minuun ja pyysi minua yhtä ujolla kuin suopealla äänellä antamaan hänelle juotavaa. Saattaa arvata, etten antanut hänen odottaa; mutta lähestyessäni häntä minut valtasi niin kova vavistus, että läikähdytin lasista, jonka olin kaatanut liian täyteen, osan vettä lautaselle ja hänen päälleenkin. Hänen veljensä kysyi minulta vallattomasti, miksi vapisin niin kovin. Kysymys ei ollut omansa rauhoittamaan minua, ja neiti de Breil punastui silmänvalkuaisia myöten.

Siihen päättyi romaani, josta samoin kuin rouva Basilen kanssa elämästäni ja koko elämäkertani jatkosta voi nähdä, että lemmensuhteeni eivät pääty onnellisesti. Turhaan mielistyin oleilemaan rouva de Breilin huoneiston eteisessä; en saanut hänen tyttäreltään enää ainoatakaan huomion merkkiä. Hän meni ja tuli katsahtamatta minuun, ja minä tuskin uskalsin kohottaa katsettani häneen. Olinpa niin typerä ja kömpelö, että eräänä päivänä, kun hän kulkiessaan ohitseni oli pudottanut sormikkaansa, en kiiruhtanut ottamaan tuota sormikasta, jonka olisin tahtonut peittää suuteloilla, enkä uskaltanut liikahtaa paikaltani, vaan annoin erään kollomaisen palvelijatolvanan, jonka kernaasti olisin nujertanut, ottaa käsineen maasta. Täydellisesti menettääkseni rohkeuteni huomasin, että minulla ei ollut onnea miellyttää rouva de Breiliä. Hän ei ainoastaan ollut antamatta minulle mitään käskyä, vaan hän ei myöskään koskaan ottanut minulta vastaan mitään palvelusta; ja kaksi kertaa ollessani hänen eteisessään hän kysyi minulta sangen kuivakiskoisella

äänellä, eikö minulla ollut mitään tekemistä. Täytyi lakata oleskelemasta tuossa rakkaassa eteisessä. Aluksi siitä oli mieleni paha, mutta sitten tuli väliin seikkoja, jotka suuntasivat mielenkiintoni toisaalle, ja pian en sitä enää muistanut.

Muuten Rouseauta kohdeltiin kreivi de Gouvonin talossa hyvin. Varsinkin vanha kreivi oli häneen mieltynyt ja halusi valmistaa hänelle paremman tulevaisuuden. Kreivin poika, abbé de Gouvon, otti täydentääkseen R:n tietopuolista sivistystä ja opetti hänelle varsinkin latinaa ja italian kieltä. Vähitellen R. saavutti koko isäntäväen suuren suosion; hän opiskelikin aluksi hyvin uutterasti ja toimitti muut tehtävänsä tunnollisesti. Kaikki näytti sangen lupaavalta. Mutta pitkäaikainen ahertelu, sidottuna oleminen, epävapaa asema eivät soveltuneet hänen luonnolleen. Elämänura, jolla yleneminen oli työlästä, hidasta ja epävarmaa, oli hänestä ikävää; hän tahtoi saavuttaa onnensa seikkailulla. Hän tutustui sitten eräaseen Bâcle-nimiseen nuoreen genèveläiseen. Tämä oli hyvin iloluontoinen ja hauska poika, täynnä hassunkurisia päähänpistoja; hänestä ja R:sta tuli pian erottamattomat ystävykset. Bâclen oli määrä kohdakkoin lähteä Torinosta Genèveen. Saadakseen olla hänen parissaan R. laiminlöi yhä paremmin tehtävänsä kreivi de Gouvonin talossa. Matkailukiikko sai hänessä vallan, hänen teki tulisesti mielensä lähteä Bâclen mukaan, tosin ei Genèveen, vaan Annecyhin. Saadakseen tehdä tuon matkan hauskan toverin seurassa hän oli valmis jättämään kaikki. Pian hänet ajettiin pois kreivi de Gouvonin talosta; hän lähti edes kiittämättä abbé de Gouvonia, ja matka alppien yli alkoi.

Selitykseksi oudostuttavaan menettelyynsä R. sanoo:

Voidakseen käsittää määrättömän mielettömyyteni sillä hetkellä täytyisi tietää, kuinka tavattoman herkkä sydämeni on innostumaan vähäisimmistäkin asioista ja kuinka voimakkaasti mieleni syventyy kuvittelemaan esinettä, joka houkuttelee sitä puoleensa. Mitä eriskummai-

simpia, mitä lapsellisimpia, mitä järjettömimpiä suunnitelmia ilmestyy liehakoiden tukemaan lempituumaani ja osoittamaan minulle sen toteuttamisen mahdolliseksi.

Tälläkin kertaa sellainen suunnitelma oli olemassa. R. oli näet saanut abbelta lahjaksi Heronin suihkun, ja matkatoverukset toivoivat voivansa sitä kojetta näyttelemällä majataloissa ja kapakoissa matkan varrella elää reilusti ja maksutta. Matkan hauskuus vastasikin aluksi R:n odotuksia. Mutta suihkuun liittyneet toiveet pettivät; se ei tuottanutkaan maksuttomia aterioita; matkarahat alkoivat piankin loppua, jalkineet ja vaatteet kuluivat; oli kiiruhdettava matkanpäähän. Huolestuneena R. lähestyi Annecyta. Hän oli näet kirjeissä kertonut rouva de Waresinille hyvästä asemastaan kreivi de Gouvonin talossa ja pelkäsi nyt rouvan nuhteita, kun oli kevytmielisesti luopunut siitä. Annecyssa R. erosi matkatoveristaan ja lähti mielenliikutuksesta vavisten rouva de Waresin luo. Hänen sydämensä pamppaili, hänen polvensa tutisivat, hänen silmänsä sumensivat, hän ei nähnyt, ei kuullut mitään, hän ei olisi tuntenut ketään, hänen täytyi monta kertaa pysähtyä hengittämään ja toinnuttamaan itseään.*

Tuskin olin astunut rouva de Waresin silmien eteen, niin hänen kasvojensa ilme sai minut rauhoittumaan. Heti hänen äänensä ensimmäinen sointi hykähdytti minua; syöksähdän hänen jalkainsa juureen ja painan mitä rajuimman riemastuksen vallassa huuleni hänen kättään vastaan. Mitä häneen tulee, en tiedä oliko hän saanut tietoja minusta, mutta en huomannut hänen kasvoillaan suurtakaan hämmästystä enkä minkäänlaista pahaa mieltä. ”Poikaparka”, hän sanoi minulle hyväilevällä äänellä, ”siinäkö siis taas olet? Tiesin kyllä, että olit liian nuori tuota matkaa varten; olen iloinen, että se ei ainakaan ole päättynyt niin

* Heron Aleksandrialaisen (noin v. 100 eKr.) keksimä puserretun ilman paineella toimiva pieni suihkulähde.

pahasti kuin olin pelännyt.” Sitten hän pani minut kertomaan tarinani, joka ei ollut pitkä ja jonka kerroin hänelle hyvin totuudenmukaisesti, jättäen tosin mainitsematta eräitä seikkoja, mutta muuten säälittelemättä ja puolustelematta itseäni.

Rouva de Warens päätti ottaa Rousseau'n luoksensa asumaan. Siitä todennäköisesti aiheutuvista juoruista välittämättä hän sanoi palvelijattarelleen: ”Sanokoot ihmiset mitä sanovat; kun Sallimus kerran on lähettänyt hänet luokseni jälleen, olen päättänyt, etten häntä hylkää.”

Niinpä siis vihdoin olin päässyt pysyvästi asumaan hänen taloonsa. Tämä asettuminen ei kuitenkaan vielä ollut se, josta lasken elämäni onnellisten päivien alkaneen, mutta se oli valmistuksena siihen. Vaikka se sydämen tunteellisuus, joka saattaa meidät todella nauttimaan itses-tämme, on luonnon luoma ja ehkä ruumiinrakenteemme tuote, niin se tarvitsee sitä kehittäviä tilanteita. Ilman sellaisia tilapäisiä syitä hyvin-kin tunteelliseksi syntynyt ihminen ei tuntisi mitään, vaan kuolisi op-pimatta ymmärtämään omaa olemustaan. Suunnilleen sellainen minä siihen saakka olin ollut ja sellaiseksi olisin ehkä ainiaaksi jäänyt, jos en koskaan olisi tullut tuntemaan rouva de Warensia tai jos häneen tutus-tuttuanikin en olisi elänyt hänen parissaan siksi kauan, että sain suloi-sesti tottua niihin helliin tunteisiin, jotka hän minussa herätti. Uskal-lan sanoa: ken tuntee vain rakkauden, ei tunne sitä, mikä elämässä on suloisinta. Minä tiedän erään toisen tunteen, joka ei ehkä ole yhtä raju, mutta tuhat kertaa ihanampi, ja joka joskus on liittyneenä rakkauteen, mutta usein erillään siitä. Se tunne ei myöskään ole samaa kuin pelkkä ystävyys; se on heikumallisempi, hellempi; en voi ajatella sen kohdistu-van samaa sukupuolta olevaan henkilöön; ainakaan minä, vaikka olen-kin ollut harras ystävä, en ole milloinkaan tuntenut sitä ketään toveri-

ani kohtaan. Tämä ei ole selvää, mutta se selviää tuonnempana; tunteista voi saada selvän kuvan vain niiden vaikutuksista.

Talo, jossa hän asui, oli vanha, mutta siksi suuri, että siinä oli kaunis vierashuone, jonka hän järjesti loistohuoneeksensa, ja juuri siihen minä sain asettua asumaan. Se oli tuohon edellä mainitsemaani solaan päin, missä ensi kerran tapasimme toisemme, ja ojan ja puutarhan takaa näkyi maaseutu. Tämä näköala ei ollut nuorelle asukkaalle arvoton asia. Sitten Bossey'n-aikojen minulla nyt ensi kerran oli vihantaa luontoa ikkunoitteni edessä. Talojen seinät olivat aina peittäneet sen minulta; en ollut nähnyt muuta kuin kattoja tai harmaita katuja. Kuinka syvästi tunsinkaan tuon uutuuden suloisuuden! Se lisäsi suuresti taipumustani helliin tunteisiin. Tuo viehättävä maisema oli minusta sekoin kuin yksi rakkaan suojelijattareni hyviä töitä; tuntui kuin hän olisi asettanut sen siihen juuri minua varten; asetuin siihen hiljaa hänen vierelleen, näin hänet kaikkialla kukkien ja vihreitten kasvien keskellä, hänen hempeytensä ja kevään sulous sulivat silmissäni yhteen. Sydämeni, joka siihen saakka oli ollut kokoon ahdistettuna, avartui tässä väljässä tilassa, ja huokaukset lähtivät rinnastani vapaammin näiden hedelmäpuutarhojen keskellä.

Rouva de Warensin talossa ei vallinnut sama komeus kuin minkä olin nähnyt Torinossa, mutta siellä vallitsi siisteys, säädyllyisyys ja patriarkallinen yltykyläisyys, jonka kera komeileminen ei koskaan sovi yhteen. Hänellä ei ollut paljon hopeisia pöytäastioita, posliinisia ei lainkaan, ei metsänriistaa keittiössään eikä ulkomaisia viinejä kellarissaan; mutta sekä keittiö että kellari oli hyvin varustetut palvelemaan kaikkia, ja fajanssikupeista hän tarjosi oivallista kahvia. Jokaista, joka tuli hänen luonaan käymään, pyydettiin syömään päivällistä hänen väkensä kanssa, eikä työmies, sanantuoja eikä matkamies koskaan lähtenyt talosta saamatta syödäkseen tai juodakseen. Palvelusväkenä hänellä oli aika sievän näköinen freiburgilainen kamarineiti nimeltä Merceret, hänen kotiseudultaan kotoisin oleva palvelija nimeltä Claude Anet,

josta tuonnempana tulee puhe, keittäjätär ja kaksi kantotuolin kantajaa, jotka palkattiin hänen lähtiessään kyläilemään, mikä tapahtui harvoin. Siinäpä sitä oli aika joukko kahdentuhannen frangin vuosituloilla pidettäväksi. Hänen pienet tulonsa olisivat kuitenkin tarkoin säästellen voineet riittää tuohon kaikkeen seudulla, jossa maa on hyvin hedelmällistä ja raha sängen harvinaista; mutta pahaksi onneksi säästäväisyys ei koskaan ollut hänen mielihyveitään; hän teki velkoja, sai maksaa laskuja, rahat menivät tultuaan, ja hän kulutti kaikki.

Hänen kotoinen elämänsä oli järjestetty juuri sillä tavalla, jonka minäkin olisin valinnut, on helppo uskoa, että mielihyvin käytin sitä hyväkseni. Vähimmin minua siinä miellytti se, että täytyi istua hyvin kauan aterialla. Hänen oli aluksi vaikea sietää liemen ja ruokien hajua; hän meni siitä melkein tainnoksiin, ja tuota tympeudentilaa kesti kauan. Vähitellen hän sitten tointui, puheli, mutta ei syönyt. Vasta puolen tunnin kuluttua hän koetti maistaa ensimmäisen suupalan. Minä olisin kolmesti syönyt kyllickseni siinä ajassa; olin lopettanut ateriani kauan ennen kuin hän aloitti omansa. Aloin sitten taas alusta pitäökseni seuraa; siten söin kahden hengen annokset, eikä se ollut minulle pahitteeksi. Lopulta jättäydyin hänen parissaan tuntemani suolaisen hyvänolon tunteen valtaan sitä rennommin, kun tähän nauttimaani hyvinvointiin ei sekaantunut minkäänlaista huolestumista sen ylläpitämisen välineistä. Kun hän ei vielä ollut ottanut minua läheiseksi uskotukseen raha-asioissansa, otaksuin niiden olevan siinä kunnossa, että hänen elämänsä yhä saattoi jatkua entiseen tapaan. Samat elämän mukavuudet tapasin hänen talossaan myöhemminkin; mutta kun silloin tunsin tarkemmin hänen todellisen taloudellisen asemansa ja näin, että ne nielivät häneltä tuloja, jotka hänen olisi pitänyt säästää vastaisen varalle, en enää nauttinut niistä yhtä levollisesti. Tulevaisuuden ajattelemisen on aina pilannut minulta nautinnon. Aivan turhaan olen ennakoita nähnyt tulevaisuuden; en silti ole koskaan voinut sitä välttää.

Heti ensi päivänä syntyi välillemme mitä herttaisin tuttavallisuus, joka muodostui yhtä läheiseksi kuin minä se sitten jatkui koko hänen elämänsä ajan. ”Pienokainen” oli minun nimeni, ”Mamma” hänen; ja Pienokaisena ja Mammana me aina pysyimme, sittenkin kun vuosien karttuva määrä oli melkein poistanut ikäerotuksen väliltämme. Mielestäni nuo molemmat nimet antavat ihmeen hyvän käsityksen puheensävystämme, seurustelutapojemme yksinkertaisuudesta ja erittäinkin sydäntemme keskinäisestä suhteesta. Hänestä tuli minulle mitä hellin äiti, joka ei koskaan tavoitellut omaa huviansa, vaan aina minun paras-tani; ja jos aisteilla oli osansa minun kiintymyksessäni häneen, niin se ei ollut omansa muuttamaan sen luontoa, vaan ainoastaan tekemään sen vielä suloisemmaksi, hurmaamaan minut ihastuttavalla tunteella siitä, että minulla oli nuori ja kaunis mamma, jota minun oli ihana hyväillä; tarkoitan hyväillä sanan varsinaisessa merkityksessä, sillä koskaan ei hänen päähänsä pistänyt kieltää minulta suudelmia eikä muita mitä hellimpiä äidillisiä hyväilyjä, eikä sydämeeni koskaan tullut halua käyttää niitä väärin. Sanottaneen, että välillämme lopulla kuitenkin oli toisenkinlaisia suhteita; myönnän sen, mutta täytyy odottaa; en voi sanoa kaikkea yhdellä kertaa.

Silmäys, jonka loin häneen ensi kerran tavatessamme, oli ainoa todella intohimoinen hetki, jonka koskaan olen elänyt hänen parissaan, ja sekin hetki oli yllätyksen luoma. Katseeni eivät koskaan menneet tungettelevina urkkimaan hänen kaulahuivinsa alle, vaikka huonosti salattu pulleus sillä kohtaa olisi hyvinkin voinut houkutella ne sinne. En tuntenut hurmionpuuskaa enkä himoja hänen seurassaan, tunsin ihastuttavaa levollisuutta, nautintoa, tietämättä mistä. Olisin voinut viettää niin koko ikäni, jopa iankaikkisuudenkin, ikävystymättä ainoaksikaan hetkeksi. Hän on ainoa henkilö, jonka seurassa en ole koskaan tuntenut tuota keskustelun kuivuutta, joka tekee sen ylläpitämisvelvollisuuden minulle sietämättömäksi piinaksi. Kahden kesken ollessamme emme muuten oikeastaan keskustelleet, vaan pikemmin pidimme eh-

tymätöntä pakinaa, josta ei tullut loppua, ennen kuin jokin seikka sen keskeytti. Kaukana siitä, että minun olisi tarvinnut pakottaa itseni puhumaan minun täytyi päinvastoin pakottaa itseni olemaan vaiti. Hänellä kun oli paljon ajattelemista suunnitelmissaan, niin hän usein vaipui mietteisiinsä. Noh! silloin annoin hänen mietiskellä, olin vaiti, katselin häntä ja olin ihmisistä onnellisin. Minulla oli vielä eräs hyvin omituinen halu. Vaatimatta suorastaan sellaista suosionosoitusta, että minun piti saada olla kahden kesken hänen kanssaan, tavoittelin kuitenkin alinomaa kahdenkeskenoloa ja nautin siitä niin kiihkeästi, että aivan raivostuin, kun tungettelevia ihmisiä tuli sitä häiritsemään. Heti kun joku saapui, yhdentekevää mieskö vai nainen, poistuin nuristen huoneesta, sillä minusta oli sietämätöntä olla kolmantena henkilönä hänen seurassaan. Menin hänen huoneensa eteiseen ja malttamattomana laskin siellä minuutteja kiroten tuhannesti nuo ainaiset vieraat ja voimatta käsittää, mitä sanottavaa heillä oli niin paljon, minulla kun itselläni oli sitä vielä enemmän.

Kuinka voimakkaasti olin häneen kiintynyt, sen tunsin täysin vasta kun hän ei ollut näkyvissäni. Kun näin hänet, olin vain tyytyväinen, mutta levottomuuteni hänen poissa ollessaan kiihtyi suorastaan tuskaksi. Kaipuuni elämään yhdessä hänen kanssaan sai hetkittäin sydämeni niin liikuttuneeksi, että kynelet usein valahtivat silmistäni. Muistan aina, kuinka eräänä suurena juhlapäivänä hänen ollessaan iltamessussa lähdin kävelemään kaupungin ulkopuolelle hänen kuvansa mielessäni ja sydämeni tulvillaan hehkuvaa halua viettää elämäni päivät hänen parissaan. Minulla oli kylliksi ymmärrystä oivaltaakseni, että se ei silloin ollut mahdollista, ja että onni, josta nautin niin suuresti, ei olisi pitkäaikainen. Siitä saivat haaveeni surunvoittoisuuden, jossa kuitenkin ei ollut mitään synkkää ja jota sydäntäni hivelevä toivo lievensi. Kirkonkellojen ääni, joka on aina omituisesti liikuttanut mieltäni, lintujen laulu, päivän kauneus, maiseman ihanuus, siellä täällä näkyvät maalaistalot, joihin ajatuksissani sijoitin yhteisen asuntonne,

tuo kaikki teki minuun niin voimakkaan, vienon, surunvoittoisen ja liikuttavan vaikutuksen. Tunsin haltioituneena siirtyneeni siihen onnelliseen aikaan ja siihen onnelliseen paikkaan, jossa sydämeni omistaen kaiken haluamansa onnen nautti siitä sanomattomasti hurmaantuneena, edes ajattelematta aistillista hekumaa. En muista tunkeutuneeni milloinkaan tulevaisuuteen suuremmalla mielikuvituksen voimalla kuin silloin; ja muistelllessani näitä haaveitani, kun ne toteutuivat, minua eniten hämmästytti se, että huomasin monet niiden kohteista todellisuudessa tarkalleen sellaisiksi kuin olin ne kuvitellut. Jos koskaan mikään ihmisen valveilla nähty unelma on tuntunut profectalliselta näyltä, niin varmasti tämä. En pettynyt muun kuin sen kuvitteleman keston suhteen; siinä näet kuluivat päivät ja vuodet ja koko elämän muuttumattomassa levollisuudessa, kun sitä vastoin todellisuudessa sitä kaikkea kesti vain hetken. Ah! pysyväisin onneni minulla oli unissani; sen toteutumista seurasi melkein heti herääminen.

Jos seikkaperäisesti kertoisin kaikki hullutukset, jotka tuon rakkaan mamman muistelemisen pani minut tekemään, kun en enää ollut hänen silmänsä edessä, niin niistä ei tulisi loppua. Kuinka monesti suutelinkaan vuodettani muistaessani että hän oli siinä maannut, vuoteeni verhoja, kamarini kaikkia huonekaluja, muistaessani että ne olivat hänen, että hänen kaunis kätensä oli niitä koskettanut, lattiaakin, jolle lankesin kasvoilleni, muistaessani että hän oli sillä kävellyt! Joskus tulin hänen läsnä ollessaankin tehneeksi hullutuksia, jollaisia vain mitä kiihkein rakkaus näyttää voivan johdattaa kenenkään mieleen. Eräänä päivänä aterioidessamme, juuri kun hän oli vienyt suuhunsa palasen ruokaa, huudahdan, että näen siinä hiuksen; hän pudottaa palasen lautaselleen minä tartun siihen ahnaasti ja nielen sen. Lyhyesti: minun ja mitä intohimoisimman rakastajan välillä ei ole muuta kuin yksi ainoa erotus, mutta se on olennainen ja tekee tilani järjelle melkein käsittämättömäksi.

Rousseaun aika kului monenmoisissa pikku askareissa, joilla hän autteli rouva de Warensia, varsinkin tämän valmistaessa erilaisia lääkkeitä. Hän lueskeli myöskin huoneestaan löytämiään hyviä kirjoja ja tutustui entistä paremmin Ranskan kirjakieleen. Joskus hän luki ääneen rouvalle, joka antoi hänelle ääntämis- ym. ohjeita. Rouva puolestaan tarkkaili R:n luonnonlahjoja ja kykyjä voidakseen päättää, millaiseen toimeen hän oli sopeva. Kun sitten taloon tuli eräs rouvan sukulainen herra d'Aubonne, jota pidettiin älykkäänä miehenä, hän pyysi tätä tutkimaan R:tä siltä kannalta. Seurustellen ja hauskasti keskustellen R:n kanssa hän tämän huomaamatta suoritti tehtävänsä ja tuli siihen päätökseen, että R. oli kaikin puolin varsin vähälahjainen nuorukainen, joka enintään oli omansa maa-laispapiksi. Samansuuntaisen epäedullisen arvostelun oli hänestä ennen antanut herra Masseron. R. sanoo tämän johdosta:

Syy näihin arvosteluihin on siksi läheisessä yhteydessä luonteeni kanssa, että on tarpeellista selittää se tässä; sillä suoraan sanoen on helppo käsittää, etten voi teeskentelemättä hyväksyä niitä ja että kaikesta mahdollisesta puolueettomuudesta huolimatta, mitä herrat Masseron, d'Aubonne ja monet muut lienevätkin sanoneet, en voi heidän sanoihinsa yhtyä.

Kaksi melkein aivan vastakkaista ominaisuutta on minussa yhtyneenä, vaikken voi käsittää millä tavoin: hyvin tulinen temperamentti, väkevät, rajut intohimot, ja toiselta puolen hitaasti muodostuvat, vai-voin selviävät, aina vasta liian myöhään mieleeni johtuvat ajatukset. Voisi luulla, että sydämeni ja järkeni eivät ole saman yksikön osia. Tunne tulee ja täyttää sieluni nopeampana kuin salama; mutta se ei valaise minua, se polttaa minua ja häikäisee minut. Tunnen kaiken, mutta en näe mitään. Innostun helposti, mutta järkeni ei ole nopsa; minun täytyy olla levollisella mielellä voidakseni ajatella.

Rousseau sanoo kyllä olevansa tavallaan älykäs, mutta älynsä olevan hidasta.

Tämä ajatuksen hitaus ja tunteen vilkkaus ei ole minulle ominaista ainoastaan keskustellessani, vaan myöskin yksin ollessani ja työskennellessäni. Ajatusteni on aivan uskomattoman vaikea järjestyä päässäni; ne kiertelvät siellä hämärinä, ne ovat siellä sellaisessa käymis- ja kuohumistilassa, että minut valtaa levottomuus, kiihtymys, ja sydämeni alkaa pamppailla. Ja kaikessa tässä levottomassa kohinassa en näe mitään selvästi, en osaa kirjoittaa ainoatakaan sanaa; minun täytyy odottaa. Vähitellen tämä myllerrys rauhoittuu, tämä sekasorto selviää, kukin asia asettuu paikalleen, mutta hitaasti ja kauan hyörittyään ja pyörittyään sinne tänne. Oletteko koskaan ollut oopperanäytännössä Italiassa? Näyttämönmuutosten aikana vallitsee sikäläisillä suurilla näyttämöillä epämiellyttävä ja melko pitkällinen epäjärjestys; kaikki näyttämökoristeet ovat sikin sokin; niitä näkee kiskottavan joka taholle tavalla, joka tekee ikävän vaikutuksen; luulisi, että kaikki menee nurin; mutta vähitellen kaikki järjesty, mitään ei puutu, ja yllätyksekseen huomaa ihastuttavan näyn seuraavan tuota pitkällistä myllerrystä. Suunnilleen sellaiset liikkeet tapahtuvat aivoissani, kun tahdon kirjoittaa. Jos olisin ymmärtänyt ensin odottaa ja sitten kuvata kauneudessaan kaiken, mikä aivoihini siten on piirtynyt, niin harvat kirjailijat olisivat vieneet minusta voitton.

Siitä johtuu ääretön vaikeus, jonka kirjoittaminen minulle tuottaa. Käsikirjoitukseni ovat todisteena vaivasta, jota ne ovat minulta kysyneet: niistä on paljon pyyhitty pois, niissä on töherrettyjä kohtia, ne ovat sekavia, mahdottomia lukea. Niissä ei ole ainoatakaan, jota minun ei olisi täytynyt kirjoittaa uudestaan neljään viiteen kertaan, ennen kuin jätin sen painoon. En ole koskaan voinut saada tehdyksi mitään kynä kädessä pöydän ja paperini ääressä, minä kirjoitan aivoihini kävellessäni kallioiden ja metsien keskellä ja viruessani öisin vuoteessani;

saattaa arvata, kuinka hitaasti se käy, varsinkin mieheltä, jolta kokonaan puuttuu sanamuisti ja joka ei eläessään ole voinut oppia kuutta peräkkäistä runonsäettä ulkoa. On lauseita, joita olen muovailnut ja muutellut päässäni viitenä kuutena yönä, ennen kuin sain ne sellaiseen kuntoon, että saatoin panna ne paperille. Siitä johtuu vielä, että sellaiset teokset, jotka vaativat työtä, onnistuvat minulta paremmin kuin ne, jotka on sepitettävä jotenkin kepeästi, esimerkiksi kirjeet, joitten tyyllisävyyden koskaan ole voinut tottua ja joiden kirjoittaminen on minulle sietämätöntä piinaa. En osaa kirjoittaa vähäpätöisimmistäkään asioista kirjettä, jonka kimpussa en saisi ahertaa tuntikausia, tai jos tahdon heti kirjoittaa mitä mieleeni johtuu, niin en osaa aloittaa enkä lopettaa; kirjeestäni tulee pitkä ja sekava sanatulva; sitä tuskin ymmärtää, kun sen lukee.

Eikä ainoastaan ajatusten esittäminen ole minulle vaikeata, vaan myöskin niiden saaminen. Olen tutkinut ihmisiä ja luulen olevani aika hyvä havaintojentekijä; kuitenkin en osaa nähdä mitään mikä on silmäini edessä; selvästi näen vain minkä palautan muistiini, ja älykkyyttä minulla on vain muistoissani. Kaikesta, mitä sanotaan, mitä tehdään, mitä tapahtuu läsnä ollessani, en huomaa mitään, en oivalla mitään. Ainoa, mikä pistää silmääni, on ulkonainen merkki. Mutta sitten se kaikki palaa mieleeni, ja minä muistan paikan, ajan, äänensävyyn, katseen, eleen, asiointilan; mikään ei jää minulta huomaamatta. Silloin minä siitä, mitä joku on tehnyt tai sanonut, huomaan, mitä hän on ajatellut; ja harvoin sattuu, että erehdyn.

Kun yksin ollessani hallitsen ajatukseni niin huonosti, on helppo arvata, miten on laitani keskustellessani, jolloin puhuakseen sopivasti täytyy ajatella yhtäaikaa ja heti paikalla tuhansia asioita. Jo pelkkä monien sopivaisuussääntöjen ajattelemisen, joista varmaan tiedän unohtavani ainakin jonkin, riittää riistämään minulta rohkeuden. En edes ymmärrä, kuinka voi uskaltaa puhua missään seurassa, sillä joka sana sanoessaanhan pitäisi pitää kaikkien läsnäolijain katselmuksena, pitäisi tun-

tea kaikkien luonteet ja kaikkien elämäkerrat ollakseen varma, ettei sano mitään, mikä voisi loukata jotakuta. Siinä kohden ne, jotka elävät hienoissa seurapiireissä, ovat paljon edullisemmassa asemassa: tietäen paremmin, mitä ei pidä sanoa, he ovat varmemmat siitä, mitä sanovat; sittenkin pääsee usein heidänkin suustaan kömpelyyksiä. Ajateltakoon sitä, joka joutuu tuollaiseen seuraan kuin pilvistä pudoten; hänen on melkein mahdotonta puhua minuuttiakaan moitteettomasti. Kahdenkeskisellä keskustelulla on toinen haittapuoli, joka minusta on vielä pahempi: pakko puhua alinomaa; kun toinen sanoo minulle jotakin, täytyy vastata, ja jos hän ei hiisku mitään, täytyy antaa keskustelulle uutta vauhtia. Pelkästään moinen sietämätön pakko olisi tehnyt seura-elämän minulle vastenmieliseksi. Minusta ei ole maailmassa hirvittävämpää kiusaa kuin velvollisuus puhua heti ja lakkaamatta. En tiedä, riippuuko tämä siitä kauhean kovasta vastenmielisyydestä, jota tunnen kaikkea sidonnaisuutta kohtaan; tiedän vain, että niin pian kuin minun on ehdottomasti pakko puhua, sanon ehdottoman varmasti jonkin tyhmyden.

Onnettominta on, että en osaa olla vaiti, kun minulla ei ole mitään sanottavaa, vaan päinvastoin juuri silloin olen aivan vimmatun halukas puhumaan maksaakseni pikemmin velkani. Kiiruhdan sopertamaan joutuin joitakin sisällyksettömiä sanoja ja olen kovin onnellinen, kun ne eivät merkitse yhtään mitään. Koetan voittaa tai peittää typeryyteni, mutta itse asiassa se harvoin jää minulta paljastamatta. Lukemattomista esimerkeistä, jotka voisin siitä mainita, valitsen yhden, joka ei ole nuoruusvuosiltani, vaan ajalta, jolloin olin elänyt useita vuosia ylhäisissä seurapiireissä ja olisin voinut kotiutua niihin ja tottua niiden puheensävyyn, jos se ylimalkaan olisi ollut mahdollista. Olin eräänä iltana yhdessä kahden ylhäisen naisen ja erään herran kanssa, jonka nimen voi mainita, hän oli herttua de Gontaut. Ketään muuta ei ollut huoneessa, ja minä panin parastani avustaakseni muutamalla sanalla, Jumala tietää millaisilla, keskustelua neljän hengen välillä, joista kolme totisesti ei

ollut minun avustukseni tarpeessa. Talon rouva käski tuomaan itselleen erästä oopiumiseosta, jota hän nautti kahdesti päivässä vatsansa vuoksi. Nähdessään hänen kasvojensa vääntyvän irvistykseen toinen rouva sanoi nauraen: ”Onko se herra Tronchinin* oopiumiseosta?” ”En usko”, vastasi samaan sävyyn edellinen. ”Luullakseni se tuskin on parempaakaan”, lisäsi kohteliaasti sukkelasanainen Rousseau. Kaikki ällistyivät; ei kuulunut pienintäkään sanaa, ei näkynyt pienintäkään hymyä, ja seuraavassa silmänräpäyksessä keskustelu kääntyi toisaanne. Sanottuna jollekulle toiselle tuo kömpelyys olisi voinut olla vain lystikäs; mutta lausuttuna naiselle, joka oli liian rakastettava ollakseen säästynyt eräiltä juoruilta ja jota ei suinkaan ollut tarkoitukseni loukata, se oli kauhistava, ja luulen, että molempien todistajain, miehen ja naisen, oli hyvin vaikea pidättää paheksumistaan puhkeamasta ilmi. Mokomia neronleimahduksia minä välähdyttelen, kun tahdon puhua keksimättä sopivaa sanottavaa. Äsken mainittua en helposti unohda, sillä paitsi että se on sinänsä hyvin muistettava luulen sillä olleen seurauksia, jotka liiankin usein palauttavat sen mieleeni.

Yllä sanotulla luulen riittävästi selittäneeni, kuinka olematta tyhmyri kuitenkin olen usein joutunut sellaisen kirjoihin niidenkin silmissä, jotka kykenevät arvostelemaan oikein; minulla on ollut sitä huonompi onni, kun kasvojeni ilme ja silmäni lupaavat enemmän ja kun tämä pettynyt odotus tekee typeryyteni muille vielä loukkaavammaksi. Tämä seikkaperäinen selonteko, johon yksityinen tapahtuma antoi aiheen, ei ole merkityksetön seuraavan esityksen ymmärtämiselle. Se sisältää selityksen moniin tekemiini omituisiin tekoihin, joiden väitetään johtuvan ihmisiä karttavasta luonteesta, jollaista minulla ei suinkaan ole. Pitäisin seuraelämästä kuten muutkin, jos en varmasti tietäisi siinä näyttäytyväni sekä epäedullisessa valossa että aivan toisenlaisena kuin todella olen.

* Kuuluisa sen aikainen lääkäri.

Herra d'Aubonnen Rousseasta antaman lausunnon mukaisesti rouva de Warens lähetti hänet Annecyn pappiseminaariin valmistumaan papiksi. Tästä elämänsä vaiheesta R. lausuu:

Mikä muutos! Mutta siihen täytyi alistua. Menin seminaariin niin kuin olisin mennyt mestattavaksi. Kuinka iloton talo onkaan seminaari, etenkin sen mielestä, joka tulee herrtaisen naisen talosta! Vein sinne mukaani yhden ainoan kirjan, jonka olin pyytänyt mamman lainaamaan minulle ja josta tuli minulle hyvä apulähde. Kukaan ei voine arvata, mikä kirja se oli: nuottikirja. Taitojen joukossa, joita hän oli kehittänyt, oli muistettu myöskin musiikki. Hänellä oli lauluääntä, hän lauloi jokseenkin hyvin ja soitti vähän klaveeria; hän oli hyväntahtoisesti antanut minulle muutaman laulutunnin: ja silloin oli aloitettava hyvin alkeellisista asioista, sillä minä tunsin tuskin virsiemmekään nuotteja. Kahdeksan tai kymmenen naisen antaman ja hyvin usein keskeytyneen tunnin aikana en läheskään oppinut laulamaan nuoteista, enpä edes tuntemaan neljättä osaa nuottimerkeistä. Mutta minulla oli niin intohimoinen harrastus siihen taiteeseen, että halusin koettaa harjaantua siihen omin neuvoin.

Rousseaun teologisista opinnoista ei tullut juuri mitään; laitoks ja hänen ensimmäinen opettajansa olivat hänelle vastenmieliset. Turhaan hänelle sitten annettiin hyvinkin miellyttävä opettaja; hänen edistymisensä ei tyydyttänyt laitoksen johtomiehiä, ja jonkin ajan kuluttua hänet lähetettiin takaisin rouva de Warensin luo. Tämän huonon menestyksen R. selittää seuraavasti:

Omituista on, että vaikka minulla on riittävä käsityskyky, en koskaan ole voinut oppia mitään opettajien, paitsi isäni ja herra Lambercier'n johdolla. Ne vähät tiedot, mitkä minulla lisäksi on, olen hankkinut omin päin, niin kuin tuonnempana saadaan nähdä. Henkeni, joka ei

voi sietää minkäänlaista iestä, ei voi taipua noudattamaan mitään määrättyjä aikoja; pelko, etten opi, estää minua olemasta tarkkaavainen; peläten hermostuttavani sen, joka minulle puhuu, olen ymmärtävinäni, hän menee eteenpäin, ja minä en ymmärrä mitään. Henkeni tahtoo toimia omalla ajallaan; se ei voi alistua työskentelemään toisten määrämällä tunneilla.

Huomattuaan Rousseausa intohimoisen musiikin harrastuksen rouva de Warens pani hänet jatkamaan musiikkiopin alkeitten opintoja Annecyn tuomiokirkon kapellimestarin, herra Le Maître'n johdolla. Niistäkään opinnoista tosin ei ollut suuria tuloksia, mutta elämä tuomiokirkon kuoron ja soittokunnan jäsenten seurassa miellytti R:ta, hän ihaili heidän esittämäänsä kirkkomusiikkia ja viihtyi uudessa ympäristössään hyvin. Pahaksi onneksi herra Le Maître kuitenkin pian riitaantui erään kaniikin kanssa ja päätti karata toimestaan. Rouva de Warens, jonka kanssa hän oli hyvä tuttava, lähetti R:n saattamaan häntä Lyoniin asti. Matkalla herra Le Maître, joka nautti liiaksi väkijuomia, sai lieviä kaatumataudinkohauksia. Matkansa päättymisestä R. kertoo:

Kaksi päivää Lyoniin saapumisemme jälkeen kulkiessamme erästä pientä katua pitkin lähellä majataloamme, Le Maître äkkiä sai yhden kohtauksistaan, ja tämä oli niin kova, että minut valtasi kauhistus. Kirkuen huusin apua, mainitsin hänen majatalonsa ja rukoilin, että hänet kannettaisiin sinne; sitten, kun ihmisiä oli kokoontunut ja hyöri miehen ympärillä, joka tainnoksissa ja suu vaahdossa oli kaatunut keskelle katua, ainoa ystävä, johon hänen olisi pitänyt voida luottaa, jätti hänet oman onnensa nojaan. Käytin hyväkseni hetkeä, jolloin kukaan ei ajatellut minua, kiersin kadunkulman ympäri ja livistin tieheni. Jumalan kiitos! Nyt olen saanut tehdyksi tämän kolmannen tuskallisen tunnuksuksen. Jos minulla vielä olisi monta samanlaista tehtävänä, jättäisin kesken tämän aloittamani työn.

Tästä työstään Rousseau lausui:

Kaikesta, mitä tähän saakka olen kertonut, on jäänyt joitakin jälkiä paikkoihin, joissa olen elänyt; mutta se, mitä on kerrottavanani seuraavassa kirjassa, on melkein kokonaan ennen tuntematonta. Se koskee elämäni suurimpia mielettömyyksiä, ja onni on, että ne eivät päättyneet pahemmin. Mutta pääni oli joutunut ikään kuin vieraan soittimen viireeseen ja pois omasta sävellajistaan. Se palasi siihen itsestään, ja silloin lakkasin hulluttelemasta, tai ainakin tein vain sellaisia hulluuksia, jotka olivat paremmin sopusoinnussa luontoni laadun kanssa. Tämä nuoruuteni kausi on se, josta mielessäni on sekavin kuva. Siinä tuskin tapahtui mitään sydämelleni siksi kiinnostavaa, että muisto siitä elävänä palautuisi mieleeni, ja niin paljosta kuljeskelusta edestakaisin, niin monesta peräkkäisestä muutosta puheen ollen on vaikea olla joskus sekoittamatta aikoja ja paikkoja. Kirjoitan kokonaan muistista, ilman muistiinpanoja, ilman aineksia, jotka voisivat palauttaa sen mieleeni. Elämässäni on tapauksia, jotka minulla on niin tuoreessa muistossa kuin jos ne olisivat sattuneet eilen; mutta on aukkoja ja tyhjiä välejä, jotka voin täyttää vain kertomuksilla, jotka ovat yhtä hämärää kuin minulle niistä jäänyt muisto. Olen siis voinut erehtyä ja voin erehtyä vastakin pikkuseikoissa, siihen aikaan asti, jolta minulla on varmempia tietoja itsestäni; mutta siinä, mikä on asiallisesti todella tärkeätä, olen varmasti tarkka ja totuudenmukainen, niin kuin aina olen koettava olla kaikessa. Siihen lukija voi luottaa.

Herra Le Maitresta erottuaan Rousseau palasi kiireimmän kaupalla An-necyhin. Hänen saapuessaan sinne rouva de Warens ei ollut siellä. Hän oli lähtenyt Pariisiin, luultavasti järjestämään jotakin monista suunnittele-mistaan uusista yrityksistä.

NELJÄS KIRJA

1730–1732

Odotellessaan tietoja rouva de Warensista ja hänen kotiintuloaan Rousseau eleli joutilaana Annecyssä ja seurusteli tuttaviensa kanssa. Näistä on mainittava eräs Venture-niminen herrasmies. Tämä oli monipuoliset taiteilija ja seuramieslahjat saanut, sukkelapuheinen, erittäin musikaalinen, hyvin lystikäs ja liukas seikkailija ja velikulta, johon R. oli tutustunut ja ihasnut Annecyssä jo ennen Lyoniin lähtöään ja jonka seuraan ja asuintoveriksikin hän nyt lyöttäytyi. Kuinka suuresti hän tätä tuttavaansa ihaili, näkyy hänen sanoistaan: "En nähnyt enää mitään muuta kuin herra Venturen, hän saattoi minut miltei unohtamaan rouva de Warensin." Samoihin aikoihin R. tutustui muutamiin rouvan kamarineidin ystävättäriin. Hän viihtyi hyvin näiden tyttöjen parissa haluamatta kuitenkaan lähenellä ketään heistä. "Ompelijattaret, kamarineidit, pikku kauppojenpitäjät eivät minusta tuntuneet juuri houkuttelevilta", hän naiivin itsestietoisesti tunnustaa, "minulle piti olla hienoja neitejä." Sellaisiinkin hän pian sai tutustua, kuten seuraavasta herrttaisesta muistelmasta näkyy.

Eräänä aamuna aamurusko näytti minusta niin kauniilta, että häthätää pukeuduttuani kiiruhdin ulos kaupungista saadakseni nähdä auringon nousevan. Sain tuntea sen nautinnot kaikessa suloisuudessaan. Oli juhannuksen jälkeinen viikko; maa oli kauneimmissa koruissaan ruohon ja kukkien verhoamana; satakielet, joiden laulu aika jo lähenei

loppuaan, näyttivät tahtovan laulaa kahta kauniimmin; kaikki linnut heittäen kuorona keväälle hyvästit lauloivat kauniin kesäpäivän koittoa, sellaisen kauniin päivän, jollaisia ei näe enää minun iälläni ja jollaisia ei ole koskaan nähty sillä surkealla seudulla, jossa nyt elän.* Olin vähitellen etäännytynyt kaupungista; ilma kävi yhä kuumemmaksi, ja kävelin puitten varjossa eräässä laaksossa muuatta puroa pitkin. Äkkiä kuulen takaani hevosten kavionkopsetta ja tyttöjen ääniä; tytöt tuntuvat olevan neuvottomia, mutta nauravat silti sydämestään. Käännyin ympäri; minua huudetaan nimeltä; astun lähemmäs ja näen kaksi tuttavaani nuorta naista, neiti de Graffenriedin ja neiti Galleyn, jotka, kun eivät olleet erikoisen taitavia ratsastajia, eivät saaneet hevosiaan menemään puron poikki. Neiti de Graffenried, Bernistä kotoisin, oli nuori, sangen herttainen nainen, joka jonkin nuoruudenhullutuksen takia oli joutunut pois kotiseudultaan ja menetellyt samoin kuin rouva de Warens, jonka luona olin jonkin kerran tavannut hänet; mutta kun hän ei ollut saanut eläkettä niin kuin tämä, hän oli kiittänyt onneaan saadessaan liittyä neiti Galleyn pariin, joka oli mieltynyt häneen ja suostuttanut äitinsä ottamaan neiti de Graffenriedin hänen toverikseen, kunnes tälle jollakin tavoin löydettäisiin jokin toimi. Neiti Galley oli häntä vuotta nuorempi ja vielä sievemmän näköinen; hänessä oli jotakin hennom-paa, hienompaa; hän oli soma kuin lapsi ja samalla sangen valmismuotoinen, siinä iässä, jolloin nuori tyttö on kukkeimmillaan. Molemmat pitivät hyvin paljon toisistaan, ja saattoi otaksua, että heidän molempien hyvä luonne oli ylläpitävä kauan heidän ystävyyttään, jollei joku ihailija tullut sitä häiritsemään. He sanoivat minulle olevansa matkalla Touneen, rouva Galleyn omistamaan vanhaan herraskartanoon, ja ruokoilivat minulta apua saadakseen hevosensa menemään puron poikki, kun se heiltä itseltään ei onnistunut. Minä aioin ensin antaa hevosille ruoskaa; mutta he pelkäsivät niiden potkivan minua ja heittävän hei-

* Woottonin kylässä Englannissa.

dät satulasta. Käytin silloin toista keinoa: tartuin neiti Galley'n hevosen suitsiin ja vetäen sitä perässäni kahlasin puron poikki, jossa oli vettä puolissäareeni; toinen hevonen tuli helposti jäljessä. Kun se oli tehty, aion heittää neideille hyvästit, ja lähteä tieheni kuin tomppeli; he vaihtoivat jonkin sanan aivan hiljaa, ja neiti Graffenried sanoi minulle: "Ei, ei, emme päästä teitä noin vain. Te olette kastellut jalkanne meidän rähtemme, ja meidän tulee tunnonrauhamme vuoksi pitää huoli siitä, että saatte ne kuiviksi. Teidän on, jos suvaitsette, tultava mukaamme; me pidämme teidät vankinamme." Sydämeni pamppaili; katselin neiti Galleyta. "Niin, niin", hän lisäsi nauraen nähdessään, kuinka säikähtyneen näköinen olin, "sotavankinamme; nouskaa varovasti hänen taaksensa; me aiomme antaa teistä raportin." "Mutta, hyvä neiti, minulla ei ole kunnia olla tuttu äitinne kanssa; mitä hän sanoo, kun näkee minun tulevan?" "Hänen äitinsä", vastasi neiti de Graffenried, "ei ole Tounessa; me olemme kahden, palaamme tänä iltana, ja te palaatte meidän mukanamme."

Sähkö ei vaikuta nopeammin kuin nämä sanat vaikuttivat minuun. Hypähtäessäni neiti de Graffenriedin hevosen selkään vapisin ilosta; ja kun minun oli pideltävä häntä vyötäisistä pysytteläkseni paikoillani, sydämeni lyödä jyskytti niin, että hän huomasi sen. Hän sanoi minulle oman sydämensä myöskin pamppailevan pelosta, että hän putoaisi satulasta; se oli minulle asenteeseeni nähden melkein kehoitus todeta asianlaita; mutta en mitenkään uskaltanut; ja koko matkan ajan molemmat käsivarteni olivat vyönä hänen ympärillään, hyvin kireänä kylläkin, mutta liikahtamatta silmänräpäyksikään paikoiltaan. Monikin nainen, joka tämän lukee, antaisi minua kernaasti korville ja syystä kyllä.

Matkan hauskuus ja tyttöjen lavertelu yllyttivät minutkin niin puheliaaksi, että pakina ei iltaan asti ja koko aikana, jonka olimme yhdessä, pysähtynyt hetkeksikään. He olivat saaneet minut niin hyvälle tuulelle, että kieleni puhui yhtä paljon kuin silmäni, vaikkei sanonut samaa. Vain muutamaksi silmänräpäykseksi, kun jäin kahden kesken

toisen tai toisen kanssa, puhelu pyrki tyrehtymään; mutta poissa ollut palasi hyvin pian eikä antanut meille aikaa selviytyä siitä pulasta.

Saavuttuamme Touneen ja kun minä olin kylliksi kuivannut itseni söimme aamiaisen. Sitten oli ryhdyttävä rärkeään tehtävään: päivällisen laittamiseen. Ruokia valmistellessaan molemmat neidit silloin tällöin suutelivat arentimiehen vaimon lapsia, ja kokkipoika poloinen katseli sitä niellen kateutensa. Kaupungista oli lähetetty ruokatarvikkeita, joista saattoi valmistaa sangen hyvän päivällisen, varsinkin herkkuruokien puolesta, mutta onnettomuudeksi oli unohdettu viini. Ei ollut kumma, että se oli jäänyt panematta nuorten tyttöjen mukaan, jotka tuskin ensinkään joivat sitä, mutta minusta se oli ikävää, sillä olin vähin odottanut saavani sitä avukseni antamaan itselleni enemmän uskallusta. Hekin olivat siitä pahoillaan, mahdollisesti samasta syystä, mutta sitä en kuitenkaan usko. Heidän vilkas ja viehättävä iloisuutensa oli täysin viatonta laatua, ja mitenköpäs he sitä paitsi olisivat voineet jakaa minut keskenään? He lähettivät etsimään viiniä kaikkialta lähiseuduilta; sitä ei löytynyt mistään; niin raittiita ja köyhiä ovat tämän kulmakunnan talonpojat. Kun he lausuivat minulle mielipahansa siitä, pyysin, etteivät he olisi niin kovin huolissaan, ja vakuutin, etteivät he tarvitse viiniä saadakseen minut hurmaantumaan. Se oli ainoa kohteliaisuus, jonka uskalsin lausua heille koko päivänä, mutta luulen muuten, että ne veitikat kyllä huomasivat tuon kohteliaisuuden olevan silkkaa totta.

Päivällisen söimme arentimiehen vaimon keittiössä, molemmat ystävykset istuivat penkillä kahden puolen pitkää pöytää ja heidän vieraansa heidän välissään kolmijalkaisella jakkaralla. Sitä päivällistä! Kuinka ihastuttava onkaan sen muisto! Kun niin vähin kustannuksin voi saada niin puhtaita ja niin oikeita nautintoja, kuinka saattaa tavoitellakaan toisenlaisia? Mikään illallinen Pariisin hienoissa tyttöpaikoissa ei ole konsanaan vetänyt läheskään vertoja sille aterialle, en tarkoita ainoastaan hilpeyden, herttaisen ilon, vaan aistillisen nautinnon puolesta.

Päivällisen jälkeen olimme säästäväisiä: emme juoneet kahvia, jota oli jäänyt aamiaisesta, vaan säästimme sen välipalaksemme kerman ja leivosten kera, joita neidit olivat tuoneet mukanaan; ja pitääksemme ruokahalumme vireillä menimme hedelmäpuutarhaan syömään lopuksi kirsikoita jälkiruokseksemme. Minä kiipesin puuhun ja pudottelin heille kirsikkaterttuja, joiden kivillä he sitten nakkelivat minua oksien välitse. Kerran neiti Galley nostaessaan esiliinan eteensä ja taivuttaessaan päätään taaksepäin oli niin hyvällä kohdalla ja minä tähtäsin niin tarkkaan, että sain tertun putoamaan hänen poveensa; ja siitäkös helähti nauru! Ajattelin itsekseni: Jospa huuleni olisivat kirsikoita! Kuinka kernaasti näin heittäisinkään ne heille!

Niin kului päivä ilakoidessa mitä suurimmassa vapaudessa ja aina täysin nuhteettomasti. Ei ainoatakaan kaksimielistä sanaa, ei ainoatakaan liian rohkeata pilaa; ja tähän nuhteettomuuteen emme lainkaan pakottaneet itseämme; se tuli aivan itsestään; noudatimme seurustelusävyä, jonka sydämemme meille määräsivät. Lyhyesti: kainouteni – toiset ehkä sanovat tyhmyyteni – oli niin täydellinen, että suurin lähentely-yritys, minkä tein, oli että suutelin yhden ainoan kerran neiti Galley'n kättä. Totta kyllä on, että tilanne teki vähäisen suosionosoituksen merkitseväksi. Olimme kahden kesken, minun oli vaikea hengittää tynnosti, hänen silmänsä olivat maahan luotuina. Huuleni eivät saaneet lausutuksi yhtään sanaa, vaan painautuivat sen sijaan hänen kättään vastaan, jonka hän suudeltuani sitä veti hiljaa takaisin luoden minuun katseen, jossa ei näkynyt minkäänlaista suuttumusta. En tiedä, mitä olisin osannut hänelle sanoa; hänen ystävättärensä astui huoneeseen ja näytti minusta sillä hetkellä rumalta.

Vihdoin he muistivat, että oli palattava kaupunkiin ennen pimeän tuloa. Meillä oli juuri sen verran aikaa, että voimme ehtiä sinne päivän aikana, ja lähdimme kiireesti matkalle ryhmittyen samoin kuin tullessammekin. Jos olisin uskaltanut, olisin järjestänyt asian toisin, sillä neiti Galley'n katse oli pannut sydämeni tulisesti sykähtelemään; mutta en rohjennut puhua mitään, eikä hänen sopinut sitä ehdottaa.

Matkalla lausuimme mielipahamme siitä, että päivä lähenee loppuaan; mutta emme mitenkään valittaneet sitä liian lyhyeksi; mielestämme olimme päinvastoin taikoneet sen pitkäksi kaikilla huvituksilla, joilla olimme osanneet sen täyttää.

Erosin heistä melkein samalla paikalla, mistä he olivat ottaneet minut mukaansa. Kuinka haikealla mielellä erosimme! Kuinka hauskaa meistä oli suunnitella, miten saisimme taas tavata toisemme! Kaksi-toista tuntia yhdessä vietettyämme olimme yhtä läheiset tuttavat kuin jos ammoisista ajoista olisimme tunteneet toisemme. Tämän päivän sulloisen muiston nuo herttaiset tytöt olivat saaneet mitään menettämättä; sydämellinen sopusointu, joka meidän kolmen kesken vallitsi, oli täysin väkevempien nautintojen veroinen eikä olisi voinut säilyä sellaisten jälkeen; me pidimme toisistamme salailematta sitä ja häpeämättä sitä, ja niin tahtoimme aina pitää toisistamme. Tapojen nuhteettomuudella on oma hekumansa, joka on hyvinkin sen toisen veroinen, sillä se ei keskeydy, vaan tuntuu jatkuvasti. Omasta puolestani tiedän, että niin kauniin päivän muisto liikuttaa enemmän mieltäni, viehättää minua enemmän, on syvemmälle sydämeeni käypä kuin minkään eläessäni tuntamani aistillisen nautinnon muisto.

Kun rouva de Warensilta ei saapunut mitään tietoja hänen kotiin paluustaan, hänen kamarineitinsä Merceret päätti lähteä takaisin vanhempiansa luo Freiburgiin. Erään tuttavansa neuvosta hän pyysi Rousseauta saattajakseen ja miehiseksi turvukseen matkalle. R. suostui. Matka tehtiin jalkaisin. Kahdenkymmenen vanha nuorukainen ja viidenkolmattavuotias tyttö taivalsivat yhdessä viikon päivät. Monenkin nuorukaisen moinen kahdenkeskisyys olisi voinut vietellä liiallisiin lähentelyihin, varsinkin kun neiti M., joka oli hyvin pimeänarka, yöpaikoissa aina piti huolen siitä, että sai R:n huonetoverikseen. Mutta vaikka tämä pitikin paljon neidistä, hän ei sano tunteneensa vähintäkään kiusausta lähentelyyn, eipä edes sen suuntaista ajatustakaan pistänyt hänen päähänsä.

Matkalla hän kävi Genevessä ja heltyi kyyneliin nähdessään jälleen syntymäkaupunkinsa. Matkan varrella oli myöskin Nyon-niminen kaupunki, jossa hänen isänsä asui. Käynnistään siellä hän kertoo:

Oli matkattava Nyonin ohi. Kulkeako ohi tapaamatta hyvää isääni! Jos olisin juljennut tehdä sen, olisin katunut itseni kuoliaaksi. Jätin Merceret'n majataloon ja menin tapaamaan häntä, kävi miten kävi. Voi kuinka suotta sitä pelkäsin! Heti saapuessani hänen sielustaan purkautuivat esiin isäntunteet, joita se oli täynnä. Kuinka monta kyyneltä vuodatimmekaan syleillen toisiamme! Aluksi hän luuli minun palanneen jäädäkseni hänen luokseen. Kerroin hänelle elämäni vaiheet ja mainitsin tekemäni päätöksen. Hän vastusti sitä vain laimeasti. Hän osoitti minulle vaarat, joihin antauduin, ja sanoi, että kuta lyhyempään hulluttelunsa lopettaa, sitä parempi. Mutta muuten hänen ei tuntunut tekevän mielikään pakottaa minua jäämään, ja se oli mielestäni aivan oikein; varmaa kuitenkin on, ettei hän tehnyt kaikkea voitavaansa kääntymään minun takaisin tolaltani, joko hän sitten itsekin oli sitä mieltä, että minun, askeleni kerran astuttuani, ei pitänyt ottaa sitä takaisin, tai hänen ehkä oli vaikea tietää, miten hänen tulisi neuvoa minun ikäistäni poikaa. Myöhemmin sain tietää, että hänellä oli aivan epäoikeutettu ja asian todellisesta laidasta poikkeava, mutta muuten jokseenkin luonnollinen käsitys matkatoveristani. Äitipuoleni, kelpo nainen, vähän äitelän näköinen, oli tahtovinaan minua jäämään illalliselle. Mutta en jäänyt, vaan sanoin heille aikovani viivähtää kauemmin heidän parissaan paluumatkalla ja jätin heidän talteensa pienen matkatavaramytyyni, jonka olin pannut tulemaan laivassa ja josta minulla nyt oli vastusta. Seuraavana aamuna varhain lähdin matkalle hyvillä mielin siitä, että olin tavannut isäni ja uskaltanut tehdä velvollisuuteni.

Jätettyään matkatoverinsa Freiburgiin Rousseau lähti sieltä Lausanneen. Sillä taipaleella kuluivat hänen viimeiset rahansa, niin että hänellä saa-

vuttuaan erääseen Lausannen lähellä olevaan kylään ei ollut penniäkään taskussa, mutta kova nälkä vatsassa. Hän ei välittänyt siitä, vaan meni kylän ravintolaan. Maksuksi ateristaan ja yösjastaan hän tarjosi isännälle liivejään, mutta tämä oli siksi hyväsydäminen, ettei ottanut niitä, vaan suostui odottamaan maksua, kunnes R. voisi sen suorittaa, mikä pian tapahtuikin. R:n sydäntä liikutti isännän hyväntahtoisuus, ja vielä viisi-toista vuotta myöhemmin jouduttuaan taas Lausanneen, hän olisi tahtonut osoittaa hänelle kiitollisuuttaan, mutta oli unohtanut hänen ja hänen ravintolansa nimen. "Palvelukset", hän kirjoittaa, "jotka kylläkin olivat tärkeämmät, mutta tehtiin koreilevammalla tavalla, eivät minusta ole tuntuneet ansaitsevan niin suurta kiitollisuutta kuin tuon kelpo miehen yksinkertainen ja koruton ihmisyyt." Erittäin kuvaavia R:n silloiselle luonteelle ovat hänen puuhansa Lausannessa, joista hän seuraavassa kertoo.

Lähestyessäni Lausannea ajattelin hädänalaista tilaani, keinoja, joilla voisin siitä päästä paljastamatta köyhyytteni äitipuolelleni, ja vertasin itseäni tällä pyhiinvaellusmatkalla ystävääni Ventureen hänen saapuesaan Annecyhin. Innostuin siihen ajatukseen niin, että ottamatta huomioon, ettei minulla ollut hänen herttaisuuttaan eikä hänen kykyjään, päätin näytellä Lausannessa pientä Venturea, ruveta opettamaan musiikkia, jota en taitanut, ja sanoa olevani Pariisista, missä en ollut koskaan käynyt. Kun siellä ei ollut kirkon soittokuntaa, jossa olisin voinut toimia sijaisena, ja kun sitä paitsi visusti varoin menemästä tuppautumaan ammattimiesten joukkoon, oli tuosta mainiosta tuumastani aluksi seurauksena, että tiedustelin jotakin pientä majataloa, jossa voisin elää kutakuinkin hyvin ja halvalla hinnalla. Minulle neuvottiin eräs Perrotet-niminen henkilö, joka piti täysihoitolaisia. Sattui niin, että tämä Perrotet oli maailman paras ihminen; hän otti minut sangen hyvin vastaan. Latelin hänelle pienet valheeni sellaisina kuin olin sommitellut ne kokoon. Hän lupasi puhua minusta ja koettaa hankkia minulle oppilaita, eikä sanonut vaativansa minulta rahaa, ennen kuin olin

saanut sitä ansaituksi. Hänen täysihoidonsa maksoi viisi hopeaécutä.* Itse asiassa vähän, mutta minulle paljon. Hän neuvoi minua ottamaan aluksi vain puolitäysihoidon, jolloin saisin päivälliseksi vain hyvän lie-miruoan enkä mitään muuta, mutta illaksi runsaan aterian. Suostuin siihen. Perrotet-parka osoitti minulle kaikkea tätä auliutta mitä kernaimmin ja pani parastaan ollakseen minulle hyödyksi.

Miksi pitää olla niin, että kun nuoruudessani tapasin niin paljolti hyviä ihmisiä, tapaan heitä niin vähän myöhemmällä iälläni? Ovatko he kuolleet sukupuuttoon? Eivät, mutta yhteiskuntaluokka, josta minun nykyään täytyy heitä etsiä, ei ole enää sama kuin se, josta heidät silloin löysin. Kansan keskuudessa, missä suuret intohimot puhuvat vain pitkin väliajoin, luonnolliset tunteet saavat äänensä useammin kuuluviin. Ylemmissä säädyissä se tukahdutetaan kokonaan, ja tunteen naamion takana on aina vain oma etu tai itserakkaus puhumassa.

Lausannesta kirjoitin isälleni, joka lähetti minulle tavaramyötyni ja antoi minulle oivallisia neuvoja, joita minun olisi pitänyt käyttää paremmin hyväkseni. Olen jo maininnut itselläni joskus olleen käsittämättömiä ikään kuin houreen hetkiä, jolloin en enää ollut oma itseni. Tässä kerron vielä yhdestä, ja se on kaikkein ilmeisimpiä. Ymmärtääkseen, kuinka paljon silloin olin päästäni vialla, kuinka paljon olin niin sanoakseni *venturisoitunut*, tarvitsee vain nähdä, kuinka moniin mielletömyyksiin ryhdyin yhtäikaa. Rupesin laulunopettajaksi osaamatta laulaa nuoteista ainoatakaan sävelmää; sillä vaikka Le Maitren oppilaana viettämäni kuusi kuukautta olivatkin olleet minulle hyödylliset, eivät ne missään nimessä olisi voineet riittää; mutta sitä paitsi opiskelin silloin opettajan johdolla, ja se tiesi samaa kuin että opin huonosti. Genèvestä kotoisin olevana pariisilaisena ja katolilaisena protestantisella seudulla katsoin tarpeelliseksi muuttaa nimeä samoin kuin uskontoa ja isänmaata. Jäljittelin yhä suurta esikuvaani niin tarkoin kuin

* Hopeaécutä oli neljä viisi frangia.

mahdollista. Hän oli ottanut nimekseen Venture de Villeneuve, minä tekaisin Rousseau-nimestä anagrammin Vaussore ja otin nimekseni Vaussore de Villeneuve. Venture osasi säveltää, vaikkei ollut puhunut siitä mitään; minä vaikken sitä osannut, kehuin kaikille ihmisille sitä osaavani, ja kykenemättä nuoteilla merkitsemään mitättömintä renkutustakaan kehuin olevani säveltäjä. Eikä siinä kaikki. Kun minut oli esitelty lakitieteen professorille herra de Treytorensille, joka harrasti musiikkia ja pani toimeen konsertteja kotonaan, tahdoin antaa hänelle näytteen taidostani ja ryhdyin säveltämään soittokappaletta hänen konserttiaan varten yhtä häikäilemättä kuin jos olisin tiennyt miten siinä menetellä. Olin siksi hellittämätön, että tein pari viikkoa työtä tuon ihanan teoksen kimpussa, kirjoitin sen puhtaaksi, kopioin sen eri äänet ja jakelin ne soittajille yhtä varmana asiastani kuin jos se olisi ollut sointuopillinen mestariteos. Huipentaakseni tämän ylevän tuotteen sen arvon mukaiseen päätökseen liitin vihdoin sen loppuun – sitä on ehkä vaikea uskoa, mutta se on aivan totta – sievän menueton, jota siihen aikaan kaikkialla laulaa renkutettiin ja jonka kaikki ehkä vielä muistavat. Sen aikoinaan niin tunnetut sanat kuuluivat:

Quel caprice!

Quelle injusti te!

Quoi! Ta Clarisse

Trahirait tes feux! jne.*

Venture oli opettanut minulle sen sävelen bassoineen ynnä toiset ruokottomat sanat, joiden avulla se oli säilynyt muistissani. Liitin siis sävellykseni loppuun tämän menueton bassoineen, mutta ilman sanoja, ja sanoin sen olevan minun säveltämäni yhtä rohkeasti kuin jos ihmiset, joille puhuin, olisivat olleet kuun asukkaita.

* Mikä päänäpistö! Mikä vääryys! Mitä! Oma Clarissesiko pettäisi sinun lempesi!

Kokoonnutaan esittämään kappalettani. Minä selitän jokaiselle aikamitan laadun, esitystyylin, nuoteissa olevat viittamerkit; olen hyvin touhuissani. Soitinten virittämistä kestää viisi kuusi minuuttia, jotka minusta tuntuivat yhtä monelta vuosisadalta. Vihdoin, kun kaikki on valmiina, annan ”huomio!” merkin koputtamalla viisi kuusi kertaa mahtavaa nuottitelinettäni kauniilla paperilieriöllä. Syntyy hiljaisuus. Alan arvokkaasti lyödä tahtia. Soitto alkaa... Ei, koko ranskalaisten oopperain olemassaolon aikana ei ole konsanaan kuultu mokomia kissannaukujaisia. Mitä lieneekin sitä ennen ajateltu kehutusta taidostani, niin kamalaa näytettä siitä ei kukaan tuntunut odottaneen. Soittajat nauroivat pakahtuakseen, kuulijoilta menivät silmät selälleen, ja he olisivat kernaasti tukkineet korvansa, mutta se ei enää käynyt päinsä. Orkesteriherrat, ne pyövelit, tahtoivat ilvehtiä ja soittaa vinguttivat niin, että kuuroimmaltakin olivat rumpukalvot haljeta. Jatkoinkin kuitenkin esitystä järkähtämättä; tosin hiki valui päästäni virtanaan, mutta häpeäntunne pakotti minut pysymään paikallani, en uskaltanut lähteä karkuun enkä jättää koko hoitoa sikseen. Lohdutuksekseni kuulin läsnäolijain kuiskailevan toisilleen tai pikemminkin minulle; joku sanoi: ”Tämä on kerrassaan sietämätöntä”; toinen: ”Onpas tämä riivatua musiikkia!” ja vielä eräs: ”Mitä peevelinmoista meteliä hän pitää!” Jean-Jacques parka, sinä hirvittävänä hetkenä tuskin saatoit aavistaa, että sävelesi kerran otettaisiin vastaan Ranskan kuninkaan ja hänen koko hovinsa kuulemma iloisesti hämmästynein kuiskauksin ja käntäpöytäpuksin ja että mitä suloisimmat naiset kaikissa aitoissa ympärilläsi sanoisivat toisilleen puoliääneen: ”Kuinka ihastuttavia säveliä! Kuinka hurmaavaa musiikkia! Kaikki nuo laulut käyvät sydämeen.”

Mutta menuetto, se pani kaikki läsnäolijat hyvälle tuulelle. Tuskin siitä oli soitettu muutama tahti, niin kuulin joka taholta naurunpurskahduksia. Kaikki onnittelivat minua hienon musikaalisuuteni johdosta; minulle vakuuteltiin, että menuetto tekisi nimeni tunnetuksi ja että sitä sävellystäni tultaisiin laulamaan kaikkialla, minkä menestyksen

se muka täysin ansaitsikin. Minun ei tarvitse kuvata tuskallista tilaani eikä myöntää, että olin sen hyvin ansainnut.

Seuraavana päivänä eräs soittajistani, Lutold, tuli luokseni ja oli siksi hyvä ihminen, ettei onnitellut minua menestykseni johdosta. Syvä tietoisuus tekemästani tyhmyydestä, häpeäntunne, katumus, epätoivoinen tila, johon olin joutunut, mahdottomuus pitää sydäntäni suljettuna, milloin sillä oli suuria suruja, pakottivat minut avaamaan sen hänelle. Päästin kyyneleni vapaasti virtaamaan enkä tyytynyt tunnustamaan hänelle taitamattomuuttani, vaan kerroin hänelle kaikki ja pyysin häntä pitämään sen salassa. Sen hän lupasikin tehdä, mutta piti sanansa niin kuin arvata saattaa. Jo samana iltana koko Lausannessa tiedettiin, kuka minä olin; mutta merkillistä kyllä, kukaan ei kuitenkaan näyttänyt sitä minulle, ei edes kelpo Perrotet, joka ei kaikesta huolimatta kieltäytynyt pitämästä minua ruoassa ja luonaan asumassa.

Elin, mutta sangen surkeata elämää. Seuraukset moisesta ensiesiintymisestä eivät tehneet Lausannea minulle kovinkaan miellyttäväksi olinpaikaksi. Oppilaita ei tullut tulvimalla, ei ainoatakaan naisoppilasta eikä ketään kaupungista. Kaikkiaan sain pari kolme kömpelöä saksalaista, joiden typeryyks oli yhtä suuri kuin minun osaamattomuuteni, jotka ikävystyttivät minut aivan pilalle ja joista minun käsissäni ei tullut suuriakaan soittotaitureita. Yhteen ainoaan taloon minut kutsuttiin, ja siellä eräs pieni tytönpahus huvikseen näytteli minulle joukon sävellyksiä, joista en osannut lukea nuottiakaan ja jotka hän sitten ilkeyksissään lauloi herra opettajalle näyttääkseen hänelle, miten ne piti esittää. Olin niin kykenemätön lukemaan mitään sävellystä suoraan nuoteista, että minun tuossa mainituksa loistavassa konsertissa oli mahdoton hetkeäkään seurata esitystä niin, että olisin tiennyt, soitettiinko todella sitä, mitä minulla oli silmäini edessä ja mitä itse olin säveltänyt.

Lausannessa ollessaan Rousseau vielä jonkin kerran sai kirjeitä neideiltä de Graffenried ja Galley. Pian hän kuitenkin unohti heidät. Mutta rouva de Warensia hän ei unohtanut. Hän selittää, miksi niin oli laita.

Pitkään aikaan en ole puhunut mammaparastani, mutta jos lukija luulee minun unohtaneen hänetkin, niin hän erehtyy suuresti. En lakanut ajattelemasta häntä enkä ikävöimästä hänen luokseen, eikä se johtunut ainoastaan toimeentuloni tarpeesta, vaan paljon enemmän sydämeni tarpeesta. Kiintymykseni häneen, niin voimakas ja niin hellä kuin se olikin, ei estänyt minua pitämästä muistakin naisista, mutta en pitänyt heistä samalla tavalla. Kaikki he saivat hellyydestäni yhtä paljon kiittää ruumiillista kauneuttaan; mutta hellyyteni toisia kohtaan johtui yksinomaan heidän kauneudestaan eikä olisi ollut pysyväisempi kuin se, kun sitä vastoin mammasta olisin pitänyt yhtä hellästi sittenkin, kun hän oli käynyt vanhaksi ja rumaksi. Sydämeni oli kohdistanut hänen persoonallisuuteensa kaiken sen ihailun jota se ensin tunsi hänen kauneuttaan kohtaan, ja muuttuipa hän muutoin miten tahansa, kunhan hän vain yhä oli hän, niin minun tunteeeni eivät voineet muuttua. Tiedän varsin hyvin, että olin hänelle kiitollisuudenvellassa, mutta sitä en itse asiassa ajatellut. Mitä tahansa hän olisikin tehnyt tai jättänyt tekemättä minun hyväkseni, se ei olisi vaikuttanut mitään asiaan. En rakastanut häntä velvollisuudentunnosta, en oman etuni vuoksi enkä sovinnaisuussyistä; rakastin häntä siksi, että olin syntynyt häntä rakastamaan. Kun rakastuin johonkuhun toiseen, kääntyi huomioni toisaanne, sen myönnän, enkä ajatellut häntä niin usein; mutta aina ajattelin häntä samalla nautinnolla, enkä koskaan, olinpa rakastuneena tai en, ole ajatellut häntä tuntematta, että minulle ei voinut elämässä olla mitään todellista onnea niin kauan kuin olin erilläni hänestä.

Rouva de Warens oli kotoisin Veveystä, läheltä Lausannea. Häntä muistellen Rousseau lähti sinne ja viipyi siellä muutaman päivän ihaillen

Genèven järven kauniita rantoja ja haaveillen tulevasta onnellisesta elämästä täällä suloisella seudulla, jota hän sittemminkin aina ihaili ja rakkasti. Kun hänen toimeentulonsa Lausannessa kävi vaikeaksi, hän siirtyi sieltä Neuchâteliin ja eli siellä talven 1730.

Hän sai siellä oppilaita ja saattoi tuloillaan maksaa Lausannessa tekemänsä velat. Sitä paitsi hän opettaessaan musiikkia itsekin vähitellen sitä oppi. Eräänä päivänä ollessaan kävelyllä kaupungin ulkopuolella ja mentyään ateriaomaan erääseen majataloon hän tapasi siellä suuren, parrakkaan, itämaalaisen näköisen miehen, jonka oli vaikea tulla toimeen isäntä- ja palvelusväen kanssa, hän kun ei osannut muuta ymmärrettävää kieltä kuin vähän italiaa. R. auttoi häntä ja tutustui häneen. Mies oli Jerusalemin arkkimandriitta ja kiertomatkalla Euroopassa keräämässä varoja Pyhän Haudan uudelleen rakentamista varten. R. suostui rupeamaan hänen tulkikseen ja lähti hänen mukaansa Freiburgiin, Berniin ja Solothurniin.

Ranskan edustaja Solothurnissa, markiisi de Bonac, jolle vaeltajat olivat esittäneet asiansa, ei paljonkaan luottanut arkkimandriittaan. Kuultuaan R:n selonteon elämänsä vaiheista hän ei antanut hänen jatkaa matkaa tuon muukalaisen kanssa, vaan otti hänet turviinsa ja luoksansa asumaan. Lähetystön virkamies, joka saattoi R:n hänelle varattuun huoneeseen, kertoi siinä kauan sitten majailleen kuuluisan miehen, jonka nimi myöskin oli Rousseau, ja lisäsi: ”Riippuu vain teistä itsestänne, tuleeko teistä kaikin puolin hänen vertaisensa ja laitatteko niin, että kerran sanotaan: Rousseau ensimmäinen, Rousseau toinen.” Tämän johdosta R. lausuu: ”Tuo yhdenvertaisuus, jota silloin tuskin toivoin, olisi houkutellut minua vähemmin, jos olisin voinut aavistaa, millä hinnalla olin saava sen hankituksi.” Neuvotellessaan sitten markiisin kanssa tulevaisuudestaan R. selitti haluavansa lähteä Pariisiin. Kun markiisin palveluksessa olevalla tulkilla, herra de Merveilleux’llä, oli siellä tuttava, eversti Godard, joka etsi kotiopettajaa veljensä pojalle, arveltiin R:n ehkä sopivan siihen toimeen, hänelle annettiin suosituskirjeitä, sata frangia matkarahaa sekä joukko hyviä neuvoja, ja niin hän lähti taivaltamaan Pariisia kohti.

Matkaan minulta meni parin viikon päivät, ja ne voin lukea elämäni onnellisten joukkoon. Olin nuori, olin terve, minulla oli riittävästi rahaa, runsaasti toivoa, matkasin jalkaisin ja matkasin yksin. Lukija kai ei kummastele, että pidin viimeksi mainittua seikkaa etuna, sillä lieneehän hän jo kylliksi tutustunut luontoni laatuun. Suloiset haavekuvani pitivät minulle seuraa, eikä hehkuva mielikuvitukseni ole ikinä luonut komeampia näkyjä kuin silloin. Kun minulle tarjottiin joutilas paikka ajoneuvoissa tai kun joku koetti ruveta puheisiin kanssani matkalla, näin nyreillä mielin sen onnentyssijan, jota rakentelin kävellessäni, romahtavan kumoon. Sillä kertaa ajatukseni olivat sotilaallista laatua. Olin menossa sotilashenkilön palvelukseen ja itsestäniikin oli tuleva sotilas; asia oli näet järjestetty niin, että olisin aluksi kadetti. Olin jo näkevinäni itseni upseerinpuvussa, kaunis valkea höyhentöyhtö lakissani. Se ylväs ajatus sai rintani paisumaan. Minulla oli jonkin verran vihiä geometriasta ja linnoitustaidosta; minulla oli eno, joka oli insinööri; minussa oli vähän niin kuin perinnästä sotilaanvikaa. Likinäköisyyteni oli hieman haitaksi, mutta ei se minua huolestuttanut; sen puutteellisuuden aion korjata suurella kylmäverisyydellä ja pelottomuudella. Olin lukenut, että marsalkka Schomberg oli hyvin likinäköinen; miksiä marsalkka Rousseau ei saisi olla samanlainen? Innostuin näistä hullutuksista niin, etten enää nähnyt muuta kuin sotaväkeä, vallituksia, vallikoreja, pattereita ja itseni keskellä tulta ja savua jakelemassa tyyneästi käskyjä kaukoputki kädessä. Joskus kuitenkin kulkiessani kautta viehättävien seutujen, nähdessäni metsiköitä ja puroja, moinen liikuttava näky pusersi kaihoisan huokauksen rinnastani; kunniani keskellä tunsin, että sydämeni ei ollut luotu niin kovaa melskettä kestäämään; ja ennen pitkää löysin itseni, tietämättä miten, jälleen keskeltä rakkaita paimenidyllejäni, ainaiseksi luopuneena sodanjumalan töistä.

Kuinka vääräksi osoittautuikaan Pariisiin saapuessani mielikuvani siitä! Torinossa näkemäni kaupungin hieno ulkoasu, kauniit kadut, talojen sopusuhtaisuus ja säännölliset rivit vaikuttivat, että odotin Parii-

silta vielä paljon enemmän. Olin kuvitellut saavani nähdä yhtä kauniin kuin suuren, mitä mahtavimman näköisen kaupungin, jossa olisi pelkkiä muhkeita katuja, marmori- ja kultapalatsia. Saapuessani sinne Saint-Marceaurin esikaupungin kautta näin vain ahtaita, likaisia ja haisevia katuja, rumia mustia taloja, epäsiisteyden, köyhyyden leiman, kerjäläisiä, kuorma-ajureita, akkoja, jotka kaupustelivat parsittuja vaatteita, rohtokeitoksia ja vanhoja hattuja. Se kaikki pisti silmääni niin räikeänä, että kaikki todellinen komeus, minkä sittemmin olen Pariisissa nähnyt, ei ole voinut häivyttää mielestäni tuota ensimmäistä vaikutelmaa ja että minusta siitä pitäen aina on salaa tuntunut vastenmieliseltä asua siinä pääkaupungissa. Voin sanoa, että koko sen ajan, minkä myöhemmin siellä elin, käytin vain varojen hankkimiseen, joiden piti tehdä minulle mahdolliseksi elää sieltä loitolla. Semmoista saa aikaan liian vilkas mielikuvitus, joka liioittelee vielä ihmisten liioittelujen lisäksi ja näkee aina enemmän kuin sille kerrotaan. Pariisia oli minulle kehuttu niin kovin, että olin kuvitellut sen muinaisen Babylonin kaltaiseksi; mutta tämän mielikuvasta minun ehkä olisi täytyntä tinkiä pois yhtä paljon, jos olisin sen nähnyt. Samoin minun kävi Oopperassa, jonne perille-tuloni jälkeisenä päivänä riensin; samoin sittemmin Versaillesissa, samoin vielä myöhemmin nähdessäni meren, ja samoin on käyvä aina nähdessäni sellaista, mitä minulle on liiaksi kehuttu; sillä mahdotonta on ihmisten ja vaikeata itse luonnonkin voittaa minun mielikuvituksen rikkautta.

Se tapa, millä minut ottivat vastaan kaikki, joille minulla oli suosituskirjeitä, sai minut luulemaan, että olin löytänyt onneni. Se, jolle minua eniten oli suositeltu ja joka vähimmin piti minua hyvänä, oli herra de Surbeck, joka oli eronnut virastaan ja eli filosofin elämää Bagneux'ssä, missä kävin usean kerran hänen luonaan; hän ei koskaan tarjonnut minulle edes lasillista vettä. Enemmän ystävällisyyttä minulle osoittivat rouva de Merveilleux, tulkin käly, ja hänen veljensä poika, kaartinupseeri; äiti ja poika eivät ainoastaan ottaneet minua hyvin vas-

taan, vaan tarjosivat minulle myöskin paikan ruokapöydässään, ja sitä käytin usein hyväkseni Pariisissa-oloni aikana. Rouva de Merveilleux näytti minusta olleen kaunis; hänellä oli kauniit mustat hiukset, jotka riippuivat vanhan muodin mukaisesti kiharoina hänen ohimoiltaan. Hän oli säilyttänyt sen, mikä ei katoa ulkonaisten viehätyskeinojen mukana: sangen miellyttävän henkisen olemuksen. Hän näytti tuntevan mieltymystä minuun ja teki kaiken voitavansa ollakseen minulle hyödyksi; mutta kukaan ei avustanut häntä, ja piankin huomasin luuleni liikoa kaikesta suuresta mielenkiinnosta minuun, jota ihmiset olivat näyttäneet osoittavan. Täytyy kuitenkin olla oikeudenmukainen ranskalaisia kohtaan: he eivät latele niin paljon vakuutteluja ja lupauksia kuin tavallisesti väitetään, ja ne, jotka he lausuvat, ovat melkein aina vilpittömiä; mutta tapa, miten he näyttävät osoittavan mielenkiintoon johonkuhun henkilöön, pettää pahemmin kuin sanat. Sveitsiläisten karkeat kohteliaisuudet voivat pimittää vain tyhmyreitä; ranskalaisten menettelytapa on viertelevämpi juuri siksi, että se on yksinkertaisempi; luulisi, etteivät he sano meille kaikkea mitä aikovat tehdä valmistakseen meille sitä mieluisemman yllätyksen. Menen vielä pitemmälle: he eivät ole vilpillisiä mielenkiintoon osoittaessaan; he ovat luonnostaan avuliaita, ihmisystävällisiä, hyväntahtoisia, jopa – sanottakoon mitä hyvänsä – enemmän totuutta harrastavia kuin mikään muu kansa; mutta he ovat epävakaisia ja vihamielisiä. Heitä elähdyttää todella se tunne, jota he meitä kohtaan osoittavat, mutta se tunne lähtee heistä niin kuin se on tullutkin. Puhuessaan meille he eivät ajattele muuta kuin meitä; kun eivät meitä enää näe, he unohtavat meidät. Mikään ei ole pysyväästä heidän sydämessään; kaikki heissä on hetken luomaa.

Niinpä minua mairiteltiin suuresti, mutta autettiin vähän. Eversti Godardin, jonka veljenpojan opettajaksi minut oli otettu, huomasi ilkeäksi vanhaksi sairuriksi, joka, vaikka oli upporikas, huomattuaan köyhyyteni tahtoi saada minut ilmaiseksi. Hänen mielestään minun piti olla pikemmin jonkinlainen hänen veljensä pojan palkaton pal-

velija kuin hänen oikea kotiopettajansa. Kun olin alati riippuvainen pojasta ja sen vuoksi vapautettuna sotapalveluksesta, piti minun muka elää kadettina, se on sotamiehenä saamallani päivärahalla; tuskin hän suostui kustantamaan minulle univormua; hän olisi tahtonut, että minun piti tyytyä rykmentin antamaan univormuun. Rouva de Merveilleux, jota hänen ehdotuksensa suututtivat, kehotti itse minua olemaan niihin suostumatta; samaa mieltä oli hänen poikansa. He etsivät minulle jotakin muuta tointa, mutta eivät löytäneet mitään... Minun alkoi kuitenkin jo tulla kiire, sillä sadalla frangilla, joista olin maksanut matkani kulut, en voinut päästä kovinkaan pitkälle. Onneksi sain herra lähettiläältä vielä pienen rahalahetyksen, joka tuli minulle sangen hyvään tarpeeseen, ja luulen, että hän ei olisi jättänyt minua avuttomaksi, jos minulla olisi ollut enemmän kärsivällisyyttä; mutta pokkuroiminen ja kaihoisassa odottelussa riutuminen on minulle mahdotonta. Kyllästyin koko hommaan, en näyttäytynyt enää, ja kaikki loppui siihen. En ollut unohtanut mammaraukkaani; mutta miten löytää hänet? mistä etsiä häntä? Rouva de Merveilleux, joka tunsu elämäni vaiheet, oli auttanut minua tässä etsinnässä, mutta kauan turhaan. Vihdoin hän tiedotti minulle rouva de Warensin lähteneen takaisin Pariisista enemmän kuin kaksi kuukautta sitten, mutta ei tiedetty, oliko hän matkustanut Savoijiin vai Torinoon; muutamat henkilöt sanoivat hänen palanneen Sveitsiin. Muuta en tarvinnut päättääkseni lähteä hänen peräänsä, varmana siitä, että olipa hän missä hyvänsä, löytäisin hänet helpommin maaseudulta kuin Pariisista.

Ennen lähtöäni harjoittelin uutta runoilijantaitoani kirjoittamalla eversti Godardille riimikirjeen, jossa parhaani mukaan annoin hänen kuulla kunniansa. Näytin töherrykseni rouva de Merveilleux'lle, joka ei nuhdellut minua, niin kuin hänen olisi pitänyt, vaan nauroi makeasti pureville pistosanoilleni, samoin kuin hänen poikansakin, joka ei luullakseni rakastanut herra Godardia, ja myönnettävä onkin, ettei tämä ollut rakastettava. Teki mieleni lähettää hänelle runoni; he kehittivät

minua siihen; panin sen kuoreen, jonka varustin hänen osoitteellaan, ja kun Pariisissa siihen aikaan ei ollut kaupunginpostia, lähetin sen hänelle Auxerresta ohi kulkiessani. Nauran joskus vieläkin ajatellessani, kuinka hän mahtoi irvistellä lukiessaan tuota ylistyslaulua, jossa hänet oli kuvattu piirre piirteeltä. Se alkoi näin:

*Tu croyois, vieux penard, qu'une folle manie
D'élever ton neveu m'inspireroit l'envie.**

Tämä runonpätkä, joka tosin oli huono, mutta josta ei puuttunut sukkeluutta ja joka ilmaisi taipumusta pilkkarunoiluun, on kuitenkin kynäni ainoa pilkallinen tuote. Sydämeni on niin vähän vihaan taipuvainen, etten ole osannut käyttää hyväkseni sellaista taitoa; mutta eräistä riitakirjoituksista, jotka eri aikoina olen sepittänyt puolustautuakseni, luulen voitavan päätellä, että jos olisin ollut riidanhaluinen luonteeltani, kimppuuni hyökkääjät harvoin olisivat voineet saada minua naurunalaiseksi.

Niistä elämäni yksityiskohdista, jotka ovat häipyneet muististani, harmittelen eniten sitä, etten ole pitänyt päiväkirjoja matkoistani. Koskaan en ole niin paljon ajatellut, niin voimaperäisesti elänyt; niin täydellisesti ollut – jos niin uskallan sanoa – oma itseni kuin yksin ja jalkaisin tekemilläni matkoilla. Käveleminen jollakin tavoin vilkastuttaa ja elähdyttää ajatuksiani; tuskin voin ajatella, jos pysyn paikoillani; ruumiini täytyy olla liikkeellä pannakseen sieluni liikkeelle. Maisemien katseleminen, toisiaan seuraavat viehättävät näköalat, raikas ilma, hyvä ruokahalu, liikunnan hyvä vaikutus terveyteeni, vapaa olo ravintolassa, vapautuneisuus kaikesta, mikä panee minut tuntemaan riippuvaisuuteni, mikä muistuttaa mieleeni todellisen asemiani, se kaikki kirjoittaa sieluni kahleet, saa minut rohkeammin ajattelemaan, lennättää minut

* Luulit, vanha ilkiö, että jokin hullu kiihko herättäisi minussa halun kasvattaa veljesi poikaa.

ikään kuin keskelle olioiden ääretöntä moninaisuutta, niin että voin järjestellä niitä, valikoida niitä, omaksua niitä mieleni mukaan vapaasti ja pelkäämättä. Hallitsen herrana koko luontoa; liidellen esineestä toiseen sydämeni yhtyy, sulautuu niihin, jotka sitä miellyttävät, luo ympärilleen ihastuttavia kuvia, hurmaantuu suloisista tunteista. Jos, kietyttäkseni ne pysyvämpään muotoon, huvikseni maalaan ne sieluni silmäin eteen, kuinka pontevat piirteet, kuinka vehmaat värit, kuinka voimakkaan ilmeikkyyden niille annankaan! Sanotaan, että kaikkea sellaista on tavattu teoksistani, vaikka olen ne kirjoittanut vasta elämäni ehtoopuolella. Ah! olisipa nähty ensimmäisen nuoruuteni aikaiset teokseni; ne, jotka loin matkoilla ollessani, jotka sepitin, mutta joita en koskaan kirjoittanut...! Miksi ette niitä kirjoittanut? kysyttäneen. Miksipä olisin ne kirjoittanut? minä vastaan. Miksi olisin riistänyt itseltäni hetken suloisen nautinnon kertoakseni muille, että olin nauttinut? Mitä minulle merkitsivät lukijat, yleisö ja koko maanpiiri silloin, kun liitelin taivaassa? Sitä paitsi, oliko minulla mukanaani paperia, kyniä? Jos olisin ajatellut kaikkea sellaista, niin ei mitään olisi tullut mieleeni. En tietänyt edeltäpäin, että mieleeni tulisi ajatuksia; ne tulevat milloin itse haluavat eivätkä milloin minä haluan. Niitä ei tule lainkaan tai niitä tulee tulvanaan, ne painavat minut maahan paljoudellaan ja voimallaan. Kymmenen nidosta päivässä ei olisi riittänyt. Mistä olisin saanut aikaa niiden kirjoittamiseen? Majapaikkaan saapuessani ajattelin vain hyvää ateriaa. Liikkeelle lähtiessäni ajattelin vain eteenpäin pääsemistä. Tunsin, että uusi paratiisi odotti minua portin ulkopuolella. Ajattelin vain menoani sitä etsimään.

Koskaan en ole tuntenut tuota kaikkea niin selvästi kuin paluumatkalla, josta nyt puhun. Menomatalla Pariisiin ajatukseni olivat rajoituneet koskemaan vain tulevaa tehtävääni siellä. Olin mielikuvituksesani lähtenyt rientäen kulkemaan sitä elämänuraa, jolle olin astumassa, ja olin päässyt sen päähän varsin kunniakkaasti; mutta tuo elämänura ei ollut se, jolle sydämeni minua kutsui, ja todellisuuden henkilöt tur-

melivat mielikuvitukselliset olennot. Eversti Godard ja hänen veljensä poika sopivat huonosti yhteen minunlaisen sankarin kanssa. Jumalan kiitos, olin nyt päässyt kaikista noista esteistä; saatoin syventyä mielin määrin haavekuvieni maailmaan, sillä edessäni ei enää ollut muuta kuin se. Harhailinkin siellä niin kauan, että todellisuuden maailmassa usean kerran eksyin syrjään oikealta suunnaltani. Ja sangen vastenmielisesti olisin kulkenutkin suurempaa tietä, sillä kun tunsin, että Lyonissa jälleen joutuisin maan päälle, toivoin, etten koskaan sinne saapuisikaan.

Niinpä eräänä päivänä tahallani poikettuani katselemaan läheltä erästä paikkaa, joka minusta oli näyttänyt ihmeen kauniilta, viihdyin siellä niin hyvin ja kiertelin siellä niin kauan, että lopulta eksyin kokonaan. Harhailtuani useita tunteja menin väsyneenä ja janoon ja nälkään nääntymäisilläni eräseen talonpoikaistaloon, joka tosin ei näyttänyt hauskalta, mutta oli ainoa, minkä lähimailla näin. Luulin, että tšekäläiset olot olivat samanlaiset kuin Genèveässä tai Sveitsissä, jossa kaikki hyvin toimeentulevat asukkaat voivat osoittaa vieraanvaraisuutta. Pyysin talonpoikaa antamaan minulle päivällisaterian maksua vastaan. Hän tarjosi minulle kuorittua maitoa ja karkeata ohraleipää ja sanoi, ettei hänellä muuta ollut. Join maidon nautinnokseni ja söin leivän olkineen päivineen, mutta tuo ruoka ei ollut kovinkaan ravitsevaa lopen väsyneelle miehelle. Talonpoika tutkiskeli minua ja päätti todellisesta ruokahalustani, että kertomukseni oli yhtä tosiasiaismukainen. Sitten hän heti sanoi hyvin huomaavansa,* että olin hyvä ja rehellinen nuori mies, joka ei ollut tullut häntä ilmiantaakseen, avasi pienen, keittiön vieressä olevan lattialuukun, laskeutui alas ja tuli hetken kuluttua takaisin tuoden hyvän, ruskean täysvehnäisen leivän, hyvin maukkaan näköisen, vaikka jo aloitetun liikkiön ja pullon viiniä, jonka näkeminen ilahdutti mieltäni enemmän kuin kaikki muu; siihen lisäksi laitettiin aika paksu munapiiras, ja minä söin sellaisen aterian, ettei

* Ilmeisesti kasvoni eivät silloin vielä olleet sen näköiset kuin myöhemmin muotokuvissani (Rousseaun huomautus).

kukaan muu kuin jalankulkija ole koskaan mokomaa maistanut. Kun tuli maksamisen aika, niin jopa hän jälleen kävi levottomaksi ja pelokkaaksi; hän ei huolinut rahastani; tavattoman huolestuneena hän kieltäytyi sitä ottamasta, ja lystikkäintä oli, etten voinut aavistaa, mitä hän pelkäsi. Vavisten hän vihdoin lausui nuo kamalat sanat: kamarikirjurit ja veronurkkijat. Hän selitti minulle piilottavansa viininsä lisäverojen vuoksi ja piilottavansa leipänsä henkirahan vuoksi ja olevansa mennyttä miestä, jos joku voisi aavistaa, että hän ei ollut kuolemaisillaan nälkään. Kaikki, mitä hän sanoi minulle näistä asioista, joista minulla ei ollut vähintäkään vihiä, teki minuun vaikutuksen, joka ei milloinkaan lähde mielestäni. Siitä idusta kasvoi se leppymätön viha onnettoman kansan nylkemistä ja sen sortajia vastaan, joka siitä pitäen on kehittynyt sydämessäni. Tuo mies, vaikka oli hyvin toimeentuleva, ei uskaltanut syödä otsansa hiessä ansaitsemaansa leipää eikä voinut välttää taloudellista tuhoaan muutoin kuin elämällä näennäisesti samassa kurjuudessa, joka vallitsi hänen ympärillään. Lähdin hänen talostaan yhtä närkästyneenä kuin heltyneenä ja surkutellen näiden kauniiden seutujen kohtaloa, joille luonto on tuhlannut antimiaan vain jättääkseen ne sydämettömien kiskurien saaliiksi.

Lyoniin saavuttuaan Rousseau meni tapaamaan erästä du Châtelet -nimistä neitiä, johon hän oli tutustunut edellisellä Lyonissa-käynnillään, ja joka tunsu rouva de Warensin. Tämä tarjoutui hankkimaan R:lle tietoja rouvasta ja hänen olinpaikastaan. R. jäi Lyoniin näitä odottamaan. Aikoessaan eräänä iltana viettää yönsä erään torin penkillä hän joutui tekemisiin erään herran kanssa, joka yritti käyttää häntä rietaisiin tarkoituksiin. Hän sai yrityksen torjutuksi. Kun hänelle eräällä edelliselläkin Lyonin-matkalla oli sattunut samanlainen kohtaus, hän sai kaupungista sen käsityksen, että siellä vallitsi mitä suurin tapainturmelus. Pian hänen niukat matkarahansa olivat siellä hupenneet niin vähiin, että hänen täytyi elää äärimmäisen säästäväästi pelastuakseen näkemästä nälkää.

Jos minulla olisi ollut samanlainen luonto kuin monella muulla, jos olisin osannut lainata rahoja ja tehdä velkaa ravintolassani, olisin helposti suoriutunut pulasta; mutta sellaiseen olin yhtä kykenemätön kuin haluton; ja käsittääkseen, kuinka pitkälle nämä molemmat ominaisuuteni menevät, tarvitsee vain tietää, että vaikka olen elänyt melkein koko ikäni tukalissa taloudellisissa oloissa ja ollut usein melkein leivän puutteessa, ei minulle ole kertaakaan sattunut, etten olisi maksanut velkojilleni rahaa kohta, kun hän on sitä minulta vaatinut. En ole koskaan osannut tehdä pikkuvelkoja, ja olen aina mieluummin kärsinyt puutetta kuin ollut velkaa.

Totisesti silloin kärsii puutetta, kun on pakko viettää yönsä kadulla, ja niin minun kävi monta kertaa Lyonissa. Muutamat jäljellä olevat soundit käytin mieluummin leipään kuin yösijaan, koska unen puutteeseen kuolemista ei lopultakaan ollut niin suurta vaaraa kuin nälkään kuolemista. Hämmästyttävää on, että tässä kamalassa tilassa en ollut levoton enkä suruissani. En ollut lainkaan huolissani tulevaisuudestani, vaan odotellessani vastauksia, jotka neiti du Châtelet'n piti saada, vietin yön paljaan taivaan alla ja nukuin maaten maassa tai jollakin penkillä yhtä rauhallisesti kuin ruusuvuoteella. Muistanpa viettäneeni yhden suloisen yön kaupungin ulkopuolellakin, erään tien varrella, joka kulki pitkin Rhônea tai Saônea, en muista kumpaa. Vastaisella puolella oli tien vieressä pengermäisesti kohoavia puutarhoja. Sinä päivänä oli ollut hyvin kuuma; ilta oli ihastuttava; nuutunut ruoho kosteana kasteesta; ei tuulta, tyyni yö; ilma raitista, mutta ei kylmää; aurinko oli mailleen mentyään jättänyt taivaalle punaista auerta, josta ruusunvärinen hohde heijastui veteen; pengermäin puut olivat, täynnä satakieliä, jotka puusta puuhun vastailivat toisilleen. Kävelin kuin haltioituneena antautuen nauttimaan aistimin ja sydämin tuosta kaikesta ja voin joskus kaihomielisenä huoahtaa tuntiessani nauttivani siitä yksin.

Vaipuneena suloiseen haaveiluuni jatkoin kävelyäni hyvin myöhään huomaamatta väsymystä. Vihdoin tunsin uupuneeni. Hekumal-

lisin nautinnontuntein laskeuduin levolle erääseen pengermänmuuriin upotetun jonkinlaisen komeron tai salaoven kivilaatalle; vuoteeni katoksena olivat puiden latvat; eräs satakieli istui juuri yläpuolellani; vaivuin uneen sen laulaessa; nukuin suloista unta, heräsin vielä suoisemmin tuntein. Oli jo täysi päivä; avatessani silmäni näin veden, vihreän maan, ihmeen kauniin maiseman. Nousin, ravistelin itseäni; minun tuli nälkä; ilomielin lähdin astumaan kaupunkia kohti; olin päättänyt syödä hyvän aamiaisen kahdella kuuden sou'n rahalla, jotka minulla vielä oli jäljellä.

Rousseau oli niin hyvillä mielin, että pani lauluksi kävellessään kaupunkiin. Ja onni suosi häntä. Muuan samaa tietä kulkeva antoniinimunkki kuulee hänen laulunsa, mieltyy hänen ääneensä ja alkaa tiedustella hänen musiikintaitoaan. Kun R:n vastaukset tuntuvat hänestä tyydyttäviltä, hän ehdottaa, että R. tulisi muutamaksi päiväksi hänen asuntoonsa koptoimaan nuotteja; hän lupaa hänelle vapaan ruoan ja asunnon. R. suostui kernaasti. Hän ei sano eläessään olleensa niin nälissään kuin silloin. Munkki, nimeltä Rolichon, pitikin häntä hyvänä; R. sai pitkän aikaa tyydyttää ruokahalunsa ja käyttikin tilaisuutta perusteellisesti, söi niin, ettei ikäänään ennen eikä jälkeenpäin sano niin halukkaasti syöneensä. Saipa hän vielä vähän rahaakin palkakseen. Näitä aikoja hän muistelee kiittolisena kaitselmukselle. "Viimeisen kerran elämässäni", hän sanoo, "sain silloin kärsiä kurjuutta ja nälkää."

Piakkoin hän sitten sai neiti du Châtelet:lta tiedon, että rouva de Warrens oli Chambéryssa. Riemastuneena R. lähti matkalle hänen luokseen. Siitä tuli hänen viimeinen jalkamatkansa. Hän kulki hitaasti nauttien tyytyväisenä ympäröivästä luonnosta ja pysähtyen joskus tuntikausiksi kauneimmille paikoille. Mutta niin haltioituneena kuin Pariisista palatessaan hän ei nyt ollut. Hän oli tynnellä mielin; hänellä oli riittävästi matkaraaha, eikä hänen tarvinnut haaveilla onnestaan, sillä odottihan häntä todellisuudessa onni saada jälleen nähdä rakas mammalsansa ja elää hänen

parissaan; matka tapahtui siis varsin suotuisissa oloissa, ja sellaiset eivät saaneet hänen mielikuvitustaan liikkeelle. ”Hyvin merkillistä on”, hän sanoo, ”että mielikuvitukseni ei koskaan saa miellyttävämpää virikettä kuin milloin tilani on vähimmin miellyttävä, ja että se päinvastoin on vähemmän hilpeässä vireessä, milloin kaikki hymyilee suosiollisena ympärilläni.” – – ”Jos tahdon kuvata kevättä, sen täytyy tapahtua talvella; jos tahdon kuvailla kaunista maisemaa, minun täytyy olla seinien sisällä, ja sata kertaa olen sanonut, että jos minut joskus teljettäisiin Bastiljiin, kuvailisin siellä vapautta.”

Chambéryssa häntä odotti iloinen yllätys. Rouva de Warensin oli onnistunut hankkia hänelle toimi kirjurina uuden yleisen maakirjan laatimistyössä, jonka kuningas oli pannut alulle. Mielihyvin R. otti vastaan toimen, joka tosin ei ollut suuripalkkainen, mutta kuitenkin antoi riittävästi tuloja. Ensi kertaa elämässään hän nyt alkoi säännöllisellä työllä ansaita leipäänsä.

Tässä R. luo silmäyksen taaksepäin kertomukseensa nuoruudestaan, arvelee kertoneensa siitä lukijan mielestä ehkä liian seikkaperäisesti ja puolustautuu:

Olen luvannut kuvata itseni sellaisena kuin olen... Tahtoisin tehdä sieluni ikään kuin läpikuultavaksi lukijan silmille, ja sen vuoksi koetan näyttää sen hänelle kaikilta näkökulmilta, kaikissa eri valaistuksissa, laittaa niin, ettei siinä tapahdu liikahdustakaan, jota hän ei huomaisi... Hänen asiansa on koota yhteen nämä ainekset ja määritellä niiden muodostama olento. Minun tehtävänäni ei ole arvostella tosiasiajn tärkeyttä; minun on kerrottava ne kaikki ja annettava hänen valita... Yhtä vain on minun tässä tehtävässä pelättävä: ei sitä, että kerroon liikoja ja valehtelen, vaan sitä, etten kerro kaikkea ja että salaan toiseikkoja.

VIIDES KIRJA

1732–1736

Rouva de Warens oli järjestänyt taloutensa Chambéryssa samoin kuin An-necyssa. Hänellä oli myöskin entinen uskollinen palvelijansa Claude Anet, joka perusteellisella kasvien ja yrttien tuntemuksellaan avusti häntä eri-laisten lääkkeiden valmistamistyössä. Pian sen jälkeen kun R. oli tullut Chambéryhin sattui sitten eräs tapahtuma, jonka vuoksi R. sai tietää, että rouva de Warensin ja Claude Anet'n välillä vallitsi läheisempi suhde kuin palvelijan suhde emäntäänsä. Rouva oli näet kerran riitaantunut Anet'n kanssa ja tullut lausuneeksi hänelle jonkin loukkaavan sanan. Anet pahas-tui siitä niin, että otti myrkyä. Rouva ennätti kuitenkin hätään, ennen kuin myrkkä ehti vaikuttaa, kutsui R:n avukseen, ilmaisi hänelle kaikki ja sai häidin tuskin Anet'n pelastetuksi. Vaikka R:n mieltä pahoitti tieto, että toinen oli rouvan sydäntä lähempänä kuin hän itse, hän kuitenkin piti sekä rouvasta että Anet'sta – samoin kuin nämä pitivät hänestä – niin paljon, että heidän hyvät välinsä eivät voineet tuon tiedon takia häiriytyä. Elämästään Chambéryssa R. kertoo:

Siltä kahdeksan, yhdeksän vuotta kestävältä ajanjaksolta, joka alkaa Chambéryhin-tulostani ja päättyy Pariisiin-lähtöön v. 1741, ei minulla ole paljon kerrottavaa. Silloin elin yhtä yksinkertaista kuin miellyttä-vää elämää; ja juuri sellaista tasaista elämäkulkua eniten tarvitsinkin lopullisesti kypsyttämään luonteeni, jota alituiset levottomat käänteet

estivät vakaantumasta. Tämän paljon merkitsevän ajanjakson kuluessa ennen sekalainen ja hajanainen kasvatukseni sai pysyväisemmän suunnan ja teki minusta sen, mikä sitten aina olen ollut kautta kaikkien edessäni olleitten elämän myrskyjen. Tämä kehitys tapahtui huomaamatta ja hitaasti, eikä siihen liittynyt paljon muistettavia tapahtumia, mutta kannattaa kuitenkin seurata sitä ja tehdä siitä selkoa.

Alussa harrastin tuskin muuta kuin työtäni; sitova ahertelu toimistossa ei jättänyt minulle tilaisuutta ajatella muuta. Vähäisen vapaan aikani vietin hyvän mammani parissa, ja kun aika ei riittänyt lukemiseenkaan, niin ei minun tehnyt mieleni kirjoja. Mutta kun työni oli alkanut luistaa kuin vanhaa latua eikä enää askarruttanut ajatuksiani, valtasi mieleni taas entinen levottomuus; lukeminen kävi jälleen minulle välttämättömäksi tarpeeksi, ja aivan kuin tämä harrastus yhä olisi yltynyt, kuta vaikeampaa sen tyydyttäminen oli, siitä olisi tullut intohimo, niin kuin isännälläni,* elleivät toiset väliin tulleet harrastukset olisi sitä laimentaneet.

Vaikka laskutoimituksemme eivät kysyneetkään mitään korkeampaa aritmetiikkaa, vaativat ne sitä kuitenkin siksi paljon, että joskus jouduin pulaan. Voittaakseni tämän vaikeuden ostin aritmetiikan oppikirjoja; ja opin sen hyvin, sillä opettelini sitä yksin. Käytännöllinen aritmetiikka ulottuu laajemmalle kuin luullaan, jos mielihäviöinä olla tarkka ja täsmällinen. Siinä on tavattoman pitkiä laskutoimituksia, joissa olen joskus nähnyt hyvienkin matemaatikkojen eksyvän. Käytännölliseen harjaantumiseen liittyvä harkinta selventää ajatuksia, ja silloin löytää lyhempiä menetelmiä, joiden keksiminen hivelee itserakkautta, joiden oikeus tyydyttää järkeä ja jotka tekevät sinänsä epäkiitollisen työn miellyttäväksi suorittaa. Syvennyin siihen siksi perusteellisesti, ettei ollut sitä pelkin numeroin ratkaistavaa kysymystä, joka olisi saattanut minut ymmälle. Ja nytkin, kun kaikki tietoni päivä päivältä häipyvät

* Tätä kirjoittaessaan Rousseau oli Woottonissa, Englannissa, filosofi David Humen maatilalla.

muististani, tämä taito on vielä osaksi säilynyt siinä, vaikka on ollut kolmekymmentä vuotta käyttämättä. Muutama päivä sitten, kun Davenportiin tekemälläni matkalla isäntäni luo olin läsnä hänen lastensa aritmetiikantunnilla, suoritin virheettömästi uskomattoman suureksi mielihyväkseni mitä monimutkaisimman laskutoimituksen. Numeroitani merkityksessäni minusta tuntui kuin olisin vielä ollut Chambéryssa onneni päivinä. Palasin kaukaa sinne, mistä olin tullut.

Maanmittariemme karttojenlaveeraustyö oli myöskin elvyttänyt piirustuksenharrastukseni. Ostin värejä ja aloin maalata kukkia ja maisemia. Ikävä kyllä huomasin, ettei minulla ollut paljonkaan taipumusta siihen taiteeseen; halua ei suinkaan puuttunut. Olisin viettänyt kuu-kausimääriä kynieni ja siveltimieni parissa poistumatta niiden äärestä. Kun tämä askartelu rupesi kiinnostamaan minua liiaksi, täytyi minun pakottautua luopumaan siitä. Niin on kaikkien harrastusten laita, joihin alan antautua: ne kasvavat, yltyvät intohimoiksi, ja pian en näe enää maailmassa mitään muuta kuin tuon harrastuksen, joka kiehtoo minut puoleensa. Ikä ei ole saanut tätä vikaani korjaantumaan eikä edes vähenemään, ja nytkin, tätä kirjoittaessani olen kuin vanha narri hullaantunut toiseen hyödyttömään opiskeluun,* josta en ymmärrä mitään ja josta sellaisenkin, jotka ovat siihen antautuneet nuorina, täytyy luopua sillä iällä, jolla minä tahdon sen aloittaa.

Siihen aikaan se kyllä olisi ollut paikallaan. Tilaisuus siihen oli oivallinen, ja teki jonkin verran mieleni käyttää sitä. Tyytyväisyys, jonka huomasin Anet'n silmistä hänen palatessaan ja tuodessaan mukanaan uusia kasveja, teki sen, että olin pari kolme kertaa lähtemäisilläni hänen mukaansa keräämään kasveja. Olen melkein varma siitä, että jos olisin ollut mukana yhden ainoan kerran, harrastukseni olisi herännyt; ja nyt ehkä olisin suuri kasvitieteilijä; sillä en tiedä toista tutkimista, joka sopisi paremmin yhteen luontaisten mielitekojeni kanssa kuin kasvien

* Tarkoittaa kasvioppia.

tutkiminen; ja sellainen elämä kuin se, jota olen viettänyt maaseudulla kymmenen vuotta, on tuskin muuta kuin alituista kasvien keruuta, tosin kyllä tarkoituksetonta ja edistymätöntä; mutta kun minulla ei siihen aikaan ollut minkäänlaista käsitystä kasviopista, olin alkanut sitä jollakin tavoin halveksia, jopa inhotakin; pidin sitä vain apteekkarille sopivana opittavana. Mammakaan, joka piti siitä ei käyttänyt sitä muuhun tarkoitukseen; hän ei välittänyt muista kuin rohdoksiinsa kelpaavista kasveista. Niinpä kasviopilla, kemiolla ja anatomialla, joista oli aivoissani tullut lääketiede-niminen sekoitus, ei mielestäni ollut muuta merkitystä, kuin että sain kaiken päivää lasketella niistä lystikkäitä kokkapuheita ja että minulle näistä silloin tällöin annettiin korvatilli. Sitä paitsi eräs toisenlainen ja edelliselle kovin vastakkainen harrastus kasvoi kasvamistaan ja nieli piankin kaikki muut. Tarkoitan musiikkia. Olen varmaankin syntynyt sitä taidetta varten, koskapa jo lapsuudessani aloin sitä rakastaa ja koska se on ainoa, jota olen pysyvästi rakastanut kaikkina aikoina. Mutta hämmästyttävää on, että taide, jota varten olin syntynyt, kuitenkin on ollut minulle niin vaikeata oppia ja edistymiseni siinä niin hidasta, että vaikka olen harjoittanut sitä kaiken ikäni, en ole koskaan päässyt siinä niin pitkälle, että osaisin varmasti laulaa mitä tahansa suoraan nuoteista. Tämän taiteen opiskelun teki minulle siihen aikaan miellyttäväksi varsinkin se, että saatoin harjoittaa sitä yhdessä mamman kanssa. Vaikka meillä muutoin oli hyvin erilaiset harrastukset, oli musiikki meillä yhtymäkohtana, jota kernaasti käytin hyväkseni. Hän ei pannut vastaan; olin silloin suunnilleen yhtä pitkälle edistynyt kuin hän; parilla kolmella kerralla pääsimme selville sävelmästä. Joskus, kun näin hänen hyöriävän jonkin uunin ääressä, sanoin hänelle: ”Katsopas, mamma, tässä on ihastuttavan kaunis duetto, joka minusta näyttää olevan aivan omansa antamaan palaneen makua sinun rohdoksillesi.” ”Totta totisesti”, hän vastasi, ”jos ne sinun tähtesi palavat minulta pohjaan, niin minä syötän ne sinulle.” Väitellessämme vedin hänet vähitellen hänen klaveerinsa ääreen; siinä unohtui kaikki

muu; katajanmarja- tai koiruohouutos oli kärventynyt; hän tuhersi sitä minun kasvoihini, ja tämä kaikki oli suloista.

Kuten näkyy, saatoin monella tavalla käyttää vähäisen liikenevän aikani. Sain kuitenkin lisäksi vielä yhden harrastuksen, joka yksin hyvin vastasi kaikkia muita.

Asuimme niin ummehtuneessa loukossa, että joskus täytyi lähteä maalle hengittämään raikasta ilmaa. Anet sai mamman kehotetuksi vuokraamaan eräästä etukaupungista puutarhan istuttaakseen sinne kasveja. Puutarhassa oli aika sievä pieni huvimaja, joka varustettiin välttämättömimmillä kalusteilla: sinne tuotiin vuode. Menimme usein sinne syömään päivällistä, ja minä olin joskus siellä yötä. Vähitellen miellyin tuohon pieneen tyyssijaan; toin sinne muutamia kirjoja, koko joukon vaskipiirroksia; vietin osan aikaani koristellen sitä ja valmistellen mammalle jotakin hauskaa yllätystä siksi kun hän kävelyllään tuli sinne. Poistuin hänen luotaan ja menin sinne ajattelemaan häntä, muistelemaan häntä vielä suuremmalla nautinnolla: siinä vieläkin muuan oikku, jota en tahdo puolustella enkä selittää, mutta jonka tunnustan, koska asia oli niin. Muistan, että rouva de Luxembourg kerran puhui minulle ivailen miehestä, joka matkusti pois rakastajattarensa luota kirjoittaakseen hänelle. Vastasin, että minä hyvinkin olisin voinut olla se mies, ja olisin voinut lisätä, että joskus todella olin tehnytkin samoin kuin hän. En kuitenkaan koskaan tuntenut mamman seurassa tuota tarvetta poistua hänen luotaan pitääkseni hänestä enemmän; sillä kahden kesken hänen kanssaan minun oli täysin yhtä hyvä olla kuin jos olisin ollut yksin, ja niin ei ole koskaan ollut laitani kenenkään muun seurassa, ei miehen eikä naisen, niin kiintynyt kuin olenkin ollut heihin. Mutta hänen ympärillään hääri niin usein ihmisiä, ja he olivat niin vähän minun mieleisiäni, että harmi ja ikävystyminen ajoivat minut sinne pakopaikkaani, missä sain pitää hänet omanani niin kuin tahdoin pelkäämättä, että tungettelijat tulisivat sinne meidän jäljessämme.

Rousseau, joka parastaikaa lueskeli Brantömen kuvauksia Ranskan suurista sotapäälliköistä, katseli erittäin kiinnostuneena Ranskan ja Saksan välillä 1733 syttyneen sodan johdosta Chambéryn kautta Italiaan päin marssivia ranskalaisia joukkoja. Polittisesta kannastaan hän kertoo:

Siihen asti en ollut vielä tullut ajatelleeksi valtiollisia asioita; nyt aloin ensi kerran lukea sanomalehtiä, mutta pidin niin kokonaan Ranskan puolta, että sydämeni sykki riemusta sen vähäisimpienkin menestysten johdosta ja surin sen vastoinkäymisiä, niin kuin ne olisivat kohdanneet minua itseäni. Jos moinen hulluus olisi ollut vain ohimenevää laatua, en huolisi puhua siitä; mutta ilman minkäänlaista syytä se juurtui sydämeeni niin lujasti, että kun sittemmin Pariisissa esiinnyin despoottien vastustajana ja ylväänä tasavaltalaisena, tunsin salaa vastoin tahtoonikin erityistä mieltymystä samaan kansaan, jota muka pidin orjamaisena, ja hallitukseen, jota olin morokkaavinani. Lystikästä oli, että häpesin tuota mieltymystä, se kun soti niin jyrkästi periaatteitani vastaan, enkä uskaltanut ilmaista sitä kenellekään, ja ivasin ranskalaisia heidän tappioittensa vuoksi, vaikka sydämeni niiden tähden vuoti verta pahemmin kuin heidän. Olen varmasti ainoa mies, joka – eläen kansan keskuudessa, joka kohteli häntä hyvin ja jota hän ihaili – on sen omassa maassa ollut sitä muka halveksivinaan. Lopulta tuo mieltymys osoittautui niin omaa etuani katsomattomaksi, niin voimakkaaksi, niin pysyväiseksi, niin voittamattomaksi, että en sittenkään kun olin poistunut valtakunnasta, kun hallitus, viranomaiset ja kirjailijat siellä olivat purkaneet kiukkuansa minua vastaan, kun hyvä tapa oli alkanut vaatia, että piti tehdä minulle kaikenmoista vääryyttä ja syyttää silmilleni herjauksia – sittenkään en ole voinut päästä paranemaan siitä hulluudestani. Rakastan heitä vastoin tahtoonikin, vaikka he pitelevät minua pahoin.

Syyksi tähän rakkauteensa Rousseau sanoo Ranskan kirjallisuuden. Intomielisesti hän ihailee sen mestariteoksia romaanin ja draaman alalla, sitä erinomaisen hienoa aistikkautta, joka niissä ilmenee.

Näihin aikoihin Rousseau tutustui kuulun ranskalaisen säveltäjän Rameaun sointuoppiin ja pani parastaan perehtyäkseen tuohon vaikeatajuiseen teokseen. Käytännöllisestikin hän intohimoisesti harrasti musiikkia ja pani toisten sen harrastajien avustamana kerran kuussa toimeen pieniä konsertteja rouva de Warensin talossa. Kuvaustaan tästä harrastuksestaan hän jatkaa:

Kun elämässäni silloin oli niukasti muuta sisällystä, jouduin hyvin pian niin pitkälle, että musiikki nieli kaiken harrastukseni ja minun oli mahdotonta ajatella mitään muuta. Vain vastenmielisesti menin enää toimistooni. Epävapaus ja alituinen ahertaminen vaikuttivat, että työ muodostui minulle sietämättömäksi piinaksi, ja lopulta alkoi tehdä mieleni luopua toimestani ja antautua kokonaan musiikille. On helppo käsittää, että mokoma mielettömyys ei voinut jäädä vastustusta vaille. Kunniallisesta ja varmoja tuloja tuottavasta toimesta luopuminen ruvetakseen haalimaan itselleen epävarmoja oppilaita oli siksi vähän järkevä tuuma, ettei se voinut olla mammalle mieleen. Vaikkapa olisikin otaksunut minun vastedes edistyvän alallani niin suuresti kuin itse kuvittelin, piti kumminkin supistaa kunnianhimoni hyvin ahtaisiin rajoihin, jos mieli iäksi päiväksi tyytyä muusikon yhteiskunnalliseen asemaan. Mamma, joka rakenteli vain suurenmoisia suunnitelmia ja jolla ei enää ollut minusta aivan herra d'Aubonnen sanojen mukaista käsitystä, näki mielipahakseen minun täydellä todella kehittävän taitoa, jota hän piti niin vähänarvoisena, ja toisteli minulle usein seuraavaa maaseutulais-ten sananpartta, joka tosin Pariisissa ei niinkään osu oikeaan: *qui bien chante et bien danse fait un métier qui peu avance*. * Toiselta puolen

* Ken hyvin laulaa ja hyvin tanssii, tekee työtä, josta hänelle ei lähde paljon hyötyä.

hän huomasi, että vastustamaton halu tempasi minut mukaansa; musiikki-intohimoni yltyi raivoksi, ja pelättävissä oli, että harrastukseni vaikuttaisi haitallisesti työhöni, ja siitä seuraisi, että minulle annettaisiin toimestani ero; paljon parempihan olisi itse ottaa se. Huomautin hänelle vielä, että toimeni ei voinut olla pitkäaikainen; että tarvitsin jotakin taitoa, millä elättää itseni, ja että oli varmempaa harjoittelemalla hankkia täydellisesti se, mihin haluni minua veti ja minkä hän itse oli minulle valinnut, kuin ruveta suojelijain armoille tai ryhtyä uusilla aloilla kokeiluihin, jotka saattoivat onnistua huonosti, missä tapauksessa käytyäni liian vanhaksi oppiakseni mitään minulla ei olisi mitään keinoa ansaita leipäni. Lopulta sain häneltä kiristetyksi hänen suostumuksensa, pikemmin paljolla kättämällä ja liehittelyllä kuin järkisyyllä, jotka olisivat häntä tyydyttäneet. Heti riensin kiittäen ilmoittamaan eroni maakirjatyön ylijohtajalle herra Coccellille, ylpeänä kuin olisin tehnyt mitä suurimman urotyön; ja niin luovuin vapaachtoisesti toimestani aiheettomasti, ilman todellista tai tekosyytä, yhtä iloisena ja iloisempanakin kuin olin ollut saadessani sen vajaan kaksi vuotta sitten.

Rousseau sai runsaasti oppilaita ja oli uuteen toimintaansa sangen tyytyväinen, kuten näkyy seuraavasta:

Varmaa on, että mitä elämän miellyttävyyteen tulee, ei voinut nopeammin siirtyä äärimmäisyydestä toiseen. Maakirjatoimistossa, jossa olin kahdeksan tuntia päivässä mitä ikävimmässä työssä yhdessä vielä ikävämpien ihmisten kanssa, suljettuna synkkään huoneistoon, jossa haisi kaikkien noiden enimmäkseen sangen epäsiistien miesrähjysten hengitys ja hiki, tunsin joskus tarkkaavaisen jännittämisen, pahan hajun, pakonalaisuuden ja ikävän lamauttavan voimani niin, että olin vähällä pyörtyä. Nyt sitä vastoin olen yhtäkkiä kuin lennätettyä hienoston maailmaan, minulla on pääsy ja minua haetaan mitä parhaisiin taloihin; kaikkialla minua kohdellaan herttaisesti, ystävällisesti, kaikkialla

on juhlatunnelmaa; rakastettavat, hienopukuiset nuoret neidit odottavat minua, ottavat minut liehitellen vastaan; kaikkialla näen vain ihasuttavia esineitä, tunnen vain ruusun ja oranssinkukan tuoksua; lauletaan, pakinoidaan, nauretaan, pidetään hauskaa; poistun talosta vain mennäkseni toiseen, jossa käy samoin.

Yhtä tyytyväinen uuteen asiointilaan ei ollut rouva de Warens. Hän aavisti vietteleyksiä, missä R. näki vain ystävyden osoituksia, ja saatuaan tietää erään porvarisrouvan mielistelevän R:ta liiaksi hän varoi tämän helposti kietoutuvan tuon naisen pauloihin ja näki vaaran, jolle hänen nuori suojattinsa uudessa ympäristössään oli alttiina. R. kertoo, miten rouva nuo vaarat torjui:

Oli miten oli, mamma huomasi, että jos mieli pelastaa minut nuoruuttani uhkaavasta vaarasta, oli aika kohdella minua täytenä miehenä, ja sen hän tekikin, mutta omituisimmalla tavalla, minkä nainen koskaan on keksinyt moisessa tapauksessa. Huomiotani herätti, että hänen kasvonsa saivat entistä vakavamman ilmeen ja puheensa tuntuivat tavallista moraalisemmilta. Veikeä iloisuus, jolla hän tavallisesti väritti minulle antamansa opetukset, vaihtui yhtäkkiä aina samanlaiseksi sävyksi, joka ei ollut tuttavallinen eikä ankara, mutta näytti ennustavan jonkinlaista välien selvittelyä. Etsittyäni turhaan itsestäni syytä tähän muutokseen kysyin sitä häneltä. Juuri sitä hän odottikin. Hän ehdotti, että lähtisimme seuraavana päivänä kävelylle pikku puutarhaan. Menimme sinne jo aamulla. Hän oli järjestänyt niin, että saimme olla siellä kahden kesken koko päivän. Sen hän käytti valmistaakseen minut vastaanottamaan hänen minulle aikomansa hempeät suosionosoitukset, ei niin kuin joku toinen nainen vehkeilemällä ja keimailulla, vaan hyvin tunteikkailla ja järkevilla puheilla, jotka pikemmin olivat omiaan neuvomaan kuin viettelemään minua ja vetosivat enemmän sydämeeni kuin aistillisuuteeni. Mutta niin oivalliset ja hyödylliset kuin

hänen puheensa olivatkin, ja vaikka ne olivat kaikkea muuta kuin kylmäkiskoiset ja ikävät, en kiinnittänyt niihin kaikkea niiden ansaitsemaa huomiota enkä painanut niitä muistiini niin kuin olisin tehnyt milloin tahansa muulloin. Hänen alkusanansa, tuo valmisteleva sävy olivat saaneet minut levottomaksi; hänen puhuessaan vaivuin vastoin tahtoanikin ajatuksiini ja kävin hajamieliseksi eikä minua kiinnostanut niinkään se mitä hän sanoi, kuin mihin hän puheillaan tahtoi päästä; ja sen ymmärrettyäni – mikä ei ollut helppoa – tuo outo ajatus, joka koko aikana, minkä olin elänyt hänen parissaan, ei ollut kertaakaan tullut mieleeni, heti täytti sen kokonaan eikä enää sallinut minun ajatella, mitä hän minulle sanoi. Ajattelin vain häntä, mutta en häntä kuunnellut... Erään hänen järjestelmällisyysdenhalustaan johtuvan omituisuutensa vaikutuksesta hän aivan suotta oli niin varovainen, että määräsi eräät ehtonsa; mutta heti kun huomasin, mitä noilla ehdoilla saisin, en edes kuunnellutkaan niitä, vaan suostuin kiireesti kaikkeen. Epäilenpä, tokko sellaista sattuessaa on koko maailmassa sitä suorapuheista tai rohkeata miestä, joka uskaltaisi tinkiä, ja ainoatakaan naista, joka voisi antaa anteeksi, että sen on tehnyt. Samasta omituisuudesta johtui, että hän noudatti tässä sopimuksenteossa mitä vakavimpia muodollisuuksia ja antoi minulle viikon päivät ajatusaikaa. Vakuutin hänelle, etten sitä tarvinnut; mutta se ei ollut totta, sillä kaikkein kummallisinta on, että olin oikein hyvilläni saatuaani sen, niin kovin nämä ajatukset olivat outoudellaan yllättäneet minut, ja sellaisen mullistuksen tunsin tapahtuneen omissa ajatuksissani. Niiden järjestäminen kysyi minulta aikaa.

Lukija ehkä luulee, että nuo muutamat päivät minusta kestivät yhtä monta vuosisataa. Päinvastoin, ne olisivat minusta saaneet todella kestää niin kauan. En tiedä, miten kuvata mielentilaani. Se oli täynnä jonkinlaista malttamattomuuden sekaista pelkoa. Pelkäsin sitä mitä halusin niin kovin, että joskus täydellä todella koetin keksiä sellaista keinoa, millä pääsisin tulemasta onnelliseksi. Ajateltakoon tullaista ja vallatonta luontoani, kuumaa vertani, rakkauden huumaamaa

sydäntäni, nuoruudenvoimaani, terveyttäni, ikääni. Ajateltakoon, että tästä kunnostani huolimatta, vaikka isosin ja janosin naisia, en vielä ollut lähestynyt ainoatakaan, että mielikuvitus, vietti, ylpeys, uteliaisuus, kaikki yhdessä lietsoivat minussa palavaa halua olla mies ja osoittautua mieheksi. Ennen kaikkea huomattakoon vielä, sillä sitä ei saa unohtaa, että väkevä ja hellä kiintymykseni häneen ei suinkaan ollut laimennut, päinvastoin päivä päivältä vain vahvistunut; että viihdyin vain hänen parissaan; että ollessani poissa hänen luotaan ajattelin vain häntä; että sydämeni oli täynnä ei ainoastaan hänen hyvyyttään, hänen rakastettavuuttaan, vaan myös hänen sukupuoltaan, hänen ulkomuotoaan, hänen ruumistaan, sanalla sanoen häntä kaikilta puolin, miltä hän saattoi olla minulle rakas. Ja vaikka olin kymmenen, kaksitoista vuotta häntä nuorempi, niin ei pidä luulla, että hän oli liian vanha tai minusta näytti siltä. Viiden, kuuden vuoden kuluessa siitä, kun olin tuntenut niin suloista hurmaa nähdessäni hänet ensi kerran, hän itse asiassa oli hyvin vähän muuttunut, eikä minusta näyttänyt muuttuneen lainkaan. Minusta hän on aina ollut ihastuttava, ja sellaisena kaikki pitivät häntä vieläkin. Hänen vartalonsa vain oli käynyt hiukan pulleammaksi. Muuten hänellä oli samat silmät, sama hipiä, sama povi, samat kasvojen piirteet, samat kauniit vaaleat hiukset, sama iloisuus, jopa sama äänikin, tuo nuoruuden hopeanheleä ääni, joka teki minuun aina niin syvän vaikutuksen, etten vielä tänäkään päivänä voi liikuttaksetta kuulla kauniin tytönäänänen sointia.

Niin rakastetun naisen omistamista odottaessani minun olisi luonnomukaisesti ollut pelättävä, että ennakoisin sen enkä voisi tarpeeksi hallita halujani maltaakseni mieleni. Lukija on näkevä, että joidenkin vähäisten rakastetulta henkilöltä odotettavien suosionsoitusten pelkkä ajattelemisenkin syytti vielä myöhäisellä iällä vereeni sellaisen palon, että minun oli mahdoton haitatta kulkea lyhyttä välimatkaa, joka erotti minut hänestä. Miten oli mahdollista, mistä ihmeestä johtui, että kukkeimmassa nuoruudessani olin niin vähän karkäs ensi nautin-

toon? Miten saatoin pikemmin vastenmielisesti kuin mielihyvin nähdä sen hetken lähestyvän? Miksi en tuntenut riemua, jonka olisi luullut minut hurmaavan, vaan sen sijaan melkein inhoa ja pelkoa? On aivan varmaa, että jos minun olisi sopinut salaa pujahtaa onneani pakoon, olisin sen tehnyt hyvin mielelläni. Olen luvannut eriskummaisuuksia kertomuksessa kiintymyksestäni häneen; tässä varmasti yksi, jota kukaan ei ole odottanut.

Lukija on varmaan jo suuttunut ja arvelee, että rouva de Warens ollessaan toisen miehen oma halvensi itsensä minun silmissäni antautumalla kahdelle, ja että ylenkatse laimensi hänen minussa virittämänsä tunteet. Se on erehdys. Tosin tuo kahdelle antautuminen tuotti minulle julmaa tuskaa yhtä paljon aivan luonnollisen hienotunteisuuden vuoksi kuin siksi, että todella pidin sitä sekä hänen että minun arvolleni varsin sopimattomana; mutta tunteitani häntä kohtaan se ei muuttanut, ja voin vannoa, etten koskaan ole rakastanut häntä hellemin kuin silloin, kun niin vähän halusin omistaa hänet. Tunsin hänen puhtaan sydämensä ja jääkylmän temperamenttinsa siksi hyvin, etten hetkeäkään uskonut aistillisella nautinnolla olevan mitään osaa tuossa antautumisessa; olen täysin varma siitä, että yksinomaan halu pelastaa minut muutoin melkein väistämättömistä vaaroista ja saada minut pysymään uskollisena itselleni ja velvollisuuksilleni, saattoi hänet rikkomaan velvollisuuden, jota hän ei katsonut samalla silmällä kuin muut naiset, kuten tuonnempana tulee osoitettavaksi. Surkuttelin häntä ja surkuttelin itseäni. Olisin tahtonut sanoa hänelle: ”Ei, mamma, sitä ei tarvita; vastaan sinulle itsestäni ilmankin.” Mutta en uskaltanut, ensiksikin koska sellaista ei ole helppo sanoa, ja toiseksi koska oikeastaan tunsin, että se ei ollut totta, ja että todella oli olemassa vain yksi nainen, joka voi varjella minut muilta naisilta ja karaista minut kestävästi viettelykset. Haluamatta omistaa häntä olin iloinen siitä, että hän poisti minusta halun omistaa muita naisia, niin suurena onnettomuutena pidin kaikkea, mikä saattoi erottaa minut hänestä.

Pitkällinen tottumus elämään yhdessä ja samalla viattomasti ei suinkaan ollut heikentänyt tunteitani häntä kohtaan, vaan päinvastoin vahvistanut niitä, mutta samalla antanut niille toisen suunnan, joka teki ne ehkä sydämellisemmiksi, hellemmiksi, mutta vähemmän aistillisiksi. Kauan sanottuani häntä mummaksi, kauan kohdeltuani häntä tuttavallisesti kuin poika olin tottunut katsomaan itseäni siksi. Siinä on luullakseni tosi syy vähään intooni omistaa hänet, vaikka hän oli minulle niin rakas. Muistan aivan hyvin, että ensimmäiset tunteeni eivät olleet väkevämmät, mutta kyllä heikumallisemmat. Annecyssa olin lemmenhurmoksissa, Chambéryssa en enää. Rakastin häntä yhä niin intohimoisesti kuin oli mahdollista, mutta rakastin häntä enemmän hänen tähtensä kuin itseni vuoksi, tai ainakin etsin hänen paristaan enemmän onneani kuin nautintoani: hän oli minulle enemmän kuin sisar, enemmän kuin äiti, enemmän kuin ystävätär, enemmän kuin rakastajatar, ja juuri siksi hän ei ollut rakastajatar. Lyhyesti: rakastin häntä liian suuresti himoitakseni häntä; se on selvimpänä mielessäni.

Tuli vihdoinkin tuo pikemminkin pelätty kuin odotettu päivä. Lupasin kaikki, ja en valehdellut. Sydämeni vahvasti lupaukseni haluamatta niiden palkkaa. Sain sen kuitenkin. Olin ensi kerran naisen syleilyssä, ja naisen, jota jumaloin. Olinko onnellinen? En, sain vain tuntee nautintoa. Jonkinlainen vastustamaton surumielisyys myrkytti sen sulouden. Tuntui kuin olisin ollut sukurutsaaja. Kaksi, kolme kertaa puserin hänet haltioituneena syliini ja kastelin kyynelilläni hänen rintansa. Hän puolestaan ei ollut surumielinen eikä kiihkeä, hän oli hyväilevä ja levollinen. Kun hän oli varsin vähän aistillinen eikä ollut tavoitellut hekumaa, niin se ei hurmannut häntä eikä hänen koskaan tarvinnut tuntee siitä tunnonvaivoja.

Harrastaen kaikessa R:n parasta rouva de Warens, joka oli huomannut hänen puutteellisen esiintymistaitonsa, ryhtyi sitä neuvoillaan kehittämään ja hienostamaan tehdäkseen hänestä moitteettoman salonkimiehen. Hän

hankki hänelle myöskin tanssin ja miekkailun opetusta. Se meni kuitenkin hukkaan. R. ei voinut oppia tanssimaan eikä miekkailemaan.

Rouvan taloudellinen asema oli heikko. Hän ei osannut käyttää säästeliäästi niukkoja varojaan. Kävi sitten vielä niin onnettomasti, että C. Anet, hänen raha-asiainsa ja taloutensa järkevä ja tarkka hoitaja, äkkiä kuoli. Kiiteltyään hänen luonnettaan ja muita hyviä ominaisuuksiaan R. sanoo:

Kun häntä ei enää ollut, täytyi minun pakostakin astua hänen tilalleen, mutta siihen olin yhtä vähän kykenevä kuin halukas, ja täytin hänen paikkansa huonosti. En ollut tarpeeksi huolellinen ja olin hyvin arkamainen; itsekseni kyllä murahtelin, mutta annoin kuitenkin kaiken mennä menojaan. Sitä paitsi olin kyllä saanut saman luottamuksen, mutta en samaa arvovaltaa kuin hänellä oli ollut. Huomasin epäjärjestyksen, huokailin sitä, valittelin sitä, mutta sanojani ei otettu kuuleviin korviin. Olin liian nuori ja liian vähän vakava ollakseni oikeutettu olemaan järkevä, ja kun koetin esiintyä nuhtelijana, mamma antoi minulle pieniä hyväileviä korvatillejä, sanoi minua pikku Mentorikseen ja pakotti minut esittämään jälleen sitä osaa, joka minulle sopi.

Rouva de Warensin raha-asiat alkoivat niin ollen vähitellen joutua rempalleen. Rousseau kyllä koetti hankkia tuloja hänkin kantaakseen kortensa yhteiseen kekoon. Sitä ennen hän ei ollut paljonkaan välittänyt siitä, oliko hänellä runsaasti rahaa vai vähän. Nyt hän rupesi säästeliääksi ja sanoo olleensa siitä pitäen taipuvainen saituuteen. Hänen tarkoituksensa oli auttaa säästörovoillaan rouva de Warensia, mutta valitettavasti hän epäonnistui sinä ja tuotti rouvalle vain menoja. Niinpä hän teki matkan Besançonin erään herra Blanchardin luo saadakseen tältä sävellystaidon opetusta. Hänen täytyi palata tyhjin toimin, mutta matka oli maksanut kahdeksansataa frangia.

Chambéryhin palattuun hän jatkoi siellä musiikkipuuhiaan ja teki rouva de Warensin asioissa pikku matkoja Genèveen, Lyoniin ja Nyoniin. Osaksi Chambéryssa osaksi näillä matkoilla hän tutustui eräisiin henkilöihin, jotka sitten pysyivät pitkähkön aikaa hänen ystävinään. Heistä mainittakoon älykäs ja herttainen seuramies herra de Gauffecourt, Ranskan Genèveen-edustaja herra de Closure, herra Parisot, mutta varsinkin savoijlainen aatelismies herra de Conzié, joka oli ilmoittautunut R:n musiikinoppilaaksi. Seurustelustaan hänen kanssaan R. kertoo:

Se kirjailijatoiminnan- ja filosofianharrastuksen siemen, joka alkoi orastaa sielussani ja joka ei odottanut muuta kuin vähän hoitoa ja kannustavaa kilpailua kehittyäkseen täyteen kasvuunsa, sai ne häneltä. Herra de Conziélla ei ollut paljoakaan taipumusta musiikkiin; se oli minulle vain eduksi; tunnit kuuluivat kaikkeen muuhun kuin sävelentapailun harjoittamiseen. Söimme aamiaista, haastelimme, lueskelimme joitakin kirjallisia uutuuksia, ja musiikista ei puhuttu sanaakaan. Voltairen kirjeenvaihto Preussin kruununprinssin kanssa herätti siihen aikaan huomiota. Keskustelimme usein näistä kahdesta kuulusta miehestä. — — Kiinnostus, jota tunsimme heihin molempiin, ulottui kaikkeen, mikä heitä koski. Mikään Voltairen kirjallisista tuotteista ei jäänyt meiltä huomaamatta. Mieltymys niiden lueskeluun herätti minussa halun oppia itsekin kirjoittamaan loisteliaasti ja koettaa jäljitellä tämän suuresti ihasteleman kirjailijan kaunista, värikästä tyyliä. Vähän myöhemmin ilmestyivät hänen *Filosofiset kirjeensä*. Vaikka se ei suinkaan ole hänen paras teoksensa, niin kuitenkin se eniten kannusti haluani tieteelliseen tutkimustyöhön, ja tuo heräävä halu ei sen koommin ole minusta lähtenyt.

Musiikkipuuhissa, kirjallisissa harrastuksissa ja seurustelussa samanmielisten tuttavien ja ystävien kanssa kului siten pari kolme vuotta. Sitten Rousseau'n terveys alkoi vähitellen heiketä. Hänessä ei ollut mitään ruumiillista

vikaa, hänen elimistönsä oli terve, mutta hän kävi levottomaksi ja alakuloiseksi, riutui ja lamaantui yhä pahemmin. Koettaessaan selittää, kuinka ruumiillisesti terve ihminen parhaassa iässään voi joutua sellaiseen tilaan, hän päätyy siihen, että syynä siihen olivat hänen intohimonsa. "Intohimoni ovat pitäneet henkeäni yllä ja intohimoni ovat minut tappaneet", hän kirjoittaa. Ennen kaikkea kiihkeä, tyydyttämätön lemmentarve, sitten musiikki-intohimo; ne kuluttivat hänen ruumistaan niin kuin miekka kuluttaa huotraansa; lisäksi tulivat vielä rouva de Warensin huonojen raha-asiaihin aiheuttamat huolet ja pelko, että hän auttamattomasti kulki taloudellista tuhoaan kohti. Jonkin ajan kuluttua R. sairastui vakavasti kuumetautiin. Rouva de Warens hoiti häntä hellempin kuin konsanaan äiti lastaan ja saikin taudin taittumaan. Jotta hänen potilaansa pikemmin toipuisi, hän päätti muuttaa hänen kanssaan maalle. Hän vuokrasi Chambéryn läheltä Les Charmettes-nimiseltä maatilalta pienen asunnon. Se oli eräässä laaksossa, puolivälissä vuoren rinnettä, ja siihen kuului pengermäinen puutarha, viinisarka, kastanjapuustikko, lähde ja niittyjä vuorella. Tähän rauhaisaan ja viihtyisään tyyssijaan R. ja hänen mammansa nyt asettuivat. R. kertoo:

Mikäli voin muistaa ajankohtia, otimme sen haltuumme loppukesällä 1736. Ensimmäisenä päivänä, jona jäimme sinne yöksi, olin haltioissani ilosta. "Ah, mamma!" sanoin rakkaalle ystävättärelleni syleillen häntä ja kastellen häntä liikutuksen ja ilon kyynelillä, "tämä paikka on onnen ja viattomuuden tyyssija. Jos emme löydä niitä molempia täältä, niin meidän on turha etsiä niitä mistään."

KUUEDES KIRJA

1736–1741

Tästä alkaa elämäni lyhyt onnenkausi; nyt tulevat ne rauhalliset mutta nopeasti rientäneet hetket, jotka ovat antaneet minulle oikeuden sanoa, että olen elänyt. Te kalliit ja niin kaivatut hetket, ah! aloittakaa minulle uudestaan herttainen kulkunne, kulukaa, jos se on mahdollista, hitaammin muistissani kuin ohi kiitävä sarjanne kului todellisuudessa! Miten minun on meneteltävä pitkittääkseni, niin kuin mieleni tekee, tätä niin liikuttavaa ja niin yksinkertaista kertomusta, kertoakseni aina vain samoja asioita ikävystyttämättä niitä toistamalla lukijoitani enempiä kuin ne yhä toistuessaan ikävystyttivät minua itseäni? Jos kerrottavana olisi edes tapahtumia, tekoja, sanoja, niin voisin ne jollakin tavoin kuvata ja esittää; mutta miten kertoa sellaista, mitä ei sanottu, ei tehty, ei edes ajateltu, mikä vain nautittiin, tunnettiin, minun voimatta mainita muuta onneni sisällystä kuin juuri tuon tunteen? Nousin auringon noustessa ja olin onnellinen; olin kävelemässä ja olin onnellinen; olin yhdessä mamman kanssa ja olin onnellinen; lähdin hänen seurastaan ja olin onnellinen; kuljeskelin metsissä, harjanteilla, vaeltelin laaksoissa, lueskelin, olin jouten; työskentelin puutarhassa, poimin hedelmiä, auttelin kotiaskareissa, ja onni seurasi minua kaikkialle; se ei ollut missään sanoin määrättävässä ulkonaisessa, se oli kokonaan minussa itsessäni, se ei voinut luopua minusta hetkeksikään.

Mitään kaikesta, mitä minulle tapahtui tuon lempimäni ajanjakson kuluessa, mitään siitä, mitä tein, sanoin ja ajattelin kaiken aikaa sen kestäessä, ei ole hävinnyt muististani. Sen edellisten ja jälkeisten aikojen suhteen muistissani on aukkoja; muistan ne epätasaisesti ja epäjärjestyksessä; mutta tuon kauden muistan kokonaan, niin kuin sitä vielä kestäisi. Mielikuvitukseni, joka nuoruudessani aina suuntautui eteenpäin, mutta nyt on taannehtiva, korvaa näillä suloisilla muistoilla toivon, jonka olen ainiaaksi menettänyt. Tulevaisuudessa en näe enää mitään, mikä minua houkuttelisi; vain menneisyyden muistot voivat hivellä mieltäni, ja nämä niin elävät ja niin totuudenmukaiset muistot puheena olevalta kaudelta saavat minut usein elämään onnellisena onnettomuuskistani huolimatta.

Mainitsen näistä muistoista vain yhden ainoan esimerkin, josta voinee saada käsityksen niiden voimasta ja tarkkuudesta. Kun ensi kertaa olimme menossa Les Charmettesiin yöksi, kannettiin mammaa kantotuolissa ja minä kuljin mukana jalkaisin. Tuli mäki vastaan. Hän oli aika painava ja tahtoi, peläten väsyttävänsä kantajiansa liiaksi, astua alas suunnilleen puolitiessä ja kulkea lopun matkaa jalkaisin. Kävellessään hän näki jotakin sinistä pensasaidassa ja sanoi minulle: "Kas, tuolla talvikki vielä kukkii." En ollut koskaan ennen nähnyt talvikkia, ja olen siksi likinäköinen, etten kumartumatta voi erottaa maassa olevia kasveja. Vilkaisin vain ohimennen tuota kukkaa, ja kului sitten lähes kolmekymmentä vuotta, joina en nähnyt talvikkia tai en tarkannut sitä. Ollessani vuonna 1764 Cressier'ssä yhdessä ystäväni herra du Peyroun kanssa nousimme pienelle vuorelle, jonka harjalla hänellä on sievä huvimaja; sille hän syystä on antanut nimen Belle Vue.* Aloin siihen aikaan vähän tutkia kasveja. Kävellessäni ylöspäin katselen ympärilleni pensaikoissa ja päästän äkkiä ilonhuudon: "Ah! tuolla on talvikkeja!" ja niitä ne todella olivatkin. Du Peyroun huomasi riemastukseni, mutta

* Kaunis näköala.

ei tiennyt syytä siihen; toivoakseni hän saa sen tietää, kun hän joskus lukee mitä tässä olen kirjoittanut. Niin vähäisen seikan tekemästä vaikutuksesta lukija voi päätellä, kuinka voimakkaasti minuun vaikutti kaikki, mikä on yhteydessä mainitun ajanjakson kanssa.

Maaseudun ilma ei kuitenkaan palauttanut terveyttäni entiselleen. Olin heikko ja riuduin riutumistani. En voinut sietää maitoa; siitä täytyi luopua. Veden käyttö ainoana lääkkeenä oli siihen aikaan muotina; aloin käyttää vettä ja niin varomattomasti, että en ollut vähällä päästä vain vaivoistani vaan myös hengestäni. Joka aamu noustuani menin lähteelle suuri pikari kädessäni ja join vettä vähitellen, välillä kävellen, parin pullollisen verran. Lakkasin kokonaan juomasta viiniä aterioikseni. Vesi, jota join, oli vähän kovaa ja vaikeasti sulavaa, niin kuin vuorisutujen vesi enimmäkseen on. Lyhyesti, vajaassa kahdessa kuukaudessa sain kokonaan turmelluksi vatsani, joka siihen saakka oli ollut hyvin hyvässä kunnossa. Kun en enää voinut sulattaa ruokaani, ymmärsin, ettei enää kannattanut toivoa paranemista. Tähän samaan aikaan minulle sattui tapaus, joka on yhtä omituinen itsessään kuin seurauksiltaan, jotka eivät lakkaa niin kauan kuin elän.

Eräänä aamuna, jolloin en ollut tavallista huonommassa voinnissa, tunsin asetellessani muuatta pientä pöytää jalalleen koko ruumiissani äkillisen ja melkein selittämättömän mullistuksen. En voi verrata sitä muuhun kuin jonkinlaiseen myrskyyn, joka nousi veressäni ja silmänräpäyksessä levisi kaikkiin jäseniini. Valtimoni alkoivat tykyttää niin rajusti, etten ainoastaan tuntenut niiden tykytystä, vaan kuulinkin sen, varsinkin kaulavaltimoista. Siihen liittyi kova kohina korvissani, ja siinä oli kolmen- tai oikeammin neljänlaista ääntä, nimittäin tummaa ja kumeata surinaa, vaaleammalta kuuluvaa, ikään kuin juoksevan veden solinaa, hyvin kimeätä siihenä ja äsken mainitsemaani suonten jyskytystä, jonka lyönnit helposti saatoin laskea valtasuontani koettamatta ja koskematta käsilläni ruumistani. Tuo sisäinen melske oli niin kova,

että se riisti minulta entisen tarkan kuuloni ja teki minut ei tosin kuuroksi, mutta huonokuuloiseksi, ja sellaisena olen siitä lähtien pysynyt.

On helppo arvata, kuinka hämmästyin ja kauhistuin. Luulin viimeisen hetkeni tulleen; paneuduin vuoteeseen; lääkäri kutsuttiin tulemaan; väristen tein hänelle selkoa tilastani pitäen sitä parantumattomana. Luullakseni hän oli samaa mieltä, mutta hän teki tehtävänsä. Hän alkoi pitää minulle pitkiä esitelmiä, joista en ymmärtänyt yhtään mitään; ylevän teoriansa mukaisesti hän sitten alkoi sovittaa minun halpa-arvoiseen henkeeni sitä kokeellista hoitotapaa, jota hän suvaitsi ryhtyä koettelemaan. Se oli niin tuskallinen, niin inhottava ja niin tehoton, että pian kyllästyin siihen; ja muutaman viikon kuluttua, kun huomasin, ettei tilani ollut parempi eikä huonompi, nousin vuoteesta ja rupesin taas elämään tavallista elämäni valtimontykytyksineni ja korvasuhinoineni, jotka siitä pitäen, siis kolmenkymmenen vuoden kuluessa, eivät ole jättäneet minua minuutiksikaan rauhaan.

Siihen saakka olin nukkunut hyvin ja paljon. Täydellinen unettomuus, joka nyt tuli lisäksi kaikkiin noihin oireisiin ja on tähän asti aina pysynyt niihin liittyneenä, sai minut lopullisesti vakuuttuneeksi siitä, ettei minulla ollut enää pitkää elinaikaa jäljellä. Tämä vakaumus haihdutti minusta joksikin aikaa huolet paranemisestani. Kun en voinut pidentää elinaikaani, päätin käyttää hyväkseni mikäli suinkin mahdollista sitä vähää, mikä siitä oli jäljellä, ja se kävikin päinsä luonnon omituisen suosiollisuuden avulla, se kun salli minun niin surkeassa tilassa olla kärsimättä tuskia, joiden olisi luullut olevan siitä seurauksena. Tuo suhina kyllä kiusasi minua, mutta ei tuottanut kipuja; siitä ei ollut minulle muuta pysyväästä haittaa kuin yöllinen unettomuus ja ainainen hengästyneisyys, joka ei kuitenkaan mennyt hengenahdistukseen asti ja tuntui vain koettaessani juosta tai vähän ponnistaa voimiani.

Tuo kohta, jonka olin luullut tappavan ruumiini, tappoi vain intohimoni, ja kiitän siitä Jumalaa joka päivä hyvän vaikutuksen vuoksi, joka sillä oli sieluuni. Voin hyvällä syyllä sanoa alkaneeni elää vasta

kun pidin itseäni kuolleena miehenä. Annoin oikean arvon kaikelle sille, mistä minun piakkoin oli luovuttava, ja aloin omistaa harrastukseni jalommille toimille, ikään kuin ennakoita valmistuakseni niihin, jotka minun pian olisi suoritettava ja jotka siihen saakka olin pahasti laiminlyönyt.

Kuoleman läheisyyden tunne herätti Rousseau'n mielessä uskonnollisia mietteitä. Rouva de Warens koetti rauhoittaa huolestunutta nuorta miestä tunteellisella ja lempeällä uskonnollisuudellaan ja onnistuikin yrityksissään. R. itse lueskeli ahkerasti uskonnollista kirjallisuutta. Erään Lamy-nimisen oratoriomunkin "Keskustelua tieteistä" -niminen kirja kiinnosti häntä myöskin erittäin suuresti, ja luku- ja opiskeluhalu elpyi hänessä entistä hartaammaksi. Siten hän vähitellen alkoi unohtaa vaivansa, joita lääkäri Salomon ei saanut paranemaan. Talvi pakotti rouvan ja R:n siirtymään maalta Chambéryhin. Kun sitten alkoi lähestyä kevät, jota R. tuskin oli toivonut enää saavansa nähdä, hän hankki itselleen muutamia kirjoja luettavakseen siltä varalta, että hänen vielä olisi suotu palata Les Charmettesiin.

Minulle suotiin se onni, ja käytin sitä parhaani mukaan hyväkseni. Ilo, jota tunsin nähdessäni ensimmäiset lehtisilmut, on sanoin selittämätön. Kevään jälleennäkeminen oli minusta kuin ylösnousemus paratiisissa. Lumet tuskin alkoivat sulaa, kun lähdimme pimeästä loukostamme ja olimme siksi ajoissa Les Charmettesissa, että saimme kuulla satakielen ensimmäiset sävelet. Sen jälkeen en enää luullut kuolevani, ja omituista todella on, etten maaseudulla koskaan ole sairastanut vakavia tauteja. Sairaana siellä kyllä olen ollut, mutten koskaan vuoteen omana. Ollessani tavallista huonommassa kunnossa olen usein sanonut: "Kun näette minun olevan kuolemaisillani, niin kantakaa minut tammen siimekseen; lupaan teille, että palaan sieltä toipuneena."

Vaikka olin heikko, aloin jälleen toimitella maalaisaskareitani, mutta voimieni mukaisesti. Minulla oli todella paha mieli, kun en voinut yksin laittaa puutarhaa kuntoon; mutta kun olin muutaman kerran työntänyt lapioni maahan, olin aivan hengästynyt, hiki valui minusta virtanaan, en jaksanut enää. Kun olin kumarassa, valtimoit-
teni tykytys äityi kahta kovemmaksi ja veri nousi päähäni niin rajusti, että minun täytyi hyvin pian oikaista selkäni. Kun minun oli pakko tyytyä helpompiin tehtäviin, aloin muun muassa hoitaa kyyhkysiä ja kiinnyin tähän puuhaan niin kovin, että usein vietin siinä useita tun-
teja yhteen menoon ikävystymättä hetkeksikään. Kyyhkysset ovat hyvin arkoja ja vaikeita kesyttää; mutta minun onnistui kuitenkin herättää omissani siksi paljon luottamusta, että ne seurasivat minua kaikkialle ja antoivat minun ottaa itsensä kiinni milloin tahdoin. Tuskin saatoin näyttäytyä puutarhassa tai pihalla, kun jo heti pari kolme oli istumassa käsivarsillani ja pääni päällä; ja vaikka tuo seura minua huvittikin, se kävi lopulta minulle niin epämukavaksi, että minun täytyi vieroittaa ne siitä tuttavallisuudesta. Eläinten kesyttäminen, varsinkin arkojen ja ihmispelkojen, on minua aina erikoisesti huvittanut. Minusta oli vie-
hättävää herättää niissä luottamusta, jota en koskaan pettänyt. Tahdoin saada ne pitämään minusta vapaasta tahdostaan.

Olen maininnut ottaneeni mukaani kirjoja. Käytin niitä, mutta tavalla, joka oli pikemmin omansa uuvuttamaan minut kuin kartut-
tamaan tietojani. Väärässä käsityksessäni asioista olin siinä luulossa, että minulla täytyi olla kaikki kirjan edellyttämät tiedot, voidakseni hyötyä sen lukemisesta, enkä lainkaan ajatellut, että usein tekijällä it-
selläänkään ei niitä ollut, vaan että hän ammensi ne toisista kirjoista sitä myöten kuin niitä tarvitsi. Tuon mielettömän luulonni vuoksi mi-
nun täytyi tuon tuostakin pysähtyä, siirtyä alinomaa kirjasta toiseen; ja ennen kuin olin kymmenennellä sivulla tutkittavaani kirjaa, minun joskus olisi pitänyt lukea läpi kokonaisia kirjastoja. Pidin kumminkin niin itsepintaisesti kiinni tuosta kummasta menetelmästäni, että kulu-

tin siihen äärettömästi aikaa ja olin vähällä panna pääni niin sekaisin, etten enää voinut mitään nähdä enkä mitään tietää. Onneksi huomasin olevani väärällä tolalla, joka vei minut rajattomaan labyrinttiin, ja pääsin siitä ulos ennen kuin olin siihen kokonaan eksynyt.

Kellä vain on vähänkään tosi harrastusta tieteisiin, huomaa niille antautuessaan ensimmäiseksi niiden keskinäisen yhteyden, joka vaikuttaa, että ne vetävät toisiaan puoleensa, auttavat, valaisevat toisiaan, ja että toinen ei voi tulla toimeen ilman toista. Vaikka ihmisjärki ei jaksa omaksua niitä kaikkia ja vaikka täytyy aina pitää yhtä pääaineenään, niin hapuilee kuitenkin omankin tieteesensä alalla usein pimeässä, ellei ole jotakin käsitystä toisistakin. Huomasin, että se, mitä olin yrittänyt, oli sinänsä hyvää ja hyödyllistä ja että tarvitsi vain muuttaa menettelytapaa. Olin ottanut ensiksi Ensyklopedian ja jakanut sen erikoishaaroihinsa. Mutta huomasin, että oli meneteltävä aivan päinvastoin, otettava ne kukin erikseen ja seurattava kutakin niistä siihen kohtaan asti, jossa ne yhtyvät. Siten päädyin takaisin tavalliseen synteisiin, mutta päädyin siihen miehenä, joka tietää mitä tekee. Mietiskely korvasi minulle siinä tiedot, ja varsin luonnollinen harkinta auttoi minua osumaan oikeaan. Elinpä sitten tai kuolin, minulla ei ollut aikaa hukattavana. Kun lähes viidenkolmatta vanhana ei mitään tiedä ja tahtoo oppia tietämään kaikki, niin on sitoutunut hyvin käyttämään aikansa. Koska en tiennyt, mihin kohtaan kohtalo tai kuolema saattoi pysähdyttää innokkaan pyrkimykseni, halusin kaiken varalta hankkia jonkin verran käsitystä kaikista aloista, sekä tunnustellakseni luontaisia taipumuksiani että itse päättäökseni, mikä parhaiten ansaitsi viljelemistä.

Tätä suunnitelmaa toteuttaessani huomasin siitä vielä erään edun, jota en ollut tullut ajatelleeksi, nimittäin että säästin paljon aikaa. En mahtane olla syntynyt opintoja harjoittamaan, sillä pitkäallinen ahkerointi väsyttää minut siihen määrään, että minun on mahdoton kiinnittää voimakkaasti huomiotani samaan aineeseen puoleksi tunniksi

yhteen menoon, varsinkin jos on seurattava toisen henkilön ajatuksia; omiini kyllä olen joskus sattunut syventymään pitemmäksikin aikaa, jopa melko menestyksellisestikin. Kun olen muutaman sivun verran seurannut kirjailijaa, jota täytyy lukea tarkkaamalla, niin ajatukseni irtaantuvat hänestä ja lähtevät harhailemaan tyhjään ilmaan. Jos hellittämättä luen eteenpäin, uuvutan itseni suotta, minua alkaa häikäistä, en näe enää mitään. Mutta jos saan kohdistaa huomioni erilaisiin aineisiin peräkkäin, vaikkapa ilman välihetkiäkin, niin jälkimmäinen virkistää edellisen väsyttämiä ajatuksiani ja voin seurata helpommin tarvitsematta levähtää välillä. Käytin hyväkseni tätä havaintoa lukujeni suunnittelussa ja vaihtelin luettavaa niin, että saatoin työskennellä koko päivän väsyttämättä itseäni koskaan. Tosin ulko- ja kotiaskareetkin aikaansaivat terveellistä huomion siirtoa; mutta kasvavassa opiskeluinnessani opin pianikin käyttämään niitäkin varten varaamaani aikaa lukuihin ja toimitteluun samalla kertaa kahta asiaa, ajattelematta että kukin niistä sen vuoksi tuli huonommin hoidetuksi.

Vähitellen Rousseau'n päivä- ja työjärjestys muodostui seuraavanlaiseksi:

Nousin joka aamu ennen auringon nousua. Muutaman läheisen hedeelmäpuutarhan kautta menin erälle viinitarhan yläpuolella olevalle hyvin kauniille tielle, joka kulki vuorenrintettä pitkin Chambéryhin saakka. Sitä kävellessäni rukoilin aamurukoukseni, joka ei ollut tyhjää huulten sopertelua, vaan sydämen vilpittämistä ylentämistä sen herttaisen luonnon luojan puoleen, jonka kauneudet olivat silmäini edessä. En ole koskaan mielelläni rukoillut huoneessani; minusta on kuin seinät ja kaikki muut ihmisten tekemät pikkuesineet asettuisivat Jumalan ja minun väliini. Katselen häntä mieluummin hänen luomakunnassaan ylentäen sydämeni hänen puoleensa. Rukoukseni olivat puhtaat, sen voin sanoa, ja ansaitsivat sen vuoksi kuulemisen. Pyysin itselleni ja sille, jonka puolesta myöskin aina rukoilin, vain viatonta ja rauhallista, pa-

heesta puhdasta, tuskatonta, rasittavista puutteista vapautettua elämää, sellaista kohtaloa tulevassa elämässä, joka vanhurskaille on varattuna. Koko toimitus oli muuten enemmän ihailemista ja harrasta katselemista kuin pyytämistä, ja tiesin kyllä, että paras keino saada kaiken tosi hyvän antajalta se hyvä, mitä tarvitsemme, on pikemmin sen ansaitseminen kuin sen pyytäminen. Palasin kotiin tehtyäni aika pitkän kieroksen katsellen kiinnostuneena ja nautinnokseni ympärilläni olevia maaseudun näkymiä, ainoita, joihin silmä ja sydän eivät koskaan väsy. Jo kauan koetin katsoa, oliko mamman huoneeseen jo tullut päivä. Kun näin hänen ikkunansa luukun olevan auki, hykähdin ilosta ja riensin kotiin. Jos se oli suljettu, menin puutarhaan odottamaan, kunnes hän heräsi, ja kertosin huvikseni mitä edellisenä iltana olin oppinut tai askartelin puutarhatöissä. Luukku aukeni, ja minä menin ja suutelin häntä hänen vielä ollessaan vuoteessa, usein vielä unen horroksissa; ja tämä yhtä puhdas kuin hellä suutelo sai juuri viattomuudestaan viehätyksen, jota aistillisessa nautinnossa ei koskaan ole.

Aamiaiseksemme joimme tavallisesti kahvia maidon kera. Sinä aikana päivästä saimme olla parhaiten rauhassa ja saatoimme puhella mukavimmin. Näistä tavallisesti jokseenkin pitkissä yhdessäoloista minuun on jäänyt suuri mieltymys aamiaisiin, ja siitä tavasta, joka valitsee Englannissa ja Sveitsissä, missä aamiainen on oikea ateria, jolle kaikki kokoontuvat, pidän äärettömän paljon enemmän kuin siitä, joka on vallalla Ranskassa, missä kukin syö aamiaisen yksin huoneessaan tai useimmiten ei syö aamiaista ollenkaan. Tunnin tai pari puheltamme minä menin kirjojeni ääreen työskentelemään päivälliseen asti. Luin aluksi jotakin filosofista kirjaa, esimerkiksi Port-Royalin *Logiikkaa*, Locken *Esseetä*, Malebranchen, Leibnizin, Descartesin ym. teoksia. Huomasin piankin, että kaikki nämä kirjailijat olivat melkein kaikessa keskenään ristiriidassa, ja päätin ryhtyä eriskummalliseen yritykseen: saattamaan heidät keskinäiseen sopusointuun. Se rasitti minua suuresti, ja menetin siihen paljon aikaa. Pääni meni sekaisin, enkä päässyt

puusta pitkään. Lopulta luovuin siitäkin menetelmästä ja aloin käyttää toista äärettömän paljon parempaa, jota saan kiittää siitä, että puutteellisesta kyvystäni huolimatta mahdollisesti jossakin määrin edistyin; varmaa näet on, että minulla aina on ollut sängen vähän kykyä tieteellisiin opintoihin. Lukiessani jotakin kirjailijaa otin säännökseni omaksua kaikki hänen ajatuksensa ja seurata niitä sekoittamatta niihin omiani tai kenenkään muun ajatuksia ja koskaan väittelemättä hänen kanssaan. Sanoin itsekseni: Aluksi minun on hankittava itselleni varasto ajatuksia, oikeita tai vääriä, mutta selviä, kunnes päässäni on niitä siksi paljon, että voin niitä verrata ja valikoida. Tälläkin menetelmällä on haittansa, tiedän sen, mutta sen avulla minun on onnistunut hankkia tietoja. Muutaman vuoden kuluttua, joina ajattelin täsmällisesti vain toisten ajatuksia, niin sanoakseni harkitsematta ja melkein omaa järkeäni käyttämättä, minulla oli siksi suuri määrä tietoja, että saatoin tulla omin päin toimeen ja ajatella toisten avutta. Sitten, kun matkat ja monet tehtävät tekivät minulle mahdottomaksi kirjojen käytön, palautin huvikseni mieleeni mitä olin lukenut ja vertailin sitä, punnitsin kunkin asian järjen vaa'alla ja rupesin joskus opettajieni tuomariksi. Vaikka myöhään aloin käyttää arvostelukykyäni, ei se huomatakseni ole menettänyt voimaansa; ja kun olen julkaissut omia ajatuksiani, ei minua ole syytetty siitä, että olisin orjallinen oppilas ja sokeasti uskoin opettajani sanat.

Siirryin sitten alkeisgeometriaan; pitemmälle kuin alkeisiin en näet ole siinä koskaan päässyt, sillä koetin itsepäisesti voittoa huonosta muististani johtuvat vaikeudet aloittamalla satoja kertoja uudelleen alusta ja kulkemalla yhä uudestaan saman tien. En pitänyt Euklideen geometriasta, joka pikemmin koettaa saada aikaan sarjan peräkkäisiä todistuksia kuin osoittaa ajatusten keskinäisen yhteyden; parempana pidin pater Lamyn geometriaa; hänestä tuli siitä pitäen yksi mielikirjailijoitani, ja luen hänen teoksiaan vielä nytkin mielihyvin uudestaan. Seurasi sitten algebra, ja siinäkin otin yhä pater Lamyn oppaakseni. Pitemmälle

päästyäni otin pater Reynaudin *Laskentotieteen* ja sitten hänen *Analyysin selitys* -nimisen teoksensa, jota olen vain vähän selaillut. En ole koskaan edistynyt niin pitkälle, että olisin oikein ymmärtänyt algebran soveltamisen geometriaan. Tuo tapa suorittaa toimituksia näkemättä mitä tekee ei miellyttänyt minua lainkaan, vaan minusta geometrisen probleeman ratkaiseminen yhtälöiden avulla tuntui olevan samaa kuin jonkin sävelmän soittaminen pyörittämällä kampea. Kun laskemalla ensi kerran huomasin, että binomin neliö on yhtä kuin sen molempien osien neliöt ynnä osien kaksinkertainen summa, en oikeasta kertolaskustani huolimatta ottanut sitä uskoakseni, ennen kuin olin piirtänyt kuvion. En suinkaan tahdo sanoa, ettei algebra olisi minua suuresti miellyttänyt, niin kauan kuin siinä ajattelin vain abstraktisia suureita, mutta jos se oli sovellettava paikallisuuteen, tahdoin nähdä toimituksen kuvattuna viivoilla, muuten en enää ymmärtänyt siitä mitään.

Tuli sitten latinan vuoro. Se oli minulle vaivalloisinta opittavaa, enkä ole koskaan edistynyt siinä pitkälle. Ryhdyin ensin käyttämään Port-Royalin *Latinan oppikirjaa*, mutta tuloksitta. Sen barbaarimaiset runosäkeet tympäisivät minua eivätkä ottaneet tarttuakseen korvaani. Eksyin sen sääntöjen paljouteen, ja päntätessäni päähäni viimeistä niistä unohdin kaiken edellisen. Sanojen opiskelu ei ole muistittomalle ihmiselle sopivaa työtä; ja juuri avartaakseni muistiani jatkoin itsepin- taisesti tätä opiskelua. Lopulta täytyi kuitenkin luopua siitä. Lausera- kenteen ymmärsin siksi hyvin, että saatoin lukea helppoa kirjailijaa sanakirjan avulla. Aloin noudattaa sitä menetelmää, ja se teki minulle hyvää. Harjoitin ahkerasti kääntämistä, en kirjoittamalla, vaan ajatuk- sissani, ja tyydyin siihen. Runsaasti harjoittamalla olen aikaa myöten päässyt niin pitkälle, että luen kutakuinkin sujuvasti latinalaisia kir- jailijoita, mutten koskaan niin pitkälle, että osaisin puhua tai kirjoit- taa tuota kieltä, ja se seikka on usein saattanut minut pulaan, sitten kun olin, ties miten, joutunut oppineen kirjoihin. Toinen tuosta opis- kelutavasta seuraava puutteellisuus on se, etten koskaan ole oppinut

tietämään tavujen laajuussuhteita, vielä vähemmin tuntemaan runonrakenteen sääntöjä. Kun kuitenkin halusin päästä käsittämään runoja proosakielen soinnun, olen sitä varten nähnyt paljon vaivaa, mutta olen vakuuttunut siitä, että se on melkein mahdotonta ilman opettajaa. Opittuani tuntemaan kaikista säikeistä helpoimman, nimittäin heksametrin, rakenteen skandeerasin kärsivällisesti melkein koko Vergiliuksen merkiten siihen runojalat ja laajuuden; kun sitten olin epävarma, oliko jokin tavu pitkä vai lyhyt, kysyin neuvoa Vergiliukseltani. On helppo käsittää, että siten jouduin tekemään runonrakenteen sääntöjen sallimien poikkeusten vuoksi paljon virheitä. Mutta jos omin päin oppimisella on etunsa, on siitä myöskin suuret haittansa, varsinkin se, että se on uskomattoman vaivalloista. Sen tiedän paremmin kuin kukaan muu.

Ennen kello kahtatoista lähdin kirjojeni äärestä, ja jos päivällinen ei ollut valmiina, menin odottaessani tervehtimään ystäviäni kyyhkysiä tai työskentelemään puutarhaan. Kun kuulin itseäni kutsuttavan, riensin sisään hyvin tyytyväisenä ja tuntien hyvää ruokahalua; sekä näet on huomattava seikka, että olinpa kuinka sairas tahansa, ruokahalua minulta ei puutu koskaan. Päivällisaikamme kului hyvin miellyttävästi: puhelimme asioistamme, kunnes mamma saattoi ruveta syömään. Pari kolme kertaa viikossa menimme, jos oli kaunis ilma, juomaan kahvia talon takana olevaan viileään ja tuuheaan lehtimajaan, jonka olin kasvattanut humalista ja josta meillä oli paljon iloa kuumana aikana; vietimme siellä noin tunnin verran katsellen vihanneksiamme, kukkiamme ja keskustellen elämäntavastamme, jonka viehättävyydestä nämä keskustelut auttoivat meitä nauttimaan vielä enemmän. Puutarhan perällä minulla oli toinen pieni perhe: Harvoin jätin käymättä niitä tervehtimässä, ja usein mamma tuli mukaani; niiden työ kiinnosti minua suuresti; minusta oli äärettömän huvittavaa nähdä niiden palaavan medenkeruuretkiltään pienissä säärissään joskus niin suuret kuorimat, että niiden oli vaikeata lentää. Ensi päivinä olin uteliaisuudessaan tungettelevainen, ja ne pistivät minua muutaman kerran, mutta sitten

meistä tuli niin vankat tuttavat, että tulimpa kuinka lähelle tahansa, ne jättivät minut rauhaan; ja niin täynnä kuin pesät olivatkin parveilun läheystyessä, niitä oli joskus ympärilläni, käsilläni, kasvoillani, eikä yksikään koskaan minua pistänyt. Kaikki eläimet epäilevät ihmistä eivätkä suotta; mutta jos ne kerran ovat varmat siitä, että hän ei tahdo tehdä niille pahaa, niin niiden luottamus kasvaa niin suureksi, että täytyy olla enemmän kuin raakamainen käyttääkseen sitä väärin.

Palasin sitten kirjojeni ääreen, mutta iltapäiväskarteluni oli tarkoitettu olemaan pikemmin virkistystä ja huvia kuin työtä ja opiskelua. En ole koskaan jaksanut uurastaa työhuoneessa päivälliseni jälkeen, ja ylimalkaan kaikenlainen ponnistelu tuntuu minusta rasittavalta kuumana aikana päivästä. Lueskelin kuitenkin, mutta pakottomasti ja melkein suunnitelmattomasti tarkoittamatta varsinaista opintolukua. Tarkimmin huomioni kiintyi historiaan ja maantietoon, ja kun se ei kysynyt mitään ajatusten ponnistamista, edistyin siinä mikäli huonolta muistiltani voin. Halusin tutkia pater Pétaun teoksia ja sukelsin kronologian hämähäkkiin, mutta sen arvosteleva puoli, jossa ei ole pohjaa eikä perää, tympäisi minua, ja minua kiinnosti etupäässä ajan tarkka mittaaminen ja taivaankappalten kulku. Olisinpa mieltynyt tähtitieteenkin, jos minulla olisi ollut kojeita, mutta täytyi tyytyä muutamaiin kirjoista saatuihin alkeistietoihin ja joihinkin tavallisella kaukoputkella tehtyihin epätarkkoihin havaintoihin, joiden avulla opin vain ylimalkaisesti tuntemaan tähtien aseman taivaalla; likinäköisyyteni näet tekee minulle mahdottomaksi erottaa tähtiä kyllin selvästi paljain silmin. Mieleeni johtuu tässä eräs tapaus, jota muistellessani olen usein nauranut. Olin ostanut taivaankartan tutkiakseni tähtisikermiä. Olin kiinnittänyt tämän kartan kehykseen ja tähtikirkkaina öinä menin puutarhaan, asetin kehyksen neljän itseni mittaisen seipään päähän niin, että kartta oli käännettynä alaspäin, ja voidakseni valaista sen tuulen sammuttamatta kynttilääni panin tämän sankoon maahan noiden neljän seipään väliin; sitten katselin vuoroin taivaankarttaa silmilläni ja tähtiä

kaukoputkellani harjaantuakseni tuntemaan tähdet, ja erottamaan tähtisikermät. Muistaakseni olen maininnut, että herra Noiret'n* puutarha oli pengermäinen; tieltä saattoi nähdä kaikki, mitä siellä tapahtui. Eräänä iltana muutamat talonpojat, jotka jokseenkin myöhään kulkivat ohi, näkivät minut toimessani kummine kapineineni; Karttaani lankeava valo, jonka lähdetä he eivät nähneet, sangon reunat kun kätkiivät heidän näkyvistään kynttilän, nuo neljä seivästä, kuvioita täyteen tuhrattu paperi, sen kehys ja sinne tänne käännähtelevä kaukoputkeni saivat koko toimituksen näyttämään noidan hommilta, joita he säikähtivät. Pukineeni eivät olleet omansa heitä rauhoittamaan: lerppalierinen hattu, jonka olin painanut myssyni päälle, ja mamman vanusisusteinen lyhyt päällysnuttu, jonka hän oli pakottanut minut ottamaan ylleni, tekivät minut heidän silmissään ilmetyt poppamiehen näköiseksi; ja kun oli tulossa keskiyö, he olivat aivan varmat, että tuo kaikki oli noitien kokouksen alkua. Heidän ei tehnyt mieli nähdä sen enempää; hyvin levottomina he pötkivät tiehensä, herättivät naapurinsa, kertoivat heille mitä olivat nähneet, ja juttu kierteli sellaista vauhtia, että jo seuraavana päivänä jokainen lähitienoilla tiesi, että noidat pitivät menojaan herra Noiret'n puutarhassa. Mene tiedä, mitä siitä huhusta olisi seurannut, ellei eräs talonpojista, joka oli nähnyt taikatempuni, olisi samana päivänä tehnyt niistä valitusta kahdelle jesuiitalle, jotka tietämättä mistä oli kysymys saivat heidät toistaiseksi vakuuttuneiksi erehdyksestään ja tulivat meillä käymään. He kertoivat meille huhun, minä ilmaisin heille syyn siihen ja me nauroimme makeasti. Peläten jutun uudistuvan päätimme kuitenkin, että vastedes tekisin havaintojani ilman kynttilää ja menisin sisään katsomaan taivaankarttaa. Ne, jotka ovat lukeneet *Kirjeissä vuorelta* kuvaamani venetsialaisen taikakonstin, huomaavat epäilemättä, että minulla jo aikoja sitten on ollut suuret taipumukset poppamiehen toimiin.

* Herra Noiret oli Les Charmettesin omistaja.

Sellainen oli elämäni kulku Les Charmettesissa, kun minulla ei ollut mitään maalaistehtäviä toimitettavana; nämä olivat kuitenkin aina etusijalla, ja kaikkia töitä, jotka eivät olleet minulle ylivoimaisia, tein niin kuin talonpoika ainakin, mutta totta kyllä on, että minulla tavattoman heikkouteni vuoksi ei siinä suhteessa ollut siihen aikaan muuta ansiota kuin hyvä tahto.

Rousseau koetti myöskin harjoittaa ja vahvistaa muistiaan ulkoluvun avulla, mutta turhaan. Niinpä hän opetteli moneen kertaan ulkoa Vergiliuksen paimenrunot ja unohti ne yhtä monta kertaa. Hän luki myöskin paljon jansenistien teoksia. Heidän ankara ja synkkä teologiansa, erittäinkin helvettiusko, järkytti hänen sielunsa rauhaa, eivätkä rouva de Warensin eikä R:n rippi-isän lohduttelut ottaneet häneen oikein tehotakseen. Lopulta hän sai omituisen lapsellisen päänäpiston: metsässä kävellessään hän päätti koettaa heittää kivellä puunrunkoa; jos kivi osuisi, niin se merkitsi, että hän pääsisi taivaaseen, jos ei, niin hän joutuisi helvettiin. Hän valitsi paksun ja läheisen puun, ja kivi osui siihen. Asia oli ratkaistu eikä enää huolestuttanut häntä. ”Siitä pitäen en enää epäillyt autuaaksi tulemistani”, hän kertoo ja lisää: ”Tätä kohtaa muistellessani en tiedä, nauraako vai itkeä itseäni. Te suuret miehet, jotka varmasti nauratte, kiittäkää onneanne, mutta älkää ilkkuko viheliäisyyttäni, sillä vannon teille tuntevani sen hyvin.” Hän saattoi nyt rauhassa nauttia vapaasta elämästään kauniissa luonnossa, hän toimitteli maalaistöitä, lueskeli ja teki pitkiä kävelyretkiä rouva de Warensin kanssa.

Tultuaan vuonna 1737 täysikäiseksi hän kävi Genèvessä ottamassa haltuunsa äitinsä perinnön. Osalla saamistaan vähäisistä varoista hän hankki kirjoja, loput hän riemusta sykkivin sydämin toi rouva de Warensille, joka vuorostaan käytti ne melkein kaikki hänen hyväkseen.

Hänen terveytensä ei kuitenkaan ottanut vakaantuakseen, päinvastoin se yhä heikkeni. Tarkattuaan tilaansa hän vihdoin tuli siihen päätökseen, että häntä vaivasi jokin sydänvika, ja lähti Montpellier'hen sikäläis-

ten taitavien lääkärrien hoidettavaksi. Matkalla hän joutui erään samaa tietä kulkevan de Larnage -nimisen rouvan seuraan. Tämä ei enää ollut nuori eikä kauniskaan, mutta älykäs ja koko olemukseltaan niin ihastuttava, että R. ei sano voivansa unohtaa häntä, vaikka eläisi satavuotiaaksi. Rouva alkoi hyvin houkuttelevasti lähennellä häntä ja onnistuikin pian saamaan hänet pauloihinsa. Siten syntynyt lemmensuhde, jonka tarjoama aistillinen hurma sai R:n unohtamaan mammalsakin, keskeytyi, kun rakastuneitten tiet erosivat, mutta he päättivät yhtyä jälleen rouva de Larnagen kodissa, kun R:n hoitokausi Montpellier'ssä olisi päättynyt. R. huomasi pian, että lääkärit pitivät häntä luulosairaana eivätkä ymmärtäneet hänen tautiaan. Muutaman viikon Montpellier'ssä oltuaan hänen olisi sopimuksen mukaan ollut lähdettävä rouva de Larnagen luo, mutta silloin hänelle tuli tunnonvaivoja. Hän katui vilpittömästi hairaantumistaan; rouva de Warensin hetkeksi unohtunut muisto elpyi hänen mielessään jälleen vastustamattoman voimakkaaksi, ja hän päätti palata kiireimmän kaupalla Les Charmettesiin.

Kiihkeä haluni päästä kotiin ajoi minut tekemään matkan nopeammin kuin olin aikonut. Valencesta olin ilmoittanut hänelle, minä päivänä ja millä tunnilla saapuisin perille. Kun matkaan oli mennyt puolta päivää vähemmän kuin olin laskenut, viivyin saman verran aikaa Chaparillanissa saapuakseni täsmälleen mainitsemallani hetkellä. Tahdoin saada nauttia jälleennäkemisen ilon täydestä tenhovoimasta. Siirsin kernaasti tuon ilonhetken vähän mahdollista myöhemmäksi, jotta siihen liittyisi nautinnontunne siitä, että minua oli odotettu. Sellainen varotoimi oli ennen aina ollut minulle hauskuudeksi. Olin aina huomannut kotiintuloni olevan aiheena pieneen juhlahetkeen ja odotin samaa tälläkin kertaa; sellaiset pienet huomaavaisuudet tekivät minuun syvän vaikutuksen, ja maksoi kyllä vaivan laittaa niin, etten nytkään jäisi sitä vaille.

Saavuin siis täsmälleen määrätunnilla. Jo hyvin kaukaa katselin, eikö häntä näkyisi tiellä; sydämeni sykähteli yhä kovemmin, kuta lä-

hemmäksi tulin. Pääsen perille hengästyneenä; olin näet kulkenut jalkaisin kaupungista asti; en näe ketään pihalla, en ovella, en ikkunassa; alan käydä levottomaksi, pelkään jonkin onnettomuuden tapahtuneen. Astun ovesta sisään; kaikki on hiljaista; keittiössä oli työmiehiä välipalaa syömässä; muuten ei näkynyt mitään valmistuksia. Palvelustyttö näytti hämmästyvän nähdessään minut; hän ei tiennyt, että minun piti saapua. Nousen yläkertaan, näen vihdoin hänet, rakkaan, niin hellästi, niin lämpimästi, niin puhtaasti rakastamani mamman; riennän häntä kohti, heittäydyn hänen jalkainsa juureen. ”Kah! siinä sinä siis olet, poikaseni”, hän sanoi suudellen minua. ”Onko sinulla ollut hauska matka? Miten voit?” Moinen vastaanotto saattoi minut vähän ällistymään. Kysyin, eikö hän ollut saanut kirjettäni. Hän vastasi saaneensa sen. ”Luulin melkein, ettei se ollut tullut perille”, sanoin hänelle, ja siihen päättyi asian selvittely. Eräs nuori mies oli hänen luonaan. Tunsin hänet, sillä olin nähnyt hänet talossa jo ennen lähtöäni; mutta nyt hän näytti asettuneen taloon vakinaiseksi, ja niin olikin laita. Lyhyesti: huomasin paikkani anastetuksi.

Tuo nuori mies oli Waadtin kantonista kotoisin; hänen isänsä, nimeltä Wintzenried, oli Chillonin linnan portinvartija tai, niin kuin hän itse sanoi, päällikkö Herra linnanpäällikön poika oli hiustaiturinkisälli, ja sellaisena maailmaa kierrellessään hän tuli ja esittäytyi rouva de Warrensille, joka otti hänet, samoin kuin kaikki ohikulkijat, varsinkin hänen kotiseudultaan kotoisin olevat, hyvin vastaan. Hän oli pitkä, äitellänköinen, vaaleaverinen venkale, melko sorjavartaloinen, yhtä lattea naamaltaan kuin matala mieleltään. Hän puhui kuin kaunis Liandro,* paljasti kaikki ammatillensa ominaiset puheentyyliä ja käsitystavat kertoessaan pitkiä juttuja onnistuneista lemmenseikkailuistaan, ei jaksanut mainita nimeltä puoliakaan niistä markiisittarista, joiden vuoteessa oli maannut, ja väitti, ettei ollut sitä kaunista naista, jonka hiuksia hän ei

* Naistenhännystelijä italialaisissa huvinäytelmissä.

olisi kähertänyt ja jonka miestä hän ei myöskään olisi saanut petetyksi. Itserakas, typerä, valistumaton, pöyhkeä, muuten varsin hyvänahkainen, kelpo poika, sellainen oli sijainen, jonka olin saanut poissa ollessani, ja osakumppani, jota minulle tarjottiin palattuani.

Uusi tulokas oli ruvennut rouva de Warensin työväen päällysmieheksi ja toimitti tehtävänsä kovasti touhuten ja suurta suuta pitäen häärätessään milloin pellolla milloin niityllä milloin missäkin. Moinen hälinä oli häikäissyt rouvan, ja toivoen miehestä suurta hyötyä taloudelleen hän oli ottanut hänet suosioonsa.

Rousseau kuvaa tämän tapahtuman vaikutusta itseensä seuraavasti:

Lukija tuntenee tarpeeksi sydämeni, sen pysyväisimmät todellisimmat tunteet, erittäinkin ne, jotka tällä hetkellä saattoivat minut palaamaan hänen luoksensa. Mikä äkillinen ja täydellinen mullistus koko olemuksessani tapahtui, sen voi itse arvata, ken asettuu minun tilalleni. Lyhyessä tuokiossa näin raukeavan ainiaaksi tyhjiin koko sen onnellisen tulevaisuuden, jonka olin itselleni kuvaillut. Kaikki niin suurella rakkaudella hellimäni mielikuvat häipyivät olemattomiin, ja minä, joka en lapsuudestani saakka ollut voinut ajatella elämäni muuten kuin yhteiselämänä hänen kanssaan, näin nyt ensi kerran olevani yksin. Se hetki oli kauhistava, ja synkäksi muodostui koko sitä seuraava aika. Olin vielä nuori, mutta se nautinnon ja toivon suloinen tunne, joka elävöittää nuoruuden, luopui minusta ainiaaksi. Siitä alkaen tunnekykyinen olento minussa oli puoliksi kuollut. En nähnyt edessäni enää muuta kuin mehunsa menettäneen elämän surkeat jäännökset, ja jos vielä joskus jokin onnen kuva hiveli pyyteitäni, niin tuo onni ei enää ollut se, joka oli minulle omansa; tunsin, että vaikka sen saisinkin, en olisi todella onnellinen.

Rouva de Warens kyllä vakuutti Rousseaulle, että tämän asema talossa ei ollut mitenkään muuttunut sen johdosta, mitä oli tapahtunut, että R:lla yhä oli samat oikeudet hänen suhteensa kuin ennenkin, mutta R. ei voinut tottua ajatukseen, että hänen olisi jaettava nuo oikeudet toisen henkilön kanssa. Rakastajan suhteesta rakastajattareen hänen suhteensa rouvaan muuttui jälleen pojan suhteeksi äitiin. Hän tahtoi tehdä kaikkensa edistääkseen rouvan onnea ja taloudellista menestystä. Sen vuoksi hän pyysytteli hyvissä väleissä uuden tulokkaan kanssa, torjui sydämestään kaiken vihan ja kateuden häntä kohtaan, koetti kasvattaa, sivistää, hienostaa häntä ja pakottaa itseään pitämään hänestä. Turha vaiva! Herra Wintzenried piti itseään liian tärkeänä henkilönä talossa välittääkseen kenenkään neuvoista. Mielipahakseen R. huomasi sen. Mutta suurempaa surua kuin mikään muu hänelle tuotti huomio, että rouvan tunteet häntä kohtaan alkoivat kylmetä.

Vähitellen aloin tuntea itseni eristetyksi ja yksinäiseksi samassa talossa, jossa ennen olin ollut sieluna ja jossa minulla oli niin sanoakseni kaksi elämää. Totuin vähitellen eristäytymään kaikesta, mitä siellä tapahtui, jopa kaikista, jotka siellä asuivat, ja välttääkseni alituisia tuskallisia kokemuksia sulkeuduin huoneeseeni kirjojeni seuraan tai menin metsään huokailemaan ja itkemään rauhassa. Moinen elämä kävi minulle piankin kerrassaan sietämättömäksi. Tunsin, että minulle niin rakkaan naisen persoonallinen läsnäolo pahensi tuskiani, kun hänen sydämensä kuitenkin oli minusta vieraantunut, ja ajattelin, että hänestä crossa oleminen ei tuntuisi minusta niin julmalta, jos en enää näkisi enkä tapaisi häntä. Aloin sen vuoksi tuumia poistumista hänen talostaan ja ilmoitin hänelle aikeeni; hän ei lainkaan vastustanut, vaan päinvastoin kannatti sitä.

Erään rouva de Warensin tuttavän suosituksesta Rousseau sitten pääsi kotiopettajaksi erään herra de Mablyn taloon Lyoniin. Siinä toimessa hän ei

kuitenkaan onnistunut. Hän oli opettajaksi liian malttamaton ja kiivas. Asemaansa hän vielä pahensi siten, että anasti isäntänsä viinikellarista muutaman pullon erästä hyvää viinilajia, johon oli mieltynyt. Onneksi isäntä, vaikka sen huomasi, ei kuitenkaan nostanut asiasta mitään melua. Vuoden kuluttua R. oli peräti kyllästynyt toimeensa ja oloonsa Lyonissa.

Tilani kävi vielä sietämättömämmäksi sen vuoksi, että alinomaa vertailin sitä siihen elämään, josta olin luopunut, muistelin rakasta Les Charmettesiani, puutarhaani, puitani, lähdeäni, hedelmätarhaani ja ennen kaikkea häntä, jota varten olin syntynyt ja joka oli sen kaiken sieluna. Ajatellessani häntä, ilojamme, viatonta elämäämme, sydäntäni kouristi, henkeäni ahdisti niin, ettei minussa ollut miestä mitään tekemään. Satoja kertoja teki hurjasti mieleni lähteä heti paikalla jalkaisin takaisin hänen luokseen; jos vain olisin saanut vielä kerran nähdä hänet, olisin tyytyväisenä kuollut vaikka heti. Lopulta en enää voinut vastustaa noita niin helliä muistoja, jotka houkuttelivat minua hänen luoksensa hinnasta mistä hyvänsä. Sanoin itseseni, etten ollut ollut kyllin kärsivällinen, kyllin palvelusintoinen, kyllin hellä, että saatoin vielä elää onnellisena herttaisessa ystävydessä, jos vain puolestani koettaisin ylläpitää sitä paremmin kuin ennen. Teen maailman parhaita päätöksiä; ja minulla on palava halu panna ne toimeen. Jätän kaikki, luovun kaikesta, lähden, riennän, saavun perille yhtä riemastuneena kuin konsanaan ensi nuoruudessani ja olen jälleen hänen jalkainsa juuressa. Ah! Olisin kuollut siihen ilosta, jos olisin hänen vastaanotossaan, hänen ystävällisyydessään, lyhyesti: hänen sydämessään tavannut neljännen osan siitä, mitä niissä ennen tunsin ja mitä itse yhä vielä toin mukana. Ah! Kuinka julmaa harhakuvittelua ovat kaikki ihmisen toiveet! Hän otti minut yhä vielä vastaan erinomaisen hyväsydämisesti, mikä ei voinut kadota ennen kuin hänen kuoltuaan; mutta tulin etsimään entisyyttä, jota ei enää ollut ja joka ei voinut palata. Tuskin olin ollut puolta tuntia hänen parissaan, kun tunsin, että entinen onneni oli ainiaaksi kuollut.

Rousseau alkoi pian taas suunnitella poistumista entisestä ympäristöstään. Musiikinopinnoissaan hän oli tullut siihen käsitykseen, että nuottien tavallinen merkintätapa ei ollut tarkoituksenmukainen, ja alkanut merkitä nuotit numeroilla ja kehitellyt tätä tapaa yhä täydellisemmäksi. Nyt hän sitä vielä viimeisteli, ja saatuaan sen mielestään täysin tarkoitustaan vastaavaksi hän vuonna 1741 lähti Pariisiin esittämään keksintönsä sikäläisille ammattimiehille toivoen voivansa siten hankkia sekä kultaa että mainetta.

SEITSEMÄS KIRJA

1741–1749

Oltuani vaiti kärsivällisesti kaksi vuotta* tartun päätöksistäni huolimatta jälleen kynään. Lukija, jättäkää toistaiseksi arvostelunne niistä syistä, jotka minut siihen pakottavat; vasta luettuanne kirjani voitte niitä arvostella.

Olette nähnyt nuoruuteni kuluneen rauhallisesti tasaisessa ja kuttakuinkin viehättävässä elämänmenossa vailla suuria sekä vastoin- että myötäkäymisiä. Sellainen keskinkertaisuus johtui suurelta osalta kaikessa tulisuudessaan heikosta luonnostani, joka tosin oli nopsa ryhtymään monenmoisiin yrityksiin, mutta vielä helpommin menetti rohkeutensa, joka kyllä kuuroittain tempautui irti levostaan ja rauhastaan, mutta vaipui siihen takaisin väsähtäneenä ja sisäisen vaistonsa vetämänä, joka piti minut kaukana suurista hyveistä ja vielä kauempana suurista paheista, palautti minut yhä uudestaan siihen toimeentuloon ja levolliseen elämään, jota varten tunsin syntyneeni, eikä tehnyt minulle mahdolliseksi koskaan saada aikaan mitään suurta, ei hyvässä eikä pahassa.

Kuinka toisenlainen onkaan se kuva, joka minun kohta on levitettävä näkyviin! Kohtalo, joka kolmenkymmenen vuoden kuluessa suosi luontaisia taipumuksiani, on tehnyt niille vastarintaa seuraavien kolmenkymmenen vuoden ajan, ja lukija tulee näkemään, kuinka tästä

* R. oli lopettanut kuudennen kirjan 1767 ja aloitti seitsemännen 1769.

alinomaisesta ulkonaisten olosuhteitteni ja luontaisten taipumusteni välisestä ristiriidasta aiheutuu suunnattomia hairahduksia ja kuulumattomia onnettomuuksia. Ja kaikki hyveet, paitsi voima, voivat olla kunniaksi vastoinkäymisissä.

Teokseni edellinen osa on kirjoitettu kokonaan muistista; mahdollisesti minulle siinä on sattunut paljon erehdyksiä. Kun minun on pakko kirjoittaa muistista jälkimmäinenkin osa, sattuu minulle siinä niitä luultavasti vielä enemmän. Suloiset muistot onnellisilta vuosiltani, jotka elin yhtä rauhallisesti kuin viattomasti, ovat jättäneet minuun tuhansia viehättäviä vaikutelmia, joita lakkaamatta mielihyvin palautan mieleeni. Lukija on piankin huomaava, kuinka toisenlaisia ovat muistot lopulta ikääni. Niiden palauttaminen mieleeni on niiden katkeruuden uudelleen tuntemista. Kaukana siitä, että olisin halukas lisäämään näillä surullisilla muistoilla mieleni katkeruutta nykyisen tilani johdosta, torjun ne päinvastoin luotani, mikäli se on minulle mahdollista, ja usein se minulta onnistuukin niin hyvin, etten tarpeen tullen enää voi niitä löytää. Tämä kärsimysten helppo unohtaminen on taivaan minulle suoma lohdutus niissä onnettomuuksissa, jotka kohtalon oli määrä kasata kannettavikseni. Muistini, joka palauttaa mieleeni ainoastaan miellyttävät seikat, on terveellisenä vastapainona säikähtäneelle mielikuvitukselleni, joka ei salli minun tulevaisuudelta odottaa muuta kuin julmia muistoja.

Kaikki paperit, jotka olin kerännyt tukemaan muistiani ja ohjaamaan itseäni tässä yrityksessäni, ovat siirtyneet toisiin käsiin eivätkä enää palaa minun haltuuni.

Minulla on vain yksi varma opas, johon voin luottaa, se on niiden tunteiden sarja, jotka ovat olleet olemukseni kehityksen merkkeinä, ja niiden kautta niiden tapahtumain sarja, jotka ovat olleet syinä niihin tai seurauksia niistä. Unohdan helposti onnettomuuteni, mutta en voi unohtaa vikojani, ja vielä vähemmän unohdan hyviä tunteitani. Niiden muisto on minulle niin kallis, ettei se koskaan voi häipyä mieles-

täni. Voi sattua, että unohdan mainita tapahtumia, että mainitsen ne väärässä järjestyksessä, että erehdyn ajanmäärityksissä, mutta en voi erehtyä siitä, mitä olen tuntenut, enkä siitä, mitä tunteeni ovat saattaneet minut tekemään; ja juuri siitä onkin ennen kaikkea puhe. Tunnustusteni varsinaisena tarkoituksena on tarkkojen tietojen antaminen sisäisestä ihmisestäni kaikissa elämäni tilanteissa. Sieluni historian minä olen luvannut kirjoittaa, ja kirjoittaakseni sen totuudenmukaisesti en tarvitse muita lähdekirjoja; minun tarvitsee vain syventyä itseäni niin kuin tähänkin asti olen tehnyt.

Kaikeksi onneksi on kuitenkin eräs kuuden seitsemän vuoden ajanjakso, jolta minulla on varmoja tiedonantoja eräässä jäljennetyssä kokoelmassa kirjeitä, joiden alkuperäiset kappaleet ovat herra du Peyroun* hallussa. Tuo kokoelma päättyy vuoteen 1760 ja käsittää koko sen ajan, jonka asuin l'Éremitageissa ja jolloin tapahtui suuri riitaantumiseni niin sanottujen ystäväni kanssa, muistettava elämäni kausi, josta saivat alkunsa kaikki muut onnettomuuteni. Mitä tulee myöhempien aikojen alkuperäisiin kirjeisiin, joita minulla saattaa olla tallella ja joita on hyvin harvoja, en aio liittää jäljennöksiä niistä tuohon kokoelmaan, joka muutenkin on siksi kookas, etten voi toivoa saavani sitä piilotetuksi valppaitten vartijoitteni vaanivilta silmiltä, vaan jäljennän ne tähän kirjaan, milloin ne minusta näyttävät sisältävän jonkin valaisevan tiedonannon, minulle joko edullisen tai raskauttavan; en näet pelkää lukijan koskaan unohtavan, että kirjoitan Tunnustuksiani, ja luulevan, että kirjoitan puolustuskirjaani; mutta hänen ei myöskään tule odottaa, että salaan totuuden, milloin se puhuu minun puolestani.

Muuten tällä jälkimmäisellä osalla ei ole mitään muuta yhteistä edellisen kanssa kuin tämä totuudenmukaisuus eikä muuta etevämyyttä sen rinnalla kuin sisällyksen suurempi tärkeys. Paitsi siinä se ei voi vetää edelliselle vertoja missään suhteessa. Edellisen kirjoitin ilo-

* Eräs amerikkalainen, johon R. tutustui ollessaan pakolaisena Sveitsissä.

mielin, kernaasti, kenenkään häiritsemättä Woottonissa tai Trien linnassa; jokainen muisto, joka minun oli palautettava mieleeni, oli uusi nautinto. Niihin palaaminen tuotti minulle yhä uutta huvia, ja saatoin täysin vapaasti muovailla kuvauksiani, kunnes olin niihin tyytyväinen. Nyt heikentynyt muistini ja pääni tekevät minut melkein kykenemättömäksi mihinkään työhön; tätä työtä teen vain pakosta ja sydäntä ahdistavaa surua tuntien. Se ei tarjoa minulle muuta kuin onnettomuuksia, kavaluuksia, uskottomuuksia, surettavia ja sydäntäsärkeviä muistoja. Tahtoisin äärettömän mielelläni voida aikojen yöhön haudata sen, mitä minulla on sanottavaa; ja paitsi että minun on pakko puhua vastoin tahtoani, minun täytyy vielä lisäksi piilotella, viekastella, koettaa johtaa harhaan, alentua tekemään sellaista, mikä on kaikkein vähimmin synnynnäisen luontoni mukaista. Kattokin pääni päällä näkee, seinätkin ympärilläni kuulevat; pahanilkisten ja valppaitten vartijain ja vakoilijain ympäröimänä, levottomana ja hajamielisenä panen kiireesti paperille muutamia katkonaisia sanoja, joita tuskin ehdin lukea läpi, vielä vähemmin parannella. Tiedän että huolimatta niistä suunnattomista sulkuaidoista, joita lakkaamatta ahdetaan kokoon ympärilleni, yhä vain pelätään totuuden pääsevän pujahtamaan ulos jostakin raosta. Miten menetellä saadakseni sen tunkeutumaan läpi? Yritän sitä, mutta minulla ei ole paljon menestyksen toivoa. On helppo arvata, voiko moisissa oloissa saada aikaan miellyttäviä kuvia ja antaa niille viehättävän värityksen. Huomautan siis niille, jotka aikovat alkaa lukea seuraavaa esitystä, että heitä, jos lukuaan jatkavat, ei voi estää ikävystymästä mikään muu kuin halu oppia täydellisesti tuntemaan eräs ihminen sekä vilpitön oikeuden- ja totuudenrakkaus.

Matkallaan Pariisiin R. pysähtyi joksikin aikaa Lyoniin tavataksaan sikäläisiä tuttaviaan ja hankkiakseen itselleen suosituskirjeitä Pariisissa oleville henkilöille, joihin tutustuminen saattoi olla hänelle hyödyksi. Syksyllä 1741 hän sitten saapui Pariisiin taskussaan jonkin verran rahaa, esitys nuotin-

merkintäkeksinnöstään ja kirjoittamansa *Narcisse*-niminen huvi-näytelmä. Täynnä hyviä toiveita hän kiiruhti käyttämään hyväkseen suosituskirjeitään. "Pariisiin saapunut miellyttävännäköinen nuori mies, joka tuntuu olevan lahjakas, voi aina olla varma hyvästä vastaanotosta", hän kirjoittaa ja lisää paljon sanovasti: "Minä olin siitä varma." Hänen ujoutensa ja kömpelyytensä varsinkin naisten parissa ei kuitenkaan juuri ollut hänelle mikään suositus. Kun esim. eräässä talossa, jossa hän joskus oli päivällisvieraina, talon hieno rouva ojensi hänelle lautasellisen jotakin ruokalajia, pisti hän siitä vaatimattomasti vain pikku palasen haarukkaansa. Rouva antoi silloin lautasen lakeijalle ja kääntyi pois päin, jotta R. ei näkisi hänen nauravan. Ja naiset, naiset! R. huomasi pian, että he olivat peräti tärkeitä tekijöitä Pariisin rikkaissa ja hienoissa ylhäisöpiireissä.

Tärkeimmät niistä henkilöistä, joihin hän aluksi tutustui, olivat filosofi Diderot, jesuiitta pater Castel ja tiedeakatemian jäsen de Réaumur. Tämän välityksellä R. pääsi esittämään keksintönsä tiedeakatemialle.

Määräpäivänä herra de Réaumur saattoi minut istuntosaliin ja esitteli minut, ja samana päivänä, 22. elokuuta 1742, sain kunnian lukea Akatemialle sitä tarkoitusta varten laatimani lausunnon. Suoriuudin kuta-kuinkin lukemisesta ja vastauksistani sitä seuranneessa keskustelussa. Lausuntoni teki onnistuneen vaikutuksen, ja sain sen johdosta kuulla kohteliaisuuksia, jotka minua yhtä suuresti hämmästyttivät kuin mairittelivat, minä kun tuskin olin voinut kuvitella, että minkään akatemian edessä kukaan, joka ei ollut sen jäsen, voisi päästä tervejärkisen ihmisen kirjoihin. Asiaani tutkimaan asetetun valiokunnan muodostivat herrat de Mairan, Hellot ja de Fouchy, kaikki kolme varmastikin ansiokkaita miehiä, joista kuitenkaan yksikään ei tuntenut musiikkia ainakaan niin hyvin, että olisi kyennyt arvostelemaan ehdotustani.

Neuvotteluissani näiden herrojen kanssa tulin yhtä varmasti kuin hämmästyen vakuuttuneeksi siitä, että jos tiedemiehillä joskus on vähemmän ennakkoluuloja kuin muilla ihmisillä, he sen sijaan pitävät

vielä lujemmin kiinni niistä, jotka heillä on. Niin heikkoja, niin väärää kuin useimmat heidän vastaväitteistään olivatkin, ja vaikka vastasin niihin, arasti kylläkin ja huonosti valituin sanoin, mutta vastaansanomaton järkiperustein, en kertaakaan voinut saada heitä ymmärtämään itseäni enkä tyydytetyksi. Ällistyin aina sitä helppoutta, jolla he muuttaman helisevän fraasin avulla kumosivat väitteeni ymmärtämättä minua.

Akatemian vähää myöhemmin R:n keksinnöstä antama lausunto sisälsi paljon kohteliaisuuksia, mutta oli hylkäävä. Tyytymättömänä tähän tulokseen R. koetti puolustaa järjestelmäänsä kirjoittamallaan T u t k i e l m a l l a u u d e n a i k a i s e s t a m u s i i k i s t a, mutta se ei parantanut hänen asiaansa. Vastoinkäyminen ei kuitenkaan saanut mitenkään masenetuksi hänen mieltään. Päinvastoin hän täysin levollisena ja hyvään onneensa luottaen antautui toimettomana kuluttamaan vielä jäljellä olevia muutamia kolikoitaan istuskellen illoin kahviloissa tai oopperassa ja käyskennellen aamupäivisin Luxembourg-puistossa taskussaan Vergiliuksen paimenrunot, joita hän siellä opetteli ulkoa.

Rauhallisuus, nautinto, rohkeus, jolla antauduin viettämään tätä velttoa ja yksinäistä elämää, jota minulla ei ollut varaa jatkaa kolmeakaan kuukautta, on yksi elämäni omituisuuksia ja luonnonlaatuni eriskummalsuuksia. Juuri se, että mitä kipeimmin tarvitsin ihmisten huomiota, riisti minulta rohkeuden näyttäytyä ihmisille, ja välttämättömyys lähteä vierailuille teki ne minulle siksi sietämättömiksi, että lakkasin käymästä Akatemian jäsentenkin ja muiden oppineiden luona, joiden seuraan jo olin päässyt pujahtamaan. Marivaux, abbé de Mably ja Fontenelle olivat melkein ainoat joita vielä joskus kävin tapaamassa. Näytinpä Marivaux'lle *Narcisse* -huvinäytelmänikin. Se miellytti häntä, ja hän oli niin ystävällinen, että otti sitä korjaillakseen. Diderot oli heitä nuorempi ja suunnilleen minun ikäiseni. Hän rakasti musiikkia; hän tunsu sen teoriaa; keskustelimme siitä, hän puhui minulle myöskin kir-

jallisista suunnitelmistaan. Siten syntyi välillemme piankin läheisempiä suhteita, joita jatkui viisitoista vuotta ja jotka luultavasti jatkuisivat vieläkin, jos en olisi pahaksi onneksi joutunut samaan ammattiin kuin hän, mikä kylläkin oli hänen oma syynsä.

*"Pariisissa voi saada jotakin aikaan vain naisten avulla", sanoi R:lle ker-
ran pater Castel, ja tämän suositusten nojalla R. vihdoin sai pääsyn muu-
tamiin ylhäisiin ja rikkaisiin pariisilaisperheisiin ja tutustui niiden hie-
noihin emäntiin, joista varsinkin on mainittava markiisitar de Broglie ja
rouva Dupin.*

*Oopperassa kuulemastaan musiikista R. innostui itsekkin sepittämään
tekstin ja säveltämään musiikkia oopperaan, jolle hän antoi nimeksi L e s
M u s e s g a l a n t e s (keimailevat runottaret). Työ jäi kuitenkin kesken.
Eräs rouva de Broglie'n tuttava, kreivi de Montaigu, oli näet nimitetty
Ranskan lähettilääksi Venetsiaan ja tarvitsi lähetystönsihteerä. Rouva de
Broglie ehdotti R:ta. Tämä, jolle ansiotyö tuli hyvään tarpeeseen, suostui
toimeen ja lähti matkalle Venetsiaan.*

Lyonissa olisin kernaasti valinnut Mont Cenis'n yli vievän tien saadakseni ohi kulkiessani tavata mammaraukkani, mutta matkustin Rhônea alas ja astuin laivaan Toulonissa sekä sodan vuoksi ja säästäväisyysyistä että saadakseni passin herra de Mirepoix'ltä, joka silloin oli päällikkönä Provencessa ja jonka puoleen minua oli neuvottu kääntymään. Herra de Montaigu, joka ei voinut tulla toimeen ilman minua, kirjoitti minulle kirjeen toisensa jälkeen jouduttaakseen matkaani. Mutta eräs este tuli väliin ja hidastutti sitä.

Siihen aikaan Messinassa raivosi ruttotauti. Englannin laivasto oli ollut siellä ankkurissa ja tarkasti aluksen, jolla matkustin. Sen johdosta meidän oli pakko saavuttuamme pitkän ja vaivalloisen merimatkan jälkeen Genovaan alistua jäämään yhdeksikolmatta päiväksi ruttosulkuun. Matkustajain annettiin vapaasti valita, jäisivätkö siksi ajaksi laivaan vai

siirtyisivätkö sairaalaan, jossa, kuten meille ilmoitettiin, ei ollut muuta kuin paljaat seinät, sitä kun ei vielä ollut ehditty kalustaa. Kaikki valitsivat laivan. Sietämättömän kuumuuden, ahtauden, kävelemisen mahdollisuuden ja syöpäläisten vuoksi pidin sairaalaa parempana, kävi miten kävi. Minut vietiin suureen kaksikerroksiseen täysin tyhjään rakennukseen, jossa en nähnyt ikkunanruutuja, en pöytää, en vuodetta, en tuolia, en jakkaraakaan istuimekseni enkä olkikupoakaan yösjaksemi. Minulle tuotiin päällystakkini, reppuni, molemmat matka-arkkuni; raskaat ulko-ovet suljettiin paksuilla lukoilla, ja minä jäin sinne, ja sain vapaasti kävellä mielin määrin huoneesta huoneeseen ja kerroksesta kerrokseen, joissa kaikissa vallitsi sama yksinäisyys ja tyhjyys.

Tästä kaikesta huolimatta en katunut, että olin valinnut sairaalan mieluummin kuin laivan, ja kuin uusi Robinson ikään ryhdyin järjestäytymään viimeistä päivääni varten, niin kuin olisin järjestäytynyt koko iäkseeni. Ensi huvikseni sain ruveta pyydystämään täitä, jotka olin saanut laivasta. Kun ahkeraan vaihtamalla liina- ym. vaatteita vihdoin olin saanut itseni puhdistetuksi, aloin kalustaa valitsemaani huonetta. Laitoin itselleni hyvän patjan liiveistäni ja paidoistani, lakanat useista yhteen kurotuista pyyheliinoista, peitteen aamuvitastani, pieluksen käärölle kierretystä päällystakistani. Istuimeksi asetin toisen matka-arkkuni lappeelleen ja pöydäksi toisen syrjälleen. Otin esiin paperia ja kirjoitusvälineet, järjestin kirjahyllyn tapaiseksi tusinan kirjoja, jotka minulla oli mukamani. Lyhyesti: sisustin asuntoni niin mukavaksi, että minun, jos en ota lukuun ikkunanverhojen ja -ruutujen puutetta, oli melkein yhtä hyvä olla tässä täysin tyhjässä sairaalassa kuin pallopelihuoneessani Verdelet-kadun varrella.* Ateriani tuotiin minulle hyvin komeasti: kaksi krenatööriä, pistin kiväärinpiipun päässä, oli niillä turvasaatonna; portaat olivat ruokasalinani, tasannetta käytin pöytänä, alempaa porrasta istuimena, ja kun pöytäni oli katettu, miehet pois-

* R:n asunto Pariisissa.

tuivat soitettuaan pientä kelloa merkiksi, että saatoin istuutua aterialle. Ateriain väliaikoina, milloin en lukenut enkä kirjoittanut enkä laitelut huonekalustoani, menin kävelemään protestanttien hautausmaalle, joka oli pihanani, tai nousin erääseen torniin, joka oli satamaan päin ja josta saatoin nähdä laivojen tulevan ja lähtevän. Siten vietin neljätoista päivää ja olisin viettänyt kaikki yksikolmatta hetkeksikään ikävystymättä, jollei Ranskan lähettiläs herra de Joinville, jolle lähetin etikalla ja savustamalla desinfioidun puoliksi palaneen kirjeen, olisi saanut aikaani tingityksi kahdeksaa päivää lyhemmäksi; siirryin viettämään ne hänen talossaan, enkä tahdo kieltää, että minulla hänen asunnossaan oli parempi tyyssija kuin sairaalassa. Hän osoitti minulle suurta ystävällisyyttä. Hänen sihteerinsä Dupont oli kelpo poika, joka vei minut sekä Genovassa että maaseudulla useihin perheisiin, joissa pidettiin aika hauskaa; meistä tuli hyvät tuttavat, ja olimme hyvin kauan kirjeenvaihdossa keskenämme. Matkani edelleen Lombardian halki sujui miellyttävästi. Näin Milanon, Veronan, Brescian, Padovan ja saavuin vihdoin Venetsiaan herra lähettilään malttamattomasti odottamana.

Lähetystössä näin olevan joukoittain kirjeitä sekä hovista että muilta lähettiläiltä; niitä, jotka oli kirjoitettu salamerkeillä, hän ei ollut osannut lukea, vaikka hänellä oli kaikki sitä varten tarvittavat salamerkkien avaimet. Kun en ikinä ollut työskennellyt missään virastossa enkä eläessäni nähnyt minkään ministerin salakirjoitusta, pelkäsin aluksi joutuvani pulaan; mutta pian huomasin, että tehtävä oli mitä yksinkertaisin, ja vajaassa viikossa olin ottanut selvän koko kirjepinkasta, joka muuten totisesti ei maksanut sitä vaivaa; sillä paitsi että Venetsianlähetystössä aina on jotenkin vähän työtä, hänenlaisensa miehen ajettavaksi ei suinkaan olisi haluttu uskoa pienintäkään valtiollista asiaa. Hän oli minun tulooni saakka ollut pahassa pulassa, kun ei osannut sanella eikä kirjoittaa luettavaa käsialaa. Hänellä oli minusta suuri hyöty; hän oivalsi sen ja kohteli minua hyvin. Siihen hänellä oli toinenkin syy. Hänen edeltäjänsä herra de Froulayn jälkeen, joka oli tullut mielisai-

raaksi, Ranskan konsuli herra Le Blond oli hoitanut lähetystön asioita, ja herra de Montaigu saavuttua hän hoiti niitä edelleen, kunnes olisi perehdyttänyt tämän niihin. Kateellisena siitä, että toinen hoiti hänen virkaansa, herra de Montaigu, vaikka itse oli siihen kykenemätön, alkoi kantaa kaunaa konsulille; ja heti minun saavuttuani hän lopetti häneltä lähetystönsihteerin tehtävät ja antoi ne minulle. Niistä ei voinut erottaa arvonimeä, ja hän käskikin minun ottaa sen. Koko sinä aikana, jonka olin hänen luonaan, hän ei koskaan lähettänyt ketään muuta kuin minut siinä asemassa senaattiin eikä edustajakseen neuvotteluihin, ja oikeastaan olikin varsin luonnollista, että hän mieluummin piti lähetystönsihteerinä itse valitsemaansa miestä kuin konsulia tai hovin nimittämää toimistovirkailijaa.

Se teki asemani varsin miellyttäväksi ja esti hänen aatelismiehensä, jotka samoin kuin hänen paashinsa ja suurin osa hänen palvelusväestään olivat italialaisia, riistämästä minulta etusijaa talon henkilökunnan keskuudessa. Käytin hyvin menestyksellisesti siihen liittyvää arvovaltaa pitääkseni voimassa hänen *droit de liste* -nimistä oikeuttaan, se on: hänen asuntonsa turvapaikkaoikeutta niitä loukkaamisyriä vastaan, joita monesti tehtiin ja joita hänen venetsialaiset upseerinsa eivät huolineet vastustaa. Mutta toiselta puolen en koskaan sallinut rosvojen saada sieltä pakopaikkaansa, vaikka siitä olisi voinut olla minulle etuja, joista osa kyllä olisi kelvannut Hänen Ylhäisyydellensä.

Hän julkeni vaatia itselleen osaa niistäkin sihteeritoimistolle tulevista maksuista, joita sanottiin kansliamaksuiksi. Oli sota-aika; luonnollisesti silloin oli paljon passeja toimitettavana. Jokaisesta passista suoritettiin yksi sekiini* sihteerille, joka sen laati ja vahvisti nimikirjoituksellaan. Kaikki edeltäjäni olivat ottaneet tämän sekiinin maksukseen yhtä hyvin ranskalaisilta kuin ulkomaalaisilta. Se tapa ei tuntunut minusta oikeudenmukaiselta, ja vaikken ollut ranskalainen, lakkasin

* Italian sekiini oli Ranskan rahassa 11 tai 12 frangia.

sitä noudattamasta ranskalaisten suhteen; mutta kaikilta muilta vaadin maksuni niin ankarasti, että kun markiisi Scotti, Espanjan kuningattaren suosikin veli, oli lähettänyt pyytämään minulta passia lähettämättä minulle sekiiniä, käskin vaatimaan sitä häneltä; sitä julkeutta kostonhimoisen italialainen ei unohtanut. Heti kun toimeenpanemani passimaksujen uusi järjestely tuli tunnetuksi, ei passeja pyytämään enää tullut muita kuin joukoittain muka ranskalaisia, jotka inhottavasti ranskaa mongertaen sanoivat olevansa kuka Provencesta, kuka Picardiasta, kuka Bourgognesta. Kun minulla on kutakuinkin tarkka korva, en hevin antanut petkuttaa itseäni, ja epäilen, tokko yksikään italialainen on saanut puhalletuksi minulta sekiiniäni ja yksikään ranskalainen sitä maksanut. Tein sen tyhmyyden, että kerroin herra Montaigulle, joka ei tiennyt mistään mitään, mitä olin tehnyt. Kuullessaan puhuttavan sekiineistä hän heristi korviaan, ja ilmoittamatta minulle mielipidettään ranskalaisten maksettavien sekiinien lakkauttamisesta hän vaati, että tekisin hänelle tilin muista, ja lupasi minulle toisia arvoltaan vastaavia etuja. Pikemmin närkästyneenä moisesta halpamaisuudesta kuin omaa etuani havitellen kieltäydyin kopeasti suostumasta hänen ehdotukseensa. Hän tiukkasi; minä tulistuin. ”Ei, hyvä herra”, sanoin hänelle hyvin kiivaasti, ”pitäköön Teidän Ylhäisyytenne sen, mikä hänelle kuuluu, ja jättäköön minulle sen, mikä minulle on tuleva; en ikinä luovuta hänelle siitä soutakaan.” Huomattuaan, että se keino ei tepsinyt, hän ryhtyi käyttämään toista eikä hävennyt sanoa minulle, että koska sain hänen kansliansa tulot, oli oikeus ja kohtuus, että myöskin maksoin sen menot. En huolinut ruveta riitelemään siitä, ja sen erän perästä maksoin omalla rahallani musteen, paperin, sinettivahan, kynttilän, nonparellinauhan, jopa sinetin korjauksenkin, eikä hän koskaan suorittanut minulle takaisin penniäkään noista maksuista. Tästä huolimatta annoin pienen osan passien tuottamista tuloista abbé de Binisille,* joka

* Hän oli lähetystössä kirjurina.

oli kelpo poika eikä koskaan olisi vaatinut itselleen mitään sellaista. Jos hän oli hyväntahtoinen minua kohtaan, olin minä yhtä hieno häntä kohtaan, ja me olimme aina hyvässä sovussa keskenämme.

Työstäni saamani kokemuksen nojalla huomasin sen vähemmän pulmalliseksi kuin olin pelännyt minunlaiselleni miehelle, jolta puuttui kokemusta ja jolla esimiehenään oli yhtä kokematon lähettiläs, joka päälle päätteeksi tietämättömyydellään ja itsepäisyydellään ikään kuin oikein huvikseen teki haittaa kaikille hyvälle yrityksille, joihin terve järki ja vähäinen tietopuolinen sivistykseni saattoivat minut ryhtymään häntä ja kuningasta palvellekseni. Järkevin hänen teoistaan oli se, että hän liittyi yhteen Espanjan lähettilään, markiisi de Marin kanssa, joka oli taitava ja ovela mies ja olisi voinut pitää häntä narrinaan, jos olisi tahtonut, mutta katsoen molempien valtakuntien etujen yhteisyyteen antoi hänelle tavallisesti varsin hyviä neuvoja, jotka toinen kuitenkin turmeli sotkemalla niiden toimeenpanoon aina jotakin omaa viisautta. Ainoana yhteisenä tehtävänä heillä oli venetsialaisten velvoittaminen pysymään puolueettomina. Nämä kyllä vakuuttelivat tarkoin noudattavansa puolueettomuutta, mutta toimittivat samalla julkisesti Itävallan joukoille ampumavaroja, jopa sotamiehiäkin väittäen näiden muka olevan karkureita. Herra de Montaigu, joka luullakseni halusi päästä tasavallan suosioon, muisti vuorostaan panna minut varoituksestani huolimatta kaikissa kirjeissensä vakuuttamaan, että se ei koskaan rikkoisi puolueettomuutta. Itsepäisyydessään ja typeryydessään tuo miesparka kirjoitutti ja teetti minulla tuon tuostakin mielettömyyksiä, joissa minun tietenkin oli pakko olla toimitusmiehenä, koska hän niin tahtoi, mutta jotka joskus tekivät ammattini minulle sietämättömäksi, jopa melkein mahdottomaksi harjoittaa. Niinpä hän esimerkiksi vaati, että suurin osa hänen kirjeistään sekä kuninkaalle että ministerille piti ehdottomasti kirjoittaa salamerkeillä, vaikka kummatkaan eivät sisältäneet kerrassaan mitään, mikä olisi vaatinut moista varovaisuutta. Huomautin hänelle, että perjantaista, jolloin kirjeet hovista saapuivat, lau-

antaihin, jolloin meidän kirjeemme lähtivät, ei riittänyt aikaa käyttää niin paljon salakirjoitusta, kun minun sitä paitsi oli toimitettava paljon muita kirjeitä samaan posttiin. Hän keksi siihen mainion keinon, nimittäin sen, että piti jo torstaina laatia vastaukset kirjeisiin, joiden odotettiin saapuvan seuraavana päivänä. Huolimatta kaikesta, mitä koetin hänelle sanoa tuon tuuman toimeenpanemisen mahdottomuudesta, sen järjettömyydestä, se tuntui hänestä niin oivallisesti keksityltä, ettei auttanut muu kuin taipua siihen; ja koko sen ajan kuluessa, jonka olin hänen työssään, merkitsin aina muistiin ne muutamat sanat, jotka hän häthätää sanoi minulle viikon aikana, ynnä muutamia kuluneita uutisia, jotka kävin haalimassa kokoon sieltä täältä, ja näillä ainutlaatuisilla aineksilla varustettuna vein sitten aivan säännöllisesti joka torstaiamu hänelle lauantaina lähetettävien kirjeiden konseptit, joihin sitten kiireesti tein vain muutamia lisäyksiä tai korjauksia perjantaina saapuvien kirjeiden johdosta, joihin meidän kirjeemme olivat vastauksina. Hänellä oli toinenkin hyvin lystikäs piintynyt tapa, joka teki hänen kirjeenvaihtonsa melkein uskomattoman naurettavaksi, nimittäin palauttaa jokainen uutinen sinne, mistä se oli tullut, sen sijaan että olisi lähettänyt sen kiertämään edelleen. Niinpä hän ilmoitti herra Amelot'lle hoviutiset, herra Maurepas'lle Pariisin, herra d'Havrincourtille Ruotsin, herra de La Chetardielle Pietarin uutiset, ja joskus kullekin ne, jotka oli saanut juuri samalta henkilöltä, jolloin minä vain laadin ne vähän toisenlaiseen sanamuotoon. Kun hän kaikista kirjeistä, jotka vein hänen allekirjoitettavikseen, luki läpi vain hoviin menevät ja allekirjoitti muille lähettäville aiottu lukematta niitä, saatoin vähän vapaammin seipitellä nämä viimeksi mainitut oman pääni mukaan ja panin uutiset niissä ainakin kulkemaan ristiin. Mutta minun oli mahdotonta pukea järkevään muotoon tärkeimpiä kirjeitä; kiitin onneani, kun hänen päähänsä ei pälkähtänyt akkiarvaamatta lisätä niihin höysteeksi muutamia omia keksimiään rivejä, jotka pakottaisivat minut menemään takaisin ja kirjoittamaan uudestaan koko kirjeen ja koristamaan

sen tällä uudella nerontuotteella, jolle täytyi osoittaa se kunnia, että se kirjoitettiin salamerkeillä, sillä muuten hän ei olisi allekirjoittanut kirjettä. Monen monta kertaa teki mieleni hänen oman kunniansa hyväksi kirjoittaa salamerkeillä jotakin muuta kuin mitä hän oli sanonut, mutta kun oivalsin, ettei minulla voinut olla mitään oikeutta sellaiseen epäluotettavuuteen, annoin hänen ladella houreitaan omalla vastuullaan ja tyydyin puhumaan hänelle avomielisesti ja täyttämään omasta puolestani velvollisuuteni hänen palveluksessaan.

Sen teinkin aina vilpittömästi, virkaintoisesti ja rohkeasti ja olisin ansainnut häneltä toisenlaisen palkan kuin minkä häneltä lopuksi sain. Oli jo aika, että minusta tuli se, miksi taivas, joka oli antanut minulle edulliset luontaiset lahjat, miksi kasvatus, jonka olin saanut naisten parhaalta, ja se, jonka itse olin itselleni antanut, oli minut aikonut; ja se minusta tuli. Minut oli jätetty omiin hoiteisiini, vailla ystäviä, vailla neuvonantajaa, vailla kokemusta, vieraaseen maahan, palvelemaan vierasta kansaa, ympärilläni joukko veijareita, jotka omaksi edukseen ja raivatakseni tieltään sen loukkauskiven, jona hyvä esimerkki heille oli, yllyttivät minua menettelemään samoin kuin he; mutta kaukana siitä, että olisin sen tehnyt, palvelin kunnollisesti Ranskaa, jolle en ollut missään kiitollisuudenvelassa, ja vielä paremmin, niin kuin oikeus ja kohtuus oli, lähettilästä kaikessa, mikä minulle kuului. Nuhteettomana melko huomattavassa virka-asemassa ansaitsin ja saavutinkin tasavallan ja kaikkien lähettilästen kunnioituksen, joiden kanssa olimme kirjeenvaihdossa, sekä kaikkien Venetsiassa asuvien ranskalaisten rakkauden; poikkeuksena ei ollut konsulikaan, jonka mielipahoin syrjäytin tehtävistä, joiden tiesin hänelle kuuluvan ja joista minulle oli enemmän vaivaa kuin iloa.

Lähettiläs de Montaigu oli huolimaton virassaan eikä välittänyt Venetsiassa olevista ranskalaisista eikä heidän asioistaan. R. kertoo eräitä tapauksia, joissa hän sai omin päin valvoa lähetystön puoleen kääntyneiden

henkilöiden etuja ja auttaa heitä vaikeuksissa, joihin he olivat joutuneet viranomaisten ym. kanssa. Kaikki olivatkin yhtä mieltä hänen toimekkuudestaan ja ansiokkuudestaan. Lähettiläs lausui julki tyytyväisyytensä hänen työhönsä ja muut lähettiläät ja ministerit, joiden kanssa Venetsiassa oleva lähetystö oli kirjeenvaihdossa, antoivat kreivi de Montaigulle hänen sihteerinsä ansioista kiitteleviä arvosteluja, joiden olisi pitänyt olla kreiville mairittelevia, mutta jotka hänen kehossa päässään tekivät aivan päinvastaisen vaikutuksen.

Sellaisen arvostelun hän sai vastaanottaa varsinkin eräässä tärkeässä tilaisuudessa, ja sitä hän ei koskaan antanut R:lle anteeksi. Siitä asiasta R. tekee lähemmin selkoa.

Hän oli niin kykenemätön rajoittamaan vapauttaan, ettei lauantaisinakaan, jolloin melkein kaikki postit lähtivät, malttanut olla lähtemättä ulos ennen työn päättymistä, ja hän lakkaamatta hoputti minua toimittamaan valmiiksi kuninkaalle ja ministereille menevät kirjeet, allekirjoitti ne kiireesti ja juoksi sitten ties minne jättäen suurimman osan muista kirjeistä allekirjoittamatta, joten minun oli pakko, milloin ne sisälsivät vain uutisia, laatia ne virallisen tiedotuksen muotoon, mutta milloin olivat kysymyksessä kuninkaan palvelusta koskevat asiat, täytyi tietenkin jonkun allekirjoittaa ne, ja silloin minä allekirjoitin. Niin menettelin sitten myöskin erään tärkeän tiedonannon suhteen, jonka olimme saaneet kuninkaan asiainhoitajalta Wienistä, herra Vincentiltä. Se oli siihen aikaan, kun ruhtinas de Lobkowitz marssi Napolia vastaan ja kreivi de Gages suoritti tuon muistettavan peräytymisretken, joka oli koko vuosisadan oivallisin sotaliike ja josta Euroopassa on puhuttu liian vähän. Tiedonannossa ilmoitettiin, että muuan mies, jonka tuntomerkki herra Vincent lähetti meille ja jonka oli määrä salaa mennä Abruzziin nostattaakseen siellä kansan kapinaan itävaltalaisen lähestyessä, oli lähdössä Wienistä ja aikoi kulkea Venetsian kautta. Kun herra kreivi de Montaigu, joka oli välinpitämätön kaikesta, ei ollut

saapuvilla, lähetin tämän tiedonannon herra markiisi de l'Hôpitalille niin sopivaan aikaan, että Bourbonien hallitsijasuku kenties saa kiittää tätä niin pilkattua Jean-Jacques-parkaa siitä, että Napolin kunin-gaskunta säilyi sillä.

Kiittäessään virkaveljeään, niin kuin oikeus ja kohtuus oli, markiisi de l'Hôpital mainitsi hänelle hänen sihteerinsä ja sen palveluksen, jonka tämä oli tehnyt yhteiselle asialle. Kreivi de Montaigu, jolla oli laiminlyöntinsä tässä asiassa omallatunnonaan, luuli huomaavansa tuossa kohteliaisuudessa itseänsä koskevan moitteen ja puhui pahastuneena minulle siitä. Olin joutunut menettelemään Konstantinopolissa olevan lähettiläämme kreivi de Castellanen suhteen samoin kuin markiisi de l'Hôpitalin suhteen, vaikka vähemmän tärkeässä asiassa. Kun Konstantinopoliin ei mennyt muuta postia kuin kuriirit, jotka senaatti silloin tällöin lähetti ministerilleen, annettiin Ranskan lähettiläälle tieto näiden kuriirien lähdöstä, jotta hän voisi sitä tietä kirjoittaa virkaveljelleen, jos katsoi sen sopivaksi. Tuo tieto tuli tavallisesti päivää tai paria ennen lähtöä, mutta herra de Montaigusta välitettiin niin vähän, että katsottiin riittäväksi lähettää hänelle muodon vuoksi tieto tuntia tai paria ennen kuriirien lähtöä, joten usean kerran jouduin kirjoittamaan kirjeen hänen poissa ollessaan. Vastatessaan niihin herra de Castellane mainitsi minut kohteliain sanoin; samoin teki myöskin herra de Joinville Genovassa. Nämä kiitokset antoivat lähettiläälle yhtä monta ai-
hetta uusiin muistutuksiin minulle.

Myönnän, etten karttanut tilaisuuksia tehdäkseen itseni huomatuksi, mutten myöskään tavoitellut niitä sopimattomasti; ja kun kerran tein hyviä palveluksia, näytti minusta olevan sangen kohtuullista toivoa hyvistä palveluksista tulevaa luonnollista palkkaa, joka on arvonanto niiden taholta, jotka kykenevät niitä arvotelemaan ja palkitsemaan ne. En sano mitään siitä, oliko tarkkuuteni tehtävieni täyttämässä oikeutettu aihe lähettilään valituksiin, mutta sanon kyllä, että se on ainoa aihe, jonka hän esitti siihen päivään asti, jona erosimme.

Hänen talonsa, jota hän ei koskaan ollut saanut järjestetyksi kunnolliselle kannalle, tuli vähitellen täyteen roskaväkeä; ranskalaisia siellä kohdeltiin huonosti, italialaiset siellä anastivat valta-aseman, ja heidänkin joukostaan kaikki kunnan palvelijat, jotka jo kauan olivat olleet kiinnitettyinä lähetystöön, ajettiin epähienosti pois, muiden muassa hänen ensimmäinen aatelismiehensä, joka oli ollut samassa asemassa jo kreivi de Froulayn aikoina ja jonka nimi luullakseni oli kreivi Peati tai jotakin hyvin sen tapaista. Toinen aatelismies, herra de Montaignun valitsema, oli eräs mantualainen rosvo nimeltä Domenico Vitali, jolle lähettiläs uskoi taloutensa hoidon ja joka paljolla imartelulla ja halpamaisella saituudella saavutti hänen luottamuksensa ja pääsi hänen suosikikseen, suureksi vahingoksi harvoille rehellisille ihmisille, joita siellä vielä oli, sihteerille, joka oli heidän etunensänsä. Rehellisen miehen vilpitön katse huolestuttaa aina veijareita. Muuta tämä veijari ei olisi tarvinnut ruvetakseen vihaamaan minua; mutta hänen vihaansa oli toinenkin syy, joka teki sen vielä paljon julmemmaksi. Tämä syy on mainittava, jotta minut voidaan tuomita, jos olin väärässä.

Vakaantuneen tavan mukaan lähettiläällä oli käytettävänä aitio kaikissa viidessä teatterissa. Päivällispöydässä hän joka päivä mainitsi sen teatterin, johon aikoi sinä päivänä mennä; hänen jälkeensä minä valitsin jonkin teatterin, ja aatelismiehet saivat käytettäväkseen muut aitiot. Lähtiessäni otin mukaani valitsemani aition avaimen. Eräänä päivänä, kun Vitali ei ollut saapuvilla, käskin lakeijan, joka palveli minua päivällispöydässä, tuoda minulle avaimen erääseen taloon, jonka mainitsin hänelle. Mutta Vitali ei lähettänyt minulle avainta, vaan ilmoitti määränneensä sen toisin käytettäväksi. Tämä loukkaus oli minulle sitä tuntuvampi, kun lakeija oli toimittanut minulle asiansa koko talonväen kuullen. Illalla Vitali aikoi sanoa minulle joitakin anteeksipyyttäviä sanoja, mutta minä en ottanut niitä kuunnellakseni. ”Huomenna, hyvä herra”, sanoin hänelle, ”te tulette sillä ja sillä kellonlyömällä esittämään minulle anteeksipyyntönne siinä talossa, jossa loukkauksenne minut

kohtasi, ja niiden henkilöiden läsnä ollessa, jotka olivat sen kuulijoina, taikka vakuutan teille, että muuten, kävi miten kävi, toinen meistä ylihuomenna lähtee tästä talosta.” Moinen jyrkkä puheensävy tepsi häneen. Hän tuli määrätunnilla määräpaikkaan ja esitti minulle kaikkien kuullen anteeksipyyntönsä orjamaisten nöyristelevästi, kuten hänen arvoiseltaan mieheltä sopi odottaakin; mutta hän ryhtyi kaikessa rauhassa toimenpiteisiinsä, ja samalla kun hän nöyrästi pokkuroi minua, hän teki niin taitavasti työtä italialaiseen tapaan, että sai minut pakotetuksi ottamaan eron toimestani, kun ei voinut saada lähettilästä antamaan minulle sitä.

Vitali osasi yksissä neuvoihin erään toisen roiston kanssa, jonka oli ottanut lähettilään toiseksi aatelismieheksi, kaikin tavoin tehdä elämän lähetystössä R:lle sietämättömäksi. Hän toimi myöskin niin, että R. ei saanut kaupungilla käyttää lähetystön gondoleja eikä pitää lähettilään livreepukua. Lähettiläs puolestaan kohteli R:ta myöskin usein loukkaavasti eikä maksanut hänelle hänen palkkaansa.

Nuo molemmat roistot panivat lopulta herransa, joka ei ennestäänkään ollut kovin terävä-älyinen, päästään kokonaan pilalle ja saattoivat hänet taloudellisesti rappiolle alituisilla keinotteluilla ja typerillä kaupoilla, joissa he uskottelivat hänen voivan petkuttaa toisia, mutta joissa hän itse antoikin petkuttaa itseään. He saivat hänet vuokraamaan erään Brentan varrella olevan palatsin ja maksamaan siitä vuokraa kaksin verroin sen arvon; liikamäärän he jakoivat omistajan kanssa. Sen huoneistojen seinät oli silattu mosaiikilla ja huoneet koristettu pilareilla ja puolipilareilla hyvin kauniista marmorilajeista maan tavalliseen tapaan. Herra de Montaigu peitätti ynseästi kaiken honkapanelilla yksinomaan siitä syystä, että Pariisissa huoneistot ovat siten paneloidut. Samanlaisesta syystä hän, yksin kaikkien Venetsiassa olevien lähettiläiden joukossa, kielsi paasheiltaan miekan ja lakeijoiltaan kävelykepin.

Sellainen oli tuo mies, joka ehkä yhä samasta syystä alkoi kantaa kauan minulle vain siksi, että palvelin häntä uskollisesti.

Kestin kärsivällisesti hänen ylenkatseensa, hänen karkean käyttäytymisensä, hänen huonon kohtelunsa, niin kauan kuin uskoin sen johtuvan vain pahasta tuulesta eikä vihasta; mutta heti kun huomasin tietoisena tarkoituksena olevan riistää minulta kunnia, jonka ansaitsin virkani hyvästä hoidosta, päätin luopua toimestani. Ensimmäisen osoituksen hänen pahasta tahdostaan sain eräillä päivällisillä, jotka hänen piti pitää Modenan herttualle perheineen, joka oli Venetsiassa; hän näet ilmoitti minulle, että noilla päivällisillä en saisi sijaa hänen pöydässään. Vastasin hänelle loukkaantuneena, mutta suuttumatta, että koska minulle oli kunnia syödä joka päivä päivällistä hänen pöydässään, niin oli Hänen Ylhäisyytensä arvon mukaista ja minun velvollisuuteni, jos Modenan herttua vaatisi, että minun pitäisi pysyä siitä poissa hänen tullessaan vieraaksi, olla siihen vaatimukseen suostumatta. ”Mitä!” hän sanoi kiivastuneena, ”vaatiiko minun sihteeri, joka ei edes ole aatelismies, itselleen oikeutta syödä päivällistä itsevaltiaan ruhtinaan seurassa, vaikka aatelmiehenikään eivät siihen pääse?” ”Kyllä, hyvä herra”, vastasin hänelle, ”se virka-asema, jossa minulla on kunnia olla Teidän Ylhäisyyttenne tahdosta, aateloit minut, niin kauan kuin siinä olen niin paljon, että olen ylhäisemmällä arvoasteella kuin Teidän aatelmiehenne tai itseään sellaisiksi sanovat ja että minulla on pääsy sellaisiin paikkoihin, joihin he eivät voi päästä. Tiedätte varsin hyvin, että juhlamenojen säännöt ja ikimuistoinen tapa oikeuttavat minut sinä päivänä, jolloin julkisesti astutte virkaanne, kulkemaan täydessä juhlapuvussa mukana saattuueksanne ja suovat minulle kunnian aterioida seurassanne San-Marco-palatsissa; enkä voi käsittää, miksi henkilö, joka saa ja jonka tulee olla mukana julkisella aterialla Venetsian dogen ja senaatin seurassa, ei saisi olla mukana yksityisellä aterialla Modenan herttuan seurassa.” Vaikka todisteluni oli vastaansanomaton, lähettiläs ei antanut myöten; mutta emme joutuneet enää toista kertaa väittele-

mään, sillä Modenan herttua ei tullutkaan päivällisille hänen luoksensa.

Sen erän perästä hän ei lakannut tekemästä minulle monenmoista harmia ja vääryyttä, vaan koetti riistää minulta virkaani kuuluvat pienet etuoikeudet ja siirtää ne rakkaalle Vitalilleen; ja olen varma siitä, että jos hän olisi uskaltanut lähettää hänet senaattiin minun sijastani, hän olisi tehnyt sen. Hän kirjoitutti tavallisesti abbé de Binis'illä työhuoneessaan yksityiskirjeensä; hän kirjoitutti hänellä myöskin herra de Maurepas'lle kapteeni Olivet'n* asiasta selonteon, jossa hän ei lainkaan maininnut minua, vaikka olin yksin hoitanut sen, vaan riisti minulta senkin kunnian, että olin saanut aikaan siitä pöytäkirjan, jonka jäljennöksen hän liitti kirjeeseensä, ja antoi siitä kunnian Patizelille,** joka ei ollut sanonut ainoatakaan sanaa. Hän halusi nöyryyttää minut ja tehdä suosikilleen mieliksi, mutta ei tahtonut menettää minua. Hän tunsu, ettei hänen enää olisi yhtä helppo löytää seuraajaa minulle kuin herra Follaulle, joka jo oli pitänyt huolen siitä, että ihmiset saivat tietää, millainen mies lähettiläs oli. Hän tarvitsi ehdottomasti sihteerin, joka osasi italian kieltä voidakseen ranskantaa senaatin antamat vastaukset; joka laati kaikki hänen kirjeensä, hoiti kaikki hänen asiansa hänen tarvitsematta puuttua mihinkään; jolla oli se ansio, että hoiti tehtävänsä hyvin, ja samalla siksi paljon orjajamaisuutta, että oli mielin kielin hänen aatelismieslurjustensa kanssa. Hän halusi siis pitää minut palveluksessaan ja nolata minut pysyttämällä minut kaukana maastani ja hänen maastaan, vailla varoja, millä palata sinne; ja se olisi häneltä ehkä onnistunutkin, jos hän olisi menetellyt maltillisesti. Mutta Vitali, jolla oli toisenlaiset aikomukset ja joka tahtoi pakottaa minut tekemään ratkaisevan päätöksen, saavutti tarkoituksensa. Heti kun huomasin, että kaikki vaivannäköni oli turhaa, että lähettiläs piti palveluksiani rikoksina sen sijaan että olisi ollut minulle kiitollinen niistä, että minulla

* Hänen laivansa, joka oli aiheertomasti takavarikoitu, R. oli tarmokkaasti toimimalla saanut vapautetuksi.

** Hän oli lähetystön kanslisti.

hänen palveluksessaan ei ollut enää muuta toivottavana kuin ikävyyksiä itse työssä ja vääryyttä sen ulkopuolella ja että katsoen yleiseen huonoon huutoon, johon hän oli saattanut itsensä, hänen typerät virkatoimensa saattoivat vahingoittaa minua, kun taas hänen oikeat toimensa eivät voineet minua hyödyttää, tein päätökseni ja pyysin häneltä eroani antaen hänelle aikaa hankkia itselleen toisen sihteerin. Hän ei antanut minulle myönteistä eikä kielteistä vastausta, vaan jatkoi yhä entistä menettelyään. Huomattuani, että asiat eivät mitenkään parantuneet ja ettei hän ryhtynyt etsimään minulle seuraajaa, kirjoitin hänen veljelleen ja esittäen seikkaperäisesti syyt päätökseeni pyysin häntä taivuttamaan Hänen Ylhäisyytensä antamaan minulle eron ja lisäsin, että kävipä niin tai näin, minun oli mahdoton jäädä toimeeni. Sain odottaa kauan vastausta. Aloin olla pahassa pulassa, mutta vihdoin lähettiläs sai kirjeen veljeltään. Se lienee ollut tuima, sillä vaikka hän usein suuttui hyvin hurjasti, en ollut koskaan ennen nähnyt häntä niin vimmastuneena. Hän syyti suustaan inhottavia haukkumasanoja yhtenä ryöppynä, ja kun ei enää tiennyt mitä sanoa, hän syytti minua siitä, että muka olin myynyt hänen salamerkkinsä. Hymähdin nauramaan ja kysyin häneltä ivallisella äänellä, luuliko hän koko Venetsiassa olevan yhtään niin tyhmää ihmistä, että maksaisi niistä edes écun. Se vastaus saattoi hänet kuohuvaan raivoon. Hän näytti aikovan kutsua lakeijansa ja, kuten sanoi, heittävä minut ikkunasta ulos. Siihen saakka olin pysynyt hyvin tyyneenä mutta tuon uhkauksen kuultuani minäkin vuorostani jouduin suunniltani suuttumuksesta ja kiukusta. Syöksähdin ovelle ja pantuani sen sisältäpäin salpaan astuin arvokkain askelin takaisin hänen eteensä ja sanoin: ”Ei, herra kreivi, lakeijanne eivät tule sekaantumaan tähän asiaan; tyytykää siihen, että selvitämme sen kahden kesken.” Menettelyni, ulkomuotoni saivat hänet heti rauhoittumaan; hämmästys ja pelästys kuvastuivat hänen olemuksestaan. Huomattuani hänen raivonpuuskansa tyyntyneen hyvästelini hänet muutamin sanoin; odottamatta hänen vastaustaan menin sitten ja avasin oven, astuin ulos ja kävelin

tyynesti odotushuoneeseen hänen lakeijainsa keskitse, jotka nousivat seisomaan niin kuin ainakin ja olisivat luullakseni pikemmin antaneet apunsa minulle häntä kuin hänelle minua vastaan. En noussut huoneeseeni, vaan astuin heti portaita alas ja poistuin suoraa päätä palatsista enkä enää palannut sinne.

Menin suoraan herra Le Blondin luo kertomaan hänelle, mitä oli tapahtunut. Se ei häntä kovinkaan kummastuttanut; hän tunsu miehen. Hän pyysi minua jäämään päivällisille. Näistä päivällisistä tuli loistavat pidot, vaikkei niitä ollut mitenkään ennakolta valmisteltu: kaikki Venetsiassa olevat arvossa pidetyt ranskalaiset olivat niillä mukana; lähettilään pöytään ei tullut ketään. Konsuli kertoi seuralle, miten minun oli käynyt. Kertomus otettiin vastaan yksimielisin huudoin, joka ei ollut mikään suosionhuuto Hänen Ylhäisyydellensä. Hän ei ollut maksanut minulle saatavaani, ei antanut minulle penniäkään, ja kun minulla ei ollut muita varoja kuin muutama kultakolikko taskussani, olin pulassa paluumatkani suhteen. Kaikki avasivat minulle kukkaronsa. Otin parikymmentä sekiniä herra Le Blondilta ja yhtä paljon herra de Saint-Cyrltä, jonka kanssa olin konsulin jälkeen eniten ollut yhteydessä. Kaikkia muita kiitin heidän tarjouksistaan, ja osoittaakseni selvästi yleisölle, että kansakunta ei ollut osallisena lähettilään tekemisissä vääryyksissä, menin asumaan poislähtööni saakka konsulinviraston kanslistin luo. Raivostuneena huomattessaan minua juhlistavan onnettomuudessani ja nähdessään itsensä kaikkien hylkäämäksi, niin lähettiläs kuin olikin, kreivi de Montaigu menetti kokonaan malttinsa ja käyttäytyi kuin mielipuoli. Hän unohti kaiken sopivaisuuden niin kokonaan, että lähetti senaatille kirjelmän, jossa hän vaati minua vangittavaksi. Abbé de Binis'n neuvosta päätin silloin jäädä kaupunkiin vielä pariksi viikoksi enkä lähtenytkään matkalle paria päivää eroni jälkeen, niin kuin olin aikonut. Käyttäytymiseni oli huomattu ja hyväksytty; kaikki kunnioittivat minua. Senaatti ei edes suvainnut vastata lähettilään päättömään kirjelmään, vaan ilmoitti minulle konsulin vä-

lityksellä, että saatoin viipyä Venetsiassa niin kauan kuin mieleni teki välittämättä tuon houkan toimista. Kävin edelleenkin tervehtimässä tuttaviani: menin jäähyväisille Espanjan lähettilään luo, joka otti minut sangen hyvin vastaan, ja Napolin ministerin, kreivi de Finochiettin luo, jota en tavannut kotoa, mutta jolle kirjoitin ja joka vastaukseksi lähetti minulle mitä ystävällisimmän kirjeen. Vihdoin sitten lähdin matkalle jättämättä ahtaista raha-asioista huolimatta muita velkoja kuin äsken mainitsemani lainat ja erälle Morandi-nimiselle kauppiaalle viitisenkymmentä écutä, jotka Carrio otti maksaaksensa ja joita en koskaan ole maksanut hänelle takaisin, vaikka olemme sen jälkeen usein tavanneet toisemme. Molemmat vasta mainitsemani lainat sitä vastoin suoritin takaisin hyvin tunnollisesti, heti kun se oli minulle mahdollista.

Venetsiassa ollessaan R. oppi entistä paremmin tuntemaan italialaista musiikkia; hän kertoo innostunein sanoin, kuinka suuresti hän sitä ihaili sekä oopperassa että muualla. Jo kuullessaan gondolimiesten laulavan venelaulujaan hänestä tuntui, että hän vasta silloin oppi tietämään, miltä laulun pitää kuulua. Venetsian tarjoamissa monissa muissa huvituksissa hän sanoo olleensa varsin vähän mukana. Kaupungin naisten maailmassa hänellä kuitenkin oli pari seikkailua, mutta ne eivät oikein onnistuneet eivätkä tuottaneet hänelle häiriintymätöntä nautintoa. Hän oli nyt kerta kaikkiaan luonnoltaan liian vähän kevytmielinen sellaisiin huvitteluihin. Kaunein ja kuuluin Venetsian ilotytöistä antoikin hänelle seuraavan neuvon: "Jätä sinä, Zanetto, naikkoset sikseen ja tutki matematiikkaa."

R. palasi Pariisiin Genève'n ja Nyonin kautta, missä hän kävi tapaa-massa isäänsä. Pariisiin päästyään hän huomasi, että siellä jo tiedettiin, kuinka kreivi de Montaigu oli häntä kohdellut. Hän teki nyt valituksen kreiviä vastaan ja koetti nostaa julkisuudessa mahdollisimman suurta hälinää asiastaan. Yleinen mielipide kyllä oli hänen puolellaan ja tuomitsi jyrkästi kreivin menettelyn, mutta kaikista ponnisteluistaan huolimatta R:n ei onnistunut saada minkäänlaista oikeutta eikä hyvitystä viranomais-

ten taholta. "Mutta hyvänen aika!" R. ironisesti huudahtaa, "kreivihän oli lähettiläs, ja minä olin vain sihteeri." Ylhäisten piirien pääperiaatteitahan oli "aina uhrata heikompi vahvemman hyväksi". Maksamatta jääneen palkkansa hän kuitenkin lopulta sai kreiviltä. Katkeroituneena hän kirjoittaa:

Oikeutettujen valitusteni tuloksettomuuden vuoksi jäi sieluuni itämään vihan kauna typeriä yhteiskunnallisia laitoksiamme vastaan, joissa todellinen yhteishyvä ja tosi oikeus aina uhrataan ties minkä näennäisen järjestyksen hyväksi, joka itse asiassa hävittää kaiken järjestyksen ja vain antaa esivallan vahvistuksen heikon sortamiselle ja väkevän vääryden-teolle. Oli kaksi seikkaa, jotka vaikuttivat, että tuo itu ei silloin kehittänyt niin kuin se sittemmin on tehnyt: toinen oli se, että tässä asiassa oli kysymys minusta ja että yksityisen etu, joka ei konsanaan ole saanut mitään suurta eikä jaloa aikaan, ei kykene saamaan sydämessäni viiriämään niitä jumalaisen innostuksen liekkejä, jotka vain mitä puhtain oikeuden ja kauneuden rakkaus on omansa siinä syyttämään; toinen oli ystävyysden tenhovoima, joka lauhdutti ja tyynttyi suuttumukseni suloisemman tunteen väkevämmän vaikutuksen avulla.

R. tarkoittaa tässä ystävyyttä, joka oli syntynyt Venetsiassa hänen ja erään Manuel de Altuna -nimisen nuoren espanjalaisen välillä. Tämä oli R:n kuvauksen mukaan harvinaisen lahjakas, hienosti sivistynyt ja jaloluonteinen mies ja "hänen ruumiinsa oli luotu sopivaksi asunnoksi hänen sielulleen". Hän oli jo ennen R:ta tullut Venetsiasta Pariisiin. Siellä he taas tapasivat toisensa. R. asettui hänen luokseen asumaan ja heistä tuli eroamattomat ystävykset. Altunan varhainen kuolema kuitenkin pian katkaisi heidän kauniin ystävyytensä siteet. Mutta silloin oli R:n elämässä jo alkanut toinen tärkeä vaihe, jota hän kuvaa seuraavasti.

Kun olin kokemuksesta huomannut, mitä hankaluuksia riippuvaisesta asemasta on, päätin lujasti vastedes karttaa sellaista. Kun olin nähnyt kunnianhimoisten suunnitelmien, jotka sattuma oli saanut minut laattimaan, menevän nurin heti synnyttyään ja kun minusta oli vastenmielistä antautua uudestaan uralle, jonka olin niin hyvin aloittanut, mutta jolta minut sittenkin oli ajettu pois, päätin olla enää sitomatta itseäni kehenkään ja pysyä riippumattomana käyttäen hyväkseni kykyjäni, joiden määrän nyt vihdoin aloin tuntea ja joista minulla siihen asti oli ollut liian vaatimattomat ajatukset. Ryhdyin jälleen oopperani säveltämistyöhön, jonka olin keskeyttänyt lähteäkseni Venetsiaan, ja voidakseni paremmin rauhassa antautua siihen siirryin Altunan lähedettyä taas asumaan entiseen Saint-Quentin-hotelliini, jossa, se kun oli syrjäisessä kaupunginosassa ja lähellä Luxembourgia, minun oli mukavampi häiritsemättä työskennellä kuin meluisan Saint-Honoré-kadun varrella. Siellä minua odotti ainoa todellinen lohdutus, jonka taivas on minulle nautinnokseni suonut onnettomuudessani ja joka yksin tekee tämän minulle siedettäväksi. Tässä ei ole puhe mistään hetkellisestä tuttavuudesta; minun on jotenkin seikkaperäisesti tehtävä selkoa siitä, miten se syntyi.

Meillä oli uusi emäntä, joka oli Orléansista. Hän otti samalta seudulta liinavaateompelijattarekseen erään noin kahden-, kolmenkoltamatta vanhan tytön, joka samoin kuin emäntäkin aterioi yhdessä kanssamme. Tyttö, nimeltä Thérèse Le Vasseur, oli hyvästä kodista; hänen isänsä oli ollut virkailijana Orléansin rahapajassa, hänen äidillään oli ollut kauppa; heillä oli paljon lapsia. Kun Orléansin rahapaja ei enää toiminut, isä joutui puille paljaille; äiti oli joutunut vararikkoihin, ja kun hänen liikeasiansa eivät menestyneet, hän lopetti kauppansa ja muutti Pariisiin miehensä ja tyttärensä kera, joka työllään elätti heidät kaikki kolme.

Kun ensi kerran näin tuon tytön tulevan ruokapöytään, herätti huomiotani hänen kaino käytöksensä ja vielä enemmän hänen vilkas

ja lempeä katseensa, jonka vertaista en mielestäni koskaan ollut nähnyt. Pöytäseurassa oli, paitsi herra de Bonnefond, useita irlantilaisia ja gascognelaisia abbéita ynnä muuta heidän kaltaistaan väkeä. Emäntämmekin entisyys oli sangen epäilyttävää laatua; joukossa minä olin ainoa, joka osasi puhua ja käyttäytyä säädyllisesti. Tyttöstä alettiin hännäillä; minä rupesin häntä puolustamaan. Heti sateli pistosanoja vasten silmiäni. Jos en omasta luonnostani olisikaan tuntenut minkäänlaista mieltymystä tuohon tyttöparkaan, niin sääli ja vastaansanomishalu olisivat herättäneet sen minussa. Olen aina pitänyt nuhteettomuudesta käytöstavassa ja puheessa, varsinkin toista sukupuolta kohtaan. Rupesin peittelemättä hänen ritariksensa. Näin hänen arvostavan huomaavaisuuttani, ja kiitollisuus, jota hän ei uskaltanut ilmaista sanoin, teki hänen katseensa entistä ilmeikkäämmäksi ja syvemmälle sydämeen käyväksi.

Hän oli hyvin ujo; minä niin ikään. Läheisempi suhde, jonka syntymistä tämä molemminpuolinen luonnonlaatu näytti viivyttävän, syntyi kuitenkin välillemme hyvin pian. Huomatessaan sen emäntä raivostui, ja hänen epähieno käytöksensä joudutti vielä pääsyäni tyttösen suosioon, jolla ei ollut talossa ketään muuta tukena kuin minä ja joka sen vuoksi aina huolestui nähdessään minun lähtevän ulos ja kaivaten odotti suojelijansa palaavan. Sydäntemme sopusointu, luontojemme samanlaatuisuus teki pian tavallisen vaikutuksensa. Hän luuli huomaavansa minut kunnon mieheksi, eikä hän erehtynyt. Minä luulin huomaavani hänet tunteelliseksi, koreilemattomaksi ja keimailemattomaksi tytöksi, enkä erehtynytäkään. Selitin hänelle ennakolta, etten koskaan hylkäisi häntä, mutten myöskään koskaan menisi avioliittoon hänen kanssaan. Rakkaus, kunnioitus, teeskentelemätön vilpittömyys veivät minut voittoon; ja kun hänen sydämensä oli hellä ja oikeamielinen, saavutin menestyksen suuremmitta ponnistuksista.

Jonkin aikaa Thérèse epäili, oliko R. häneen tyytyväinen, mutta pian hänestä kuitenkin tuli R:n rakastajatar.

Aluksi oli tarkoitukseni ollut vain hankkia itselleni huvia. Huomasin saaneeni enemmän, hankkineeni itselleni elämäntoverin. Jonkin aikaa elettyäni yhdessä tuon oivallisen tytön kanssa ja vähän harkittuani asemaani tulin huomaamaan, että vaikka olin ajatellut vain nautintojani, olinkin tehnyt paljon onneni hyväksi. Sammuneen kunnianhimon tilalle tarvitsin voimakasta tunnetta täyttämään sydämeni. Tarvitsin, kaiken lyhyesti sanoakseni, seuraajan mammalle; koska en enää saanut elää yhdessä hänen kanssaan, tarvitsin jonkun, joka eläisi yhdessä hänen oppilaansa kanssa ja jossa voisin tavata sen sydämen yksinkertaisuuden ja taipuisuuden, minkä hän oli tavannut minussa. Herrtaisen yksityis- ja kotielämän tuli olla minulle korvauksena loistavasta elämänkohtalosta, josta luovuin. Kun olin aivan yksin, oli sydämeni tyhjä; mutta tarvittiin vain yksi sydän täyttämään se. Kohtalo oli riistänyt minulta, vieroittanut minusta ainakin osaksi sen sydämen, jonka luonto oli luonut minua varten. Siitä lähtien olin ollut yksin; sillä olen aina tahtonut kaikki tai en mitään, enkä ole tyytynyt mihinkään väliasteeseen. Thérèsestä sain tarvitsemi korvauksen; hänen ansiotaan on, että elämäni oli siksi onnellista kuin se tapausten kulkuun katsoen saattoi olla.

Alussa koetin kehittää hänen älyllistä sivistystään, mutta siinä menivät vaivani hukkaan. Hänen älynsä on ja pysyy sellaisena, miksi luonto sen on luonut; kehittäminen ja hoito eivät siihen pysty. En häpeä tunnustaa, että hän ei ole koskaan osannut hyvin lukea, vaikka hän osaa kutakuinkin kirjoittaa. Kun siirryin asumaan Neuve-des-Petits-Champs-kadun varrelle, oli Pontchartrainin talon seinällä ikkunoitani vastapäätä kellotaulu, jonka avulla runsaan kuukauden ajan ponnistelin opettaakseni hänet tietämään, paljonko kello on. Vielä nytkään hän tuskin osaa sitä sanoa. Hän ei ole koskaan voinut oppia muistamaan,

missä järjestyksessä vuoden kaksitoista kuukautta seuraavat toisiaan, eikä tunne ainoatakaan numeroa huolimatta kaikesta vaivasta, minkä olen nähnyt opettaakseni ne hänelle. Hän ei osaa laskea rahaa eikä tiedä minkään tavaran hintaa. Puheessa häneltä usein pääsee sana, joka merkitsee aivan päinvastaista kuin se, mitä hän tahtoo sanoa. Kerran olin rouva de Luxembourgin huviksi laittanut luettelon hänen lauseta-voistaan, ja hänen sanahaireensa ovat tulleet kuuluiksi niissä piireissä, joissa olen seurustellut. Mutta tämä niin vähä-älyinen ja, jos niin tahdotaan sanoa, niin typerä henkilö on kuitenkin oivallinen neuvonantaja pulmallisissa tilanteissa. Sveitsissä, Englannissa, Ranskassa hän usein onnettomuuksissa, joihin olin joutunut, huomasi sen, mitä itse en huomannut; hän antoi minulle neuvot, jotka olivat parhaat noudattaa; hän pelasti minut vaaroista, joihin sokeasti syöksyin; ja kaikkein ylhäisimpien naisten sekä ylimysten ja ruhtinasten seurassa hänen tunteensa, terve järkensä, vastauksensa ja käytöksensä saivat osakseen kaikkien kunnioituksen, ja minulle lausuttiin hänen ansioittensa johdosta onnitteluja, joiden vilpittömyyden selvästi tunsin.

Rakastettujen henkilöiden parissa tunne suo ravintoa sekä järjelle että sydämelle, eikä meidän suurestikaan tarvitse etsiä aatteita muualta. Yhdessä Thérèseni kanssa elämäni oli yhtä miellyttävää kuin jos olisin elänyt maailman hienoimman neron kanssa. Hänen äitinsä, joka ylpeili siitä, että oli saanut aikanaan kasvatuksensa markiisitar Monpipeaun talossa, oli olevinaan hienosti sivistynyt, pyrki ohjaamaan tyttärensä henkistä kehitystä ja pilasi salakavaluudellaan keskinäisen suhteemme yksinkertaisuuden. Harmistuminen tästä tungettelevaisuudesta sai minut jonkin verran voittamaan typerän häpeäntunteen, josta johtui, etten uskaltanut näyttäytyä julkisesti Thérèsen seurassa; me teimme kahden pieniä kävelyretkiä maalle ja söimme pieniä aterioita, jotka minusta olivat ihastuttavia. Huomasin, että hän rakasti minua vilpittömästi, ja se teki minut kahta hellemmäksi häntä kohtaan. Tämä herrtainen ja mitä läheisin yhdyselämä korvasi minulle kaiken muun;

tulevaisuus ei minua liikuttanut, tai liikutti vain nykyisyyden jatkona; ainoa haluni oli sen jatkumisen turvaaminen.

Tämä aika ja elintapa oli suotuisa R:n oopperatyölle. Teos valmistui lyhyessä ajassa, ja R. ryhtyi toimiin saadakseen sen esitetyksi. Erään ylhäisen musiikinharrastajan talossa esitettiin siitä osia, erään toisen toimesta se sitten esitettiin kokonaankin yksityisessä tilaisuudessa, jossa oli läsnä hovin huvi-intendentti, herttua de Richelieu. Tämä aikoi esityttää sen hovissa, mutta vaati siihen sitä varten muutoksia, ja ennen kuin R. oli ehtinyt suorittaa ne, herttua antoi hänelle toisen tehtävän. Hänen piti sommitella oopperaksi eräs Voltairen draama, johon Rameau oli säveltänyt musiikin. Sekä sanoja että sävelmiä oli sitä varten muutettava. R. suoritti työn nopeasti ja katsoi onnistuneensa siinä hyvin, mutta häntä vastaan punotuista juonista oli seurauksena, että teosta ei hyväksytty esitettäväksi, eikä hän saanut vaivoistaan minkäänlaista palkkiota.

Näihin aikoihin R:n isä kuoli. Perimistään rahoista R. lähetti pienen osan rouva de Warensille, joka oli pahasti velkaantunut. Loput rahat kuluivat Thérèsen lähimpien omaisten ylläpitoon. Hänen äitinsä oli näet saatuaan tietää R:n perineen kutsunut muutkin lapsensa, jopa lastensakin lapsia tulemaan Pariisiin, ja näiden kaikkien elättämisen R. nyt sai niskoilleen. Hankkiakseen lisää varoja R. koetti saada N a r c i s s e -näytelmänsä esitetyksi teatterissa. Yritys ei onnistunut, eikä hän myöskään saanut oopperaansa esitetyksi Suuressa Oopperassa. Masentuneena näistä vastoinkäymisistä hän päätti luopua kaikista kunnianhimoisista suunnitelmista taiteiden alalla ja rupesi rouva Dupinin ja hänen poikapuolensa herra de Francueilin yksityissihteeriksi. Syksyn 1747 hän vietti heidän mukanaan Chenonceaux'n linnassa Tourainessa. Siellä toimeen pantuja huvitilaisuuksia varten hän kirjoitti eräitä laulusävellyksiä ja "Uhkarohkea veto" -nimisen huvinäytelmän sekä "Sylvian puistokuja" -nimisen runon.

R:n palattua Pariisiin Thérèsen piti piakkoin synnyttää hänelle lapsi. Tämä seikka uhkasi kiristää hänen jo ennestään hankalan taloudelli-

sen asemansa vielä tukalammaksi. Hän kävi siihen aikaan aterioimassa eräässä ruokapaikassa, jossa hänellä oli pöytätovereina upseereja ym. nuoria, hauskoja mutta kevytmielisiä ja tavoiltaan kurittomia herroja. Tämän seuran vaikutuksesta häneen hän kertoo seuraavaa:

Sain siellä kuulla joukoittain sangen huvittavia kaskuja ja omaksuin sieltä myöskin vähitellen ne periaatteet, joiden näin siellä vallitsevan, mutta en koskaan, Jumalan kiitos, sikäläisiä elintapoja. Häpeään saatetuista kunniallisista naisista, petetyistä aviomiehistä, vietellyistä vaimoista, salaisista synnytyksistä – sellaisista asioista siellä tavallisimmin oli puhe; ja ken parhaiten toimitti hoidokkeja Löytölastenseimeen, sai aina osakseen enimmät kättentaputukset. Siitä sain tartunnan: omaksuin sen ajatustavan, jonka näin vallitsevan näiden sangen ystävällisten ja pohjaltaan sangen kelpo miesten keskuudessa, ja sanoin itskeseni: Koska se on maassa tapana, niin sitä voi noudattaa, kun kerran maassa asuu. Siinä oli hätäkeino, jota etsin. Ilomielin ja vähääkään arkailematta päätin käyttää sitä, ja ainoat epäilyt, jotka minun oli voitettava, olivat Thérèsen, jota minun oli äärettömän vaikea saada suostumaan tähän hänen kunniansa ainoaan pelastamiskeinoon. Vasta kun hänen äitinsä, joka paitsi kunniakySYMystä pelkäsi myöskin lapsilauoman lisääntymisestä johtuvia vastuksia, oli tullut avukseni, saimme hänet myöntymään. Valittiin varovainen ja luotettava kättilö, neiti Gouin, joka asui Saint-Eustache-niemekkeellä, ja hänelle uskottiin lapsen Löytölastenseimeen jättäminen; ja kun aika oli tullut, Thérèsen äiti vei hänet neiti Gouinin luo synnyttämään. Kävin siellä hänen luonaan usean kerran ja vein hänelle nimikirjaimet, joita olin laatinut kaksi kappaletta kahdelle kortille. Toinen näistä pantiin lapsen kapaloriepuihin, ja kättilö jätti lapsen Löytölastenseimeen tavallisin muodollisuuksin. Seuraavana vuonna sama pula ja sama pelastuskeino, paitsi että nimikirjaimet jätettiin pois. Ei enempää harkintaa minun puoleltani eikä enempää hyväksymystä äidin taholta; hän totteli valitellen. Aikoinaan lukija

saa vähitellen nähdä kaikki ne ajatustapani ja kohtaloni vaiheet, jotka tästä kovan onnen menettelystä johtuivat. Rajoittukaamme tällä kertaa tähän ensimmäiseen ajanjaksoon. Sen yhtä tuskalliset kuin odottamatomat seuraukset pakottavat minut liiankin usein palaamaan niihin.

*Tähän aikaan R. tutustui useihin ylhäisiin, lahjakkaisiin ja vaikutusvaltaisiin henkilöihin, jotka sittemmin joutuivat näyttelemään tärkeitä osia hänen elämässään. Herra de Francueil tutustutti hänet ystävättäreensä rouva d'Épinayhin, ja samalla hän tutustui tämän kälyyn, neiti de Bellegardeen, josta sitten tuli kreivitär d'Houdetot. Varsinkin tämä tuttavuus kävi, kuten saamme nähdä, R:lle kohtalokkaaksi. Hän seurusteli myöskin filosofi Condillacin kanssa ja tutustui entisen tuttavansa Diderot'n välityksellä d'Alembertiin, jonka kanssa Diderot oli ryhtynyt toimittamaan *Dictionnaire encyclopédique*-nimistä tietosanakirjaa. Diderot'n ehdotuksesta R. suostui kirjoittamaan sitä varten musiikkia koskevat kohdat. Hänen suureksi surukseen Diderot vähää myöhemmin vangittiin erään tietosanakirjassa olleen kirjoitelman johdosta ja teljettiin Vincennesin linnan torniin.*

KAHDEKSAS KIRJA

1749–1756

Rouva Dupinin talossa R. oli tutustunut nuoreen Saksi-Gothan perintöprinssiin. Hänet kutsuttiin sitten pariksi päiväksi prinssin luo maaseudulle, jossa prinssillä oli talo. Siellä hän tutustui muutamiin prinssin seurueeseen kuuluviin saksalaisiin. Näistä on varsin mainittava eräs herra Grimm. Hän toimi prinssin esilukijana, jäi Pariisiin prinssin lähdettyä ja seurusteli sitten ahkerasti sikäläisissä kirjailija- ja filosofiipiireissä. Laajassa kirjeenvaihdossaan saksalaisten tuttaviansa kanssa hän terävästi ja älykkäästi arvosteli Ranskan oloja ja kertoi suuren joukon niitä koskevia kaskuja. Molemminpuolinen musiikin harrastus vei R:n ja Grimmin yhteen. Siitä sukeutui aluksi tuttavuus ja ystävyys, mutta sittemmin Grimmistä tuli R:n pahin vihamies.

Pariisiin palattuani sain kuulla sen mieluisan uutisen, että Diderot oli päässyt pois linnantornista ja että hänelle, kun hän kunniasanallaan oli luvannut olla karkaamatta, oli annettu vankilaksi Vincennesin linna puistoineen sekä lupa tavata ystäviään. Miten katkeralta minusta tuntuikaan, etten heti voinut rientää sinne! Mutta välttämättömät tehtävät rouva Dupinin töissä pidättivät minua pari kolme päivää. Malttamattomuudesani ne tuntuivat minusta pitkiltä kuin vuosisadat. Kuin lentäen kiiruhdin vihdoin ystäväni syliin. Sanoin kuvaamaton hetki! Hän ei ollut yksin; d'Alembert ja Pyhän Kappelin rahastonhoitaja olivat hänen luonaan.

Sisään astuessani eivät silmäni nähneet muuta kuin hänet; ponnahdus eteenpäin ja huudahdus, niin painoin kasvoni hänen kasvojaan vastaan, pusersin hänet lujasti syliini puhumatta hänelle muuten kuin kyynelilläni ja nyyhkytyksilläni; olin tukehtumaisillani hellyyteen ja iloon. Syleilystäni päästyään hän ensi työkseen kääntyi pappismieheen päin ja sanoi hänelle:

”Näettehän, hyvä herra, kuinka ystäväni minua rakastavat.” Kokonaan mielenliikutukseni vallassa kun olin, en silloin tullut kiinnittäneeksi huomiota tapaan, jolla hän käytti sitä hyväkseen, mutta sittemmin joskus sitä ajatellessani olen aina tullut siihen päätökseen, että Diderot’n asemassa tuo ajatus ei olisi ensimmäisenä tullut mieleeni.

Vankinaolo näytti minusta kovasti koskeneen häneen. Linnantorni oli tehnyt häneen hirvittävän vaikutuksen, ja vaikka hänen nyt oli hyvä olla linnassa ja vapaasti kävellä puistossa, jonka ympärillä ei ollut edes muuria, tarvitsi hän ystäviensä seuraa ollakseen vaipumatta synkkämielisyyteensä. Koska varmasti heistä eniten säälin hänen kärsimyksiään, luulin olevani myöskin se, jonka tapaaminen eniten häntä lohduttaisi, ja huolimatta sangen rasittavista tehtävistä menin ainakin joka toinen päivä joko yksin tai hänen vaimonsa kanssa viettämään iltapäivät hänen luonaan.

Tuona vuonna 1749 kesä oli tavattoman kuuma. Pariisista lasketaan olevan Vincennesiin kahden lieuen matka. Kun en juuri jaksanut kustantaa itselleni ajuria, lähdin jalkaisin liikkeelle tavallisesti kello 2 iltapäivällä, milloin menin sinne yksin, ja marssin nopeasti päästäkseni aiemmin perille. Tien varrella kasvavat puut oli maan tapaan kaikkialla karsittu eivätkä ne luoneet juuri lainkaan varjoa, ja nääntymäisilläni helteeseen ja väsymykseen paneuduin usein pitkäkseni maahan jaksamatta jatkaa matkaani. Hiljentääkseni vauhtiani tulin ottaneeksi jonkin kirjan mukaani. Eräänä päivänä otin *Mercur de Francen*. * Marssiessani

* Se oli etupäässä hovi- ja seuraelämän sekä kirjallisuusmaailman uutisia sisältävä sanomalehti.

ja lueskellessani sitä silmäni sattuivat seuraavaan kysymykseen, jonka Dijonin akademia oli ehdottanut seuraavan vuoden kilpakiljoituksen aiheeksi: *Onko tieteiden ja taiteiden edistyminen ollut omansa turmelemaan vai puhdistamaan tapoja.*

Heti sen luettuani näin edessäni toisen maailman, ja minusta tuli toinen ihminen. Vaikka elävästi muistan kokonaisvaikutuksen, jonka se minuun teki, sen yksityiskohdat ovat häipyneet muististani sen jälkeen, kun kuvasin ne eräessä neljästä herra de Malesherbesille kirjoittamastani kirjeestä. Tämä on eräs muistini erikoisuus, josta on syytä huomauttaa. Muistini palvelee minua vain siinä määrin kuin olen turvautunut yksinomaan siihen; niin pian kun panen siihen tallettamani seikan paperille, se luopuu palveluksestani, ja heti kun kerran olen kirjoittamalla merkinnyt jonkin asian, en muista sitä enää ensinkään. Niin omituinen on laitani musiikinkin alalla. Ennen kuin olin sitä opiskellut, osasin ulkoa joukoittain lauluja, mutta opittuani laulamaan sävelmiä nuoteista en ole voinut muistaa niistä ainoatakaan, ja epäilen tokko nyt enää voisin laulaa kokonaan yhtään ainoata edes niistä, joista olen eniten pitänyt.

Tästä tilaisuudesta muistan kuitenkin täysin selvästi sen, että Vincennesiin saapuessani olin niin kiihdyksissä, että melkein hourailin. Diderot huomasi sen; ilmoitin hänelle sen syyn ja luin hänelle personifoidun kertomuksen Fabriciuksesta. Olin kirjoittanut sen lyijykynällä erään tammen juurella. Hän kehotti minua vapaasti kehittelemään ajatuksiani ja kilpailemaan palkinnosta. Tein niin, ja siitä hetkestä pitäen olin mennyttä miestä. Koko sen jälkeinen elämäni ja kaikki sen jälkeiset onnettomuuteni olivat välttämättömänä seurauksena tuosta hetkellisestä hairahduksesta.

Käsittämättömän nopeasti tunteeni kuohahtivat samansävyisiksi kuin ajatukseni. Kaikki pienet intohimoni tukahdutti innostuminen totuuteen, vapauteen, hyveeseen; ja hämmästyttävintä on, että tämä hehkuva innostus pysyi sydämessäni kauemmin kuin neljä, viisi vuotta

kenties yhtä korkea-asteisena kuin se konsanaan on hehkunut kenenkään muun ihmisen sydämessä.

Valmistin sen tutkielman varsin omituisella tavalla, jota muuten olen noudattanut melkein aina muitakin teoksiani kirjoittaessani. Käytin siihen öitteni unettomat hetket. Mietiskelin vuoteessani silmät ummessa ja sommittelin ja muovailin lausejaksojani uskomattoman vaivalloisesti päässäni; saatuani ne mieleiseeni asuun painoin ne sitten muistiini, kunnes voisin panna ne paperille; mutta noustessani ja pukeutuessani minulta unohtui kaikki, ja kun olin asettunut paperini ääreen, minulla oli enää tuskin mitään jäljellä siitä, mitä olin pannut kokoon. Silloin pälkähti päähäni ottaa rouva Le Vasseur kirjurikseni. Olin hankkinut hänelle, hänen tyttärelleen ja miehelleen asunnon lähempää omaa asuntoani ja jottei minun tarvitsisi kustantaa itselleni palvelijaa, hän tuli joka aamu tekemään minulle tulen ja siistimään huoneeni. Hänen saavuttuaan sanelin hänelle vuoteestani, mitä yöllä olin miettinyt valmiiksi. Niin menettelin kauan, ja siten sain vältetyksi monta unohdusta.

Saatuani esitykseni valmiiksi näytin sen Diderot'lle, joka oli siihen tyytyväinen ja osoitti minulle eräitä korjattavia kohtia. Siitä huolimatta tästä kirjoitelmasta, joka kyllä on täynnä lämpöä ja voimaa, puuttuu kokonaan loogisuus ja järjestys. Kaikista kynäni tuotteista se on heikoin perusteluiltaan ja köyhin rytmiltään ja kielen sointuisuudelta. Mutta olipa ihmisellä kuinka suuret synnynäiset lahjat tahansa, niin kirjoittamisen taito ei ole yhtäkkiä opittavissa.

Grimmistä ja Rousseausta tuli niin erottamattomat ystävykset, että R. G:n vuoksi laiminlöi Thérèsenkin. "Se on", hän selittää, "kävin harvemmin hänen luonaan, mutta kiintymykseni häneen ei ole eläessäni heikennyt hetkeksikään." Jonkin ajan kuluttua R. ja Thérèse kuitenkin muuttivat asumaan yhdessä. He vuokrasivat asunnon Grenelle-Saint-Honoré-kadun varrella olevasta hotel du Languedocista. Siinä he asuivat seitsemän vuotta. Onnellista kotielämäänsä R. kuvaa seuraavasti:

Théréselläni oli enkelin sydän. Läheisempi yhdyselämäme vahvisti molemminpuolista kiintymystäme, ja päivä päivältä tunsimme selvemmin, kuinka olimme kuin luodut toisiamme varten. Jos huvittelujamme voisi kuvata, niin ne yksinkertaisuudellaan naurattaisivat lukijaa: kahdenkeskiset kävelyretkemme kaupungin ympäristöön, missä minä muhkeasti kulutin kahdeksan tai kymmenen souta jossakin ulkoravintolassa; pienet illallisemme istuessamme ikkunani ääressä vastakkain kahdella pienellä tuolilla laatikon päällä, joka oli yhtä leveä kuin ikkunankomero. Siihen asetuttuamme meillä oli ikkunalauta pöytänämme, saimme hengittää ulkoilmaa, saatoimme nähdä ympäristön, siellä kulkevat ihmiset ja, vaikka neljännestä kerroksesta, katsella alas kadulle syödessämme. Kukapa voisi kuvailla, kukapa voisi tuntea, kuinka ihastuttavia olivat nämä ateriat, joitten ainoina ruokalajeina oli kimpale karkeata leipää, muutama kirsikka, pieni pala juustoa ja neljänneslitra viiniä, jonka joimme kahden kesken? Ystävyys, luottamus, mitä läheisin tuttavallisuus, sydämen herttaisuus, mitä herkullisia mausteita te olettekaan! Joskus viivymme siinä huomaamattamme puoleen yöhön asti, emmekä olisi aavistaneetkaan kuinka paljon kello oli, ellei vanha äiti olisi tullut sanomaan sitä meille. Mutta älkäämme puhuko enää näistä pikkuseikoista, jotka tuntunevat mauttomilta tai naurtavilta; olen aina sanonut ja tuntenut, että tosi nautinto ei ole sanoin kuvailtavissa.

R:lle erään naikkosen kanssa sattuneen kevytmielisen seikkailun Thérèse hyväsydämyksessään antoi hänelle suuremmitta vaikeuksista anteeksi.

Seuraavana vuonna, 1750, kun en enää ajatellutkaan tutkielmaani, sain tietää, että se oli Dijonissa saanut palkinnon. Uutinen elvytti jälleen kaikki ne ajatukset, jotka siinä olin lausunut julki, puhalsi niihin uutta voimaa ja nostatti sydämessäni lopullisesti oraalle sen sankaruuden ja hyveen siemenen, jonka isäni, isänmaani ja Plutarkhos olivat lapsuu-

dessani siihen kylväneet. Mielestäni ei enää mikään muu ollut suurta eikä kaunista kuin vapaana ja hyveellisenä eläminen, riippumattomuus ulkonaisesta menestyksestä ja yleisestä mielipiteestä sekä omintakeisuus. Vaikka väärä häpeäntunne ja pilkkakirveiden pelko estivät minua heti käyttäytymästä näiden periaatteiden mukaisesti ja jyrkästi uhmaamasta oman aikakauteni elämänskatsomusta, se oli siitä hetkestä saakka tinkimätön tahtoni enkä viivytellyt sen täytäntöönpanoa pitempää aikaa kuin minkä vastaväitteet tarvitsivat yllyttääkseen sitä ja auttaakseen sen voittoon.

Filosofoidessani ihmisen velvollisuuksista sattui tapahtuma, joka pani minut paremmin ajattelemaan omia velvollisuuksiani. Thérèse tuli kolmannen kerran raskaaksi. Kun olin siksi vilpitön itseäni kohtaan ja siksi ylpeä sydämessäni, etten tahtonut teoillani saattaa häpeään periaatteitani, ryhdyin tarkastelemaan lasteni elämän tarkoituksiperää ja suhteitani heidän äitiinsä luonnon, oikeuden ja järjen sekä sen puhtaan, pyhän uskonnon lakien mukaan, joka on iäinen, niin kuin sen luojakin, jonka ihmiset ovat tahranneet ollen muka tahtovinaan puhdistaa sen, ja josta he opinlauseillaan eivät ole saaneet tehdyksi muuta kuin sanauskonnon, koskapa ei ole vaikea vaatia mahdolltomia, kun ei katso asiakseen itse toteuttaa vaatimuksiaan käytännössä.

Jos tarkasteluni vei vääriin tuloksiin, niin mikään ei ole hämmästyttävämpää kuin se mielen tyyneys, jolla mukauduin niitä noudattamaan. Jos olisin niitä halpaluontoisia ihmisiä, jotka ovat kuroja luonnon lempeälle äänelle ja joiden sydämässä mikään tosi oikeuden ja ihmisyyden tunne ei ole ikinä päässyt versomaan, niin moinen sydämettömyys olisi aivan luonnollinen; mutta lämminsydämisyyteni, niin herkkä tunteellisuuteni, valmiuteni solmimaan ystävyysliittoja, voimakkuus, jolla ne pitävät minua vallassaan, vihlova sydänsuruni kun ne täytyy purkaa, synnynnäinen hyväntahtoisuuteni lähimmäisiäni kohtaan, hehkuva rakkauteni kaikkeen, mikä on suurta, totta, kaunista ja oikeata, kauhu, jota tunnen kaikenlaista paha kohtaan, se että minun

on mahdollon vihata, vahingoittaa, sitä edes tahtoakaan, heltyminen, väkevä ja suloinen mielenliikutus, jota aina tunnen nähdessäni jotakin hyveellistä, jalomielistä, rakastettavaa – voiko tuo kaikki konsanaan sopia samassa sielussa yhteen sen turmeltuneisuuden kanssa, joka saattaa ihmisen talleamaan häikäilemättä jalkoihinsa velvollisuuksista suloisimman? Ei, tunnen sen ja sanon sen lujalla äänellä, se ei ole mahdollista. Ei ikinä, ei ainoanakaan elämänsä hetkenä Jean-Jacques ole voinut olla tunteeton, sydämetön ihminen, luonnoton isä. Olen voinut erehtyä, mutta en paaduttaa sydäntäni. Jos sanoisin syyt menettelyyni, sanoisin liian paljon. Kun ne kerran ovat saaneet vietelleyksi minut, niin ne kyllä viettelisivät monen muunkin. En tahdo saattaa nuoria miehiä, jotka mahdollisesti lukevat tämän teokseni, siihen vaaraan, että he antaisivat saman erehdyksen viedä itsensä harhaan. Tyydyn sanomaan, että erehdykseni oli siinä, että jättäessäni lapseni julkisessa laitoksessa kasvatettaviksi, kun en itse voinut heitä kasvattaa, tarkoittaessani, että heistä tulisi työmiehiä ja talonpoikia mieluummin kuin seikkailijoita ja onnenonkijoita, luulin menetteleväni niin kuin kansalaisen ja isän tulee ja katsoin itseäni Platonin tasavallan jäseneksi. Monta monituista kertaa sydämeni kaiho sittemmin on todistanut minulle, että olin erehtynyt; mutta kaukana siitä, että järkeni olisi sanonut minulle samaa, olen usein kiittänyt luojaa siitä, että siten varjelin heidät heidän isänsä kohtalolta ja siltä, mikä heitä olisi uhannut, kun minun olisi ollut pakko jättää heidät oman onnensa nojaan. Jos olisin jättänyt heidät rouva d'Épinayn tai rouva de Luxembourgin huostaan, jotka joko ystävyystä tai jalomielisyydestä tai jostakin muusta syystä myöhemmin tahtoivat ottaa heistä huolehtiakseen, olisivatko he silloin tulleet onnellisiksi, olisiko heidät kasvatettu kelpo ihmisiksi? En tiedä, mutta olen varma siitä, että heidät olisi saatettu vihaamaan, kenties pettämään vanhempansa; sata kertaa parempi on, etteivät he ole oppineet heitä tuntemaankaan.

Kolmas lapseni jätettiin siis Löytölastenseimeen, samoin kuin molemmat edelliset; ja samoin kävi kahden seuraavan; minulla näet on

ollut kaikkiaan viisi. Tämä asiain järjestely tuntui minusta niin hyvältä, niin järkevältä, niin oikeutetulta, että ainoastaan hienotunteisuus äitiä kohtaan esti minua kehumasta sitä kaikkien kuullen; mutta puhuin siitä kaikille, joille olin ilmaissut suhteeni Thérèseän; puhuin siitä Diderot'lle, Grimmille, ilmaisain sen sittemmin rouva d'Épinaylle ja myöhemmin myöskin rouva de Luxembourgille; ja sen tein vapaasti, avomielisesti, ilman minkäänlaista pakkoa ja vaikka olisin helposti voinut salata sen kaikilta, sillä neiti Gouin oli kunniallinen nainen, hyvin vaitelias, ja häneen luotin täydellisesti. Ainoa ystävästäni, jonka perheyttämisestä asiaan minulla oli jonkinlaista etua, oli lääkäri Thierry, joka hoiti tätiparkaani* erään hänen synnytyksensä aikana, jolloin hän oli hyvin sairaana. Lyhyesti sanoen, en lainkaan salaillut menettelyäni, sillä ensiksikään en ole koskaan voinut salata mitään ystäväiltäni ja toiseksi en todellakaan nähnyt siinä mitään pahaa. Kaiken huomioon ottaen valitsin lapsilleni parhaan eli minkä luulin parhaaksi. Olisin tahtonut ja tahtoisin vieläkin, että minut olisi kasvatettu ja elätetty niin kuin heidät.

R. oli päässyt yhä enemmän herra de Francueilin suosioon. Tämä tarjosi hänelle lääninrahaston kassanhoitajan tointa kohentaakseen hänen taloudellista asemaansa. Vain vastenmielisesti R. otti toimen vastaan tuntien olevansa siihen sopimaton. Se tuottikin hänelle paljon huolta ja harmia, ja tästä ainakin osaksi johtui, että hänen lapsuudenaikainen vikansa, virtsaumpi, jolta hän oli pitkät ajat saanut olla rauhassa, jälteen alkoi vaivata häntä, niin että hän monta viikkoa oli vuoteen omana ja hyvin huonona. Kuuluu lääkäri Morand ei osannut häntä auttaa; eräs toinen, Daranninen, sai taudin jossakin määrin lievennetyksi.

Tehdessään selkoa tilastani rouva Dupinille Morand selitti hänelle, etten minä puolen vuoden kuluttua enää olisi elossa. Tämä puhe, joka

* R. ja hänen ystävänsä sanoivat Thérèseä leikillään tädiksi.

tuli korviini, pani minut vakavasti miettimään tilaani ja sitä, että oli typerää uhrata harvojen jäljellä olevien eloni päivien rauha ja miellyttävyykseni ollakseni sidottuna toimeen, joka vain tympäisi minua. Sitä paitsi, kuinka voisin saada vasta omaksumani ankarat periaatteet sopusointuun ammatin kanssa, joka oli niin vähän niiden mukainen, ja eikö näyttäisi somalta, että minä, lääninrahaston kassanhoitaja, saarnaisin omanvoitonpyytämättömyyttä ja köyhyyttä? Moiset ajatukset kuohuivat niin kovasti päässäni yhdessä kuumeen kanssa, ne liittyivät siellä niin lujasti yhteen, että siitä pitäen ei mikään voinut kiskoa niitä sieltä pois; ja toipuessani vakaannutin kylmäverisesti kuumehoureissa tekemäni päätökset. Luovuin ainiaaksi kaikista ulkonaista menestystä ja yhteiskunnallista ylenemistä tarkoittavista suunnitelmista. Päätin elää riippumattomana ja köyhänä lyhyen jäljellä olevan elinikäni ja panin liikkeelle kaikki sieluni voimat katkaistakseni yleisen mielipiteen takomat kahleet ja tehdäkseni rohkeasti kaiken, mikä minusta näytti hyvältä vähintäkään välittämättä ihmisten arvostelusta. On uskomatonta, kuinka kovat olivat esteet, joita vastaan minun oli taisteltava ja ponnisteltava niiden voittamiseksi. Onnistuin siinä määrin kuin se oli mahdollista ja paremmin kuin itse olin toivonut. Jos olisin luonut niskoiltani yhtä hyvin ystävyys kuin yleisen mielipiteen ikeen, olisin vinyt hyvään päätökseen hankkeeni, kenties suurimman, tai ainakin hyveelle hyödyllisimmän, mihin kukaan kuolevainen koskaan on ryhtynyt; mutta samalla kuin tallasin jalkoihini niin sanottujen ylhäisten ja niin sanottujen viisasten halpamaisen lauman mielettömät tuomiot, annoin niin sanottujen ystävien saada itseni valtoihinsa ja taluttaa minua niin kuin lasta, ystävien, jotka nähdessään minun kulkevan yksin uutta uraa kadehtien kyllä näyttivät puuhaavan paljon tehdäkseen minut onnelliseksi, mutta itse asiassa koettivat vain tehdä minut naurettavaksi ja tekivät aluksi työtä halventaakseen minua, voidakseen minut sittemmin saattaa häpeään. Se, mikä heissä herätti kateuden minua kohtaan, ei ollut niinkään kirjallinen kuuluisuuteni kuin oma-

kohtaisen elämäni puhdistus, jonka tässä merkitsen tähän aikaan tapahtuneeksi. He olisivat ehkä antaneet minulle anteeksi kunnostautumisen kirjailijana, mutta he eivät voineet antaa minulle anteeksi sitä, että elämälläni annoin esimerkin, joka näytti olevan heille kiusallinen. Olin luotu ystävyyttä varten; taipuisa ja lempeä luontoni ylläpiti sitä vaivattomasti. Niin kauan kuin elin tuntemattomana yleisölle, pitivät minusta kaikki, jotka minuun tutustuivat, eikä minulla ollut ainoatakaan vihamiestä; mutta heti kun olin saanut nimen, minulla ei enää ollut ystäviä. Se oli hyvin suuri onnettomuus; vielä suurempi oli se, että ympärilläni oli ihmisiä jotka anastivat sen nimen, mutta käyttivät sen heille antamia oikeuksia vain syöstäkseen minut perikatoon. Jatkueksaan nämä muistelmat paljastavat tämän inhottavan salajuonen, tässä näytän vain, mistä se sai alkunsa; pian saamme nähdä, kuinka sen ensimmäinen temppu saatiin aikaan.

Riippumattomuudessa, jossa tahdoin elää, minun täytyi kuitenkin hankkia toimeentuloni. Siihen keksin hyvin yksinkertaisen keinon; se oli nuottien kopioiminen määrämaksusta sivulta. Jos jokin tukevampi työ olisi ajanut saman asian, olisin valinnut sen; mutta kun mainittu taito oli minulle mieluinen ja ainoa, jolla henkilökohtaista vapauttani sitomatta saatoin yksin päivin ansaita leipäni, turvauduin siihen. Luullen, ettei minun enää tarvinnut huolehtia tulevaisuudestani, ja vaien taen turhamaisuuteni äänen rupesin finanssimiehen kassanhoitajasta nuottien kopioitsijaksi. Uskoin voittaneeni paljon tällä valinnalla ja olen sitä niin vähän katunut, että vain pakosta olen luopunut tästä ammatista ja aion ryhtyä siihen jälleen heti kun voin.

Ensimmäisen tutkielmani saavuttama menestys helpotti minulle tämän päätöksen toimeenpanoa. Sen saatua palkinnon Diderot otti huolekseen sen painettavaksi toimittamisen. Ollessani vuoteen omana hän kirjoitti minulle kirjelijun ilmoittaakseen, että se oli ilmestynyt painosta ja minkä vaikutuksen se oli tehnyt. ”Sitä ylistetään taivaan tasalle”, hän tiedotti minulle, ”moinen menestys on ennenkuulumaa-

ton.” Tämä yleisön suosio, jota en mitenkään ollut tavoitellut, vieläpä tuntematonta kirjailijaa kohtaan, sai minut ensi kerran todella vakuutetuksi kyvystäni, jota sisäisestä tunteestani huolimatta olin siihen asti aina epäillyt. Ymmärsin täysin, mitä etua siitä saattoi minulle olla niitä aikeita varten, jotka olin valmis toteuttamaan, ja arvelin, että kirjallisuuden maailmassa jonkin verran kuuluisa kopioitsija ei luultavasti jäisi työtä vaille.

Heti kun päätökseni oli todella tehty ja täysin vakaantunut, kirjoitin herra de Francueilille kirjelijun, jossa ilmoitin sen hänelle, kiitin häntä sekä rouva Dupiniä kaikesta heidän hyvydestään ja pyysin heitä asiakkaiseni. Francueil, joka ei lainkaan ymmärtänyt kirjelijppua, vaan luuli minun vielä olevan kuumehoureissa, kiiruhti luokseni; mutta hän huomasi päätökseni niin lujaksi, ettei voinut saada sitä horjumaan. Hän meni ja kertoi rouva Dupinille ja kaikille ihmisille, että olin tullut hulluksi. Annoin ihmisten puhua ja toimin edelleen. Aloitin elämälaatuni uudistuksen ulkoasustani; lakkasin pitämästä kultakoristeita puvussani ja valkoisia sukkaa; panin päähäni pyöreän irtotukan ja heitin pois miekan; möin taskukelloni, ja sanoin uskomattoman iloisesti itsekseen: ”Jumalan kiitos, minun ei enää tarvitse tietää, kuinka paljon kello on.” Herra de Francueil oli siksi hienotunteinen, että odotti vielä melko kauan, ennen kuin päätti mitään kassansa suhteen. Vihdoin, huomattuaan päätökseni lujaksi, hän jätti sen herra d’Abilardin hoidettavaksi, joka ennen oli ollut nuoren Chenonceaux’n kotiopettajana ja oli tunnettu kasviopin alalla *Flora parisiensis** -nimisestä teoksestaan.**

Niin ankara kuin ylellisyyttä vastustava elämäni uudistus olikin, en aluksi ulottanut sitä liinavaatteisiini. Ne olivat hienolaatuisia, niitä oli Venetsian-matkaa varten hankkimastani varastosta vielä jäljellä suuri

* Pariisin kasvisto.

** En epäile, ettei Francueil hengenheimolaisineen nyt kerro tätä kaikkea kokonaan toisin; mutta pidän kiinni siitä, mitä hän silloin ja kauan sen jälkeenkin, salahankkeen syntymiseen saakka, sanoi kaikille ihmisille ja mikä kyllä lienee säilynyt kaikkien oikein ajattelevien ja rehellisten ihmisten muistissa.

joukko ja olin erityisesti mieltynyt niihin. Pitämällä ne hyvin siistissä kunnossa olin tehnyt niistä ylellisyystavaran, joka kyllä tuli minulle melko kalliiksi. Mutta joku teki minulle sen palveluksen, että vapautti minut tästäkin orjuutuksesta. Jouluaattona emäntäväkeni ollessa ilta-messussa ja itse ollessani hengellisessä konsertissa murtauduttiin eräästä ovesta ullakolle, jonne koko liinavaatevarastomme oli levitetty vasta toimitetun pesun jälkeen. Kaikki varastettiin, muun muassa neljäkymmentäkaksi hyvin hienoa palttinapaitaani, liinavaatevarastoni pääosa. Sen nojalla, minkä näköiseksi naapurit kuvasivat erään miehen, jonka samaan aikaan oli nähty tulevan ulos talosta kantaen joitakin myytyjä kainaloissaan, Thérèse ja minä epäilimme hänen veljeään, joka tiedettiin suureksi hulttioksi. Äiti torjui kiivaasti tämän epäluulon, mutta sen vahvistivat oikeaksi niin monet todisteet, että emme hänen vastaväitteistään huolimatta voineet siitä päästä. Peläten huomaavani enemmän kuin olisin tahtonut en uskaltanut panna toimeen tarkkoja tutkimuksia. Tuo veli ei enää näyttäytynyt meillä ja katosi lopulta kokonaan. Surkuttelin Thérèsen kohtaloa ja omaani, joka meidät sitoi niin sekalaiseen sukuun, ja hartaammin kuin koskaan kehotin häntä luomaan niskoiltaan niin vaarallisen ikeen. Tuo tapaus sai hienojen liinavaatteiden himon minusta lähtemään, ja sen erän perästä minulla on ollut niitä vain hyvin tavallisia, jotka paremmin sopivat yhteen muitten pukineitteni kanssa.

Kun elämässäni täten oli tapahtunut entistä täydellisempi puhdistus, ajattelin enää vain sen lujittamista ja pysyväiseksi saattamista koettaen kitkeä pois sydämestäni kaiken, mikä minut vielä sitoi ihmisten arvosteluun, kaiken, mikä voi saada minut pelkäämään moitetta ja siten pidättää minut siitä, mikä itsessään oli hyvää ja järkevää. Teokseni herättämän huomion johdosta päätöksenikin herätti huomiota ja hankki minulle asiakkaita, niin että saatoin aloittaa ammattini aika menestyksellisesti.

Eräät seikat kuitenkin häiritsivät R:n työtä. Ensimmäkin huono terveys. Jo mainittu ankara taudinpuuska jätti jälkeensä pitkäjänteisiä lievempiä vai-voja, joita lääkärit eivät saaneet paranemaan. Toiseksi kirjalliset tehtä-vät. Hänen tutkielmansa ilmestyttyä painosta alettiin sitä arvostella, ja hän joutui kynäsotaan arvostelijainsa kanssa. Hän puolustautui hyvin me-nestyksellisesti. Niinpä kuningas Stanislaus Leczinsky, joka oli julkaissut arvostelun hänen tutkielmastaan, luettuaan hänen vastauksensa lausui: "Olen saanut sanan sanasta; en mene enää siihen leikkiin." Samoin vai-keni myöskin eräs toinen arvostelija, herra Bordes, R:n entinen ystävä, josta sitten tuli hänen kiivas vihamiehensä. Kynäsota vei paljon aikaa eikä tie-tenkään tuottanut R:lle mitään tuloja.

Sillä välin kopiointi ei sujunut. Harjoitin kahta ammattia; sen vuoksi ne molemmat tulivat huonosti hoidetuiksi. Ne haittasivat toisiaan vielä muullakin tavoin, nimittäin pakottamalla minut elämään kahdella eri tavalla. Ensimmäisten kirjoitelmieni saavuttama menestys oli saatta-nut minut muotiin. Yhteiskunnallinen kanta, jolle olin asettunut, kii-hotti uteliaisuutta. Tahdottiin oppia tuntemaan tuo eriskummainen mies, joka ei tavoitellut kenenkään seuraa ja jonka ainoana tarkoitus-peränä oli saada elää vapaana ja omalla tavallaan onnellisena; se riitti tekemään sen hänelle mahdottomaksi. Huoneeni oli alati täynnä ihmisi-ä, jotka kuka minkinlaisin tekosyin tulivat viemään minulta aikani. Naiset käyttivät lukemattomia metkuja saadakseen minut päivällisvie-raakseen. Kuta jurommin ihmisiä kohtelin, sitä itsepintaisemmiksi he äityivät. En voinut antaa kieltävää vastausta kaikille. Samalla kun kiel-teisillä vastauksillani sain lukemattomia vihamiehiä, jouduin myönteis-ten johdosta tuon tuostakin riippuvaisuussuhteisiin; ja menettelinpä niin tai näin, minulla ei ollut päivässä tuntiakaan aikaa itseäni varten.

Huomasin silloin, ettei aina ole niin helppoa kuin luullaan olla köyhä ja riippumaton. Minä tahdoin elää ammatillani, mutta yleisö ei sitä tahtonut. Keksittiin tuhansia pikku keinoja sen ajan korvaami-

seksi, joka minulta riistettiin. Piankin minun olisi täytynyt näytellä itseäni niin kuin ilveilijä määrämaksusta hengeltä. En tiedä toista sen nöyryyttävämpää enkä tuskallisempaa orjuutusta. En nähnyt muuta neuvoa kuin olla vastaanottamatta mitään lahjoja, olivatpa ne suuria tai pieniä, tekemättä poikkeusta kenenkään suhteen. Mutta se kaikki vain veti luokseni lahjojenantajat, jotka tahtoivat saada kerskua voittaneensa vastarintani ja pakottaneensa minut joutumaan vastoin tahtoonikin heille kiittolisuudenvelkaan. Monikin, joka ei olisi antanut minulle écutäkään, jos olisin pyytänyt sitä häneltä, kiusasi minua hellittämättä tarjouksillaan ja kostaakseen niiden hylkäämisen soimasi minua kieltevien vastausteni vuoksi ynseäksi ja kerskailevaksi.

Voitaneen aavistaa, että tekemäni päätös ja elämänjärjestys, jota aioin noudattaa, eivät olleet rouva Le Vasseurille mieleen. Kaikesta epäitsekkydestään huolimatta tytär ei voinut olla noudattamatta äitinsä ohjeita, ja *talon herrattaret*, joiksi Gauffecourt heitä sanoi, eivät aina kieltäytyneet yhtä peräänantamattomasti kuin minä. Vaikka minulta salattiinkin paljon asioita, huomasin niitä kylliksi voidakseni päätellä, etten huomannut kaikkia, ja se kiusasi minua, ei niinkään siksi, että minun kuten helposti saatoin edeltäpäin arvata väitettäisiin olevan yhdessä juonessa heidän kanssaan, kuin sen tuskallisen ajatuksen vuoksi, etten koskaan voinut olla isäntä talossani enkä oma herrani. Pyysin, rukoilin, suutuin, kaikki turhaan; äiti maalasi ihmisille minut ainai-seksi torapukariksi ja juropääksi; ystäväni kanssa hän piti alinomaista kuisketta ja supatusta; kodissani minusta kaikki tuntui mystilliseltä, salavihkaiselta, enkä enää uskaltanut tiedustella, mitä siellä tapahtui, jotten tuon tuostakin joutuisi myrskyisiin riitoihin. Päästäkseni kaikesta tästä harmista minun olisi pitänyt ryhtyä tarmokkaiisiin toimiin, mutta siihen en kyennyt. Osasin huutaa ja pauhata, mutten osannut toimia; minun annettiin saarnata ja jatkettiin entistä menettelyä.

Nuo alituiset rettelöt sekä jokapäiväiset tungettelevaisuudet, joiden uhriksi olin joutunut, tekivät vihdoin asuntoni ja oloni Pariisissa mi-

nulle epämieluisiksi. Milloin raihnaisuudeltani saatoin lähteä ulos enkä antanut tuttavieni houkutella itseäni sinne tai tänne, menin kävelemään yksin; mietiskelin suurta järjestelmäni ja panin joitakin mietteitäni paperille käyttäen muistikirjaa ja lyijykynää, jotka minulla oli aina taskusani. Niinpä sitten odottamattomat vastenmieliset seuraukset omasta valitsemastani olotilasta johtivat minut viihdytyksekseni kokonaan kirjallisuuden alalle, ja niin tulin purkaneeksi kaikkiin ensi teoksiini sen sapon ja äkeyden, joka oli saanut minut ryhtymään niitä sepittämään.

Vielä muuan toinenkin seikka oli osaltaan siihen syytä. Jouduttuani vastoin tahtoani ylhäisiin seurapiireihin olematta tottunut niiden esiintymistapaan ja kykenemättä siihen tottumaan ja alistumaan, pisti päähäni ruveta esiintymään sellaisella omalla tavalla, joka vapauttaisi minut siitä. Kun typerään ja jörömäiseen ujouteen, jota en voinut voittaa, oli perussyynä pelko, että rikkoisin sopivaisuuden sääntöjä vastaan, päätin rohkaistakseni mieleni polkea ne jalkoihini. Ujous saattoi minut esiintymään kyynillisenä ja purevan ivallisena; olin muka halveksivani hienoa käytöstapaa, jota en osannut noudattaa. Totta kuitenkin on, että tämä karkeasävyisyys, joka oli uusien periaatteitteni mukainen, jalostui sielussani, kehittyi siellä hyveellisen ihmisen pelottomuudeksi, ja juuri tällä ylevällä perustalla, uskallan sen sanoa, se säilyi paremmin ja kauemmin kuin olisi voinut odottaa ponnistukselta, joka oli niin luontoni vastainen. Huolimatta ihmisvihaajan maineestani, joka suuressa maailmassa johtui ulkoasustani ja muutamista sattuvista kompasanoista, on kuitenkin varmaa, että yksityisessä seurustelussa näyttelin aina osani huonosti, että ystäväni ja tuttavani taluttivat tuota muka niin kesytöntä karhua niin kuin lammasta ja että pistopuheeni eivät olleet muuta kuin yleisiä totuuksia, tosin karvaita, enkä koskaan voinut sanoa kellekään yksityiselle ainoatakaan töykeätä sanaa.

*Le devin du village** saattoi minut lopulta täydellisesti muotiin, ja

* Kylän tietäjä, R:n sepittäjä ooppera.

ennen pitkää koko Pariisissa ei ollut suositumpaa miestä kuin minä. Tuon käänteentekevän kappaleen historia on yhteydessä silloisten tuttavuussuhteitteni historian kanssa. Tämä on asia, josta minun tulee seikkaperäisemmin tehdä selkoa, jotta seuraava esitys ymmärrettäisiin.

Minulla oli melko suuri joukko tuttavvia, mutta vain kaksi valikoitua ystävää, Diderot ja Grimm. Haluni liittää yhteen kaikki, mikä minulle on rakasta, vaikutti, että olin siksi hyvä heidän molempien ystävä, että heistäkin pian täytyi tulla ystävykset. Vein heidät yhteen, he sopivat yhteen ja liittyivät toisiinsa vielä läheisemmin kuin minuun. Diderot'lla oli lukemattomia tuttavvia, mutta Grimmin, joka oli ulkomaalainen ja tulokas, tarvitsi saada niitä. Hartain haluni oli hankkia niitä hänelle. Olin hankkinut hänelle Diderot'n ja hankin hänelle Gauffecourtin. Vein hänet mukanani rouva de Chenonceaux'n, rouva d'Épinayn ja paroni d'Holbachin luo, jonka tuttavuuteen olin joutunut melkein vastoin tahtoani. Kaikista ystävistäni tuli hänen ystäviään, ja sehän oli aivan luonnollista; mutta ei yhdestäkään hänen ystävästään koskaan tullut minun ystäväni, ja sepä ei ollut yhtä luonnollista. Asuessaan kreivi de Frièsen luona Grimm usein piti meille päivälliset kotonaan; mutta en koskaan ole kreivi de Frièseltä saanut minkäänlaista ystävyuden enkä hyväntahtoisuuden osoitusta, en myöskään kreivi de Schombergiltä, hänen sukulaiseltaan, joka oli Grimmin hyvin läheinen tuttava, enkä keltään niistä henkilöistä, miehistä tai naisista, joiden tuttavuuteen Grimm pääsi heidän välityksellään. Ainoana poikkeuksena on abbé Raynal, joka, vaikka oli hänen ystävänsä, osoittautui minunkin ystäväkseni, tarpeen tullen harvinaisen anteliaasti tarjosi kukkaronsa minun käytettäväkseni. Mutta abbé Raynalin tunsin jo kauan ennen kuin Grimm oli häneen tutustunut, ja olin aina ollut kiintynyt häneen, siitä saakka kun hän eräässä tilaisuudessa, joka tosin oli varsin vähän merkillinen, mutta jota en koskaan unohtanut, kohteli minua erinomaisen hienotunteisesti ja oikeamielisesti.

Tämä abbé Raynal on varmasti harras ystävä. Hänen ystävyystään Grimmia kohtaan, jonka läheinen tuttava hän oli, sain todisteen suunnilleen siihen aikaan, josta nyt on puhe. Kun Grimm jonkin aikaa oli seurustellut hyvänä ystävänä neiti Felin kanssa, hänen päähänsä pälkähti yhtäkkiä rakastua tyttöön silmittömästi ja koettaa lyödä laudalta Cahusac.* Kaunotar piti kuitenkin kunnia-asianaan pysyä uskollisena eikä huolinut uudesta kosiskelijasta. Tämä otti asian traagilliselta kannalta ja näytti päättäneen kuolla sen johdosta. Aivan äkkiä hän sairastui kummallisimpaan tautiin, mistä ehkä koskaan on kuultu puhuttavan. Hän oli yöt päivät ainaisessa horrostilassa, silmät olivat aivan auki, valtimo tykki voimakkaasti; mutta hän ei puhunut, ei syönyt, ei hievahtanut, näytti joskus kuulevan, muttei koskaan vastannut, ei edes merkeillä, oli muuten levollinen, tuskaton, kuumeeton, mutta makasi liikkumatta kuin kuollut. Abbé Raynal ja minä hoidimme häntä vuoroin; abbé rotevampana ja terveempänä miehenä oli hänen luonaan yöt, minä päivät, emmekä koskaan poistuneet molemmat yhtäkaaa, eikä toinen lähtenyt ennen kuin toinen oli saapunut. Huolestuneena kreivi de Frièse kutsui hänen luokseen Senacin,** joka tutkittuaan hänet tarkoin sanoi, ettei siitä tarvinnut välittää, eikä määrännyt mitään hoitoa. Pelloissani kun olin ystäväni puolesta, pidin tarkoin silmällä lääkärin käyttäytymistä ja näin hänen hymyilevän poistuessaan. Potilas kuitenkin makasi useita päiviä liikkumatta, nauttimatta lihalientä tai mitään muuta kuin hillottuja kirsikoita, joita silloin tällöin panin hänen kielelleen ja jotka hän aivan hyvin saattoi niellä. Muuanna kauniina aamuna hän sitten nousi, pukeutui ja alkoi elää entiseen tapaansa, eikä hän sittemmin koskaan puhunut minulle eikä tietääkseni abbé Raynalille eikä kenellekään tuosta omituisesta horrostilasta eikä hoidosta, jota hän meiltä sen aikana oli saanut.

Tuo tapahtuma ei ollut herättämättä huomiota, ja olisipa todella ollut ihmeellinen juttu, jos oopperatytön sydämettömyys olisi aja-

* Runoilija, oopperatekstien sepittäjä.

** Etevä lääkäri.

nut miehen kuolemaan epätoivosta. Moinen kaunis intohimo saattoi Grimmin muotiin; eikä aikaakaan, niin häntä pidettiin aivan ihmeenä mitä rakkauteen, ystävyYTEEN ja kaikenlaiseen kiintymykseen tulee. Tästä hänen maineestansa johtui, että häntä suosittiin ja juhlittiin hienossa maailmassa, ja siten se vieroitti hänet minusta, joka en koskaan ollut hänelle ollut muuta kuin hätävara. Huomasin piankin menettäväni hänet kokonaan, ja siitä olin suruissani, sillä kaikki ne väkevät tunteet, joilla hän komeili, olivat samat, joita minä tunsin häntä kohtaan pitämättä niistä yhtä suurta ääntä. Iloitsin siitä, että hänellä oli menestystä ylhäisissä piireissä, mutta en olisi tahtonut, että hän silti olisi unohtanut ystävänsä. Eräänä päivänä sanoin hänelle: ”Grimm, te ette välitä minusta; annan sen teille anteeksi. Kun pauhaavien menestysten ensi huumaus on tehnyt vaikutuksensa ja te huomaatte niiden tyhjyyden, toivon teidän palaavan luokseni, ja minä pysyn aina samana kuin ennen. Mutta nyt, älkää antako häiritä itseänne; annan teille täyden vapauden ja odotan teitä.” Hän vastasi, että tein oikein, menetteli sen mukaisesti ja käytti vapauttaan niin perusteellisesti, etten enää tavannut häntä muuten kuin yhteisten ystäviemme parissa.

Tavallisin kohtauspaikkamme ennen kuin hän oli päässyt niin läheisiin suhteisiin rouva d’Épinayhin, kuin mihin hän myöhemmin joutui, oli paroni d’Holbachin talo. Tämä paroni oli nousukkaan poika, joka oli melko rikas ja käytti varojaan arvokkaalla tavalla, vastaanotti talossaan kirjailijoita ja muita ansiokkaita henkilöitä ja täytti tietojensa ja valistuneisuutensa vuoksi hyvin paikkansa heidän keskuudessaan. Ollen vanhastaan tuttu Diderot’n kanssa hän oli tämän välityksellä pyrkinyt tuttavuuteeni jo ennen kuin nimeni oli tullut tunnetuksi. Minut esti kauan luontainen vastenmielisyys vastaamasta hänen lähentelyihinsä. Eräänä päivänä, kun hän kysyi minulta syytä siihen, vastasin hänelle: ”Te olette liian rikas.” Hän ei hellittänyt ja voitti vihdoin vastustukseni. Suurin onnettomuuteni on aina ollut, etten ole voinut

vastustaa ystävällistä kohtelua. Minulle ei ole koskaan seurannut hyvää siitä, että olen antanut myöten sellaiselle.

*Muista tähän aikaan saamistaan tuttavista R. mainitsee historioitsija Duclos'n, markiisitar de Crequin, jonka luona hän tutustui useihin kirjailijoihin, sekä genèveläisen herra Mussardin. Tämä ihaili suuresti italialaisia oopperoita, samoin kuin R. itse. Heidän keskustellessaan niistä R:ssa heräsi halu luoda samantyylinen ranskalainen ooppera. Eräänä aamuna, kävellessään herra Mussardin puutarhassa, hän siellä olevassa huvimajassa sepitti muutaman laulurunon ja sävelsi niihin musiikin. Hän näytti näitä herra Mussardille, jota ne suuresti miellyttivät. Siitä R. innostui jatkamaan runoilu- ja sävellystyötään. Siten syntyi hänen oopperansa *Le devin du village* (ks. s. 197). Kuudessa päivässä hän sepitti tekstin, ja kolmen viikon kuluttua ooppera oli pääosaltaan valmis esitettäväksi.*

Kiihtyneenä tämän teoksen sepittämisestä halusin intohimoisesti saada kuulla sen, ja olisin antanut kaikki maailman aarteet saadakseni nähdä sen esitettynä oman mieleni mukaan suljettujen ovien sisällä, niin kuin kerrotaan Lullin kerran esityttäneen *Armide*-oopperansa vain itselleen. Kun minun oli mahdotonta saada tuota nautintoa muuten kuin yhdessä yleisön kanssa, minun täytyi välttämättä saada se esitettäväksi Oopperaan voidakseni nauttia siitä. Onnettomuudeksi se oli kerrassaan uutta tyyliä, johon korvat eivät olleet tottuneet, ja sitä paitsi *Keimailevien runotarten* huono menestys pani minut aavistamaan samalaista *Tietäjälle*, jos tarjoaisin sen esitettäväksi omalla nimelläni. Duclos päästi minut pulasta ja otti pitääkseen huolen siitä, että teos saataisiin harjoitettavaksi ilmoittamatta sen tekijää. Jotten joutuisi ilmi, olin poissa tuosta harjoituksesta, eivätkä edes ”pikku viuluniekat”,* jotka johtivat sitä, saaneet tietää kuka tekijä oli, ennen kuin yleinen suosiol-

* Tällä nimellä mainittiin Rebel- ja Francœur-nimisiä viuluniekkoja.

linen vastaanotto oli todistanut teoksen hyväksi. Kaikki jotka sen kuulivat, olivat siksi paljon ihastuneet siihen, että se seuraavasta päivästä alkaen oli ainoana puheenaiheena kaikissa seuroissa. Hovin huvi-intendentti, herra de Cury, joka oli ollut harjoituksessa läsnä, pyysi saada teoksen esityttäväkseen sen hovissa. Duclos, joka tunsu suunnitelmani, arveli, että hovissa menettäisin määräämisvallan kappaleeni suhteen helpommin kuin Pariisissa, eikä suostunut sitä antamaan. Cury vaati sitä mahtisanalla; Duclos ei peräytynyt, ja heidän kiistansa äityi niin kiivaaksi, että he eräänä päivänä Oopperassa olisivat joutuneet kaksintaisteluun, jollei heitä olisi erotettu. Koetettiin kääntyä minun puoleeni, mutta minä jätin asian herra Duclos'n ratkaistavaksi. Täytyi uudestaan puhutella häntä. Aumontin herttua puuttui asiaan. Vihdoin Duclos katsoi, että hänen oli pakko taipua vallanpitäjien tahtoon, ja kappale luovutettiin näyteltäväksi Fontainebleaussa.

Se osa teostani, johon olin uhrannut eniten työtä ja jossa eniten poikkesin tavanomaisesta tyylistä, oli resitatiivi. Oopperassani se oli korostettu kokonaan uudella tavalla ja noudatti tekstin lausuntaa. Moista kauhistavaa uudistusta ei siinä uskallettu pysyttää; pelättiin sen loukkaavan typerien ihmisten korvia. Suostuin antamaan uuden resitatiivin Francueilin ja Jelyotten sävellettäväksi, mutta itse en huolinut ryhtyä siihen.

Kun kaikki oli valmiina ja näytäntöpäivä oli määrätty, ehdotettiin minulle, että lähtisin Fontainebleauhon nähdäkseni ainakin viimeisen harjoituksen. Ajoin sinne hovivaunuissa neiti Flin, Grimmin ja muistaakseni abbé Raynalin seurassa. Harjoitus oli mukiinmenevä; olin siihen tyytyväisempi kuin olin odottanut. Orkesteri oli suuri; siinä oli yhdessä Oopperan ja kuninkaan soittoakunna. Jelyotte esitti Colinin osaa, neiti Fel oli Colettena, Cuvilier tietäjänä; kuoro-osat lauloi Oopperan kuoro. En sanonut paljonkaan; Jelyotte oli ohjannut koko esityksen; en tahtonut ruveta kontrolloimaan hänen työtään; ja huolimatta muinaisroomalaisen arvokkaasta esiintymisestääni olin hämilläni kuin koulupoika kaikkien noiden ihmisten keskellä.

Seuraavana, ensiesityksen päivänä menin aamiaiselle Grand-Commun-kahvilaan. Siellä oli paljon väkeä. Puhuttiin edellisenä iltana pide-
tystä harjoituksesta ja siitä, kuinka vaikea oli ollut saada pääsyä siihen.
Eräs joukossa oleva upseeri sanoi päässeensä helposti sisään, kertoi laa-
jasti, mitä siellä oli tapahtunut, kuvaili tekijää, teki selkoa siitä, mitä
tämä oli tehnyt, mitä sanonut, mutta hänen aika pitkässä, yhtä var-
masti kuin koruttomasti esitetyssä kertomuksessaan minua ihmetytti
se, että siinä ei ollut ainoatakaan sanaa totta. Oli aivan selvää, että tuo
mies, joka puhui niin asiantuntevasti harjoituksesta, ei ollut lainkaan
ollut läsnä, koskapa hän ei tuntenut silmänsä edessä olevaa tekijää,
vaikka sanoi häntä niin tarkoin katselleensa. Mutta omituisinta tässä
kohtauksessa oli sen minuun tekemä vaikutus. Tuo mies ei ollut enää
nuori; ei hänen ulkomuodossaan eikä puheensävyssään ollut mitään
narrimaista eikä itserakasta; kasvoista päätellen hän oli arvokas mies,
ja Pyhän Ludvigin risti hänen rinnallaan ilmaisi hänet entiseksi up-
seeriksi. Vastoin tahtoonikin hän julkeudestaan huolimatta kiinnosti
mieltäni; hänen lasketellessaan valheitaan minä punastuin, painoin
silmani maahan, olin kuin tulisilla hiilillä; joskus kysyin itseltäni, eikö
olisi mahdollista otaksua hänen erehtyneen ja puhuvan täydessä us-
kossa. Peläten, että joku tuntisi minut ja saattaisi hänet häpeään, join
vihdoin mitään puhumatta suklaani kiireesti loppuun ja painaen pääni
alas kulkiessani hänen ohitsensa poistuin niin pian kuin mahdollista,
läsnäolijain pitäessä pitkää pakinaa hänen kertomuksensa johdosta.
Kadulla huomasin olevani aivan hiessä; ja olen varma, että jos joku
olisi tuntenut minut ja maininnut nimeni ennen kuin poistuin, kaikki
olisivat huomanneet minun olevan hämilläni ja pulassa niin kuin ri-
kollisen vain siksi, että tunsin, mitä tuskia tuo miesparka saisi kärsiä,
jos huomattaisiin hänen valehdelleen.

Olen nyt tullut yhteen elämäni kriittilliseen kohtaan, jollaisissa on
vaikea yksinomaan kertoa, syystä että on melkein mahdotonta olla an-
tamatta pelkälle kertomuksellekin moitteen tai puolustuksen leimaa.

Koetan kuitenkin tehdä selkoa käyttäytymisestääni ja syistä siihen, liisäämättä kiitosta enemää kuin moitettakaan.

Olin sinä päivänä tavallisessa huolimattomassa ulkoasussani: parta ajamatta ja irtotukka huononlaisesti suittuna. Pitäen tuollaista säädyllisyyden puutetta rohkeuden todisteena astuin siinä kunnossa saliin, johon vähää myöhemmin oli astuva kuningas, kuningatar, kuninkaan perhe ja koko hovi. Menin ja asetuin aitioon, johon herra de Cury minut saattoi; se oli hänen aitionsa, suuri aitio lähinnä näyttämöä, vastapäätä pientä vähän ylempänä olevaa aitiota, johon kuningas ja rouva de Pompadour istuutuivat. Ympärilläni istui naisia; olin ainoa mies aition etualalla; oli siis aivan selvä, että minut oli sijoitettu siihen varta vasten, näkyvälle paikalle. Kun valot oli sytytetty ja näin itseni tässä asussa ihmisten joukossa, jotka kaikki olivat tavattoman hienoissa juhlapuvuissa, alkoi minun tulla paha olla. Kysyin itseltäni, olinko täällä paikallani, oliko tilaisuuteen sopivassa puvussa, ja muutaman minuutin levottomana mietittyäni vastasin rohkeasti: "Olen." Tämä pelottomuuteni johtui ehkä pikemmin siitä, että asiasta oli mahdoton päästä mihinkään, kuin perusteitteni pätevyydestä. Sanoin itsekseni: "Paikallani olen, koskapa näen näyteltävän omaa sepittämääni kappaletta, koskapa minut on kutsuttu sitä katsomaan, koskapa olen sepittänyt sen vain sitä varten ja koskapa loppujen lopuksi kellään ei ole enemää oikeutta kuin minulla nauttia työni ja kykyjeni hedelmästä. Pukeutuneena olen niin kuin tavallisesti, en paremmin enkä huonommin; jos alan jälleen antautua yleisen mielipiteen orjaksi yhdessä suhteessa, niin olenpa pian taas sen orja kaikessa. Ollakseni aina oma itseni minun täytyy paikassa missä tahansa voida olla punastumatta sitä, että olen pukeutunut valitsemani yhteiskunnallisen aseman mukaisesti; ulkoasuni on yksinkertainen ja huoltamaton, muttei likainen eikä epäsiisti; parta ei sitä ole sinänsä, koskapa se on luonnon meille antama ja koskapa se joskus, eri aikoja ja muoteja myöten, käy koristeestakin. Minua tullaan pitämään naurettavana, hävyttömänä! Noh, mitäpä minä

siitä? Minun tulee voida kestää pilkkaa ja moitetta, kunhan vain en ole niitä ansainnut.” Tämän pienen yksinpuhelun pidettyäni lujittui ryhtini niin täydellisesti, että tarvittaessa en olisi mitään pelännyt. Mutta liekö sitten johtunut hallitsijan läsnäolosta vai ihmisten vapaaehtoisesta myötämielisyydestä, oli miten oli, en huomannut mitään muuta kuin hyväntahtoisuutta ja kohteliaisuutta uteliaisuudessa, jonka kohteena olin. Se liikutti mieltäni niin, että aloin jälleen olla huolissani itseltäni ja kappaleeni kohtalosta peläten pettäväni yleisön niin suosiolliiset odotukset. Yleisö ei näyttänyt pyytävän parempaa kuin saada osoittaa minulle mieltymystään. Naljailua vastaan olin varustautunut, mutta ihmisten ilmeinen ystävällisyys, jota en ollut odottanut, masensi rohkeuteni niin, että näytännön alkaessa vapisin kuin lapsi.

Saatoin pianikin rauhoittua. Kappale näyteltiin hyvin huonosti, mutta laulu- ja muu musiikkipuoli esitettiin hyvin. Jo ensimmäisen kohtauksen aikana, jossa todella onkin liikuttavaa naiiviutta, kuulin aitioista nousevan yllätyksen- ja mieltymyksenilmausten solinan, joka oli ennenkuulumaton tämänlaatuisia kappaleita esitettäessä. Kasvava mielten liikutus kävi pian niin voimakkaaksi, että sen huomasi koko läsnäolevassa seurassa ja, puhuakseni Montesquieun tapaan, se vahvisti vaikutustaan omalla tehollaan. Colinin ja Coletten kohtauksessa tämä vaikutus oli väkevimmillään. Kuninkaan läsnäollessa ei taputeta käsiä; sen vuoksi saattoi kuulla kaikki, mitä sanottiin; se oli eduksi kappaleelle ja tekijälle. Naisten, jotka mielestäni olivat kauniita kuin enkelit, kuulin ympärilläni kuiskaillen ja puoliääneen sanovan toisilleen: ”Tämä on ihastuttavaa, tämä on hurmaavaa; siinä ei ole säveltäkään, joka ei tehoaisi sydämeen.” Ilo siitä, että sain liikutetuksi niin monen rakastettavan henkilön mieltä, liikutti omaakin mieltäni kyyneliin asti, enkä voinut pidättää niitä huomattessani ensimmäisen dueton aikana, etten ollut ainoa, joka itki. Muistaessani konsertin herra de Treitorenin luona vaivuin hetkeksi ajattelemaan entistä elämääni. Tämä muistuma toi mieleeni orjan, joka muinoin riemusaatossa piteli seppellettä voi-

tonsankarin pään yllä; mutta se häipyi pian pois, ja kohta antauduin kokonaan ja minkään häiritsemättä nauttimaan kunniastani. Olen kuitenkin varma, että sillä hetkellä toisen sukupuolen tuottama nautinto oli tässä paljon suurempana tekijänä kuin säveltäjän ylpeys; ja jos läsnä olisi ollut vain miehiä, minua varmastikaan ei olisi polttanut niin kuin nyt lakkaamatta poltti halu imeä huulilleni suloiset kyynelet, jotka pännin vuotamaan. Olen nähnyt teatterikappaleita, jotka ovat nostattaneet voimakkaampia ihailun myrskyjä, mutten koskaan täydellistä, niin sulosta, niin liikuttavaa hurmausta vallitsevan kokonaisuudessa teatteriyleisössä, varsinkaan hovissa ensiesityksen päivänä. Ne, jotka sen näkivät, muistanevat sen, sillä sen vaikutus oli ainutlaatuinen.

Samana iltana Aumontin herttua lähetti minulle sanan, että saapuisin linnaan seuraavana päivänä kello yhdentoista ajoissa, ja ilmoitti aikovansa esitellä minut kuninkaalle. Herra de Cury, joka toi minulle tämän tiedon, lisäsi, että luultavasti oli kysymyksessä eläke ja että kuningas tahtoi itse ilmoittaa minulle asian.

Kuka uskoisi, että niin loistavan päivän jälkeinen yö oli minulle tuskan ja neuvottomuuden yö? Ensin askarrutti ajatuksiani tuo esittely, sitten usein uudistuva tarve käydä ulkona, joka illalla teatterissa oli kovasti vaivannut minua ja saattoi kiusata minua seuraavana päivänä ollessani pylväskäytävässä tai kuninkaan huoneissa kaikkien ylhäisten herrojen joukossa, odottamassa kuninkaan ohikulkua. Tuo vika oli pääsyyinä siihen, että pysyttelin poissa seuralämästä, ja se esti minua viipymästä kauan naisten parissa. Minun tarvitsi vain ajatella tilaa, johon tuo tarve voisi minut saattaa, tunteakseni sen niin voimakkaana, että voin pahoin, ellen pannut toimeen skandaalia, ja sitä pelkäsin pahemmin kuin kuolemaa. Ainoastaan ne, jotka tuntevat tuon tilan, voivat käsittää, kuinka kauhistavaa on olla vaarassa joutua siihen.

Sitten kuvittelin mielessäni seisovani kuninkaan edessä, esiteltynä Hänen Majesteetillensa, joka suvaitsi pysähtyä ja puhutella minua. Siinä vasta sitä kysyttiin sattuvia sanoja ja kekseliäisyyttä vastatessa.

Olisiko kirottu ujouteni, joka panee minut ymmälle vähäpätöisimänkin tuntemattoman ihmisen edessä, lähtenyt minusta Ranskan kuninkaan edessä, tai olisiko se tehnyt minulle mahdolliseksi valita heti oikein, mitä oli sanottava. Tahdoin, poikkeamatta omaksumastani ankaran yksinkertaisesta esiintymistavasta ja puheensävyistä, osoittaa osaavani antaa arvoa niin suuren valtiaan minulle osoittamalle kunnialle. Oli verhottava jokin suuri ja hyödyllinen totuus kauniiseen ja ansaittuun ylistykseen. Ennakolta valmistaakseni onnistuneen vastauksen olisi täytynyt oikein arvata, mitä hän saattaisi minulle sanoa; ja jos sen olisinkin tehnyt, olin varma, etten hänen edessään muistaisi ainoatakaan sanaa siitä, mitä olin miettinyt valmiiksi. Miten minun silloin kävisi koko hovin silmään edessä, jos suustani hädässäni sattuisi pääsemään jokin tavallisista kömpelyyksistäni? Se vaara huolestutti, pelotti, pöyristytti minua niin paljon, että päätin, maksoi mitä maksoi, olla siihen antautumatta.

Siten tosin menetin eläkkeen, joka minulle tavallaan oli tarjottu, mutta vapauduin myöskin ikeestä, jonka se olisi laskenut niskoilleni. Olisi täytynyt heittää hyvästit totuudelle, vapaudelle, rohkeudelle. Kuinka olisin uskaltanut puhua enää riippumattomuudesta ja epäitsekyydestä? Jos ottaisın vastaan tuon eläkkeen, niin ei olisi enää muuta neuvoa kuin imarrella tai olla vaiti. Sitä paitsi, mitä takeita oli siitä, että se maksettaisiin minulle? Kuinka paljon juoksuja siitä aiheutuisi, kuinka monia henkilöitä täytyisi käydä pokkuroimassa! Sen säilyttäminen maksaisi minulle paljon enemmän ja paljon vastenmielisempää vaivaa kuin ilman sitä eläminen. Katsoin siis kieltäytymällä siitä menetteleväni aivan periaatteideni mukaisesti ja luopuvani näennäisestä edusta todellisen hyväksi. Ilmoitin päätökseni Grimmille, joka ei mitenkään sitä vastustanut. Muille sanoin syyksi terveyteni ja matkustin jo aamulla pois.

Lähtöni herätti huomiota ja sitä moitittiin yleisesti. Kaikki eivät voineet käsittää syytäni; oli paljon mukavampaa syyttää minua type-

rästä ylpeydestä ja se tyydytti paremmin kaikkien niiden kateutta, jotka tunnossaan tiesivät, etteivät olisi menetelleet niin. Seuraavana päivänä Jelyotte kirjoitti minulle kirjelijun, jossa hän puhui pitkälti kappaleeni menestyksestä ja siitä, kuinka mieltynyt kuningaskin siihen oli. Pitkin päivää, hän kertoi, Hänen Majesteettinsa yhä uudestaan laulaa valtakuntansa epäpuhtaimmalla äänellä: *J'ai perdu mon serviteur; j'ai perdu tout mon bonheur*.* Hän lisäsi, että *Tietäjä* aiottiin esittää parin viikon kuluttua uudestaan ja että uusinto oli toistava koko yleisölle ensiesityksen täydellisen menestyksen.

Kun kahta päivää myöhemmin kello yhdeksän ajoissa illalla olin astumaisillani rouva d'Épinayn taloon, johon menin illalliselle, huomasi ovella ollessani ajurinvaunujen ajavan ohitseni. Vaunuissaistuja viittasi minua nousemaan niihin; tein sen; siellä istui Diderot. Hän alkoi puhua minulle tuosta eläkkeestä kiihkeämmin kuin olisin odottanut filosofin puhuvan sellaisesta asiasta. Hän ei moittinut minua siitä, etten tahtonut esittelyttää itseäni kuninkaalle, mutta piti erittäin moittittavana välinpitämättömyyttäni eläkkeestä. Hän sanoi minulle, että jos en huolinutkaan valvoa omaa etuani, minun ei ollut lupa jättää valvomatta rouva Le Vasseurin ja hänen tyttärensä etua, että velvollisuuteni heitä kohtaan oli käyttää visusti kaikkia mahdollisia ja rehellisiä keinoja hankkiakseni heille heidän elatuksensa; ja kun lopultakaan ei voitu sanoa minun kieltäytyneen vastaanottamasta tuota eläkettä, hän väitti, että minun, kun kerran asianomaiset olivat näyttäneet halukkaita myöntämään sen minulle, tuli anoa sitä ja hankkia se hinnasta mistä hyvänsä.

Vaikka hänen harras intonsa olikin minusta liikuttava, en voinut hyväksyä hänen perusohjeitaan, ja me jouduimme tuosta asiasta hyvin kovaan väittelyyn, ensimmäiseen, joka minulla oli hänen kanssaan; eikä meillä koskaan ole niitä ollutkaan muita kuin tällaisia, joissa hän mää-

* Olen menettänyt palvelijani, olen menettänyt kaiken onneni.

räili, mitä minun hänen mielestään piti tehdä, ja minä kieltäydyin siitä, koska en katsonut olevani velvollinen sitä tekemään.

Oli myöhä, kun erosimme. Tahdoin viedä hänet mukaani illalliselle rouva d'Épinayn luo, mutta hän ei suostunut tulemaan; halutesani liittää kaikki ystäväni yhteen yritin useaan kertaan saada hänet rupeamaan seurusteluun rouva d'Épinayn kanssa ja menin niin pitkälle, että vein rouvan hänen ovelle, jonka hän kuitenkin piti meiltä suljetuna; mutta kaikista ponnisteluistani huolimatta hän aina kieltäytyi ja puhui rouvasta vain hyvin halveksivin sanoin. Vasta sitten, kun välini rouvaan ja häneen olivat rikkoutuneet, he liittyivät yhteen ja hän alkoi puhua rouvasta kunnioittavasti.

Siitä alkaen Diderot ja Grimm näyttivät panevan parastaan vieroitukseen minusta Thérèsen ja hänen äitinsä selittäen heille, että synnä heidän tukalaan toimeentuloonsa oli hyvän tahdon puute minun taholtani ja etteivät he koskaan pääsisi mihinkään minun kanssani. He koettivat saada heidät tekemään eron minusta ja lupasivat toimittaa heille rouva d'Épinayn vaikutusvaltaisella avulla suolan vähittäiskaupan, tupakkakaupan ja vielä ties mitä kaikkea. Yrittivät he houkuttella Duclos'takin sekä d'Holbachia yhteen liittoon kanssansa, mutta Duclos ei siihen koskaan suostunut. Sain siihen aikaan vähän vihiä kaikista näistä vehkeistä, mutta aivan täyden selvän niistä sain vasta paljon myöhemmin, ja usein minulla oli aihetta valittaa ystäväieni sokeata ja kaikkea muuta kuin hienotunteista intoa, kun he koettivat saattaa minut, raihnaisen miehen, mitä surkeimpaan yksinäisyyteen ja puuhailivat tehdäkseen minut oman käsityksensä mukaan onnelliseksi keinoilla, jotka todellisuudessa olivat parhaiten omansa tekemään minut kurjan onnettomaksi.

Vuonna 1753 Pariisissa riehuvaan kiihkeään riitaan siitä, oliko italialaista vai ranskalaista musiikkia pidettävä etevämpänä, R. osallistui Kirje ranskalaisesta musiikista -nimisellä lentokirjasella, jossa

hän intohimoisesti puolusti italialaista musiikkia. Sen tekemästä tavattomasta vaikutuksesta hän kertoo:

Tuon lentokirjaseen tekemä uskomattoman voimakas vaikutus olisi Tacituksen kynän arvoinen kuvattava. Oli juuri Parlamentin ja papiston välisen suuren riidan aika. Parlamentti oli äskettäin karkotettu, mielenkuuhu oli korkeimmillaan, kaikkialla näkyi uhkaavia läheisen kapinan enteitä. Lentokirjaseen ilmestyi. Heti paikalla kaikki muut riidat unohtuivat. Ei ajateltu muuta kuin vaaraa, jossa ranskalainen musiikki oli, eikä noussut kapinaa muuta kuin minua vastaan. Mutta siitä tulikin niin kova, ettei kansa koskaan ole siitä oikein toipunut. Hovissa oltiin kahden vaiheilla vain siitä, oliko minut teljettävä Bastiljiin vai ajettava maanpakoon, ja vangitsemiskäskeytys olisi annettu, jollei herra de Voyer olisi todistanut sitä naurettavaksi. Kun ihmiset saavat lukea, että tuo lentokirjaseen on ehkä saanut estetyksi vallankumouksen valtiossa, he kai luulevat näkevänsä unta. Se on kuitenkin aivan täyttä totta, niin kuin koko Pariisi vielä voi todistaa, koska nyt ei ole kulunut enempää kuin viisitoista vuotta tuosta kummallisesta jutusta.

Joskaan vapauttani ei loukattu, niin ei minua ainakaan säästetty solvauksilta; henkenikin oli vaarassa. Oopperan orkesterin jäsenet panivat siistit tuumansa tukkoon murhatakseen minut sieltä ulos tullessani. Se ilmoitettiin minulle; kävin vain sitä ahkerammin Oopperassa, ja vasta kauan aikaa jälkeenpäin sain tietää, että herra Ancelet, muskettisotilasten upseeri, joka oli suopeamielinen minua kohtaan, oli tehnyt tyhjäksi salavehkeen vaikutuksen määräämällä minulle tietämättäni turvasaaton teatterista lähtiessäni. Oopperan johto oli äskettäin uskottu kaupungille. Pormestarin ensimmäinen urotyö oli, että hän kielsi minulta vapaan pääsyn Oopperaan, vieläpä mahdollisimman epähienolla tavalla, nimittäin julkisesti estämällä sen astuessani ovesta sisään, niin että minun täytyi lunastaa pääsylippu amfiteatteriin välttääkseni sen häpeän, että olisi ollut sinä päivänä palattava kotiin. Vääryys oli sitä

huutavampi, kun ainoana hintana, minkä olin pannut kappaleelleni luovuttaessani sen heille, oli ainainen vapaa pääsy Oopperaan; vaikka näet tuo oikeus oli kaikilla oopperakappaleiden tekijöillä ja vaikka se minulla oli kaksin kerroin, en ollut jättänyt tekemättä siitä nimenomaista välipuhetta Duclos'n länäoöllessä. Tuossa menettelyssä yhtyivät sellainen kohtuuttomuus ja sellainen törkeys, että yleisö, vaikka sen vihamielisyys minua kohtaan silloin oli kiivaimmillaan, ei voinut olla siitä yksimielisesti loukkaantumatta, ja monikin, joka edellisenä päivänä oli herjannut minua, huusi seuraavana ääneen salissa, että oli häpeällistä noin riistää vapaa sisäänpääsy tekijältä, joka oli sen niin hyvin ansainnut ja voi vaatia sitä kahdellekin hengelle.

Tämän johdosta minulla ei ollut muuta neuvoa kuin vaatia takaisin teokseni, koskapa minulta riistettiin siitä sovittu hinta. Kirjoitin sitä varten herra d'Argensonille, joka hoiti Oopperan hallintoa, ja liitin kirjeeseeni lausunnon, joka oli vastaansanomaton, mutta joka samoin kuin kirjeeni jäi vastausta ja vaikutusta vaille. Tuon oikeutta loukkaavan miehen vaitiolo jäi kaivelemaan sisuani eikä ollut omansa lisäämään sitä varsin vähäistä kunnioitusta, jota aina tunsin hänen luonnettaan ja kykyjään kohtaan. Niinpä sitten pidätettiin kappaleeni Oopperassa ja minulta anastettiin hinta, josta olin sen luovuttanut. Heikon tekona mahtavalle mokomaa sanottaisiin varastamiseksi; mahdavan tekona heikolle se on vain toisen omaisuuden valtaamista.

Oopperallaan R. kyllä ansaitsi melko runsaan määrän rahaa, mutta siitä oli hänelle myöskin loppumatonta mieliharmia. Hän sanoo siitä:

Se oli vasta paljon myöhemmin ilmi puhjenneen salaisen kateuden alkujurena. Sen saavuttaman menestyksen jälkeen en enää huomannut Grimmissä enkä Diderot'ssa enkä juuri ainoassakaan tuntemistani kirjailijoista sitä sydämellisyyttä, sitä avomielisyyttä, sitä iloa heidän tavatessaan minut, minkä siihen saakka olin luullut heissä huomaavani.

Heti kun saavuin paronin luo kokoontuneeseen seuraan, lakkasi yleinen keskustelu. Läsnaölijat kokoontuivat pieniin ryhmiin, kuiskailivat toistensa korviin, ja minä jäin yksin tietämättä kenen kanssa puhuisin. Kauan aikaa siedin moista loukkaavaa seurani hyljeksimistä; ja nähdesäni, että rouva d'Holbach, joka oli lempeä ja rakastettava, yhä otti minut hyvin vastaan, kestin hänen miehensä epähienon kohtelun, niin kauan kuin se oli kestettävissä; mutta eräänä päivänä hän ilman syytä ja tekosyytäkin hyökkäsi kimppuuni Diderot'n läsnaöollessa, joka ei sanonut sanaakaan, ja Margencyn kuullen, joka sittemmin usein sanoi minulle ihmetelleensä vastausteni lempeyttä ja hillittyä sävyä, hyökkäsi niin raakamaisesti, että vihdoin moisen alentavan kohtelun karkottamana poistuin hänen talostaan ja päätin olla enää sinne palaamatta.

R. vakuuttaa puhuneensa siitä huolimatta d'Holbachista aina kunnioittavasti, kun tämä sitä vastoin puhui hänestä vain loukkaavin ja halveksivin sanoin. Hän jatkaa:

Puolestani luulen, että mainitut ystäväni olisivat antaneet minulle anteeksi, että kirjoitin kirjoja, ja oivallisia kirjoja, koska kunnia sellaisesta ei ollut heille itselleenkaan tuntematon, mutta että he eivät voineet antaa minulle anteeksi, että olin sepittänyt oopperan, eivätkä tuon teoksen saavuttamaa menestystä, koska ei kukaan heistä kyennyt kilpailemaan samalla alalla eikä tavoittelemaan samanlaisia kunnianosoituksia.

Samoihin aikoihin R. sai N a r c i s s e -näytelmänsä esitetyksi Théâtre Français'ssa. Tekijän nimeä ei ilmaistu. Yleisö tosin otti kappaleen suosiolisesti vastaan, mutta menestys oli kuitenkin hyvin keskinkertainen. R. itse ikävystyi ensi-illassa niin, että lähti teatterista ennen näytännön loppua.

Eräässä kahvilassa tapaamilleen tuttaville hän sitten rohkeasti tunnusti olevansa tuon onnistumattoman näytelmän tekijä. Tätä tunnustusta kuulijat suuresti ihailivat. "Antoipa rohkeus, jolla se tehtiin, itsetunnol-

lenikin jonkinlaisen hyvityksen”, R. lausuu, ”ja luulen, että puhuminen siinä tilaisuudessa oli uljaampaa kuin väärästä häpeäntunteesta johtuva vaikeneminen olisi ollut.”

Vuonna 1763 Dijonin Akatemia esitti kilpikirjoituksen aiheeksi kysymyksen Ihmisten kesken vallitsevan eriarvoisuuden alkuperästä. Se kiinnosti R:ta. Hän poistui Pariisista Saint-Germainiin saadakseen rauhassa ja luonnon helmassa kehitellä kysymyksen hänessä herättämiä ajatuksia. Innoittuneessa mielikuvituksessaan hän näki luonnontilassa elävän ihmisen ja seurasi tämän kehitystä kautta aikojen. Tämä ihmisten ohjaama kehitys oli yleisen ajatustavan mukaan edistystä; R. sitä vastoin päätyi siihen käsitykseen, että se oli ihmisten kaikkien onnettomuuksien varsinainen lähde. Tuloksena näistä mietiskelyistä oli hänen tutkielmansa mainitusta kysymyksestä. Hän otti sillä osaa kilpailuun, muttei saanut palkintoa. Sitä hän ei ollut odottanutkaan, sillä hänen esittämänsä mielipiteethän olivat jyrkässä ristiriidassa vallitsevien käsitystapojen kanssa.

Seuraavana vuonna R. lähti ystävänsä herra Gauffecourtin mukana Genèveen. Hän matkusti Savoijin kautta ja kävi siellä rouva de Warensin luona. Tämän hän tapasi entistä pahemmin velkaantuneena ja mitä tuskalimmissa taloudellisissa oloissa. Autettuaan häntä sen verran kuin voi R. jatkoi matkaansa Genèveen. Hänen siellä ollessaan rouva tuli häntä tapaamaan. Kun matkarahat oli rouvalta loppuneet kesken eikä R:lla heidän kohtauspaikallaan ollut mukana, millä häntä auttaa, hän hetkeä myöhemmin lähetti Thérèsen viemään rouvalle rahaa. Liikuttava kohtaaus: rouva ottaa kädestään sormuksen, ainoan kalleutensa, ja painaa sen Thérèsen sormeen, mutta tämä siirtää sen heti takaisin paikalleen, suutelee rouvan kättä ja kostuttaa sitä kyynelillään.

Genèvessä R. otettiin ystävällisesti ja innokkaasti vastaan; häntä juhliittiin ja pidettiin hyvänä joka taholla. R. innostui hartaaksi tasavaltaiseksi ja halusi saada menettämänsä Genèveen kansalaisoikeudet takaisin. Sitä varten hänen täytyi siirtyä jälleen alkuperäiseen protestanttiseen uskoonsa, ja hän päättikin tehdä sen. Hänelle myönnettiin erivapautus

ikävimmistä muodollisuuksista; hän sai tehdä uskontunnustuksensa vähemmän virallisessa muodossa kuin tavallisesti. Sitä tilaisuutta varten hän oli valmistanut puheen; mutta kun se oli pidettävä, hän ei muistanut siitä sanaakaan, vaan seisoi kuulijakuntansa edessä kuin läksynsä unohtanut koulupoika eikä osannut muuta kuin vastata o n ja e i hänelle tehtyihin kysymyksiin. Hänet laskettiin sitten ripille ja hän sai takaisin kansalais-oikeutensa.

Viivytyään Genèvessä neljä kuukautta R. syksyllä palasi Pariisiin. Talven kuluessa hänen tutkielmansa ihmisten eriarvoisuuden alkuperästä ilmestyi painosta. Se oli omistettu Genèven tasavallalle. Siinä esitettyjen, eri yhteiskuntaluokkien tasa-arvoisuutta vaativien mielipiteiden vuoksi se otettiin sekä Genèvessä että Pariisissa hyvin kylmästi vastaan.

R. oli niin mieltynyt Genèveen, että aikoi siirtyä sinne pysyväisesti asumaan asiansa Pariisissa järjestettyään, elämä Pariisissa kun jo kauan oli ollut hänelle epämieluisia. Mutta kun rouva d'Épinay nyt tarjosi hänelle l'Ermitage-nimisen asumuksen La Chevrette -kartanonsa alueelta, viiden-toista kilometrin päästä Pariisista pohjoiseen päin, Montmorencyn metsän läheltä, hän suostui asettumaan sinne. Tämä hänen päätöksensä johtui suurelta osalta siitäkin, että Voltaire oli asettunut Genèven läheisyyteen. R. ymmärsi, että niin ollen hän ei saisi Genèvessä rauhaa, jota hän kaipasi, vaan että hänen olisi pakko taistella Voltairin elämäkatsomusta ja vaikutusvaltaa vastaan. R:n ystävät arvelivat, että hän ei voisi kestää yksinäistä elämää l'Ermitageissa, ja koettivat kaikin tavoin saada hänet jäämään Pariisiin, mutta hän pysyi lujana päätöksessään.

YHDEKSÄS KIRJA

1756–1757

Aina siitä asti kun Rousseau oli asunut rouva de Warensin kanssa Les Charmettesissa, hän oli kaivannut rauhallista elämää maalla luonnon helmassa. Kun siihen nyt oli tarjoutunut tilaisuus, hän odotti malttamattomana aikaa, jolloin saisi muuttaa l'Ermitageen. Hän aikoi siellä hankkia toimeentulonsa nuotteja kopioimalla. Kirjailijantoimintaa sitä vastoin, jolla hän kyllä olisi voinut ansaita paljon enemmän, hän ei katsonut sopivaksi elatuskeinoksi seuraavasta syystä:

Tunsin, että kirjoittaminen leipätyönä piankin olisi tukahduttanut henkeni tulen ja tappanut taitoni, joka ei asunut niinkään kynässäni kuin sydämessäni ja juontui yksinomaan ylevästä ja uljaasta ajatustavasta, joka yksin saattoi pitää sen yllä. Kokonaan rahanalaisesta kynästä ei voi lähteä mitään voimallista, mitään suurta. Välttämätön tarve, ehkä ahneuskin olisi pannut minut kirjoittamaan pikemmin nopeasti kuin hyvin. Jos menestyksen tavoittelu ei olisikaan saanut minua alentumaan salavehkeilyihin, niin se olisi vietellyt minut pyrkimään kirjoittaessani pitämään vähemmän silmällä sitä, mikä on hyödyllistä ja totta, kuin sitä, mikä on enemmistölle mieleen, ja sen sijaan että saattoi olla hienostunut kirjailija minusta olisi tullut vain kirjailijatuhrus. Ei, ei, olen aina ollut sitä mieltä, että kirjailijantoiminta tuottaa, että se voi tuottaa mainetta ja kunniaa vain sikäli kuin se ei ole ammattimaista. On

liian vaikea ajatella ylevästi, kun ajatteleminen on pelkkä elatuskeino. Voidakseen, uskaltaakseen lausua suuria totuuksia täytyy olla riippumaton menestyksestään. Minä levitin kirjani yleisön keskuuteen varmana siitä, että olin puhunut yhteisen hyvän puolesta, lainkaan välittämättä mistään muusta. Jos teoksesta ei huolitettu, niin sitä pahempi niille, jotka eivät tahtoneet käyttää sitä hyväkseen; itse puolestani minä en tarvinnut heidän hyväksymystään tullakseni toimeen. Saatoin elättää itseni ammatillani, jos kirjani eivät menneet kaupaksi; ja sepä juuri saattoikin ne menemään kaupaksi.

Huhtikuun 9. päivänä 1756 muutin pois Pariisista, enkä sittemmin enää ole asunut missään kaupungissa; en näet laske asumiseksi sitä, että myöhemmin olen muutamaa toviin, mutta aina vain käymätiellä tai vastoin tahtoani oleskellut lyhyen aikaa Pariisissa, Lontoossa ja muissa kaupungeissa. Rouva d'Épinay tuli noutamaan meidät kaikki kolme vaunuillaan, hänen arentimiehensä tuli ja otti vähäiset tavarani rattailleen, ja jo samana päivänä minun asuntoni oli järjestyksessä. Huomasin pienen tyyssijani yksinkertaisesti mutta siististi ja aistikkaastikin sisustetuksi ja kalustetuksi. Kalustus oli minun silmissäni arvaamattoman kallisarvoinen sen käden vuoksi, joka oli pitänyt siitä huolen, ja minusta tuntui ihastuttavalta olla ystävättäreni vieraana itse valitsemassani talossa, jonka hän oli rakennuttanut juuri minua varten.

Vaikka oli kylmä ja vielä luntakin, alkoi kasvimaailma jo herätä eloon; siellä täällä näki orvokkeja ja kevätesikkoja, puiden silmut alkoivat pistää näkyviin ja tuloni jälkeinen yö oli siitä merkittävä, että satakieli silloin ensi kerran lauloi; sen laulu kuului melkein ikkunani äärestä talon viereisestä metsiköstä. Vähän nukuttuani olin herätessäni unohtanut muurtoni ja olin vielä olevinani Grenellekadun talossa, kun tuo laulu yhtäkkiä hykähdytti minua ja huudahdin riemastuneena: ”Vihdoinkin kaikki toivomukseni ovat täyttyneet!” Ensi työkseni antauduin nauttimaan sen maaseutuympäristön vaikutuksesta, johon olin siirtynyt. Toistaiseksi jätin oloni asunnossani järjestämättä ja varasin

ensiksi aikaa kävelyretkiäni varten, eikä ollut asuntoani ympärillä sitä polkua, ei sitä vesakkoa, sitä metsikköä, sitä sopukkaa, johon en olisi jo seuraavana päivänä käynyt tutustumassa. Kuta tarkemmin tutkin tätä ihastuttavaa tyyssijaani, sitä selvemmin tunsin, että se oli luotu minua varten. Tämä pikemmin yksinäinen kuin jylhä paikka sai minut mielikuvituksessani siirtymään maailman äänin. Siinä oli sellaisia liikuttavia kauneuksia, joita tuskin tapaa kaupunkien lähitienoilla, ja jos sinne olisi joutunut yhtäkkiä, ei ikinä olisi voinut uskoa olevansa neljän lieuen päässä Pariisista.

Uhrattuani muutaman päivän maaseutuhurmiolleni aloin ajatella papereitteni järjestämistä ja työskentelyni säännöstelyä. Aamupäiväni aioin käyttää niin kuin aina ennenkin nuottien kopioimiseen, iltapäiväni kävelyihin, joilla pidin mukanaani pientä muistikirjaani ja lyijykynääni; kun näet en ole koskaan voinut kirjoittaa enkä ajatella rauhassa muualla kuin taivasalla, ei tehnyt mieleni muuttaa menettelyä, vaan aikomukseni oli että Montmorencyn metsästä, joka oli melkein oveni edessä, rästedes tulisi työhuoneeni. Minulla oli useita kirjoitelmia alulle pantuina; tarkastelin niitä nyt. Suunnitelmani olivat melko suurenmoiset, mutta niiden toteuttaminen oli siihen asti kaupungin touhuavassa elämässä sujunut hitaasti. Toivoin nyt voivani jouduttaa sitä vähän paremmin, kun niin monet seikat eivät olisi minua häiritsemässä. Katson saaneeni tämän toiveen melko hyvin täytetyksi, ja jos otetaan huomioon, että olin sairaana, usein La Chevretessä, usein Épinayssä, Eaubonnessa, Montmorencyn linnassa, että kotonani usein oli kimpussani uteliaita tyhjäntoimittajia ja että minulta aina meni puolet päivää kopioimistyöhön, niin myönnettäneen, siitä olen vakuuttunut, kun lasketaan ja arvioidaan kirjoitelmat, jotka sepitin l'Ermitagessa ja Montmorencyssa viettämäni kuuden vuoden kuluessa, että jos aikani tällöin kului hukkaan, ei se ainakaan kulunut toimettomuuteen.

Niistä eri teoksista, jotka minulla oli työnalaisina, olin *Valtiollisia laitoksia* käsittelevää jo kauan miettinyt, sitä sommittelin suurimmalla

mielenkiinnolla, sen sepittämisessä aioin työskennellä koko ikäni, ja se mielestäni oli lopullisesti vakaannuttava maineeni. Ensimmäisen aiheen siihen olin saanut kolme–neljätoista vuotta sitten, kun Venetsiassa ollessani olin saanut huomata sikäläisen niin kehitetyn hallituksen puutteellisuudet. Sen jälkeen moraalien historian tutkiminen oli suuresti laajentanut näköalojani.

Olin huomannut, että kaikki pohjimmaltaan riippuu valtiotaidosta ja että meneteltiinpä miten tahansa, mistään kansasta ei koskaan tulisi muuta kuin minkä sen hallitustapa siitä tekee; niin ollen tuo suuri kysymys parhaasta mahdollisesta hallitusmuodosta näytti minusta tarkemmin rajoittuvan seuraavanlaiseksi: ”Millainen tulee olla hallitusmuodon, joka on omansa luomaan hyveellisimmän, valistuneimman, järkevimmän, lyhyesti: sanan suurimmassa merkityksessä parhaan kansan?” Olin luullut huomaavani, että tämä kysymys oli hyvin likeisessä yhteydessä seuraavan toisen kysymyksen kanssa, jopa ehkä aivan sama kuin se: ”Mikä hallitusmuoto luonnostaan aina pysyy lähimpänä lakia?” Siitä johtui kysymys: ”Mitä on laki?” ja koko sarja yhtä tärkeitä kysymyksiä. Huomasin päätyneeni tästä kaikesta suuriin totuuksiin, jotka edistäisivät koko ihmiskunnan mutta erittäinkin isänmaani onnea, isänmaani jossa, kuten äsken sinne tekemälläni matkalla olin huomannut, käsitykset laeista ja vapaudesta eivät mielestäni olleet tarpeeksi oikeat eivätkä selvät; ja olin luullut tämän epäsuoran tavan antaa ne sen kansalaisille olevan parhaiten omansa estämään heidän itserakkauttaan loukkaantumasta ja saattamaan heidät suomaan minulle anteeksi, että olin näissä asioissa mahdollisesti nähnyt vähän kauemmas kuin he.

Vaikka olin sommitellut tätä teosta jo viisi kuusi vuotta, en ollut vielä päässyt siinä juuri pitkälle. Sen laatuiset kirjat vaativat miettimistä, hyvää aikaa, rauhallisuutta. Kirjoittelin tätä sitä paitsi, kuten sanotaan, kaikessa hiljaisuudessa, enkä ollut huolinnut ilmoittaa aikomustani kenellekään, en edes Diderot’lle. Pelkäsin sen tuntuvan liian

uskaliaalta sinä aikana ja siinä maassa, jossa kirjoitin, ja ystävieni pelästyksen* sitovan vapauttani työtä suorittaessani. En vielä tiennyt, joutuisiko se valmiiksi siksi ajoissa ja saisinko sen laadituksi siihen muotoon, että se voisi ilmestyä minun eläessäni. Halusin täysin vapaasti antaa aineelleni kaiken, minkä se vaati, aivan varmana siitä, että kun esityksessäni ei olisi mitään ivailevaa sävyä enkä koskaan pyrkisi tekemään viittauksia oleviin oloihin, niin en koskaan antaisi aiheita moitteisiin, jos pysyttäisiin oikeudessa ja kohtuudessa. Tahdoin tietenkin käyttää täysin määrin vapaan ajattelemisen oikeutta, joka minulla oli syntyperäni nojalla, mutta aina kunnioittaen hallitusmuotoa, jonka alaisena minun oli elettävä, koskaan rikkomatta sen lakeja; ja samalla kun tarkoin varoin loukkaamasta kansalaisoikeutta, en toiselta puolen myöskään tahtonut pelosta luopua sen minulle myöntämistä eduista.

Rouva Dupinin toimesta Rousseau alkoi l'Ermitagessa myöskin ryhtyä laatimaan erään abbé de Saint-Pierre -nimisen kirjailijan laajoista ja sekavista, valtiollisia ja taloustieteellisiä kysymyksiä käsittelevistä teoksista suppeata laitosta, joka esittäisi hänen tärkeimmät aatteensa ja mielipiteensä. Tämä oli toinen niitä töitä, joihin R:n piti käyttää aikansa.

Mietiskelin vielä kolmattakin, johon olin saanut aiheen itseäni koskevista havainnoista, ja tunsin itseni sitä rohkeammaksi ryhtymään siihen, kun minulla oli syytä toivoa, että siitä syntyisi kirja, joka olisi ihmisille todella hyödyksi, jopa hyödyllisimpiä, mitä heille saattoi tarjota, jos saisin työn suoritetuksi laatimaani suunnitelmaa täysin vastaavalla

* Varsinkin Duclos'n järkevä ankaruus herätti minussa tuon pelon; sillä mitä Diderot'hon tulee, niin kaikki neuvotteluni hänen kanssaan aina jollakin omituisella tavalla pyrkivät tekemään minut ivallisemmaksi ja purevammaksi kuin luonnostani olin. Juuri siitä johtui, etten halunnut kysyä hänen mieltään yrityksestä, jossa tahdoin käyttää yksinomaan todistelukykyäni, näyttämättä jälkeäkään äkkydestä tai puolueellisuudesta. Tässä teoksessa omaksumastani esityksen sävystä voi siis saada käsityksen *Yhteiskuntasopimuksesta*, joka on jakso siitä.

tavalla. On havaittu, että useimmat ihmiset ovat elämänsä eri aikoina usein erilaiset ja näyttävät muuttuvan kokonaan toisiksi ihmisiksi. Niin tietyn asian todistamiseksi en aikonut kirjoittaa kirjaa; minulla oli uudempi ja tärkeämpikin tarkoitus, nimittäin etsiä syyt noihin muutoksiin ja kiinnittää huomioni niihin syihin, jotka riippuvat meistä itsestämme, osoittaakseni kuinka itse voimme niitä hallita kehittyäksemme paremmiksi ja varmemmiksi itsestämme. Sillä onhan kelpo ihmisen kieltämättä vaikeampi vastustaa jo täysin kehittyneitä haluja, jotka hänen on voitettava, kuin ehkäistä, muuttaa tai lieventää noita samoja haluja jo niiden alkulähteessä, jos hän kykenisi tunkeutumaan siihen asti. Kiusaukseen joutunut ihminen kykenee kerran sitä vastustamaan, koska hän on voimakas, ja toisella kertaa hän lankeaa, koska on heikko; jos hän olisi ollut sama kuin ennen, niin hän ei olisi langennut.

Tunnustelemalla itseäni ja tutkimalla muita ihmisiä saadakseni selville, mistä nuo erilaiset olomuodot johtuvat, huomasin, että ne suurelta osalta riippuvat ulkonaisten esineiden aikaisemmin tekemästä vaikutuksesta ja että me, aistiemme ja elintemme alinomaa muuntamina, huomaamattamme siirrämme näitten muutosten vaikutuksen ajatuksiimme, tunteisiimme ja tekoihimmekin. Keräämäni sattuvat ja lukuisat havainnot olivat aivan eittämättömät, ja ruumiillisten perussyiden vuoksi, joihin ne viittasivat, minusta näytti mahdolliselta johtaa niistä ulkonainen elämänjärjestys, joka voisi muunneltuna asianhaaran mukaan saattaa sielun hyveelle otollisimpaan tilaan tai pysyttää sen siinä. Kuinka paljon hairahduksia välttyisikään järjeltämme, kuinka paljon paheita voisimmekaan estää syntymästä jos osaisimme pakottaa elimistömme toiminnan edistämään siveellistä järjestystä, jonka se niin usein häiritsee! Ilmastot, vuodenaajat, sävelet, värit, pimeys, valo, elementit, ravintoaineet, melu, hiljaisuus, liike, lepo, kaikki vaikuttavat ruumiimme koneistoon ja sen johdosta myös sieluumme, kaikki tarjoavat meille lukemattomia melkein varmoja keinoja hallita jo niiden

syntyessä niitä tunteita, joiden annamme itseämme vallita. Sellainen oli perusajatukseni, jonka alkuluonnoksen jo olin pannut paperille ja jonka toivoin sitä varmemmin vaikuttavan jaloluontoisiin, hyvettä vilpittömästi rakastaviin, mutta heikkouttansa varoviin ihmisiin, kun minusta tuntui helpolta kirjoittaa siitä kirja, joka olisi miellyttävä lukea, niin kuin se oli kirjoittaakin. Tulin kuitenkin varsin vähän kirjoitelleeksi tätä teosta, jonka nimenä oli *Aistijohtoinen moraaliksi eli viisaan materialismi*. Monet häiritsevät seikat, joihin lukija pian saa tietää syyn, estivät minua tästä työstä, ja lukija on myöskin saava tietää, millainen oli luonnoksien kohtalo, joka on läheisemmässä yhteydessä kuin luulisi oman kohtaloni kanssa.

Kaiken tämän lisäksi olin jo jonkin aikaa miettinyt myös kasvatuskysymystä. Rouva de Chenonceaux, joka pelkäsi miehensä käyttämää kasvatustapausta pojalensa vaaralliseksi, oli näet pyytänyt minua esittämään järjestelmällisesti ajatukseni kasvatuksesta. Ystäväyden mahti vaikutti, että tämä aihe, vaikka se sinänsä miellytti minua vähemmän, oli sydäntäni lähempänä kuin kaikki muut. Se onkin kaikista mainitsemistani aiheista ainoa, jonka olen käsitellyt loppuun. Tarkoitukseni, jonka olin asettanut itselleni sitä työtä tehdessäni, on mielestäni sen arvoinen, että tekijä olisi ansainnut toisenlaisen kohtalon. Mutta älkäämme puhuko tästä surullisesta asiasta ennen aikaansa; minun tulee liiankin kova pakko puhua siitä tuonnempana tässä kirjassa.

Kaikki nämä erilaiset suunnitelmat antoivat minulle miettimisen aiheita kävelyilläni. Voin näet, kuten luulen jo maininneeni, miettiä vain kävellessäni; heti kun pysähdyn, lakkaan ajattelemasta, ja järkeni toimii vain yhdessä jalkojeni kanssa. Olin kuitenkin varovaisuuden vuoksi varustanut mukaani myöskin huoneessa tehtävän työn sadepäivien varalta. Se oli *Musiikkisanakirjani*, joka aineistonsa hajanaisuuden, katkonaisuuden ja muodottomuuden vuoksi oli kirjoitettava melkein kokonaan uudestaan. Minulla oli mukanaani eräitä kirjoja,

joita sitä varten tarvitsin; olin kahden kuukauden ajan poiminut otteita useista muista, jotka sain lainaksi Kuninkaan Kirjastosta ja joista muutamia sain ottaa mukaani l'Ermitageenkin. Eri lähteistä lainaamieni tietojen pohjalta ryhdyin tekemään tuota työtä asunnossani, milloin sään vuoksi en voinut lähteä ulos tai olin ikävystynyt kopioimiseen. Tämä järjestely tuntui minusta niin sopivalta, että noudatin sitä sekä l'Ermitageessa ja Montmorencyssa että sittemmin myöskin Motiers'ssa, missä suoritin loppuun tuon työn ja tein samalla muitakin; ja aina minusta tuntui, että työn vaihtaminen on todellista virkistystä.

Jonkin aikaa Rousseau sai rauhassa hoitaa töitensä edellä mainitun järjestelyn mukaan, mutta kun rouva d'Épinay kesän tultua oli muuttanut La Chevetteen, hän kutsui hyvin usein R:n sinne pitämään itselleen seura, niin että R. lopulta ei päivääkään voinut olla varma, ettei häntä häirittäisi. Tämä kyllä tuntui hänestä kiusalliselta, mutta ystävyyden vuoksi, jota hän tunsii rouvaa kohtaan, hän ei tahtonut kieltäytyä noudattamasta hänen kutsujaan.

Päätettyäni siis tyytyä välttämään sidonnaisuuteen alistuin siihen vastustelematta ja huomasin sen ainakin ensimmäisenä vuonna vähemmän rasittavaksi kuin olisin odottanut. Rouva d'Épinay, joka tavallisesti vietti melkein koko kesän maalla, vietti siellä vain osan sitä kesää, lienevätkö sitten hänen asiansa pidättäneet häntä tavallista kauemmin Pariisissa vai tekikö Grimmin poissaolo La Chevretessä oleskelun hänelle vähemmän miellyttäväksi. Väliaikoja, joina hän ei ollut siellä tai joina hänellä siellä oli paljon vieraita, käytin hyväkseni nauttiakseni yksinäisyydestäni hyvän Thérèseni ja hänen äitinsä kanssa tavalla, joka sai minut täysin tuntemaan sen arvon. Vaikka muutamina viime vuosina kävin kutakuinkin usein maaseudulla, pääsin tuskin ensinkään nauttimaan siitä; ja nuo matkat, jotka aina tein vaateliasten ihmisten seurassa ja jotka sidonnaisuus aina pilasi, vain kiihottivat minussa mieltymystä

maalaiselämän nautintoihin, joiden kuvan vilahdukselta lähempää nähdessäni vain kipeämmin tunsin niiden kaipuuta. Olin niin ikävystynyt lehtimajoihin, suihkulähteisiin, puistikkoihin, kukkapenkereisiin ja vielä ikävämpiin ihmisiin, jotka kaikkea sellaista näyttelivät; olin niin lopen kyllästynyt lentokirjasiin, klaveerinrimputukseen, hombre-peliin, nauharuusukkeisiin, typeriin sukkeluuksiin, äiteliin keimailuihin, pieniin, siroihin lavertelijoihin ja suuriin illallisiin, että kun silmäni sattui vaikkapa vain laiha orjantappurapensas, pensasaita, lato, niitty, kun kylän läpi kulkiessani vedin sieraimiini hyvän kirvelimunakkaan tuoksua, kun kaukaa kuulin paimentyttöjen laulun kansanomaisen sävelen, niin kirosin pirun perittäviksi ihomaalit ja rimpsut ja ambratuoksukkeet; ja ikävöiden yksinkertaista kotiruokaa ja kotitekoista viiniä olisin mielihalulla läimäytellyt korville herra keittiömestaria ja herra hovimestaria, jotka tarjosivat minulle päivällisen illallisen aikaan ja illallisen silloin, kun on aika nukkua, mutta eritoten herroja lakeijoja, jotka katsella viiruilivat jokaista suupalaani ja jos en tahtonut kuolla janoon möivät minulle herransa väärennettyä viiniä kymmentä kertaa kalliimasta hinnasta kuin millä olisin saanut parempaa kapakassa.

Olin siis vihdoinkin saanut oman kodin, miellyttävän ja yksinäisen tyyssijan, jossa saatoin vapaasti eellä sellaista riippumatonta, tasaista ja rauhallista elämää, jota varten tunsin syntyneeni. Ennen kuin puhun vaikutuksesta, jonka tämä minulle niin outo olotila teki sydämeeni, on paikallaan vielä kerran tarkastella sydämeni salaisia tunteita, jotta lukija voisi paremmin seurata näiden uusien muutosten kulkua tuntiessaan sen syyt.

Olen aina katsonut sitä päivää, joka liitti minut yhteen Thérèseni kanssa, siksi ajankohdaksi, joka vakaannutti henkisen olemukseni. Tarvitsin jotakin kiinnikettä, kun kerran se, jonka olisi pitänyt minulle riittää, oli lopulta niin julmasti katkaistu. Onnen kaipuu ei lähde ihmisen sydäimestä! Mamma vanheni ja vajosi yhä syvemmälle alennukseen! Pidin varmana, että hän ei enää voinut tulla onnelliseksi

tässä maailmassa. Ei ollut muuta neuvoa kuin etsiä onnea omaa itseäni varten, kun en kerran voinut toivoa koskaan pääseväni osalliseksi hänen onnestaan. Jonkin aikaa häilyin päänäpistosta toiseen, tuumasta toiseen. Matkani Venetsiaan olisi vienyt minut valtiollisiin toimiin, jos vain se mies, jonka kanssa lyöttäydyin yhteen, olisi ollut täysijärkinen. Rohkeuteni masentuu helposti, varsinkin vaivalloisissa ja pitkäaikaisissa yrityksissä. Tuon yrityksen epäonnistuminen vei minulta halun kaikkiin muihinkin, ja pitäen vanhan perusohjeeni mukaisesti etäisiä pyrkimyksiä houkkien houkuttamina päätin elää vastedes yksin päivin, kun en enää nähnyt elämässä mitään, mikä olisi houkutellut minua ponnistelemaan.

Juuri silloin me tutustuimme. Tuon hyvän tytön lempeä luonne tuntui minusta sopivan niin hyvin yhteen omani kanssa, että liityin häneen kiintymyksellä, joka on kestänyt ajan ja vastoinkäymisten koetukset ja jota kaikki, minkä olisi luullut ratkaisevan sen, aina vain on lujittanut. Tämän kiintymyksen voimakkuuden lukija on huomaava tuonnempana, kun paljastan ne haavat, ne vihlovat tuskat, joilla hän onnettomuuksieni pahimmillaan ollessa on raadellut sydäntäni ja joista huolimatta siihen hetkeen asti, jolloin tämän kirjoitan, en koskaan ole päästänyt huuliltani kenellekään valituksen sanaa.

Kun saadaan tietää, että tehtyäni kaikkeni, uhmattuani kaikkia vaikeuksia ollakseni eroamatta hänestä, elettyäni kohtalon ja ihmisten uhalla viisikolmatta vuotta yhdessä hänen kanssaan lopulta vanhoilla päivilläni otin hänet puolisoikseni, vaikkei hän sitä odottanut eikä pyytänyt enkä minä puolestani ollut siihen sitoutunut enkä sitä luvannut, niin luullaan kai, että mieletön rakkaus heti ensi päivänä pani minut päästäni pilalle ja sitten yhä asteittain vei minut tuohon viimeiseen järjettömyyteen, ja niin luullaan vielä paljon varmemmin, kun saadaan tietää ne erikoiset ja voimakkaat syyt joiden olisi luullut estävän minua koskaan joutumasta niin pitkälle. Mitä ajattelee sitten lukija, kun kaikella totuudenharrastuksella, minkä hän nyt tietänee minussa

olevan, sanon hänelle, että ensi hetkestä asti, jolloin tuon tytön näin, tähän päivään saakka en ole koskaan tuntenut pienintäkään rakkautta kipinää häntä kohtaan, etten ole halunnut omistaa häntä enempää kuin rouva de Warensiakaan ja että ne aistilliset tarpeet, jotka olen tyydyttänyt hänen parissaan, ovat minulle olleet yksinomaan sukuviettiä eivätkä mitenkään kohdistuneet yksilöön? Lukija arvellee, että olin rakenteeltani toisenlainen kuin muut miehet enkä kyennyt tuntemaan rakkautta, koska sitä ei ollut niissä tunteissa, jotka sitoivat minut naiseen, joista eniten pidin. Maltahan, oi lukijani! Lähenee se kovan onnen aika, jolloin saat liiankin selvästi huomata erehtyneesi.

Toistan usein kuten tiedetään, mitä jo ennen olen sanonut; mutta ei auta, täytyy. Ensimmäinen tarpeistani, suurin, voimakkain, lähtemättömin, asui kokonaan sydämessäni: se oli läheisen yhdyselämän tarve, niin läheisen kuin suinkin mahdollista; ennen kaikkea sitä varten tarvitsin naisen pikemmin kuin miehen, naisystävän pikemmin kuin miesystävän. Tämä omituinen tarve oli niin voimakas, että likeisinkään ruumiillinen yhteys ei vielä riittänyt sitä tyydyttämään; minulle olisi pitänyt olla kaksi sielua samassa ruumiissa, muutoin tunsin aina tyhjyyttä. Luulin ajan tulleen, jolloin en enää sitä tuntisi. Tuo nuori, lukemattomien oivallisten ominaisuuksiensa ja siihen aikaan ulkomuotonsakin vuoksi rakastettava nainen, jossa ei ollut teennäisyyden eikä keimailunhalun merkkiäkään, olisi yksin täyttänyt koko elämäni, jos minä puolestani, kuten olin toivonut, olisin voinut täyttää hänen elämänsä. Minulla ei ollut mitään pelättävää miesten taholta; olen varma siitä, että olen ainoa, jota hän todella on rakastanut, ja hänen rauhalliset aistinsa tuskin vaativat hänelle toisia sittenkään, kun en enää ollut hänelle siinä suhteessa mies. Minulla ei ollut omaisia; hänellä oli, ja nämä omaiset, jotka kaikki luonteeltaan olivat kovin toisenlaisia kuin hän, eivät sattuneet olemaan sellaisia, että olisin voinut ottaa heidät omikseni. Siinä oli ensimmäinen syy onnettomuuteeni. Mitä olisinkaan antanut voidakseni tuntea itseni hänen äitinsä lapseksi! Tein

kaikkeni päästäkseni siihen päämäärään, mutta se ei minulta onnistunut. Turhaan koetin saada kaikki etumme keskenään sopusointuun; se oli minulle mahdotonta. Hän tavoitteli aina jotakin etua, joka oli toinen kuin minun, ristiriidassa tämän, jopa hänen tyttärensäkin edun kanssa, joka jo olikin sama kuin minun. Hänestä ja hänen muista lapsistaan ja hänen lastensa lapsista tuli kaikista vereni imijöitä, ja vähin paha, minkä he tekivät Thérèselle, oli se, että he varastivat häneltä. Tyttöparka, joka oli tottunut antamaan myöten jopa naisserkuilleenkin, salli sanaakaan sanomatta ryöstää ja komentaa itseään, ja surukseni huomasin, että vaikka tyhjensin kukkaroni ja varoitusteni varaston, hän ei saanut mitään hyötyä mistään, minkä tein hänen hyväksensä. Koetin saada hänet irtaantumaan äidistään; hän vastusteli aina. Kunniotin hänen vastustustaan ja pidin häntä sen johdosta vielä suuremmassa arvossa, mutta silti hänen kieltäytymisensä koitui sekä hänelle että minulle vahingoksi. Äitinsä ja omaistensa käsissä ollessaan hän oli enemmän heidän kuin minun hoteissani ja omissa hoteissaan. Niin tuhoisa kuin heidän ahneutensa hänelle olikin, heidän neuvonsa olivat hänelle vielä turmiollisemmat. Lyhyesti: jos hän rakkautensa ja terveen luontonsa vuoksi ei vaipunutkaan kokonaan heidän valtaansa, niin tuo valta kuitenkin riitti estämään suureksi osaksi niiden hyvien periaatteiden vaikutuksen, jotka kaikin voimin koetin häneen juurruttaa, riitti saamaan aikaan, että me, menettelinpä miten tahansa, aina olimme ja pysyimme kahtena eri ihmisenä.

Niinpä siis vilpittömästä ja molemminpuolisesta kiintymyksestä huolimatta, johon olin pannut sydämeni koko hellyyden, tuon sydämen tyhjiys ei kuitenkaan koskaan oikein täyttynyt. Lapset, jotka olisivat voineet sen täyttää, tulivat; se vain pahensi asiaa. Minua hirtvitti jättää heidät noiden huonosti kasvatettujen omaisten huostaan saamaan heiltä vielä huonomman kasvatuksen. Vaarat kasvatuksesta Löytölastenseimessä olivat paljon vähäisemmät. Tämä syy tekemääni päätökseen, vaikka se oli vaikuttavampi kuin kaikki ne, jotka mainit-

sin kirjeessäni rouva de Francueilille, oli kuitenkin ainoa, jota en uskaltanut hänelle ilmoittaa. Mieluummin otin kestääkseen enemmän moitetta niin vakavassa asiassa ja olin sekoittamatta siihen rakastamani henkilön omaisia. Mutta hänen onnettoman veljensä elämäntavoista voi päätellä, pitikö minun, sanottiinpa mitä tahansa, jättää lapseni altiiksi samanlaiselle kasvatukselle kuin minkä hän oli saanut.

Kun nyt en voinut saada kokea sellaisen läheisen, täydellisen yhdyselämän nautintoa, jollaista tunsin tarvitsevani, etsin sille korvikkeita, jotka tosin eivät täyttäneet tyhjyyttäni, mutta tekivät sen minulle vähemmän tuntuvaaksi. Kun minulla ei ollut ainoatakaan ystävää, joka olisi ollut kokonaan minun, tarvitsin ystäviä, jotka minua kannustamalla saattoivat voittaa saamattomuuteni; siksi ylläpidin ja kehitin likeisemmiksi entisiä suhteitani Diderot'hon ja abbé Condillaciin, siksi rupesin uusiin, vielä läheisempiin suhteisiin Grimmin kanssa, ja siksi vihdoin jouduin tuon kovan onnen tutkielman johdosta, jonka historian olen kertonut,* jälleen kirjallisuuden alalle, jolta luulin jo ainiaaksi poistuneeni.

Ensiesiintymiseni vei minut uutta tietä myöten toiseen henkiseen maailmaan, jonka yksinkertaista ja ylevää rakennetta en voinut katsella innostumatta. Siihen tarkemmin tutustuttuani näin piankin filosofiemme opeissa vain erehdyksiä ja mielettömyyttä, yhteiskunnallisessa järjestyksessämme vain sortoa ja kurjuutta. Typerän ylpeyteni pettämänä luulin olevani kutsuttu hälventämään kaikki nuo harhanäyt; arvellen, että minun hankkiakseni sanoilleni huomiota täytyi saattaa elintapani sopusointuun periaatteitteni kanssa, omaksuin sen omituisen esiintymistavan, jota minun ei sallittu noudattaa, jolla antamaani esimerkkiä niin sanotut ystäväni eivät voineet antaa minulle anteeksi ja joka aluksi saattoi minut naurunalaiseksi, mutta lopulta olisi korottanut minut kunniaan, jos minun olisi ollut mahdollista järkähtämättä pitää siitä kiinni.

* Kahdeksannen kirjan alussa.

Siihen saakka olin ollut hyvä; siitä lähtien minusta tuli hyveellinen, tai ainakin hyveeseen hurmaantunut. Se hurmio oli alkanut päästäni, mutta siirtynyt sydämeeni. Mitä jaloin mielen ylevyys versoi siellä pois kitketyn turhamielisyyden jätteistä. En teeskennellyt mitään; muutuin todella sellaiseksi, miltä näytin; ja niinä ainakin neljänä vuonna, jotka tämä kuumeinen innostus pysyi täydessä voimassaan, ei ollut mitään ihmissydämeen käyvää suurta tai kaunista, mihin en olisi ollut valmis Jumalan ja omantuntoni edessä. Siitä syntyi äkillinen kaunopuheisuus-teni, siitä levisi ensimmäisiin kirjoihini se todella taivainen tuli, joka paloi minussa ja josta neljäkymmenen vuoden kuluessa ei ollut välähtänyt näkyviin pienintäkään kipinää, koska se ei vielä ollut syttynyt.

Olin todellakin kokonaan muuttunut; ystäväni ja tuttavani eivät enää tunteneet minua. En ollut enää entinen arasteleva ja pikemmin häpeävä kuin vaatimaton mies, joka ei rohjennut esiintyä eikä puhua, jonka jokin leikkilinen sana pani ymmälle, jonka naisen katse sai punastumaan. Uskaliaana, uljaana, pelottomana osoitin kaikkialla varmuutta, joka oli sitä järkkymättömämpää, kun se oli teeskentelemätöntä ja asui pikemmin sielussani kuin ulkonaisessa ryhdissäni. Ylenkatse, jonka syvälliset mietiskelyni olivat saaneet minussa syntymään aikani tapoja, elämänohjeita ja ennakkoluuloja kohtaan, vaikutti, että minuun eivät pystyneet niiden orjina olevien ihmisten naljailut, ja minä musersin mietelauseillani heidän pikku sukkeluutensa niin kuin musertaisin itikan sormieni välissä. Mikä muutos! Koko Pariisi toisteli nyt saman miehen kirpeitä ja purevia pistopuheita, joka kahta vuotta sitä ennen ja kymmentä vuotta myöhemmin ei koskaan keksinyt asiaa, mistä puhua, eikä sanaa, jota käyttää. Vaikka koko maailmasta etsittäisiin, niin ei voitaisi löytää luonnolleni vastakkaisempaa olotilaa kuin tämä. Muis-tettakoon jokin niistä elämäni lyhyistä kausista, jolloin en enää ollut oma itseni, vaan muutuin toiseksi; sellainen oli myöskin nyt puheena oleva aika, mutta sitä ei kestänyt ainoastaan kuusi päivää eikä kuusi viikkoa, vaan lähes kuusi vuotta, ja se jatkuisi ehkä yhä, jolleivät eri-

koiset asianhaarat olisi tehneet siitä loppua ja johtaneet minua takaisin luontooni, jonka yläpuolelle olin pyrkinyt kohoamaan.

Se muutos alkoi heti kun olin siirtynyt pois Pariisista eikä tuon suuren kaupungin paheiden näkeminen enää pitänyt voimassa suutumusta, jonka se minussa oli nostattanut. Kun en enää nähnyt ihmisiä, lakkasin heitä halveksimasta; kun en enää nähnyt häijyjä, lakkasin heitä vihaamasta. Vihaan hidas sydämeni enää vain surkutteli heidän kurjuuttaan eikä erottanut siitä heidän häijyyttään. Tämä lempeämpi, mutta paljon vähemmän ylevä mielentila jäähdytti piankin sen hehkuvan innostuksen, jonka puuskassa olin niin kauan elänyt, ja kenenkään huomaamatta, melkeinpä itsekään sitä huomaamatta muutuin jälleen pelokkaaksi, myöntäväiseksi, arkailevaksi, sanalla sanoen samaksi Jean-Jacquesiksi, joka ennenkin olin ollut.

Jos tämä alkukohtaansa palaava kehitysjakso olisi vain tehnyt minusta jälleen oman itseni ja pysähtynyt siihen, niin kaikki olisi ollut hyvin; mutta pahaksi onneksi se meni pitemmälle ja vei minut nopeasti vastakkaiseen äärimmäisyyteen. Siitä pitäen on häilähtelevä sieluni vain ohimennen käynyt lepokohdassa, ja sen yhäti uudistuvat heilurinliikkeet eivät ole sallineet sen pysyä siinä.

Rousseau'n rauhallista ja onnellista elämää l'Ermitage'ssa häiritsi ennen kaikkea rouva Le Vasseur ahneudellaan, kiittämättömyydellään ja sala-kähmäisyydellään. R. sai Théréseltä vähitellen tietää, että hänen äitinsä oli yhdessä juonessa Diderot'n, Grimmin ja d'Holbachin kanssa, jotka koettivat kauniilla lupauksilla ja pikku lahjoilla saada Thérésen erotetuksi R:sta siinä kuitenkaan onnistumatta. R:n ja rouva Le Vasseurin välit olivat sen tähden kireät. Thérèse taas ei ollut sillä sivistyksen eikä lahjakkuuden asteella, että olisi voinut ymmärtää R:n henkisiä harrastuksia ja osallistua niihin. R. tunsi itsensä sen vuoksi yksinäiseksi kodissaan. Hän koetti unohtaa ikävyytensä syventymällä työhön. Hän alkoi laatia suppeata laitosta abbé de Saint-Pierren teoksista sekä arvosteluja niistä. Käsitelty-

ään ikuista rauhaa koskevaa tutkielmaa, joka noista teoksista oli tärkein, sekä erästä toista vähäisempää hän kuitenkin valtiollisista syistä katsoi varovaisimmaksi olla puuttumatta muihin, koska niissä arvosteltiin osittain hyvinkin vapaasti Ranskan hallinnon eri haaroja, ja jätti työn jatkamisen sikseen. Joutilaisuus teki hänen elämänsä vielä vähemmän viihtyisäksi. Lukuisat uteliaat ihmiset häntä myöskin kiusasivat tungettelevilla käynteillään. Kaihoten hän sen tähden muisteli niitä ihania aikoja, jotka hän nuorena oli elänyt Les Charmettesissa.

Muistot elämäni eri kausilta johtivat minut ajattelemaan sitä kohtaa, johon nyt olin päätenyt, ja huomasin, että vaikka jo olin elämäni ehtoapuolella, tuskallisten kipujen vaivaamana, vaikka jo luulin loppuni olevan lähestymässä, tuskin kuitenkaan olin saanut täysin määrin kokea ainoatakaan niistä iloista, joita sydämeni kaipasi, en ollut saanut päästää vapaasti purkautumaan niitä väkeviä tunteita, joita tunsin vielä olevan sinne varautuneina, en ollut saanut maistaa, en edes huulillani hipaista sitä hurmaavaa nautintoa, jonka tunsin sielulleni mahdolliseksi ja joka kohteen puutteessa yhä oli sinne salpautuneena voimatta päästä ilmoille muuten kuin huokauksissani.

Miten oli mahdollista, että minä, vaikka minussa asui luonnostaan hellyyttä uhkuva sielu, jolle eläminen oli samaa kuin rakastaminen, en siihen saakka ollut löytänyt ystävää, joka olisi ollut kokonaan minun, todellista ystävää, minä joka tunsin itseni niin täydellisesti luoduksi olemaan ystävä? Miten oli mahdollista, että minussa, vaikka aistieni palo niin helposti syttyi, vaikka sydämeni hehkui rakkautta, ei kertaakaan ollut leimahtanut ilmi tietyn henkilön virittämä lemменliekki? Menehtyen rakkautenkaipeeseen, jota en koskaan ollut voinut täysin tyydyttää, näin olevani pian astumassa vanhuuden kynnyksen yli ja lähestyvänä kuolemaa voimatta sanoa eläneeni.

Tällaiset alakuloiset, mutta mieltä hellyttävät mietteet saattoivat minut syventymään itseeni. Tunsin surua, joka kuitenkaan ei ollut

vailla suloutta. Minusta tuntui, että kohtalo oli minulle velkaa jotakin, jota se ei ollut minulle antanut. Miksi hyväksi se oli antanut minun syntyä erinomaisilla kyvyillä varustettuna, jos mieli jättää ne loppuun saakka käyttämättä? Sisäisen arvoni tunto saattoi minut huomaamaan siten tapahtuneen vääryyden, mutta oli samalla minulle tavallaan hyvityksenä siitä ja pani minut vuodattamaan kyyneliä, joiden mielelläni annoin vuotaa.

Nämä mietteet liikkuivat mielessäni kauneimpana vuodenaikana, kesäkuussa, vehmaitten lehtojen siimeksessä, satakielen sävelten soudessa, solisevien purojen partailla. Tämä kaikki vaikutti, että jälleen väivuin tuohon liian houkuttelevaan hempeämielisyYTEEN, joka oli minulle synnynnäinen, mutta josta karskin ja ankaran mielenlaadun, johon pitkällinen kuohuntakausi oli minut kohottanut, olisi pitänyt parantaa minut ainiaaksi. Pahaksi onneksi tulin muistaneeksi Tounen kartanossa nauttimani päivällisaterian ja yhdessäoloni noiden kahden ihastuttavan tytön kanssa samaan vuodenaikaan ja seuduilla, jotka olivat melkein samanlaiset kuin ne, joilla nyt oleskelin. Tuo muisto, joka viattomuutensa vuoksi oli minulle vieläkin suloisempi, palautti mieleeni toisia samanlaisia. Pian näin ympärilläni kokoontuneina kaikki ne naiset, jotka olivat liikuttaneet sydäntäni nuoruudessani, neiti Galley, neiti de Graffenriedin, neiti de Breilin, rouva Bazilen, rouva de Larnagen, sievät naisoppilaani, jopa aisteja kiihottavan Zuliettankin, jota sydämeni ei voi unohtaa. Kuin sulotarten muodostaman haaremin näin ympärilläni entiset naistuttavani, joihin jo vanhastaan tunsin mitä suurinta mieltymystä. Vereni kiehahtavat ja kuohahtavat, päätäni huimaa jo harmahavista hapsistani huolimatta, ja yhtäkkiä Genèven vakava kansalainen, jäyhä Jean-Jacques on lähes viidenviidettä vanhana jälleen muuttunut vallattomaksi rakastelijaksi. Hurma, joka minut valtasi, vaikka olikin niin äkillinen ja niin mieletön, kesti niin kauan ja oli niin voimakas, että minut siitä parantamaan tarvittiin niin väkevä lääke kuin odottamaton ja kauhistava onnettomuuksien pyörre, johon se minut syöksi.

Mutta niin kiihkeäksi kuin tuo hurma äityikin, se ei kuitenkaan mennyt niin pitkälle, että olisi saanut minut unohtamaan ikäni ja asemani, että olisin luullut voivani vielä sytyttää rakkautta, että olisin yrittänyt tartuttaa toiseen henkilöön sen polttavan mutta tuloksettoman tulen, jonka olin lapsuudestani saakka tuntenut turhaan kalvavan sydäntäni. En toivonut, en edes halunnut sitä. Tiesin, että lempimisen aika oli mennyt, tunsin yli-ikäisten naistenliehittelijäin naurettavuuden liian hyvin alentuakseni siksi, eikä minusta ollut siihen, että olisin elämäni ehtopuolella muuttunut itserakkaaksi ja uskaliaaksi oltuani sellainen niin vähän parhaina vuosinani. Kun sitä paitsi rakastin rauhaa, olisin pelännyt kotoisia riitaisuuksia, ja pidin Thérèsestäni liian vilpittömästi voidakseni tuottaa hänelle sen surun, että hänen olisi täytynyt nähdä minun omistavan muille väkevämpiä tunteita kuin ne, jotka hän sai minussa vireille.

Mitä tein asiain näin ollen? Lukijani on jo arvannut sen, jos hän vain on seurannut minua tähän asti. Mahdottomuus päästä yhteyteen todella olevien olentojen kanssa ajoi minut haavekuvien maahan, ja kun en nähnyt ketään todella olevaista, joka olisi ollut ansiokas kuu-meisten tunteitteni kohteeksi, ylläpidin niitä yliaistillisessa maailmassa, jonka luova mielikuvitukseni piankin oli täyttänyt sydämeni halajamilla olennoilla. Koskaan tämä keino ei ole tarjoutunut sopivammalla hetkellä eikä osoittautunut otollisemmaksi. Alituisissa hurmiotiloissani juovutin itseni kokonaisilla koskilla suloisimpia tunteita, mitä konsanaan on virinnyt ihmissydämessä. Kokonaan unohtaen ihmisten suvun loin itselleni yhteisöjä täydellisistä olennoista, yhtä taivaallisista hyveiltään kuin kauneudeltaan, luotettavista, hellistä, uskollisista ystäväistä, jollaisia en koskaan ole löytänyt täällä maan päällä. Mielistyin niin kovin näin leijailemaan taivaallisissa yläilmoissa hurmaavien olentojen keskellä, jotka olin luonut ympärilleni, että vietin siellä tuntikausia, päiväkausia, niiden määrää laskematta; ja niin kokonaan unohdin kaiken muun, että tuskin olin kiireesti haukannut palasen ruokaa, niin jo

palavasti halusin päästä rientämään takaisin metsikköihini. Kun ollessani lähdössä lumottuun maailmaani näin luokseni saapuvan viheliäisiä kuolevaisia pidättämään itseäni täällä maan päällä, en voinut pitää aisoissa enkä salata harmiani; ja kykenemättä enää hillitsemään itseäni otin heidät vastaan niin jurolla tavalla, että sitä saattoi sanoa raakamaiseksi. Se vain lisäsi ihmisvihaajanmainettani, vaikka syyt siihen olivat sellaiset, että ne olisivat saattaneet minut aivan päinvastaiseen maineeseen, jos olisi osattu nähdä selvemmin sydämeeni.

Haltioitumiseni kiihdyttyä korkeimpaan huippuunsa minut vedettiin yhtäkkiä takaisin alas, niin kuin paperileija nuorastaan, ja luonto asetti minut jälleen paikalleni tautini melko ankaran kohtauksen avulla. Käytin ainoata parannuskeinoa, joka oli minua auttanut, nimitäin virtsanjohdattimia, ja se teki lopun enkelimäisistä lemmensuhteistani, sillä paitsi että tuskin kukaan on lemmenhaluinen sairastaessaan, mielikuvitukseni laita on sellainen, että se vilkastuu ulkona luonnossa, puiden oksien alla, mutta herpautuu ja kuolee huoneessa ja katon palkkien alla. Olen usein valittanut, että metsänneitoja ei ole olemassa; heidän joukostaan olisin aivan varmaan etsinyt kiintymykseni kohteen.

Toisia kotoisia ikävyyksiä tuli samaan aikaan lisäämään huoliani. Rouva Le Vasseur koetti mikäli suinkin voi vieroittaa minusta tyttärensä, vaikka hän samalla lateli minulle mitä kauneimpia kohteliaisuuksia. Sain entisiltä naapureiltani kirjeitä, joista kävi ilmi, että tuo kunnan eukko oli minun tietämättäni tehnyt useita velkoja Thérèsen nimissä; tämä tiesi sen, mutta ei ollut puhunut minulle mitään. Maksettavat velat pahoittivat mieltäni paljon vähemmän kuin se, että ne oli minulta salattu. Ah, kuinka se, jolta minä en koskaan salannut mitään, saattoi salata minulta jotakin! Voiko salata jotakin ihmisiltä, joita rakastaa? Nähdessään, etten kertaakaan tullut käymään Pariisissa, d'Holbachin nurkkakunta alkoi toden teolla pelätä minun viihtyvän maalla ja olevan siksi hullu, että jäisin sinne. Siitä saivat alkunsa ne rettelöt, joiden avulla koetettiin kiertäen ja kaartuen saada minut pa-

laamaan kaupunkiin. Diderot, joka ei halunnut heti itse näyttäytyä, lähetti aluksi kimppuuni Deleyren,* jonka olin tutustuttanut häneen ja jonka, kun Diderot ensin oli saanut hänet omaksumaan tarkoituksensa mukaiset mielipiteet, piti vuorostaan niillä vaikuttaa minuun tietämättä niiden todellista tarkoituspää.

Kaikki näytti olevan tarkoitettu tempaamaan minut pois suloisesta ja mielettömästä haaveilustani. En ollut vielä toipunut taudinkohtauksestani, kun sain kappaleen Lissabonin tuhoutumisen johdosta** sepitettyä runoa, jonka otaksuin tekijän*** minulle lähettäneen. Sen vuoksi pidin velvollisuutenani kirjoittaa hänelle ja puhua hänelle hänen runoelmastaan. Tein sen kirjeessä, joka kauan sen jälkeen painettiin minun luvattani, kuten tuonnempana tulee kerrottavaksi.

Kummakseni huomasin tuon miesparan, vaikka itse oli niin sanoakseni luhistuneena myötäkäymisen ja kunnian taakan alle, kuitenkin katkerasti valittelevan tämän elämän kurjuutta ja olevan aina sitä mieltä, että kaikki oli pahoin päin, ja päätin sen vuoksi, mielettömästi kyllä, koettaa saada hänet tulemaan järkiinsä ja todistaa hänelle, että kaikki oli hyvin. Vaikka Voltaire aina näyttää uskovan Jumalaan, hän todellisuudessa ei ole ikinä uskonut muuhun kuin paholaiseen, koska hänen oletettu Jumalansa ei muuta ole kuin paha tekevä olento, jolla hänen uskonsa mukaan ei ole iloa muusta kuin vahingoittamisesta. Moinen oppi, jonka järjettömyys on silmäänpistävä, on suututtava varsinkin miehessä, jolla on ylenpalttisesti kaikenlaista hyvää ja joka onnen helmalapsena koettaa saattaa lähimmäisensä epätoivoon kuvaamalla heille kauheasti ja julmasti kaikkia onnettomuuksia, joista hän itse on säästynyt. Kun suuremmalla syyllä kuin hän saatoin laskea ihmiselämän pahojen puolien paljouden ja arvioida ne, otin ne tasa-puolisesti tutkiakseni ja todistin hänelle, että kaikista näistä pahoista ei

* D. oli eräs Ensyklopedian toimittajista.

** Vuonna 1755 maanjäristys ja valtava tulipalo tuhosi kaupungin.

*** Voltaire.

ole ainoatakaan, johon Luoja ei olisi syytön ja joka ei johtuisi pikemmin siitä, että ihminen on käyttänyt väärin kykyjään, kuin luonnosta itsestään. Kohtelin häntä kirjeessäni niin hienotunteisesti, arvostavasti ja hellävaraisesti kuin suinkin, voinpa sanoa mahdollisimman kunnioittavasti. Kun kuitenkin tiesin hänen itserakkautensa äärimmäisen araksi, en lähettänyt kirjettäni hänelle itselleen, vaan hänen lääkärilleen ja ystävälle tohtori Tronchinille, jolle annoin täyden vallan jättää sen perille tai takavarikoida sen, kumman hän vain katsoisi sopivammaksi. Tronchin jätti kirjeen perille. Voltaire vastasi minulle muutamalla rivillä olevansa sairaana ja samalla sairaanhoitajanakin ja jättävänsä sen tähden vastaamisen toiseen aikaan, eikä sanonut sanaakaan itse kysymyksestä. Lähettäessään minulle tämän kirjeen Tronchin liitti siihen toisen, jossa hän ei juuri osoittanut erikoista kunnioitusta sitä kohtaan, joka oli jättänyt hänelle ensin mainitun.

En ole koskaan julkaissut enkä edes näyttänyt näitä kahta kirjettä, sillä en pidä sellaisilla pikkuvoitoilla komeilemisestä, mutta ne ovat alkuperäisinä kokoelmisiani (vihko A, n:o 20 ja 21). Voltaire on sittemmin julkaissut tuon minulle lupaamansa vastauksen, jota hän ei kuitenkaan lähettänyt minulle. Se vastaus on romaani *Candide*, josta en voi mitään sanoa, sillä en ole sitä lukenut.

Kaikkien näiden seikkojen, jotka käänsivät ajatukseni pois lemmenthaaveiluistani, olisi luullut parantavan minut siitä perin pohjin, ja kenties ne olivat taivaan minulle tarjoama keino ehkäistä sen turmiokkaat seuraukset; mutta kova onneni oli voimakkaampi, ja tuskin aloin jälleen käydä ulkona, niin sydämeni, pääni ja jalkani rupesivat taas kulkemaan samoja teitä kuin ennenkin, tarkoitan samoja vain eräissä suhteissa, sillä ajatukseni olivat tällä kertaa hiukan vähemmän haltioituneet ja pysyivät nyt maan päällä, mutta valitsivat niin erinomaiset edustajat kaikille erilaisille rakastettaville ominaisuuksille, joita täältä voi löytyä, että nämä valiohenkilöt tuskin olivat vähemmän epätodelliset kuin se mielikuvituksen maailma, josta olin siirtynyt pois.

Kuvailin mielessäni rakkauden ystävyuden, sydämeni molemmat epäjumalat, mitä hurmaavimpien henkilöiden muodossa. Nautinnokseni koristin heidät aina ihailemani naissukupuolen kaikilla ihastuttavilla ominaisuuksilla. Ajattelin kahta naisystävää mieluummin kuin miesystävyyksiä, sillä jos. esimerkit sellaisesta ystävydestä ovatkin harvinaisempia, ovat ne myöskin viehättävämpiä. Annoin heille yhteensopivat mutta kuitenkin erilaiset luonteet sekä kasvot, jotka tosin kauneudeltaan eivät olleet virheettömät, mutta mieleni mukaiset, ja ilmensivät hyväntahtoisuutta ja tunteellisuutta. Toisen kuvittelin tumma-, toisen vaaleaveriseksi, toisen vilkkaaksi ja toisen hiljaiseksi, toisen nuhteettomuudessaan ankaraksi ja toisen heikoksi, mutta hänen heikkoutensa niin liikuttavaksi, että hyve näytti siitä vain voittavan. Toiselle heistä annoin rakastajan, jonka hellä ystävätär ja hiukan enemmänkin toinen oli; mutta en voinut ajatella heitä keskenään kilpaileviksi, riitaisiksi enkä mustasukkaisiksi, syystä että minun on vaikea kuvitella mitään kiusallisia tunteita ja että en tahtonut tahrata tuon kuvan hymyilevää puhtautta millään, mikä on luonnolle alentavaa. Ihastuneena molempiin hurmaaviin malliolentoihini ajattelin itse olevani mikäli mahdollista tuo rakastaja ja ystävä, mutta tein hänestä rakastettavan ja nuoren ja annoin hänelle lisäksi ne hyveet ja viat, jotka tunsin itsessäni olevan.

Sijoittaakseni henkilöni heille sopivan olinpaikkaan muistelin mielessäni vuoroon kaikkia matkoillani näkemiäni kauneimpia seutuja. Mutta en löytänyt metsikköä, joka mielestäni olisi ollut kyllin vehmas, en maisemaa, joka olisi ollut kyllin liikuttavan ihana. Thessalian laaksot olisivat ehkä tyydyttäneet vaatimukseni, jos olisin ne nähnyt, mutta mielikuvitukseni oli väsynyt keksimään ja halusi tukikohdakseen jonkin todellisen paikan, jossa saatoin kuvitella todella eläviksi asukkaat, jotka tahdoin siihen sijoittaa. Kauan ajattelin Borromeo-saaria, joiden ihanuus oli minut hurmannut ne nähdessäni; mutta mielestäni siellä oli liian paljon koristeellisuutta, liiaksi taidetta minun henkilöilleni. Järvi minulla kuitenkin piti olla, ja lopulta valitsin sen, jonka ympärillä

sydämeni ei koskaan ole lakannut samoilemasta. Päätin ajatella sitä sen rantojen osaa, johon toiveissani olin jo kauan sitten sijoittanut asumukseni nauttiakseni siinä sitä mielikuvitukseni luomaa onnea, johon kohtaloni on pakottanut minut tyytymään. Mammaraukkani syntymäpaikalla oli minuun myöskin erikoisen mieluisa viehätysvoima. Sen eri paikkojen vastakohtaisuus, näköalojen lukuisuus ja vaihtelevuus, koko seudun suurenmoisuus, majesteettisuus, joka hurmaa aistit, liikuttaa sydäntä ja ylentää mielen, kypsyttivät lopuksi päätökseni, ja minä sijoitin suojattini Veveyhin. Siinä kaikki, mitä mielikuvitukseni aluksi loi; kaikki muu tuli siihen lisäksi vasta myöhemmin.

Tydyin kauan aikaa niin epämääräiseen suunnitelmaan, se kun riitti täyttämään mielikuvituksen miellyttävillä aiheilla ja sydämeni tunteilla, joilla se kernaasti kyllästää itsensä. Palaten yhä uudestaan mieleeni nuo haavekuvat lopulta vakaantuivat ja kiteytyivät aivoissani tiettyyn muotoon. Silloin alkoi tehdä mieleni kuvata sanoin paperille muutamia niiden minulle tarjoamista tilanteista ja muistella kaikkea, mitä nuoruudessa olin tuntenut, päästääkseni siten jollakin tavoin purkautumaan lemменkaihon, jota en ollut voinut tyydyttää ja jonka tunsin itseäni kalvavan.

Muotoilin ensin paperille muutamia hajanaisia kirjeitä panematta niitä mihinkään järjestykseen tai keskinäiseen yhteyteen, ja kun johtui mieleeni koettaa liittää ne toisiinsa, olin monesti aika pulassa. Niin uskottomalta kuin se tuntuukin, on kuitenkin aivan totta, että molemmat ensimmäiset osat ovat melkein kokonaan kirjoitetut tällä tavoin, ilman minkäänlaista varmaa suunnitelmaa, jopa aavistamattani, että kerran tekisi mieleni sommitella niistä oikea teos. Niinpä huomaa, että näissä molemmissa osissa, jotka vasta jäljestäpäin on sommiteltu aineksista, joita ei ole veistelty sopiviksi siihen paikkaan, mihin ne on sijoitettu, on paljon monisanaista palstantäytettä, jota toisissa ei ole.

Kesken näitä haaveilujani tuli luonani käymään rouva d'Houdetot. Se oli hänen ensimmäinen käyntinsä luonani, mutta valitettavasti se,

kuten tuonnempana nähdään, ei ollut viimeinen. Kreivitär d'Houdetot oli kruununverojen ylivuokraajan herra de Bellegarde -vainajan tytär, herra d'Épinayn ja herrojen de Laliven ja de la Brichen sisar, jotka molemmat sittemmin ovat olleet hovissa lähettilästen esittelijöinä. Olen maininnut tutustuneeni häneen hänen naimattomana ollessaan. Hänen mentyään naimisiin tapasin hänet vain juhlatilaisuuksissa La Chevretessä, kälynsä rouva d'Épinayn luona. Olin monesti viettänyt useita päiviä hänen seurassaan sekä La Chevretessä että Épinayssä ja pidin häntä aina hyvin rakastettavana; luulin myöskin huomaavani hänessä hyväntahtoisuutta itseäni kohtaan. Hän teki varsin mielellään kävelyretkiä kanssani; olimme molemmat reippaita kävelijöitä, eikä meiltä puuttunut keskustelunaiheita. En kuitenkaan koskaan käynyt hänen luonaan Pariisissa, vaikka hän usean kerran oli kutsunut, jopa pyytämällä pyytänytkin minua tulemaan. Hänen suhteensa herra de Saint-Lambertiin, jonka ystävyYTEEN minäkin aloin päästä, tekivät hänet minulle vielä kiinnostavammaksi, ja juuri tuodakseen minulle kuulumisia tältä ystävältä, joka siihen aikaan luullakseni oli Mahonissa, hän nyt tuli luokseni l'Ermitageen.

Tässä käynnissä oli jotakin romaanin alkuun vivahtavaa. Hän ek-syi matkalla. Hänen ajurinsa poikkesi tieltä, joka tekee mutkan, ja aikoi ajaa suoraan Clairvaux'n myllyltä l'Ermitageen; hänen vaununsa tarttuivat liejuun laakson pohjassa; kreivitär päätti astua alas ja kulkea lopun matkaa jalkaisin. Hänen sirot jalkineensa kastuivat pian läpimäriksi, hänen jalkansa upposivat lokaan, hänen palvelijansa oli hyvin vaikea saada hänet irti, ja vihdoin hän saapui l'Ermitageen saappaat jalassa ja nauraa helkytellen; minäkin yhdyin hänen nauruunsa nähdes-säni hänen tulevan. Hänen täytyi kokonaan vaihtaa vaatteita; Thérèse toimitti hänelle mitä hän tarvitsi, ja minä pyysin häntä unohtamaan arvonsa ja nauttimaan kanssamme yksinkertaisen maalaisaterian, joka tekikin hänelle sangen hyvää. Oli myöhä; hän ei viipynyt kauan; mutta yhdessäolomme tunnelma oli niin hilpeä, että se miellytti häntä, ja

hän näytti haluavan tulla uudestaan. Sen aikeen hän toteutti kuitenkin vasta seuraavana vuonna, mutta ah, se lykkäys ei ollut minulle miksiäkään varjelukseksi.

Syksyllä Rousseau otti pitääkseen silmällä herra d'Épinayn hedelmäpuutarhaa, josta edellisinä syksyinä oli varastettu paljon hedelmiä. Varkauksia tapahtui nytkin, ja R. sai selville, että varas oli herra d'Épinayn puutarhuri. Tämä erotettiin toimestaan, mutta hiiviskeli öisin l'Ermitagen ympärillä R:n naisväen suureksi kauhuksi mukanaan paksu raudoitettu nuijantapainen keppi. R. hankki silloin pyssyn aseekseen ja koiran vahdikseen. Tästä varustautumisesta R:n pariisilaiset ystävät saivat aihetta pilkallisiin ja moittiviin huomautuksiin, joista R. ei kuitenkaan välittänyt. Tuloksena hänen valppaasta ja huolellisesta silmälläpidostaan oli, että puutarhasta saatiin kolme kertaa runsaampi sato kuin edellisinä vuosina. Eikä hän tyytynyt ainoastaan vartioimaan tarhaa, vaan saattoi myöskin hedelmälahetyksiä kartanoon, kantoipa joskus itekin ja yhdessä Thérèsen kanssa hedelmäkoreja sinne.

Elämästään seuraavina aikoina Rousseau kertoo:

Kun ruma vuodenaika alkoi pitää minua suljettuna asuntooni, koetin ryhtyä jälleen kamaritöihini. Se oli minulle mahdotonta. Kaikkialla näin vain nuo kaksi hurmaavaa naisystävystä, heidän miesystävänsä, heidän ympäristönsä, seudun, jossa he asuivat, esineet, jotka mielikuvitukseni oli luonut tai kaunistanut heitä varten. En ollut enää herkeäkään omassa vallassani, olin pääsemättömissä haaveistani. Monta kertaa turhaan ponnisteltuani häätäakseni pois mielestäni kaikki nuo kuvitelmat ne vihdoin viettelivät minut kokonaan lumoihinsa, ja ainoana pyrintönäni oli enää saada niihin jonkin verran järjestystä ja yhtäjaksoisuutta sepittääkseni niistä jonkinlaisen romaanin.

Pahimpana vastuksenani oli häpeäntunne siitä, että niin selvästi ja äänekkäästi todistaisin itseäni vastaan. Saattoiko niiden ankarien peri-

aatteiden jälkeen, joita äskettäin olin niin suurella hälinällä julistanut, niiden kovien elämän ohjeiden jälkeen, joita olin niin voimakkaasti saarnannut, niin monien nuhdesaarnojeni jälkeen niitä veltoja kirjoja vastaan, jotka uhkuivat rakkautta ja hempeämielisyyttä, saattoiko ajatella mitään odottamattomampaa, mitään loukkaavampaa kuin että minun nähtäisiin yhtäkkiä omin käsin kirjoittautuvan niiden kirjailijain joukkoon, jotka olivat kirjoittaneet noita ankarasti morkkaamiani kirjoja? Tunsin tuon epäjohdonmukaisuuden niin voimakkaasti kuin mahdollista on, moitin itseäni siitä, häpesin sitä, harmittelin sitä, mutta tämä kaikki ei voinut riittää saattamaan minua jälleen järkiini. Olin kokonaan haaveitteni vallassa, ja minun täytyi totella, kävi miten kävi, ja ottaa uhmatukseni ihmisten puheita; saatoinkin sitä paitsi myöhemmin tuumia, päättäisinkö näyttää teostani vai en; en näet silloin vielä olettanut, että koskaan julkaisisin sen.

Tehtyäni tämän päätöksen kävin oikein täydellä todella käsiksi haaveisiini ja muokkaamalla niitä yhäti päässäni muodostin niille vihdoinkin suunnitelman, jonka yleisö on nähnyt toteutettuna. Tämä oli aivan varmaan paras mahdollinen tapa käyttää noita houreitani joksikin hyödyksi; rakkaus hyvään, joka aina on lähtemättömänä asunut sydämesäni suuntasi ne hyödyllisiin asioihin, joista moraali saattaisi hyötyä. Hekumalliset kuvaukseni olisivat menettäneet kaiken viehätyksensä, jos viattomuuden suloinen väritys olisi niistä puuttunut. Heikko tyttö on säälin kohde, jonka rakkaus voi tehdä mielenkiintoiseksi ja joka usein myöskin on rakastettava; mutta kuka saattaa närkästyttä katsella nykyään muodissa olevia tapoja? Ja onko mitään suututtavampaa kuin sellaisen uskottoman vaimon ylpeys, joka tallaa avoimesti jalkoihinsa kaikki velvollisuutensa, mutta vaatii samalla, että hänen miehensä tulee olla sulaa kiittolisuutta armosta, jonka hän hänelle suo suvaitsemalla laittaa niin, että häntä ei tavata itse teosta? Täydellisiä olentoja ei ole luonnossa, eivätkä heiltä saamamme opetukset koske meihin kyllin läheltä. Mutta jos nuori nainen, joka luonnostaan on yhtä helläsydämi-

nen kuin kunniallinen, naimattomana antaa rakkauden voittaa itsensä, mutta naimisiin jouduttuaan on siksi voimakas, että vuorostaan voittaa sen ja jälleen muuttuu hyveelliseksi, niin jokainen, joka sanoo teille, että kuvaus sellaisesta on kokonaisuudessaan pahennusta herättävä eikä hyödyllinen, on valehtelija ja teeskentelijä; älkää kuunnelko häntä.

Paitsi tätä kuvattavaani avioelämän siveellisyyttä ja kunniallisuutta, joka on kaiken yhteiskunnallisen järjestyksen juurena, otin toiseksi, salaisemmaksi aiheekseni yksimielisyyden ja rauhan julkisessa elämässä, mikä ehkä oli suurenmoisempi ja tärkeämpi aihe sinänsäkin, mutta ainakin silloisena ajankohtana. *Ensyklopedian* nostattama myrsky ei suinkaan ollut tyyntynyt, vaan riehui päinvastoin silloin rajuimmillaan. Molemmat äärimmäisen raivokkaasti toisiaan vastaan hyökkäävät puolueet muistuttivat pikemmin vimmastuneita susia, kärkkäitä raatelemaan toisiaan, kuin kristittyjä ja filosofeja, jotka tahtovat valistaa toisiaan, saada toisensa vakuuttuneiksi ja ohjata toisensa totuuden tielle. Kummaltakaan ei ehkä puuttunut muuta kuin yritteliäitä ja luottamusta nauttivia johtajia, jotta riita olisi äitynyt kansalaisodaksi; ja Jumala tietää, mitä seurauksia olisi ollut sisäisestä uskonnon sodasta, jossa suvaitsemattomuus itse asiassa oli yhtä suuri puolella kuin toisellakin. Kaikenlaisen puoluehengen luontaisena vihaajana olin suoraan sanonut niin toisille kuin toisillekin kovia totuuksia, joita he eivät olleet ottaneet kuuleviin korviinsa. Tulin ajatelleeksi toista keinoa, jota yksinkertaisuudessaan luulin oivalliseksi: tahdoin lauhduttaa heidän molemminpuolisen vihansa hävittämällä heidän ennakkoluulonsa ja osoittaa kummallekin puolueelle toisessa tavattavat ansiot ja hyveet, jotka ansaitsivat julkisen arvonannon ja kaikkien ihmisten kunnioituksen. Tällä tuumalla, joka ei ollut järkevä, koska se edellytti rehellisyyttä ihmisissä, ja joka vietteli minut tekemään saman virheen, mistä olin moittinut abbé de Saint-Pierreä, oli menestys, joka sillä täytyikin olla: se ei lähentänyt puolueita toisiinsa, vaan saattoi ne vain yhdessä koettamaan nujertaa minut. Siksi kunnes kokemuksesta olin huomannut

tuumani mielettömyyden, antauduin sitä toteuttamaan innolla, joka – uskallan sanoa – oli sen arvokkaan vaikuttimen mukainen, joka oli sen mieleeni johdattanut, ja kuvasin Wolmarin ja Julien luonteet hurmioituneessa mielentilassa, joka sai minut toivomaan voivani tehdä heidät molemmat rakastettaviksi ja, mikä merkitsee enemmän, rakastettaviksi toisen toisensa avulla.

Tyytyen siihen, että olin saanut suurin piirtein luonnostelluksi suunnitelmani, kävin jälleen käsiksi yksityisiin tilanteisiin, jotka minulla jo oli hahmoiteltuina, ja niiden yhteensommittelusta olivat tuloksena *Julien* molemmat ensimmäiset osat, jotka sen talven kuluessa sanomattoman suureksi huvikseni sepitin ja kirjoitin puhtaaksi. Käytin niihin mitä kauneinta kultareunaista paperia, taivaansinen- ja hopeanväristä jauhetta kirjoituksen kuivaamiseen, sinistä nonpareille-nauhaa vihkojeni yhteensitomiseen, lyhyesti: mikään ei mielestäni ollut kyllin hienoa, kyllin siroa noille ihastuttaville tytöille, joihin olin hullaantunut kuin mikäkin Pygmalion. Joka ilta luin pesävalkeani ääressä näitä osia yhä uudestaan emäntäväelleni. Tytär ei puhunut mitään, nyyhkytteli vain kanssani mielenliikutuksesta; äiti, joka ei löytänyt luetusta mitään kohteliaisuuksia eikä ymmärtänyt siitä mitään, pysyi rauhallisena ja tyytyi aina vain toistamaan minulle taukokohdissa sanat: ”Se on oikein kaunista, hyvä herra.”

Huolestuneena siitä, että olin yksin talvella yksinäisessä talossa keskellä metsää, rouva d’Épinay lähetti usein tiedustelemaan, mitä minulle kuului. Koskaan en ole saanut niin vilpittömiä todisteita hänen ystävydestään, eikä oma ystävytyeni koskaan ole vastannut niihin hartaammin. Tekisin väärin, jos en näiden todisteiden joukosta erikoisesti mainitsisi sitä, että hän lähetti minulle muotokuvansa ja tiedusteli, miten voisi saada minun muotokuvani, jonka *La Tour* oli maalannut ja joka oli asetettu näytteille taulunäyttelyssä. En myöskään saa jättää mainitsematta erästä toista hänen huomaavaisuutensa osoitusta, joka tuntunee naurettavalta, mutta valaisee luonnettani sen vaikutuk-

sen vuoksi, jonka se minuun teki. Kun eräänä kovana pakkaspäivänä avasin paketin, jossa hän lähetti minulle yhtä toista, mitä oli ottanut hankkiakseen minulle, löysin siitä pienen Englannin flanellista tehdyn alushameen, jota hän kertoi itse pitäneensä ja josta hän tahtoi minun teettävän itselleni villapaidan. Hänen kirjelippunsa oli herttaisesti kirjoitettu, erittäin hellä- ja naiivisävyinen. Moinen enemmän kuin ystävällinen huolenpidon osoitus tuntui minusta niin hellältä – kuin hän olisi riisunut vaatteet yltään minun ruumiini verhoiksi –, että mielenliikutuksessani suutelin kyynelsilmin sekä kirjelippua että alushametta kymmenet kerrat. Thérèse luuli minun tulleen hulluksi. Omituista on, että kaikista rouva d'Épinayn minulle antamista niin monista ystävyysdenosoituksista mikään ei ole koskaan liikuttanut sydäntäni niin kuin tämä ja että väliemme rikkouduttuakaan en ole koskaan muistellut sitä hetyttä. Säilytin kauan hänen pienen kirjelippunsa, ja minulla olisi se vieläkin tallella, jos sen ei olisi käynyt samoin kuin muitten samanaikaisten kirjeitteni.

Vaikka virtsaumpeni siihen aikaan harvoin jätti minut rauhaan talvella ja vaikka osan talvea jouduin käyttämään virtsanjohdattimia, oli tämä aika kuitenkin kaikki huomioon ottaen miellyttävän ja rauhallisin, minkä olin elänyt asettuttuani Ranskaan asumaan. Neljän viiden kuukauden ajan, joina ruma sää piti minut kutakuinkin suojassa odottamattomilta kävijöiltä, sain nyt suuremmalla mielihyvällä kuin sitä ennen ja sen jälkeen viettää riippumatonta, tasaista ja yksinkertaista elämää, josta nauttiminen vain lisäsi sen arvoa silmissäni, ilman muuta seuraa kuin molemmat emännöitsijäni todellisuudessa ja molemmat naisserkukset ajatuksissani. Silloin varsinkin kiitin päivä päivältä hartaammin onneani siitä järkevistä päätöksistä, jonka olin osannut tehdä välittämättä ystäväni paheksuvista huudoista, heidän kun pisti vihakseen, että olin vapautunut heidän tyranniudestaan; ja kun sain kuulla erään mielenvikaisen miehen tekemästä murhayrityksestä, kun Deleyre ja rouva d'Épinay kirjeissään puhuivat minulle Pariisissa vallitsevasta

levottomuudesta ja mieltenkuohusta, kuinka kiitinkään silloin Luojaa, että hän oli johdattanut minut pois näkemästä noita kauhuja ja rikoksia, jotka vain olisivat ylläpitäneet ja ärsyttäneet katkeraa mielialaa, jonka valtiollisessa elämässä vallitsevan epäjärjestyksen näkeminen oli minussa virittänyt, kun sitä vastoin nyt, nähdessäni tyssijani ympärillä vain sellaista, mikä oli hilpeää ja miellyttävää, sydämessäni asui vain herrttaisia tunteita. Mielihyvin merkitsen tässä muistiin viimeisten minulle suotujen rauhallisten aikojen kulun. Tätä niin levollista talvea seuraava kevät näki versovan esiin niiden onnettomuuksien oraan, jotka vielä ovat kuvattavinani ja joiden katkeamattomassa sarjassa ei enää tavata tämäntapaista aukkoa, jossa minulla olisi ollut aikaa hengähtää.

Luulen kuitenkin muistavani, etten tänäkään levollisena aikana enkä edes yksinäisessä perukassani saanut olla täysin rauhassa hollachilaisilta. Diderot aiheutti minulle eräitä ikävyyksiä, ja ellen aivan pahasti erehdy, juuri tämän talven kuluessa ilmestyi *Äpäräpoika*, josta minun kohta on puhuttava. Paitsi että minulle – syistä, jotka selviävät tuonnempana – on jäänyt vain harvoja luotettavia muistomerkkejä tältä ajalta, ovat nekin, jotka minulle on jätetty, varsin epätarkkoja päivämäärien suhteen. Diderot ei koskaan päivännyt kirjeitään. Rouva d'Épinay ja rouva d'Houdetot tuskin merkitsivät kirjeisiinsä muuta kuin viikonpäivän, ja Deleyre teki useimmiten samoin. Kun yritin panna nämä kirjeet aikajärjestykseen, täytyi epäröiden lisätä niihin epävarmoja päivämääriä, joihin en voi luottaa. Kun siis en voi varmasti määrittää näiden riitaisuuksien alkuaikaa, kerron mieluummin tuonnempana yhtäjaksoisesti kaiken, mitä voin niistä muistaa.

Kevään palattua hellät haaveiluni olivat yltyneet kahta vilkkaammiksi, ja lemmentuomassani olin sepittänyt *Julien* viimeisiä osia varten useita kirjeitä, joista kuvastuu haltioitunut mielentila, jossa ne kirjoitin. Voin mainita muiden muassa Elysiumia ja veneretkeä järvellä kuvaavat kirjeet, jotka, jos oikein muistan, ovat neljännen osan lopulla. Ken

näitä molempia kirjeitä lukiessaan ei tunne sydämensä heltyvän ja sulavan samaan mielenliikutukseen, joka ne minulle saneli, hän sulkeekoon kirjan; hän ei ole luotu ymmärtämään tunnepitoisia asioita.

Juuri samaan aikaan rouva d'Houdetot tuli odottamatta toisen keran käymään luonani. Kun sekä hänen miehensä, joka oli santarmiväen kapteeni, että hänen rakastajansa, joka myöskin palveli sotaväessä, olivat poissa, oli hän asettunut Eaubonneen keskelle Montmorencyn laaksoa ja vuokrannut sieltä varsin kauniin talon. Sieltä hän nyt teki toisen retken l'Ermitageen. Sen hän teki ratsain ja miehen puvussa. Vaikka en juuri pidä sellaisista naamiaistempuista, ihastuin tämän romaanimaiseen sävyyn, ja tällä kertaa siitä sukeutui rakkaus. Koska se oli ensimmäinen ja ainoa koko elinaikanani ja koska se seuraustensa vuoksi on pysyvä minulla iäti unohtumattomana ja pelottavana muistona, sallittakoon minun tässä asiassa jonkin verran syventyä yksityiskohtiin.

Rouva kreivitär d'Houdetot lähenteli kolmenkymmenen vuoden ikää eikä ollut kaunis; hänen kasvoissaan oli rokonarpia; hänen hiipiänsä ei ollut hieno; silmät olivat likinäköiset ja hieman ulkonevat; mutta kaikesta tästä huolimatta hän oli nuoren näköinen, ja hänen samalla vilkkaat ja lempeät kasvonsa olivat viehkeät; hänellä oli musta, luonnostaan kihara, polvitaiveisiin saakka ulottuva tukka, tuuhea kuin sankka metsä. Vartaloltaan hän oli siro, ja kaikissa hänen liikkeissään oli samalla raskautta ja viehättävyyttä. Luonnoltaan hän oli hyvin teeskentelemätön ja hyvin miellyttävä; hilpeys, veitikkamaisuus ja naiivius yhtyivät hänessä sangen sopusointuisesti; hänen huuliltaan tuli hersyvästi hauskoja sanansutkauksia, joita hän ei tavoitellut ja jotka joskus pääsivät häneltä vastoin hänen tahtoaankin. Hänellä oli useita miellyttäviä taitoja: hän soitti klaveeria, tanssi hyvin ja sepitti varsin sieviä runoja. Luonne hänellä oli kuin enkelillä; sydämen herrttaisuus oli sen perusominaisuutena, mutta siinä olivat yhtyneinä kaikki hyveet paitsi varovaisuus ja voima. Hän oli ennen kaikkea niin luottavainen suhteissaan ihmisiin, niin pettämätön tuttavana, ettei hänen vihollistensaakaan

tarvinnut salata häneltä mitään. Hänen vihollisillaan tarkoitan niitä miehiä, tai pikemminkin naisia, jotka vihasivat häntä; sillä mitä häneen itseensä tulee, niin hänen sydämensä ei osannut vihata, ja luullakseni suurelta osalta tämä meille yhteinen ominaisuus vaikutti sen, että intohimoisesti rakastuin häneen. Mitä likeisimmän ystävyytemme luotamuksellisissa keskusteluissakaan en koskaan kuullut hänen puhuvan pahaa poissaolevista, en edes kälystään. Hän ei voinut salata keltään, mitä ajatteli, eikä tukahduttaa ainoatakaan tunteistaan, ja olen varma siitä, että hän puhui rakastajastaan miehelleenkin, niin kuin hän puhui hänestä ystävilleen, tuttavilleen ja kaikille ihmisille ilman erotusta. Hänen erinomaisen luonnonlaatunsa puhtauden ja vilpittömyyden todistaa vihdoin eittämättömästi se, että vaikka hän helposti saattoi puheissaan tehdä itsensä syypääksi mitä suunnattomimpiin ajattelemattomuuksiin ja mitä naurettavimpiin huimapäisyyksiin – hänelle kyllä sattui usein sellaisia, jotka olivat sangen varomattomia hänen oman etunsa kannalta –, hän ei koskaan syylistynyt sellaisiin tekoihin, jotka olisivat loukanneet toisia.

Hänet oli naitettu hyvin nuorena ja vastoin tahtoaan kreivi d'Houdetot'lle, ylhäissukuiselle herralle, joka oli hyvä sotilas, mutta peluri, riitapukari, kaikkea muuta kuin rakastettava, ja jota hän ei koskaan rakastanutkaan. Herra de Saint-Lambertissä hän tapasi miehensä kaikkien ansioitten lisäksi miellyttävämpiä ominaisuuksia; älykkyyttä, hyveitä, taitoja. Jos aikamme tavoille on annettava jotakin anteeksi, niin epäilemättä lemmensuhde, jonka sen kestävyys puhdistaa, jolle sen vaikutukset ovat kunniaksi ja jonka on lujittanut ainoastaan mollemminpuolinen arvonto.

Hän tuli käymään luonani luullakseni jonkin verran omasta halustaan, mutta suurelta osalta tehdäkseen mieliksi Saint-Lambertille. Tämä oli kehottanut häntä siihen, ja hänellä oli syytä luulla ystävyyden, joka alkoi syntyä välillemme, tekevän tämän seurustelun miellyttäväksi meille kaikille kolmelle. Kreivitär tiesi, että tunsin heidän

välisen suhteensa, ja kun hän saattoi vapaasti puhua minulle rakastajastaan, oli luonnollista, että hän viihtyisi seurassani. Hän tuli, minä näin hänet; olin huumautunut rakkaudesta, jolla ei ollut kohdetta; tämä huumaus lumosi silmäni, tuo kohde olennoitui häneksi; näin rouva d'Houdetot'ssa Julieni, ja kohta en nähnyt enää muuta kuin rouva d'Houdetot'n, ja hänellä oli kaikki ne avut, joilla olin koristanut sydämeni epäjumalan. Lempeni leimahti täyteen liekkiin hänen puhuessaan minulle Saint-Lambertistä intohimoisen rakastajattaren sanoin. Voi rakkauden väkevää tarttuvaisuutta! Kuunnellessani häntä, tuntiessani olevani häntä lähellä minut valtasi hurmion väristys, jollaista en ollut koskaan kokenut kenenkään seurassa. Hän puhui, ja minun sydämeni liikuttui; luulin vain tuntevani mielenkiintoa hänen tunteisiinsa, mutta todellisuudessa minussa itsessäni virisivät samanlaiset tunteet; tyhjensin pitkin siemauksin myrkkymaljan, tajuamatta sen juomasta vielä muuta kuin sen makeuden. Lyhyesti: huomaamattani ja huomaamattansa hän sytytti minussa kaiken sen lemmen, jonka hän sanoillaan ilmaisi tuntevansa rakastajaansa kohtaan. Ah, kuinka myöhäistä, kuinka julmaa olikaan tuntea moista yhtä väkevää kuin onnetonta palavaa intohimoa naista kohtaan, jonka sydän oli täynnä rakkautta toiseen!

Huolimatta tavattoman voimakkaista mielenliikutuksista joita minulla oli hänen parissaan, en aluksi huomannut, miten minun oli käynyt. Vasta kun hänen lähdettyään tahdoin ajatella Julieta, tunsin hämmästykseni, etten enää voinut ajatella muuta kuin rouva d'Houdetot'ta. Silloin silmäni aukenivat; huomasin onnettomuuteni, vaikeroin sitä, mutta en nähnyt edeltäpäin sen seurauksia.

Olin kauan epävarma siitä, miten käyttäytyisin häntä kohtaan, ikään kuin todellinen rakkaus jättäisi ihmiseen siksi paljon järkeä, että hän voisi noudattaa joitakin harkittuja päätöksiä. En ollut vielä päässyt varmuuteen, kun hän jälleen tuli ja yllätti minut odottamatta. Tiesin silloin, miten oli laitani. Häpeäntunne, pahan seuralainen, mykistyi minut ja pani minut vapisemaan hänen edessään; en uskaltanut avata

suutani enkä kohottaa katsettani maasta; olin sanomattoman levottomassa mielentilassa, jota hänen oli mahdoton olla huomaamatta. Päätin tunnustaa sen hänelle ja antaa hänen arvata syyn siihen; siten olin ilmaissut sen hänelle kyllin selvästi.

Jos olisin ollut nuori ja viehättävä ja jos rouva d'Houedetot sittemmin olisi osoittanut heikkoutta, moittisin tässä hänen käyttäytymistään mutta niin ei ollut laita; en voi muuta kuin kiitellä ja ihailla häntä. Se kanta, jolle hän asettui, oli yhtä jalomielinen kuin varovainen. Hän ei voinut yhtäkkiä tehdä eroa minusta ilmoittamatta syytä siihen Saint-Lambertille, joka itse oli kehottanut häntä tulemaan luokseni; siitä olisi helposti voinut olla seurauksena kahden ystävän välien rikkoutuminen ja kenties skandaali, jota hän tahtoi välttää. Hän tunsi kunnioitusta ja hyväntahtoisuutta minua kohtaan. Häntä säälitti minun mieletön intohimoni; hän ei hellitellyt sitä, hän surkutteli sitä ja koetti parantaa minut siitä. Hän olisi kernaasti tahtonut olla menettämättä omaa ja rakastajansa ystävää, jolle hän pani arvoa; mistään hän ei puhunut minulle suuremmalla ilolla kuin siitä läheisestä ja herttaisesta seurapiiristä, jonka me kolmen kesken voisimme muodostaa, kun olisin malttanut mieleni; eikä hän aina tyytynyt sellaisiin ystävällisiin kehotuksiin, vaan lausui arkailematta minulle tarvittaessa mitä ankarimpia moitteita, jotka olinkin hyvin ansainnut.

Itse säästin niiltä itseltäni vielä vähemmän; heti yksin jäätyäni maltoin mieleni; olin levollisempi puhuttuani suuni puhtaaksi; rakkaus käy helpommaksi kestää, kun sen on tunnustanut sille, joka sen on syyttänyt. Ankaruuden, jolla moitin itseäni rakkaudestani, olisi pitänyt parantaa minut siitä, jos se olisi ollut mahdollista. Kuinka pätevät olivatkaan syyt, jotka kutsuin avukseni tukahduttaakseni sen: siveellisyyteni, mielipiteeni, periaatteeni, häpeä, uskottomuus, rikos, ystävän huostaani uskoman aarteen väärinkäyttö, vihdoinkin se, että oli naurettavaa minun ikäiseni miehen hehkua mitä mielettömintä intohimoa henkilöä koh-

taan, jonka sydän ei enää ollut vapaa, joka ei voinut osoittaa minulle mitään vastarakkautta eikä antaa minulle minkäänlaista toivoa, intohimoa, joka päälle päätteeksi ei suinkaan voittanut mitään kestävyydellä, vaan päinvastoin kävi päivä päivältä sietämättömämmäksi.

Kuka uskoisi, että tämä viimeksi mainittu näkökohta, jonka olisi luullut tekevän kaikki muut syyt vielä painavammiksi, juuri teki ne tehotommiksi? Mitäpä minun, ajattelin, tarvitsee tuntea tunnonvaivoja mielettömyydestä, joka vahingoittaa vain minua itseäni? Olenko minä muka mikään nuori, rouva d'Houdetot'lle vaarallinen ritari? Itserakkaista tunnonvaivoistani päättäenhan luulisi minun otaksuvan voivani liehittelylläni, ulkomuodollani, hienolla ulkoasullani saada hänet vietellyksi. Ohoh, Jean-Jacques parka, rakasta sinä vain rauhassa, omatunto levollisena, äläkä pelkää lemmenhuokaustesi vahingoittavan Saint-Lambertia!

Lukija on nähnyt, etten koskaan nuorenaakaan ole ollut itserakas. Tuo mainittu ajatustapa oli luontoni mukainen, mutta se antoi yllykettä intohimolleni; ja se taas riitti saattamaan minut jättäytymään hillittömästi sen valtaan, jopa ilkkumaan asiattomia tunnonvaivojani, jotka muka johtuivat pikemmin itserakkaudesta kuin järkisyyistä. Siinä varoittava esimerkki kunniallisille sieluille, joiden kimppuun paha ei koskaan hyökkää avoimesti, vaan jotka se osaa yllättää piiloutumalla aina jonkin viisastelun, usein jonkin hyveen naamarin taakse.

Tunnonvaivoista päästyäni rikollisuuteni piankin yltyi hillittömäksi; ja suvaitkoon lukija kaikin mokomin huomata, kuinka intohimoni mukautui luontoni laadun mukaiseksi houkutelukseen minut vihdoin perikatoon. Aluksi se pukeutui vaatimattomuuden muotoon rauhoittaakseen mieleni, ja sitten rohkaistakseen minua se ajoi tuon vaatimattomuuden itseni halveksimiseen ja luulevaisuuteen saakka. Rouva d'Houdetot tosin ei lakannut kehottamasta minua muistamaan velvollisuuteni eikä koettamasta palauttaa minut järkiini, hän ei koskaan ylyttänyt mieletöntä intohimoani, mutta muuten hän koh-

teli minua mitä lempeimmin ja osoitti mitä hellintä ystävyyttä minua kohtaan. Tämä ystävyys olisi minulle riittänyt, vakuutan sen, jos olisin voinut uskoa, että se oli vilpittöntä; mutta kun se mielestäni oli liian harrasta ollakseen todellista, niin sainpas minä vain sen luulon piintymään päähäni, että rakkaus, joka nyt enää oli niin vähän sopiva minun iälleni ja esiintymistavalleni, oli halventanut minut rouva d'Houdetot'n silmissä, että se nuori huimapää vain tahtoi tehdä pilaa minusta ja ylikäisestä liehittelystäni, että hän oli ilmaissut sen Saint-Lambertille ja että he, kun suuttumus minun uskottomuudestani oli saanut hänen rakastajansa suostumaan hänen tuumiinsa, nyt olivat yhdessä juonessa saattaakseen minut kokonaan päästä vialle ja tehdäkseen minusta pilkkaa. Moinen typerä luulo, joka oli saattanut minut kuudenkolmatta vanhana tekemään mielettömyyksiä suhteessani rouva de Larnageen, jota en tuntenut, olisi ollut minulle viidenviidettä ikäisenä anteeksi annettavissa rouva d'Houdetot'n suhteen, jos en olisi tiennyt, että hän ja hänen rakastajansa olivat molemmat liian hienostuneita ihmisiä huvitellakseen niin raakamaisella tavalla.

Rouva d'Houdetot kävi edelleenkin silloin tällöin luonani, ja minä menin viipymättä vastakäynneille hänen luokseen. Hän piti kävelemisestä, samoin kuin minäkin; teimme pitkiä kävelyretkiä hurmaavan kauniiseen luontoon. Hyvilläni siitä, että sain rakastaa peittelemättä tunteitani, olisin ollut mitä miellyttävimmässä asemassa, jos tuo mielletön luuloni ei olisi kokonaan pilannut sen suloutta. Aluksi kreivitär ei lainkaan ymmärtänyt typerää pahantuulisuutta, jolla otin vastaan hänen ystävyydenosoituksensa, mutta sydämeni, joka ei koskaan ole osannut salata, mitä siinä liikkuu, ei voinut kauan olla ilmaisematta hänelle epäluulojaan. Hän koetti aluksi nauraa niitä, mutta se keino ei ollut sopiva; siitä olisi ollut seurauksena vain raivonpuuskia; hän muutti silloin menettelytapaa. Hänen säälivä lempeytensä oli vastustamaton; hän lausui minulle sydämeenkäypiä nuhteita; hän osoitti minulle turhien pelkojeni johdosta levottomuutta, jota käytin väärin. Vaadin hä-

neltä todisteita siitä, että hän ei pitänyt minua narrinaan. Hän huomasi, että se oli ainoa keino saada minut rauhoittumaan. Vaatimukseni yltyivät kiihkeiksi; askel oli arveluttava astua. Hämmästyttävää, niin, ehkä ainutlaatuista on, että nainen, joka on voinut antaa asiain mennä aina tinkimiseen asti, on päässyt niistä niin hyvällä kaupalla. Hän ei kieltänyt minulta mitään, minkä mitä hellin ystävyys saattoi myöntää. Hän ei myöntänyt minulle mitään, mikä olisi saattanut tehdä hänet sypääksi uskottomuuteen, ja sain nöyryytyksekseni nähdä, että siitä palosta, jonka hänen pienet suosionosoituksensa sytyttivät aisteihini, ei koskaan lentänyt pienintäkään kipinää hänen aisteihinsa.

Olen jossakin sanonut, että aistillisuudelle ei saa myöntää mitään, jos mielihii kieltää siltä jotakin. Huomatakseen, kuinka väärä tämä perusohje oli rouva d'Houdetot'n suhteen ja kuinka oikeassa hän oli luottaessaan itseensä, pitäisi yksityiskohtia myöten kuvata pitkät ja lukuisat kahdenkeskenolomme ja seurata niitä kaikessa vilkkauksessaan neljän kuukauden kuluessa, jotka yhdessä vietimme niin läheisessä keskinäisessä suhteessa, että se on melkein ainutlaatuinen kahden eri sukupuolta olevan ystävän välillä, jotka pysyvät niissä rajoissa, joita me emme koskaan ylittäneet. Ah, jos minun niin kauan oli täytynyt olla tuntematta todellista rakkautta, kuinka täysin määrin silloin sydämeni ja aistini maksoivatkaan sille velkansa! Ja kun yksipuolinenkin rakkaus voi saada ihmisen tuntemaan sellaisia riemuja, millaisia lienevätkään sitten ne riemut, joita hän tuntee rakastamansa henkilön parissa, kun hän tältä saa vastarakkautta?

Mutta teen väärin, kun puhun yksipuolisesta rakkaudesta, sillä rakkauteni sai tavallaan vastarakkautta; rakkaus oli yhtä suuri molemmilla tahoilla, vaikka se ei ollut molemminpuolinen. Molemmat olimme huumautuneet rakkaudesta, hän rakastajaansa, minä häneen; lemmentuokailumme, suloiset kyynelemme sulivat yhteen. Toistemme hellät uskotut kun olimme, oli tunteissamme niin paljon yhteistä, että niiden oli mahdotonta olla jossakin määrin yhtymättä; ja kuitenkin,

tuosta vaarallisesta huumausstilasta huolimatta, hän ei koskaan hairah-
tunut hetkeksikään mihinkään heikkouteen; ja minä puolestani va-
kuutan, minä vannon, että jos aistieni harhauttamana jonkin kerran
koetinkin vietellä häntä uskottomuuteen, en koskaan todella sitä ha-
lunnut. Intohimoni hillitsi itsensä omalla rajuudellaan. Kieltäytymis-
velvollisuus oli haltioittanut sieluni. Kaikkien hyveitten loiste kaunisti
silmissäni sydämeni epäjumalan; sen jumalaisen kuvan tahraaminen
olisi tuhonnut sen. Olisin voinut tehdä sen rikoksen; olen sata ker-
taa tehnyt sen sydämessäni; mutta halventaa Sophieni? Ah, olisiko se
koskaan ollut mahdollista? Ei, ei; sanoin sen sata kertaa hänelle itsel-
leen; vaikka vapaasti olisin voinut tyydyttää aistillisuuteni, vaikka hän
omasta tahdostaan olisi antautunut minulle, niin olisin, paitsi muuta-
mina lemменraivon hetkinä, kieltäytynyt tulemasta onnelliseksi sillä
hinnalla. Rakastin häntä niin suuresti, etten tahtonut omistaa häntä.

L'Ermitagesta on lähes lieuen matka Eaubonneen. Lukuisilla ret-
killäni sinne sattui joskus, että olin siellä yötä. Eräänä iltana syöty-
ämme illallisen kahden kesken menimme kävelemään puutarhaan hy-
vin kauniilla kuutamolla. Puutarhan perällä oli suurehko metsikkö; sen
läpi menimme sievään lehtoon, jota koristi vesiputous, jonka hän oli
laittanut minun neuvoni mukaan. Oi viattomuuden ja nautinnon
kuolematonta muistoa! Siinä lehdossa, istuessani hänen kanssaan tur-
vepenkillä rehevästi kukkivan akaasian alla, tulivat mieleeni sydämeni
tunteiden tulkiksi niitä todella vastaavat sanat. Ne tulivat ensimmäisen
ja ainoan kerran eläessäni, mutta ne olivat ylevät, jos sitä sanaa saattaa
käyttää kaikesta rakastettavasta ja hurmaavasta, minkä kaikkein hellin
ja hehkuvin rakkaus voi saada syntymään miehen sydämessä. Kuinka
monta huumavaa kyyneltä vuodatinkaan hänen helmaansa! Kuinka
monta panin hänet vuodatamaan vastoin tahtoaankin! Vastoin tah-
toaankin haltioituneena hän vihdoin huudahti: "Ei, koskaan ei yksi-
kään mies ole ollut niin rakastettava ja koskaan ei yksikään rakastaja
ole rakastanut niin kuin te! Mutta ystävänne Saint-Lambert kuuntelee

meitä, ja sydämeni voi rakastaa vain kerran.” Vaikenin huohtaen; syyleilin häntä... Sitä syyleilyä! Mutta muuta sitten ei ollutkaan. Hän oli elänyt puoli vuotta yksin, se on: kaukana rakastajastaan ja miehestään; kolmen kuukauden kuluessa olin tavannut hänet melkein joka päivä, ja kolmantena seurassamme oli aina rakkaus. Olimme syöneet illallista kahden kesken, olimme kahden lehdossa kuutamossa, ja kaksi tuntia mitä vilkkaimmin ja hellimmin puheltuamme hän lähti keskellä yötä tuosta lehdosta ja ystävänsä sylistä yhtä koskemattomana, ruumiiltaan ja sydämeltään yhtä puhtaana kuin oli sinne tullutkin. Lukijat, ottakaa huomioon kaikki nämä seikat, en lisää niihin mitään.

Ja älköön kukaan luulko, että aistini tällöin jättivät minut rauhaan, niin kuin Thérèsen ja mamman parissa. Olen jo sanonut, että tällä kertaa oli kysymyksessä rakkaus, ja rakkaus kaikessa väkevyyydessään ja rajuudessaan. En ryhdy kuvailemaan levottomuutta, en väristyksiä, sydämentykytyksiä, kouristuksentapaisia liikkeitä, voipumusoireita, joita alinomaan tunsin; asian voi päättää jo siitä vaikutuksesta, joka hänen pelkällä mielikuvallaan oli minuun. Kuten jo sanoin, l’Ermitagesta Eaubonneen on pitkä matka; kuljin pitkin Andillyn kukkuloita, jotka ovat ihastuttavan kauniit; käydessäni unelmoin hänestä, jonka luo olin menossa, kuinka herttaisesti hän ottaisi minut vastaan, suudelmasta, jonka saisin saapuessani perille. Jo ennen kuin sen sain, tuo ainoa suudelma, tuo kohtalokas suudelma sytytti veriini sellaisen palon, että päätäni huimasi, maailma musteni silmissäni, tutisevat polveni eivät voineet kantaa minua; minun oli pakko pysähtyä, istuutua; koko elimistöni oli käsittämättömässä sekasorron tilassa; olin pyörtymäisilläni. Tuntien vaaran koetin lähtiessäni taas liikkeelle kohdistaa huomioni toisaanne ja ajatella muuta, mutta tuskin olin astunut pariakymmentä askelta, ennen kuin samat muistot ja kaikki niistä johtuvat vaikutukset jälleen valtasivat mieleni; minun oli mahdotonta vapautua niistä, enkä usko kertaakaan sattuneen, että olisin voinut, menettelinpä miten tahansa, kulkea yksin tuon matkan rauhassa. Saavuin Eaubonneen

heikkona, uupuneena, nääntymäisilläni, tuskin pysyen pystyssä. Mutta samassa silmänräpäyksessä kuin hänet näin, olin jälleen täydessä kunnossa; hänen läheisyydessään en tuntenut enää muuta kuin kiusallisen tyhjentyvätöntä ja aina yhtä hyödytöntä miehuudenvoimaa. Tieni varrella oli eräs miellyttävä pengermä, jonne Eaubonne näkyi; sitä sanottiin Olympon vuoreksi, ja sinne me joskus menimme kumpikin omalta taholtamme. Saavuin tavallisesti ennen häntä; kohtalonani oli odottaa häntä; mutta kuinka raskaaksi kävikään minulle se odotus! Aikani kuluksi koetin kirjoittaa lyijykynälläni kirjelippuja, jotka olisin voinut kirjoittaa sydänverelläni; mutta en koskaan voinut saada ainoatakaan niistä niin selvään kuntoon, että sen olisi voinut lukea. Kun hän löysi jonkin niistä erästä keskenämme sovitusta komerosta, hän ei voinut siitä nähdä muuta kuin sen todella surkuteltavan tilan, jossa olin sitä kirjoittaessani.

Tuo tila ja etenkin sen pitkäällisyys, sitä kun kesti kolme kuukautta, jotka olivat täynnä alinomaista kiihtymystä ja kieltäytymistä, vaivutti minut voimattomuuteen, josta en pystynyt nousemaan moneen vuoteen, ja lopulta sain siitä, jonka saan viedä mukanani tai joka vie minut mukanansa hautaan. Sellainen oli ainoa rakkauden nautinto, joka suotiin miehelle, jolla oli intohimoisin mutta samalla arkailevin temperamentti, minkä luonto kenties koskaan on luonut. Sellaiset olivat viimeiset ihanat päivät, jotka oli minulle määrätty maan päällä; tästä alkaa elämäni onnettomuuksien pitkä sarja, jossa nähdään harvoja aukkoja.

Rousseau ja rouva d'Houdetot eivät salaileet suhdettansa. Sen huomasi muiden muassa rouva d'Épinay, jonka luona he usein olivat yhdessä. Hänen suhtautumisestaan heihin R. kertoo:

Kaikki naiset ovat taitavia salaamaan vihansa, etenkin jos se on kova; varsinkin rouva d'Épinayllä, joka on kiivasluontoinen, mutta samalla harkitseva, on tämä taito mitä suurimmassa määrässä. Hän ei ollut

huomaavinaan mitään, ei mitään epäilevinään, ja samalla kun hän minua kohtaan osoitti entistä suurempaa huomaavaisuutta ja huolenpitoa mennen melkein keimailuunkin saakka, hän pyrki murjomaan kälyänsä epähienolla kohtelulla ja osoittamaan hänelle ylenkatsetta, jonka hän näytti tahtovan tartuttaa minuunkin. On helppo ymmärtää, ettei se häneltä onnistunut, mutta minua se kiusasi paljon. Minua raatelivat vastakkaiset tunteet: samalla kun hänen ystävällisyytensä liikurti sydäntäni, minun oli vaikea hillitä suuttumustani nähdessäni hänen kohtelevan rouva d'Houdetot'ta loukkaavasti. Tämän enkelimäinen lempeäluontoisuus teki hänelle mahdolliseksi kestää kaikki valittamatta, jopa silti pahastumatta kälyllensä. Hänen ajatuksensa olivat sitä paitsi usein niin muilla mailla ja häneen tehosivat mainitunlaiset asiat aina niin vähän, että puolet niistä jäivät häneltä huomaamatta.

Intohimoni kiehtoi huomioni niin kokonaan puoleensa, etten nähnyt mitään muuta kuin Sophieni (se oli yksi rouva d'Houdetot'n nimistä) enkä edes huomannut, että olin joutunut koko talonväen ja taloon tulevien vieraitten naurettavaksi. Näiden joukossa oli nyt paroni d'Holbachkin, joka tietääkseni ei koskaan ennen ollut käynyt La Chevertessä. Jos silloin olisin ollut yhtä epäluuloinen kuin myöhemmin, olisin pahasti epäillyt rouva d'Épinayn järjestäneen hänen matkansa sinne voidakseen antaa hänen lystikseen katsella rakastunutta kansalaista. Mutta olin silloin niin tyhmä, etten nähnyt edes sellaista, mikä oli kaikille ihmisille aivan ilmeistä. Kaikesta tyhmydestäni huolimatta olin kuitenkin huomaavinani, että paroni oli tavallista tyytyväisemmän ja hyväntuulisemmän näköinen. Hän ei enää entiseen tapaansa katsellut minua synkin ilmein, vaan lasketteli minulle runsaasti karkeita pilapuheita, joista en ymmärtänyt mitään. Katselin häntä silmät suurina, mitään vastaamatta; rouva d'Épinay nauroi katketakseen; en tiennyt, mitä heillä oli mielessä. Kun kaikki vielä pysyi leikinlaskun rajoissa, olisi ollut parasta, jos olisin hoksannut yhtyä nauramaan mukana. Paronin naljailevan hilpeyden takaa saattoi kuitenkin nähdä hänen silmis-

tään välähtelevän häijyä vahingoniloa, joka ehkä olisi huolestuttanut minua, jos silloin olisin huomannut sen yhtä hyvin kuin sittemmin sen muistin.

Eräänä päivänä, kun menin Eaubonneen rouva d'Houdetot'n luo, joka oli palannut eräältä Pariisin-matkaltaan, tapasin hänet suruissaan ja näin, että hän oli itkkenyt. Minun täytyi hillitä itseni, sillä rouva de Blainville, hänen miehensä sisar, oli läsnä, mutta heti kun sain sopivan tilaisuuden, ilmaisin hänelle huoleni. "Ah!" hän vastasi huoaten, "pelkään pahoin, että teidän mielettömyytenne riistävät minulta elämäni rauhan. Saint-Lambert on saanut tietoja ja pahoja tietoja. Hän on oikeamielinen minua kohtaan, mutta hän on pahastunut ja, mikä ikävämpää, hän osaksi salaa sen minulta. Onneksi en ole salannut häneltä mitään suhteitamme koskevaa, jotka syntyivät hänen siipiensä suojassa. Kirjeeni samoin kuin sydämeni olivat täynnä teitä; en ole salannut häneltä muuta kuin mielettömän rakkautenne, josta toivoin voivani parantaa teidät ja jonka nyt huomaan hänen lukevan minulle rikokseksi, vaikkei hän minulle sitä sano. Meitä on paneteltu; minulle on tehty vääryyttä; mutta olkoon. Nyt joko rikkokaamme välimme kokonaan tai olkaa sellainen kuin teidän tulee olla. En tahdo enää pitää mitään salassa rakastajaltani."

Sillä hetkellä tunsin ensi kerran häpeää ja nöyryyttävää syyllisyydentunnetta nuoren naisen edessä, jolta sain kuulla oikeutettuja moitteita ja jonka ohjaaja minun olisi pitänyt olla. Suuttumus, jota sen johdosta tunsin itseäni kohtaan, olisi ehkä riittänyt voittamaan heikkouteni, jos hellä sääli, jonka sen uhri minussa herätti, ei olisi tehnyt sydäntäni vielä hempeämmäksi. Voi, mahdotontahan oli sillä hetkellä karaista sitä, kun se oli tulvillaan kyyneliä, jotka tunkeutuivat siihen joka taholta! Tämä heltymys muuttui pian suuttumukseksi niitä halpamielisiä ilmiantajia kohtaan, jotka eivät olleet nähneet muuta kuin rikolliseen mutta vastentahtoiseen tunteeseen sisältyvän pahan, eivät uskoneet mahdolliseksi, eivätpä edes voineet kuvitella sitä sydämen vil-

pitöntä nuhteettomuutta, joka tuon pahan sovitti. Meidän ei tarvinnut kauan olla epä tietoisina siitä, kenen kädestä isku lähti.

Tiesimme molemmat, että rouva d'Épinay oli kirjeenvaihdossa Saint-Lambertin kanssa. Tämä ei ollut ensimmäinen myrsky, jonka hän oli nostattanut rouva d'Houdetot'ta vastaan; hän oli monen monta kertaa yrittänyt saada vieroitetuksi hänestä hänen rakastajansa, ja kun muutamat näistä yrityksistä olivat jossakin määrin onnistuneet, rouva d'Houdetot pelkäsi seuraavia. Sitäpaitsi Grimm, joka muistaakseni oli lähtenyt herra de Castriesin mukana armeijaan, oli Westfalissa samoin kuin Saint-Lambert; he tapasivat toisensa silloin tällöin. Grimm oli usean kerran koettanut lähennellä rouva d'Houdetot'ta, mutta onnistumatta. Pahoin loukkautuneena hän oli kokonaan lakannut seurustelemasta rouvan kanssa. On helppo päätellä, saattoiko hän – vaatimaton mies, kuten tietty – tyynin mielin ajatella rouvan pitävän enemmän miehestä, joka oli häntä vanhempi ja josta hän, Grimm, alettuaan seurustella ylhäisissä piireissä puhui vain niin kuin suojatistaan.

Rouva d'Épinayhin kohdistuneet epäluuloni muuttuivat varmuudeksi, kun sain tietää, mitä kotonani oli tapahtunut. La Chevretessä ollessani Thérèse usein tuli sinne tuomaan minulle kirjeitäni tai antamaan minulle huonon terveyteni vaatimaa hoitoa. Rouva d'Épinay oli kysynyt häneltä, emmekö me, rouva d'Houdetot ja minä, kirjoittaneet toisillemme. Saatuaan myöntävän vastauksen rouva d'Épinay kiusasi häntä jättämään hänelle rouva d'Houdetot'n kirjeet ja vakuutti osavansa sinetöidä ne jälleen niin taitavasti, ettei kukaan huomaisi mitään. Näyttämättä, kuinka pahasti moinen ehdotus häntä loukkasi, jopa ilmoittamatta minulle mitään, Thérèse tyytyi paremmin piilottamaan minulle tuotavat kirjeet, mikä varokeino olikin varsin paikallaan, sillä rouva d'Épinay pani kätyrinsä vaanimaan hänen saapumistaan ja odotteli häntä hänen kulkiessaan ohi, menipä julkeudessaan useasti niinkin pitkälle, että etsi kirjeitä hänen povestaan. Eikä siinä kyllin: eräänä päivänä hän, ensi kerran minun l'Ermitageassa ollessani, kutsutti itsensä

ja herra de Margencyn sinne päivälliselle ja ollessani kävelemässä herra de Margencyn kanssa käytti tilaisuutta mennäkseen äidin ja tyttären kanssa työhuoneeseeni ja kiusatakseen heitä näyttämään hänelle rouva d'Houdetot'n kirjeet. Jos äiti olisi tiennyt, missä ne olivat, niin rouva olisi saanut ne; mutta onneksi vain tytär sen tiesi ja sanoi, etten ollut säilyttänyt ainoatakaan kirjettä. Se oli totisesti kerrassaan oikeamielinen, uskollisuutta ja jalomielisyyttä todistava valhe, kun sitä vastoin totuuden ilmaiseminen olisi ollut pelkkää petollisuutta. Huomattuaan, ettei voinut saada Thérèseä vietellyksi, rouva d'Épinay koetti kiihottaa häntä mustasukkaiseksi moittimalla häntä leväperäiseksi ja sokeaksi. "Kuinka voitte", hän sanoi hänelle, "olla näkemättä, että he ovat rikollisessa yhteydessä keskenään? Jos huolimatta kaikesta, mikä pistää silmääne, tarvitsette lisää todisteita, niin avustakaa sitä, mitä on tehtävä niiden hankkimiseksi. Te sanotte hänen repivän rouva d'Houdetot'n kirjeet heti ne luettuaan. No, kootkaa palaset tarkoin talteen ja antakaa ne minulle; minä otan liittääkseni ne jälleen yhteen." Sellaisia neuvoja ystävättäreni antoi elämäntoverilleni.

Thérèse oli siksi hienotunteinen, että piti kaikki mainitut yritykset melko kauan minulta salassa, mutta huomattuaan neuvottomuuteni hän katsoi velvollisuudekseen kertoa minulle kaikki, jotta saisin tietää, kenen kanssa olin tekemisissä, ja voisin ryhtyä suojautumaan niiltä kavalilta vehkeiltä, joita minua vastaan hankittiin. Suuttumukseni, rai-voni ei ole sanoin kuvattavissa. En ruvennut rouva d'Épinayn tapaan teeskentelemään suhteessani häneen enkä käyttämään vastavehkeitä, vaan antauduin hillittömästi kiivaan luontoni valtaan ja ajattelematto-mana kuten tavallisesti päästin vihastukseni avoimesti purkautumaan. Varomattomuudestani voi saada käsityksen seuraavista kirjeistä, joista kyllin selvästi näkyy meidän molempien menettelytapa tässä asiassa.

Kirjelippu rouva d'Épinaylta (kimppu A, n:o 44)

"Rakas ystävä! Miksi en saa nähdä Teitä? Olen huolissani Teidän tähtenne. Olittehan niin varmasti luvannut minulle vain käväisevänne l'Ermitageessa ja palaavanne tänne! Sen vuoksi päästin Teidät menemään; mutta ei sinne päinkään; Te annatte kokonaisen viikon kulua. Jos minulle ei olisi ilmoitettu, että olette terve, luulisin Teidän olevan sairaana. Odotin Teitä toissa päivänä tai eilen, mutta Teitä ei vielääkään kuulu tulevaksi. Herran nimessä! Mikä Teidän on? Tärkeitä toimitettavia Teillä ei ole, ei myöskään huolia, sillä uskallan luulla, että jos Teillä niitä olisi, olisitte heti tullut uskomaan ne minulle, oletteko siis sittenkin sairas? Pyydän Teitä, haihduttakaa oikein pian huoleni. Hyvästi, rakas ystävä; vastatkaa tähän hyvästelyyn sanomalla minulle 'hyvää päivää'."

Vastaus

Keskiviikkoamuna

"En voi vielä sanoa Teille mitään. Odotan tarkempia tietoja, ja ne saan ennemmin tai myöhemmin. Siihen mennessä olkaa varma siitä, että viattomasti syytetty on saava siksi innokkaan puolustajan, että panettelijat, olkootpa keitä tahansa, saavat katua."

Toinen kirjelippu samalta (kimppu A, n:o 45)

"Olen oikein peloissani kirjeenne johdosta, tiedättekös. Mitä kummaa se merkitsee? Olen lukenut sen kymmeniä kertoja. Toden totta, en ymmärrä sitä ensinkään. Näen siitä vain, että olette levoton ja huolissanne ja tahdotte rauhoittua ennen kuin puhutte minulle siitä. Mutta, rakas ystävä, eihän sopimuksemme ollut sel-

lainen. Mihin on nyt joutunut ystävyytteenne, luottamuksenne, ja miten olen sen menettänyt? Minulleko vai minun tähtenikö olette vihoissanne? Oli miten oli, rukoilen Teitä, tulkaa jo tänä iltana luokseni; muistakaa, että vajaa viikko sitten lupasitte minulle olla salaamatta minulta mitään ja puhua kohta suunne puhtaaksi. Rakas ystävä, elän luottaen siihen... Nähkääs, luin juuri kirjeenne vieläkin kerran; en käsitä siitä sen enempää, mutta se panee minut vapisemaan. Minusta tuntuu, että mielenne on julmasti kuohuksissa. Tahtoisin tynnyttää sen, mutta kun en tunne syytä levottomuuteenne, en osaa sanoa Teille muuta kuin että olen yhtä onneton kuin te, kunnes saan tavata Teidät. Jos ette ole täällä tänä iltana kello kuusi, niin lähdän huomenna l'Ermitageen, olipa ilma millainen tahansa ja olinpa itse millaisessa kunnossa tahansa, sillä en voi enää kestää tätä levottomuutta. Hyvästi, rakas hyvä ystäväni! Joka tapauksessa rohkenen kehottaa Teitä, vaikken tiedä, tarvitsetteko sitä kehotusta vai ette, koettamaan olla varuillanne ja estää levottomuutta kiihtymästä, niin kuin sen tapana on yksinäisyydessä. Kärpäsestä tulee härkänen; sen olen usein kokenut.”

Vastaus

Keskiviikkoiltana

”En voi tulla luoksenne enkä ottaa Teitä vastaan tänne niin kauan, kun olen tässä levottomuudentilassa. Luottamusta, josta puhutte, ei enää ole olemassa, eikä Teidän ole helppo saada sitä takaisin. Kärkkäissä pyynnöissänne en tällä hetkellä näe muuta kuin halua saada toisen tunnustuksista jotakin tarkoituksiinne sopivaa etua, ja sydämeni, joka niin herkästi purkautuu sydämeen, joka avautuu sitä vastaanottamaan, sulkeutuu kavaluudelta ja oveluudelta. Sanoistanne, että Teidän on vaikea ymmärtää kirjelippuani, tun-

nen tavallisen oveluutenne. Luuletteko minua niin typeräksi, että uskoisin sen jääneen Teiltä ymmärtämättä? Ette; mutta minä olen avomielisyydellä saava voitetuksi teidän viisastelunne. Selitän asian selvemmin, niin ymmärrätte minua vieläkin vähemmän.

On kaksi lujasti yhteen liittynyttä ja toinen toisensa rakkau-
den ansaitsevaa lempivää, jotka ovat minulle rakkaat; pidän tie-
tenkin varmana, ettette tiedä heitä tarkoitan, jollen mainitse heitä
nimeltä. Otaksun, että on yritetty saada heidän hyvät välinsä rik-
koutumaan ja että välineenä mustasukkaisuuden herättämiseksi
toisessa heistä on käytetty minua. Väline ei ole kovinkaan taita-
vasti valittu, mutta sen valinta on tuntunut häijyydestä mukavalta.
Tästä häijyydestä, siitä epäilen Teitä. Toivoakseni tämä jo alkaa olla
selvempää kieltä.

Niinpä siis se nainen, jota pidän suurimmassa arvossa kaikista,
olisi muka siksi katala, että minun tieteni jakaisi sydämensä ja ruu-
miinsa kahden rakastajan kesken, ja minä siksi viheliäinen, että
olisin toinen noista heittiöistä. Jos tietäisin, että Te ainoanakaan
elämäni hetkenä olette voineet ajatella sellaista hänestä ja minusta,
vihaisin Teitä kuolemaan saakka. Mutta en syytäkään Teitä sen us-
komisesta, vaan sen sanomisesta. Jos sen olette sanonut, niin en
ymmärrä, ketä noista kolmesta olette tahtonut vahingoittaa; mutta
jos rauhanne on Teille kallis, niin pelätkää aikeenne onnistumista
niin kuin onnettomuutta. En ole salannut Teiltä enkä häneltä,
kuinka paheksuttavina pidän eräänlaisia lemmensuhteita; mutta
tahdon, että niistä tehdään loppu keinolla, joka on yhtä kunnial-
linen kuin syy siihen, ja että luvaton rakkaus muuttuu ainaiseksi
ystävyydeksi. Minä, joka en koskaan ole tehnyt kellekään mitään
pahaa, minäkö antaisin kostamatta käyttää itseäni pahan tekemi-
seen ystäväilleni? En; en ikinä antaisi sitä Teille anteeksi, minusta tu-
lisi Teidän leppymätön vihamiehenne. Vain Teidän salaisuuksianne
kunnioittaisin, sillä uskotonta miestä minusta ei tule koskaan.

Arvelen, että nykyinen epävarmuuteni ei voi kestää kauan. Ennen pitkää saan kai tietää, olenko erehtynyt. Silloin minulla ehkä on suuria vääryyksiä hyvitetävänä, enkä eläessäni ole tehnyt mitään niin täydestä sydäimestäni. Mutta tiedättekö, miten silloin aion sovittaa rikkomukseni sen lyhyen ajan kestäessä, jonka vielä saan viettää läheisyydessänne? Tekemällä sen, mitä ei tee kukaan muu kuin minä: sanomalla Teille suoraan, mitä Teistä ajatellaan ihmisten kesken, ja huomauttamalla Teille niitä maineenne vikoja, jotka Teidän tulee korjata. Huolimatta kaikista Teitä muka ympäröivistä ystävistä voisitte nähtyänne minun poistuvan sanoa hyvästi totuudelle; Teillä ei ole oleva enää ketään, joka sen Teille sanoisi.”

Kolmas kirjelippu samalta (kimppu A, n:o 46)

”En ymmärtänyt tänänaamuista kirjettänne; sanoin sen Teille, koska asia oli niin. Tämäniltaisen kirjeenne ymmärrän; älkää pelätkö, että koskaan vastaan siihen; olen liian halukas unohtamaan sen; ja vaikka minun on Teitä sääli, en ole voinut torjua pois katkeruutta, jolla se täyttää mieleni. Minäkö olisin kavala, ovela Teitä kohtaan? Minuako syytätte mitä ilkeimmästä halpamaisuudesta? Hyvästi! Valitan, että olette siksi... Hyvästi! En enää tiedä, mitä puhun... Hyvästi! Hartain haluni on oleva antaa Teille anteeksi. Tulkaa milloin tahdotte; saatte paremman vastaanoton kuin epäluuloillanne ansaitsisitte. Älkää vain huoliko surra minun maineeni takia. En paljon välitä siitä, millaisen maineen ihmisiltä saan. Olen käyttäytynyt hyvin, ja se riittää minulle. En muuten lainkaan tiennyt, mitä on tapahtunut kahdelle mainitsemallenne henkilölle, jotka ovat minulle yhtä rakkaat kuin Teille.”

Tämä viimeinen kirje päästi minut hirveästä pulasta, mutta saattoi minut toiseen kutakuinkin yhtä pahaan. Vaikka kaikki nämä kirjeet

ja vastaukset olivat menneet ja tulleet yhden päivän kuluessa tavattoman nopeasti, oli tämä aika riittänyt lomahetkiksi raivonpurkauksieni väliin, joten minulla oli ollut tilaisuus harkita suunnatonta varomattomuuttani. Rouva d'Houdetot oli kehottanut minua ennen kaikkea pysymään levollisena, jättämään hänen huolekseen yksin selviytyä tästä jutusta ja välttämään, varsinkin juuri sillä hetkellä, kaikkea välien rikkoutumista ja skandaalia; ja minä, minä menin ja sytytin mitä peittelemättömimmillä ja kauheimmilla loukkauksilla raivon täyteen liekkiinsä naisen sydämessä, joka jo ennestään oli siihen liiankin taipuvainen. Tietenkään minun ei tullut odottaa häneltä muuta kuin niin ymseätä, niin halveksivaa, niin ylenkatseellista vastausta, että osoittamatta mitä halpamaisinta miehuuttomuutta en olisi voinut olla heti poistumatta hänen talostaan. Onneksi hänen kekseliäisyytensä oli suurempi kuin minun kiivauteni, ja hän osasi laatia vastauksensa muotoon, joka ei saattanut minua tuohon äärimmäiseen pulaan. Mutta oli joko poistuttava tai heti lähdettävä hänen luoksensa; muuta mahdollisuutta ei ollut. Valitsin jälkimmäisen vaihtoehdon, vaikka en suinkaan ollut varma ryhdistäni asian selvittelyssä, jonka arvasin olevan edessä. Sillä kuinka voisin selviytyä siitä tuottamatta ikävyyksiä rouva d'Houdetot'lle tai Thérèselle? Ja onneton se heistä, jonka olisin maininnut! Leppymättömän ja juonikkaan naisen kostonhimolta minun täytyi pelätä mitä tahansa sille, joka joutuisi sen kohteeksi. Sen onnettomuuden välttääkseni olin kirjeissäni puhunut vain epäluuloista, jottei minun tarvitsisi vetää esille todisteitani. Tosin kiivaat sanani siten kävivät vielä vähemmän anteeksiannettaviksi, sillä eiväthän pelkät epäluulot voineet mitenkään oikeuttaa minua kohtelemaan naista, varsinkaan ystävätärtä niin kuin olin kohdellut rouva d'Épinaytä. Mutta tästä alkaa se suuri ja ylevä tehtävä, jonka olen arvokkaasti suorittanut, nimittäin salaisten rikkomusteni ja heikkouksieni sovittaminen ottamalla syykseni pahempia rikkomuksia, joita en olisi voinut tehdä enkä koskaan ole tehnyt.

Minun ei tarvinnut kestää ottelua, jota olin pelännyt; pääsin asiasta pelkällä pelolla. Lähestyessäni rouva d'Épinaytä hän heittäytyi kaulaani ja hyrähti itkemään. Tuollainen odottamaton vastaanotto, varsinkin vanhan ystävättären taholta, liikutti sydäntäni tavattomasti; minäkin vuodatin runsaasti kyyneliä; sanoin hänelle muutaman sanan, joissa ei ollut paljon ajatusta; hän sanoi minulle muutamia, joissa sitä oli vielä vähemmän; ja siihen päättyi kaikki. Pöytä oli katettu; istuuduimme aterialle; sen aikana esiintymiseni oli surkeata odottaessani väliemme selvittelyä, jonka luulin siirretyksi illallisen jälkeen; pieninkin mieltäni ahdistava levottomuus näet saa minut siinä määrin valtaansa, etten osaisi salata sitä edes vähimmin tarkkanäköisiltä. Neuvottoman ilmeeni olisi luullut rohkaisevan häntä, mutta hän ei kuitenkaan uskaltanut tehdä rohkeata yritystä; selvittelystä ei tullut sen enempää illallisen jälkeen kuin sitä ennenkään. Eikä siitä tullut sen enempää seuraavana päivänäkään, vaan harvasanaisissa keskusteluissamme oli puhe vain mielenkiinnottomista asioista tai lausuin hänelle muutamia kohteliaita sanoja, joilla osoitin hänelle, etten vielä voinut sanoa mitään varmaa epäluulojeni aiheellisuudesta, ja vakuutin hänelle täysin totuudenmukaisesti, että jos ne huomattaisiin aiheettomiksi, käyttäisin koko ikäni niillä tekemäni vääryyden hyvittämiseen. Hän ei mitenkään osoittanut olevansa utelias tarkalleen tietämään, mitkä nuo epäluulot olivat ja miten ne olivat minussa heränneet, ja ainoaksi sovintomme merkiksi niin hänen taholtaan kuin minunkin jäi se, että saapuessani olimme syleilleet toisiamme. Koska ainakin muodollisesti vain häntä oli loukattu, en puolestani katsonut asiakseni koettaa saada asiaa selvitettyksi, kun hän itse ei sitä koettanut, vaan palasin kotiin niin kuin olin tullutkin. Kun muuten seurustelin edelleen hänen kanssaan samaan tapaan kuin ennenkin, unohdin piankin kokonaan tuon riidan ja luulin typeryydessäni hänenkin unohtaneen sen, koskapa hän ei näyttänyt sitä muistavan.

Rousseaulla oli niihin aikoihin muitakin ikävyyksiä suhteissaan ystäviinsä. Niinpä hänen ja Diderot'n välit kiristyivät. Diderot alkoi näet yhä epämiellyttävämällä tavalla sekaantua R:n pienimpiinkin yksityisasioihin ja määrävillä niistä, niin kuin olisi ollut hänen holhoojansa. Sitä paitsi hän ei pitänyt R:lle antamiaan lupauksia, vaan söi tuon tuostakin sanansa. Päälle päätteeksi ei Diderot eivätkä R:n muut pariisilaiset "ystävät" voineet sulattaa, että R. viihtyi hyvin yksinäisyydessä maaseudulla. Hänen olisi muka pitänyt pysyä Pariisissa mm. auttaakseen sikäläisiä köyhiä. Hän vastasi, että maallakin oli köyhiä ja sanoi mieluummin auttavansa heitä, koska he tarvitsivat apua vielä paremmin kuin pariisilaiset. "Te olette lystikkäitä herroja, te filosofit", hän eräässä kirjeessään huudahtaa, "kun pidätte kaikkia kaupunkien asukkaita ainoina ihmisinä, joihin velvollisuutenne teitä sitovat. Maalla vasta oppii rakastamaan ja palvelemaan ihmiskuntaa; kaupungeissa oppii sitä vain halveksimaan."

Rouva d'Épinayn ja rouva d'Houdetot'n tahdosta R. kuitenkin koetti välttää väliin rikkoutumista ja lähti Diderot'n luo tarjoamaan sovintoa. Käynnistään Diderot'n luona R. kertoo:

Diderot otti minut hyvin vastaan. Kuinka paljon loukkauksia ystäväni syleily voikaan pyyhkäistä pois muistista! Mitä kaunaa voi sen jälkeen jäädä sydämeen? Välimme selvisivät ilman pitkiä puheita. Molemmipuoliset soimaukset eivät sellaisia tarvitse. Unohtaminen on ainoa, mitä tarvitaan. Sillä kertaa ei ainakaan minun tietääkseni ollut ryhdytty mihinkään salakähmäisiin vehkeisiin; tämä oli toista kuin suhteessani rouva d'Épinayhin. Diderot näytti minulle *Perheenisä* nimisen näytelmänsä suunnitelman. "Siinähan on *Äpäräpojan* paras puolustus", sanoin hänelle. "Älkää ruvetko väittelemään, seipitäkää tämä kappale huolellisesti ja paiskatkaa se sitten yhtäkkiä vihاميةhillenne vasten kasvoja ainoaksi vastaukseksenne." Hän teki niin, se oli hänelle hyväksi. Lähes puoli vuotta sitten olin lähettänyt hänelle *Julien* kaksi ensimmäistä osaa, jotta hän sanoisi minulle mielipiteensä niistä. Hän

ei ollut vielä lukenut niitä. Luimme yhdessä niiden käsikirjoitusta yhden vihkon. Hänen mielestään se kaikki oli, kuten hänen käyttämänsä sana kuului, *feuille*, se on: monisanaista ja intoilevaa. Minusta itsestäniikin oli kyllä jo tuntunut siltä; mutta se oli kuumeen puhetulvaa. En ole koskaan voinut korjata sitä. Viimeiset osat ovat toisenlaiset. Neljäs varsinkin ja kuudes ovat sanonnaltaan mestariteoksia.

Diderot'n kanssa aikaansaatu sovinto oli vain näennäinen eikä kestänyt kauan.

Saint-Lambert, joka oli palannut armeijasta, kohteli Rousseaut hiukan ylimielisesti, niin kuin vaaratonta kilpailijaa, joskus nöyryyttävästikin. Niinpä hän kerran R:n lukiessa hänelle Voltairelle kirjoittamaansa kirjettä nukkui ja alkoi kuorsata. Aivan toisenlaiset, R:lle ja koko hänen tunteilevalle ja jalomieliselle aikakaudelleen erittäin kuvaavat olivat hänen tunteensa rakastettunsa rakastajaa ja tämän rakastajarta kohtaan. Nähdessään heidän onnensa hän oli itsekin siitä onnellinen. "Voin vanhoa", hän sanoo, "että vaikka olisinkin voinut riistää häneltä (St-L:iltä) rouva d'H:n, en olisi tahtonut sitä tehdä."... "Niin raju intohimo kuin minussa hehkuikin häntä (rouva d'H:ta) kohtaan, minusta oli yhtä suloista olla hänen lempensä uskottuna kuin sen kohteena, enkä koskaan ole pitänyt hänen rakastajaansa kilpailijanani, vaan aina ystävänäni."

Hänen lähdettyään takaisin armeijaan rouva d'Houdetot alkoi osoittaa yhä suurempaa kylmäkiskoisuutta R:ta kohtaan. R huomasi surukseen, että kreivitär ei enää viihtynyt hänen seurassaan. Lopulta rouva pyysi ja sai R:lta takaisin kaikki tälle kirjoittamansa kirjeet. R:n hänelle kirjoittamat kirjeet hän sanoi polttaneensa. Sitä R ei voinut uskoa. "Ei", hän huudahtaa, "sellaisia kirjeitä ei heitetä tuleen."... "Ei, ei; naisella, joka saa viritetyksi niin tulisen intohimon, ei ikinä ole sydäntä polttaa todisteita siitä." Siten päättyivät heidän ennen niin läheiset suhteensa. Lopulla kesää he vielä kerran tapasivat toisensa. R. kykeni silloin hillitsemään intohi-

mon, joka hänessä yhä vielä hehkui. Sopusointuisen lämpimän tunnelman vallitessa ja hyvinä ystävinä he erosivat.

La Chevretessä R. seurusteli niin kuin ennenkin, sävelsipä musiikkikappaleitakin siellä toimeenpantuihin huvitilaisuuksiin. Mutta kun siellä oli alkanut seurustella myöskin Grimm, josta oli tullut rouva d'Épinayn ystävä ja rakastaja, kävi sielläolo R:lle sietämättömäksi, sillä Grimm oli päästyään ylhäisiin seurapiireihin paisunut suunnattoman ylpeäksi ja kohdelti R:ta äärimmäisen yliolkaisesti, röyhkeästi ja loukkaavasti. R. sai useita todisteita hänen petollisuudestaan ja valheellisuudestaan ja huomasi hänen koettavan vieroittaa R:sta kaikki tämän ystävät. R. päättikin rikkoa väliinsä Grimmiin, mutta rouva d'Épinay vakuutti hänen olevan väärässä epäillessään Grimmiä petollisuudesta. Hyväsydämyksessään R. lähtikin pyytämään tältä anteeksi ja tarjoamaan sovintoa.

Odotin Grimmin, hämillään minun myöntäväisyydestäni ja siitä, että olin tehnyt aloitteen sovintoon, ottavan minut avosylin vastaan ja osoittavan minulle mitä hellintä ystävyyttä. Mutta hänpä otti minut vastaan kuin roomalainen imperaattori osoittaen minua kohtaan ynsyyttä, jonka vertaista en ikinä ollut kenessäkään ihmisessä tavannut. Mokomaan vastaanottoon en lainkaan ollut valmistautunut. Kun minä esiinnyin nolona minulle niin vähän sopivassa osassa, ja olin harvoin sanoin ja arkailevan näköisenä saanut sanotuksi, millä asialla olin tullut hänen luokseen, niin hän, ennen kuin otti minut armoihinsa, piti hyvin majesteettisesti pitkän puheen, jonka oli ennakoita valmistanut ja joka sisälsi laajan luettelon hänen harvinaisista ansioistaan, varsinkin ystävyysalalla. Hän korosti kauan erästä seikkaa, joka aluksi tehoi minuun kovasti, nimittäin sitä että hän kuten nähtiin aina säilytti samat ystävänsä. Hänen puhuessaan sanoin hiljaa itsokseni, että minun olisi hyvin julmaa olla ainoana poikkeuksena tuosta säännöstä. – – Siihen asti minun laitan oli ollut sama: olin aina säilyttänyt kaikki ystäväni; varhaisimmasta lapsuudestani saakka en ollut menettänyt ainoa-

takaan, paitsi kuoleman takia, ja kuitenkin en sitä ennen ollut tullut sitä ajatelleeksi; se ei ollut mikään perusohje, jonka olisin itselleni asettanut. Sitten hän ryhtyi nöyryyttämään minua vetämällä esiin todisteita siitä, että yhteiset ystävämme pitivät häntä minua parempana. Heidän suurempi arvonantonsa oli minulle yhtä tunnettu asia kuin hänelle; kysymys oli vain, millä perusteella hän oli sen saavuttanut, suurilla ansioillako vai oveluudella, ylentämälläkö itseänsä vai koettamalla alentaa minut. Kun hän vihdoinkin oli mielestään osoittanut minulle kaiken sen erotiikan itsensä ja minun välilläni, mikä saattoi antaa oikean arvon sille armolle, jonka hän aikoi minulle osoittaa, hän suvaitsi antaa minulle rauhansuutelon kepeästi syleillen, mikä muistutti sitä, minkä kuningas antoi vasta ritareiksi lyödyille ylimyksille. Olin kuin pilvistä pudonnut, olin aivan ällistynyt, en tiennyt mitä sanoa, en löytänyt ainoatakaan sanaa. Koko tämä kohtaus näytti nuhdesaarnalta, jonka opettaja pitää oppilaallensa pamppurangaistuksen sijasta, josta on hänet armahtanut. En koskaan muistele sitä tuntematta, kuinka pettäviä ovat ulkonäköön perustuvat arvostelut, joille alhaiso antaa niin paljon arvoa, ja kuinka usein julkeus ja ylpeys ovat syyllisen, häpeä ja nolous syyttömän taholla.

Laiha siis oli sekin sovinto. Kaikki mainitut kahnaukset surettivat Rousseaut suuresti ja masensivat häntä sekä ruumiillisesti että henkisesti. Mutta vielä pahempia hänellä oli edessä. Rouva d'Épinay oli yhtäkkiä päättänyt lähteä Genèveen terveyttään hoitamaan ja ehdotti, että R. lähtisi hänen mukaansa. R., jonka oma terveys oli huono, ei katsonut voivansa lähteä eikä edes ottanut ehdotusta vakavalta kannalta. Silloin Diderot kirjoitti hänelle pisteliään kirjeen ja vaati häntä kaikin mokomin lähtemään rousvan matkatoveriksi; se oli muka R:n ehdoton velvollisuus hyväntekijätärtään kohtaan. Loukkaantuneena ja suuttuneena R. vastasi tahtovansa ja osaavansa itse päättää, mikä oli hänen velvollisuutensa, mikä ei. Hän pysyi lujana päätöksessään, vaikka arvasikin siitä olevan seurauksena, että

hänen täytyisi poistua l'Ermitagesta. Jottei luultaisi hänen päätöksensä jottuneen hänen suhteestaan rouva d'Houdetot'hon, hän kirjoitti Grimmille, joka ei vielä ollut sekaantunut tähän asiaan, ystävällisen ja luottavaisen kirjeen, jossa hän selitti syyt päätökseensä. Vastauksessaan Grimm ei lausunut mielipidettään kyseenalaisesta asiasta, vaan lupasi tehdä sen myöhemmin.

Saatuani odottaa vastausta kahdeksan, kymmenen päivää, jotka julkassa epävarmuudessa, mihin tuo sydämetön mies oli minut jättänyt, tuntuivat minusta vuosisadoilta, sain kuulla rouva d'Épinayn lähteneen ja sain Grimmiltä toisen kirjeen. Siinä oli vain seitsemän, kahdeksan riviä, joita en lukenut loppuun... Hän katkaisi siinä täydellisesti suhteensa minuun, mutta sellaisin sanoin, että vain mitä pirullisin viha voi mokomia kenenkään kynästä päästää ja että ne loukkaamiskiihkoissaan tuntuivat typeriltäkin. Hän kielsi minua tulemasta silmänsä eteen, kuin hän olisi ollut ruhtinas, joka kielsi minulta pääsyn Valtioihinsa. Tarvitsi vain lukea hänen kirjeensä tynemmällä mielellä, niin se tuntui naurettavalta. Kopioimatta sitä, lukematta sitä edes loppuun, lähetin sen paikalla hänelle takaisin seuraavan kirjeen kera:

”Tätä ennen en ottanut uskoakseni epäluuloani oikeutetuksi; olen nyt liian myöhään oppinut täysin tuntemaan Teidät.

Tämä siis on se kirje, jota kaikessa rauhassa olette mielesänne hautonut. Lähetän sen Teille takaisin; se ei ole minua varten. Minun kirjeeni voitte näyttää koko maailmalle ja vihata minua avoimesti; siten vältätte edes yhden tavallisista valheellisuukistanne.”

Sanani, että hän saattoi näyttää edellisen kirjeeni, tarkoittivat erästä hänen kirjeensä kohtaa, josta voi päätellä, kuinka peräti ovelasti hän menetteli koko tässä asiassa.

Olen maininnut, että kirjeeni saattoi antaa henkilöille, jotka eivät olleet asiasta perillä, montakin aihetta moitteisiin minua kohtaan. Hän huomasi sen ilokseen; mutta miten käyttää hyväkseen tuota etua saatamatta itseään pahaan valoon? Jos hän näytti tuon kirjeen, niin häntä saatettiin moittia siitä, että hän käytti väärin ystävänsä luottamusta.

Päästäkseen siitä pulasta hän älysi sopivaksi keinoksi rikkoa väkensä minuun niin loukkaavalla tavalla kuin mahdollista, ja painokkaasti huomauttaa minulle siitä armosta, jonka hän minulle osoitti olemalla näyttämättä kirjettäni. Hän oli aivan varma siitä, että minä suuttumukseni puuskassa en hyväksyisi hänen teeskenneltyä hienotunteista menettelyään, vaan antaisin hänelle luvan näyttää kirjeeni kaikille ihmisille; juuri sitä hän tahtoi, ja kaikki kävi niin kuin hän oli laskenut. Hän pani kirjeeni kiertämään pitkin Pariisia omatekoisine selityksineen, joilla ei kuitenkaan ollut aivan sitä menestystä, mitä hän niistä oli toivonut. Ihmisten mielestä tuo lupa kirjeeni näyttämiseen, jonka hän oli osannut minulta kiristää, ei vapauttanut häntä siitä moitteesta, että hän niin kärkevästi oli pitänyt kiinni luvastani vahingoittaakseen minua. Kysyttiin yhä, mitä mieskohtaisia vääryyksiä olin hänelle tehnyt, jotka oikeuttivat hänet vihaamaan minua niin rajusti. Lopulta katsottiin, että vaikka olisinkin tehnyt hänelle sellaista vääryyttä, joka pakotti hänet rikkomaan välimme, niin ystävyydellä, vaikka se olikin sammunut, vielä oli oikeuksia, joita hänen olisi tullut kunnioittaa. Mutta valitettavasti Pariisissa ollaan kevytmielisiä; sellaiset hetkelliset huomautukset unohdetaan, poissaolevasta onnettomasta ei välitetä; kennellä on myötäkäymistä, hän herättää kunnioitusta pelkällä läsnäolollaan; juonittelun ja ilkeyden peliä jatketaan yhä uudestaan, ja sen lakkaamatta toistuva vaikutus haihduttaa muistista kaiken edelläkäyneen.

Siten siis tuo mies petettyään minua niin kauan vihdoin riisui naamarsa edessäni varmana siitä, että hän asiain jouduttua sille kannalle, jolle hän oli ne saattanut, ei sitä enää tarvinnut. Päästyäni pelosta, että ehkä olin kohdellut väärin sitä herjaa, jätin hänet oman sydämensä

haltuun enkä enää ajatellut häntä. Viikon päivät sen jälkeen kun olin saanut hänen kirjeensä sain rouva d'Épinaylta hänen Genèveässä päivätyyn vastauksensa edelliseen kirjeeseeni (kimppu B, n:o 10). Äänensävyistä, millä hän siinä ensi kerran eläessään puhui, ymmärsin, että he molemmat luottaen toimenpiteidensä menestymiseen vetivät yhtä köyttä ja katsoivat minut auttamattomasti menneeksi mieheksi; siitä pitäen he vaaratta antautuivat siihen nautintoon, että saivat nujertaa minut täydellisesti.

Asemani oli todella surkuteltavimpia. Näin kaikkien ystäväieni jättävän minut, mutta minun oli mahdoton saada tietää, kuinka tai mistä syystä. Diderot kehui pysyvänsä ystäväniäni, olevansa ainoa, joka minulla oli jäljellä, ja oli jo kolmen kuukauden ajan lupailutulla luonani käymään, mutta ei tullut. Talvi alkoi tulla ja sen mukana tavallisten tautieni kohtaukset. Vaikka luontoni oli voimakas, ei se ollut voinut kestää niin monen vastakkaisen intohimon taisteluita; olin lamatilassa, joka ei jättänyt minulle voimaa eikä rohkeutta vastustaa mitään. Vaikka lupaukseni sekä Diderot'n ja rouva d'Houdetot'n alituiset varoitukset eivät olisikaan estäneet minua poistumasta sillä hetkellä l'Ermitagesta, en tiennyt minne mennä enkä miten laahata itseni sieltä pois. Jäin sinne liikkumatta ja typeryneenä voimatta toimia taikka ajatella. Pelkkä ajatus, että oli astuttava askel, kirjoitettava kirje, sanottava sana, pani minut vapisemaan. En kuitenkaan voinut jättää vastaamatta rouva d'Épinayn kirjeeseen, ellen tahtonut myöntää ansainneeni sitä kohtelua, jolla hän ja hänen ystävänsä minua murjoivat. Päätin ilmoittaa hänelle ajatukseni ja päätökseni hetkeäkään epäilemättä, ettei hän ihmisyyden, jalomielisyyden, säädylisyyden vaatimuksia noudattaen ja niiden suojeiden tunteiden vaikutuksesta, jotka pahoista huolimatta olin luullut hänessä huomaavani, kiiruhtaisi hyväksymään niitä. Kirjeeni oli seuraavanlainen:

”Jos surusta voisi kuolla, en olisi enää elossa. Mutta olen vihdoinkin alistunut kohtalooni. Ystävyys on sammunut väliltämme, rouva, mutta lakattuaankin sillä vielä on oikeuksia, joita ymmärrän kunnioittaa. En ole unohtanut hyvyyttänne minua kohtaan, ja voitte luottaa siihen, että minussa puolestani elää kaikki kiitollisuus, mitä voi tuntea henkilöä kohtaan, jota ei enää saa pitää rakkaanaan. Kaikki muut selitykset olisivat turhia; vetoan omaantuntooni ja pyydän teitä vetoamaan omaanne.

Olen tahtonut poistua l'Ermitagesta, ja minun olisi pitänyt tehdä se. Mutta sanovat, että minun täytyy jäädä tänne kevääseen asti. Ja koska ystäväni niin tahtovat, jään tänne kevääseen asti, jos te siihen suostutte.”

Kirjoitettuani ja lähetettyäni tämän kirjeen minulla ei enää ollut muuta mielessä kuin järjestää elämäni rauhalliseksi l'Ermitageassa, hoitaa siellä terveyttäni, koettaa voimistua jälleen ja ryhtyä toimiin voidakseni lähteä sieltä keväällä huomiota herättämättä ja toittomartta julki välien rikkoutumista. Mutta niin kuin kohta saadaan nähdä, se ei ollut herra Grimmin ja rouva d'Épinayn laskelmien mukaista.

Muutaman päivän kuluttua sain vihdoinkin ilokseni vastaanottaa Diderot'n luokseni tuolle niin usein luvatusalle ja sikseen jääneelle käynnille. Se ei olisi voinut tulla sopivampaan aikaan; hän oli vanhin ystäväni, hän oli melkein ainoa, joka minulla oli jäljellä; saattaa arvata, kuinka iloitsin saadessani nähdä hänet näissä olosuhteissa. Sydämeni oli täynnä; avasin sen hänelle. Selvitin hänelle useita seikkoja, jotka oli häneltä salattu, hänelle esitetty väärin tai valheellisesti keksitty. Kaikesta, mitä oli tapahtunut, ilmoitin hänelle sen, mikä minun oli lupa kertoa hänelle. En pyrkinyt salaamaan häneltä, minkä hän liiankin hyvin tiesi, että yhtä onneton kuin mieletönkin rakkaus oli syössyt minut turmioon;

mutta en koskaan myöntänyt, että rouva d'Houdetot olisi saanut sen tietää, tai ainakaan, että minä olisin sen hänelle ilmaissut. Kerroin hänelle rouva d'Épinayn halpamielisistä vehkeistä saadakseen käsiinsä kälynsä minulle kirjoittamat sängen viattomat kirjeet. Tahdoin, että hän saisi kuulla nämä yksityisseikat niiden henkilöiden omasta suusta, jotka rouva oli koettanut vietellä. Thérèse kertoi ne hänelle tarkasti, mutta miten hämmästyinkään, kun tuli äidin vuoro ja kun kuulin hänen selittävän ja kiven kovaan väittävän, ettei hänellä ollut tietoa mistään sellaisesta! Niin kuuluivat hänen omat sanansa, eikä hän koskaan niitä peruuttanut. Ei ollut kulunut neljää päivää siitä, kun hän uudelleen oli kertonut kaikki minulle ja nyt hän vasten silmiäni väittää minua valehtelijaksi ystäväni kuullen. Tuo piirre näytti minusta ratkaisevalta, ja tunsin silloin elävästi, että olin ollut varomaton pitäessäni niin kauan luonani mokomaa naista. En ruvennut pitämään hänelle pitkiä haukkumasaarnoja; tuskin viitsin sanoa hänelle muutaman halveksivan sanan. Tunsin, mitä olin velkaa tyttärelle, jonka järkähtämätön rehellisyys oli äidin katalan pelkuruuden jyrkkänä vastakohtana. Mutta heti silloin oli päätökseni eukon suhteen tehty ja odotin vain aikaa, jolloin voisin panna sen täytäntöön.

Se tuli pikemmin kuin olin odottanut. Joulukuun 10. päivänä sain rouva d'Épinaylta vastauksen viime kirjeeseeni. Se sisälsi seuraavaa (kimppe B. n:o 11):

Genèvessä joulukuun 1. pnä 1757

”Osoitettuani Teille usean vuoden kuluessa kaikin mahdollisin tavoin ystävyyttäni ja mielenkiintoani en enää voi muuta kuin surkutella Teitä. Te olette hyvin onneton. Toivon, että omatuntonne on yhtä levollinen kuin minun. Se saattaisi olla välttämätöntä elämäenne rauhalle.

Koska kerran tahdoitte poistua l'Ermitagesta ja Teidän olisi pitänyt tehdä se, niin minua kummastuttaa, että ystäväanne ovat saa-

neet Teidät pidätetyksi lähtemästä. Minä puolestani en kysy ystäväni mieltä velvollisuuksistani, eikä minulla enää ole mitään Teille sanottavaa Teidän velvollisuuksistanne.”

Niin odottamaton, mutta samalla niin selvästi lausuttu irtisanonta ei jättänyt minulle hetkeäkään epäroimisen aikaa. Oli poistuttava heti paikalla, oli pa ilma millainen tahansa, oli pa terveyteni tila millainen tahansa, vaikka minun olisi täytynyt olla yötä metsissä ja lumella, joka silloin peitti maan, ja sanoipa tai tekipä rouva d’Houedetot mitä hyvänsä; sillä tahdoin kyllä tehdä hänelle mieliksi kaikessa, mutta en kunniantuuteen asti.

Olin hirvittävimmissä pulassa, missä eläessäni olen ollut, mutta päätökseni oli tehty; vannoin, etten viikon kuluttua enää olisi yötä l’Ermitageassa, kävi miten kävi. Ryhdyin korjaamaan pois tavaroitani, sillä olin päättänyt mieluummin antaa niiden olla taivasalla kuin olla jättämättä käsistäni avaimia viikon kuluttua; tahdoin näet ennen kaikkea, että kaikki piti olla tehtynä, ennen kuin kukaan voisi kirjoittaa Genèveen ja saada vastauksen. En ikinä ollut tuntenut sellaista tarmoa kuin silloin; olin saanut takaisin kaikki voimani. Kunniantunto ja oikeutettu suuttumus antoivat minulle niitä niin paljon, että rouva d’Épinay ei ollut moista odottanut. Onni suosi rohkeuttani. Herra Mathas, Condén prinssin viskaaliasiamies, kuuli puhuttavan tukalasta asemastani. Hän käski tarjoamaan minulle pientä taloa, joka hänellä oli puutarhassaan Mont-Louis’n luona Montmorencyssa. Kernaasti ja kiitollisena suostuin tarjoukseen. Sopimus oli pian tehty; ostatin muutamia huonekaluja entisten lisäksi makuukamariamme varten. Kuljetutin tavarani taloon suurella vaivalla ja suurin kustannuksin; huolimatta jäästä ja lumesta muuttoni suoritettiin kahdessa päivässä, ja joulukuun 15. päivänä jätin l’Ermitagen avaimet käsistäni maksettua puutarhurille hänen palkkansa, kun en saanut maksaa vuokraani.

Rouva Le Vasseurille selitin, että meidän nyt oli erottava; hänen

tyttärensä koetti saada minut horjumaan päätöksessäni, mutta pysyin siinä järkähtämättä. Panin eukon lähtemään Pariisiin postinkuljettajan vaunuissa kaikkine tavaroineen ja huonekaluineen, jotka olivat hänen ja hänen tyttärensä yhteiset. Annoin hänelle jonkin verran rahaa ja sitouduin maksamaan hänen vuokransa hänen lastensa asunnossa tai muualla, pitämään huolen hänen elatuksestaan, mikäli se oli minulle mahdollista, ja olemaan koskaan jättämättä häntä leivän puutteeseen, niin kauan kuin minulla itselläni sitä oli.

Kaksi päivää Mont-Louis'hin tuloni jälkeen kirjoitin sitten rouva d'Épinaylle seuraavan kirjeen:

Montmorencyssa joulukuun 17. pnä 1757

”Mikään ei ole niin yksinkertaista eikä niin välttämätöntä kuin että muutan pois talostanne, kun ette katso hyväksi minun sinne jäämistäni. Kieltäydyttyänne suostumasta siihen, että viettäisin l'Ermitageissa lopun talvea, olen siis poistunut sieltä joulukuun 15. päivänä. Oli sallittu, että minun piti muuttaa sinne vastoin tahtoni ja poistua sieltä samoin. Kiitän Teitä ajasta, jonka saatoitte minut siellä viettämään, ja kiittäisin Teitä vielä hartaammin, jos en olisi maksanut siitä niin kallista hintaa. Olette muuten oikeassa otaksuessanne, että olen onneton; kukaan maailmassa ei tiedä paremmin kuin Te, kuinka onneton minun täytyy olla. Jos on onnetonta erehtyä ystäviensä valinnassa, niin yhtä julman onnetonta on huomata niin suloinen erehdyksensä.”

Tämä on totuudenmukainen kertomus oleskelustani l'Ermitageissa ja syistä, jotka saattoivat minut poistumaan sieltä. En ole voinut katkaista tätä kertomusta, ja oli tärkeätä seurata tapausten kulkua mitä tarkimmin, koska tällä elämäni kaudella on ollut sen jälkeiseen elämäni vaikutus, joka on ulottuva viimeiseen päivääni saakka.

KYMMENES KIRJA

1758–1760

Rousseauun muutettua Mont-Louisin hänen terveytensä huononi ja voimansa heikkenivät niin, että hän luuli loppunsa olevan lähellä. Koko vuoden 1768 hän vietti vaikeassa lamatilassa. Hän odotti kuolemaa vapauttajana elämän rasituksista ja rettelöistä. Rouva d'Épinayn näyttää R:n äkillinen poistuminen l'Ermitagesta saattaneen ymmälle. Hän kai ei ollut uskonut R:lla olevan siksi paljon tarmoa, että voisi lähteä sieltä talven selkään, vaan oli toivonut hänen nöyrtyvän pyytämään armoa ja lupaa saada jäädä sinne kevääseen asti. Kuukauden kuluttua R. sai häneltä edellisiä lempeämpisävyisemmän kirjeen, jossa rouva viittasi sovinnon mahdollisuuteen. R. ei vastannut kirjeeseen, ja siihen päättyi heidän kirjeenvaihtonsa. R. arvelee nyt rouva d'Épinayn liittyneen hänen vihamiehiinsä, jotka koettivat turmella hänen maineensa; he olivat Grimm, lääkäri Tronchin ja rouva d'Épinay Genèveissä ja holbachilaiset Pariisissa. Päärikkomuksia, joista häntä syytettiin oli neljä: asettuminen maalle asumaan, lemmensuhde rouva d'Houdetot'hon, kieltäytyminen lähtemästä rouva d'Épinayn mukana Genèveen ja poistuminen l'Ermitagesta. Heidän toiminnastaan R. lausuu:

Tämän ajankohdan luulen siis voivani sanoa siksi, jolloin laadittiin suunnitelma, mitä sitten ne, jotka pitävät minua vallassaan, ottivat noudattaakseen niin reippaasti ja niin nopean menestyksellisesti, että

se näyttäisi ihmeeltä, jollei tietäisi kuinka helposti on toteutettavissa kaikki sellainen, mikä edistää ihmisten häijynilkisyyttä. Täytyy koettaa muutamain sanoin selittää, mitä silmäni kykenevät tuossa hämärässä ja salaperäisessä suunnitelmassa näkemään.

Vaikka minulla jo oli kuuluisa ja koko Euroopassa tunnettu nimi, olin säilyttänyt alkuperäiset yksinkertaiset harrastukseni. Erittäin kova inho, jota tunsin kaikkea sellaista kohtaan, mikä haiskahtaa puolueelta, lahkokunnalta, salajuonelta, oli säilyttänyt minut vapaana, riippumattomana, vailla muita kahleita paitsi sydäntäni sitovia kiintymyksiä. Yksinäisenä, muukalaisena, eristettynä, vailla kannattajia, vailla sukulaisia, välittämättä muusta kuin periaatteistani ja velvollisuuksistani, kuljin pelottomana rehellisyyden teitä, imartelematta, liehittelemättä koskaan ketään oikeuden ja totuuden kustannuksella. Sitä paitsi vetäytytyäni kaksi vuotta sitten yksinäisyyteen elin saamatta kirjeitä uutisista, kenenkään minulle kertomatta maailman asioista, kuulematta ja haluamatta tietoja mistään – elin neljän lieuen päässä Pariisista välipitämättömyyteni erottamana tästä pääkaupungista yhtä kauaksi kuin meret olisivat erottaneet minut siitä, jos olisin elänyt Tinianin saarella.

Grimm, Diderot ja d’Holbach sitä vastoin elivät pahimmassa pyörteessä, liehuivat mukana korkeimman ylhäisön keskuudessa ja melkein jakoivat keskenään kaikki sen piirit: ylimykset, kaunosielut, kirjailijat, hallintovirkamiehet, naiset; kaikkialla he yksissä tuumin voivat saada sanoillensa huomiota. Lienee ilman muuta selvää, kuinka suuren etevämmyyden moinen asema antaa kolmelle miehelle, jotka ovat liittyneet lujasti yhteen neljättä vastaan, jonka asema on sellainen kuin minun oli. Diderot ja d’Holbach tosin eivät olleet, ainakaan en voi sitä uskoa, omiaan virittelemään varsin ilkeitä salavehkeitä; toinen ei ollut sitä varten kylliksi häijy* eikä toinen tarpeeksi taitava; mutta juuri

* Tunnustan, että sen jälkeen kun tämän kirjoitin, kaikki mitä silmäni hämärästi erottivat minua ympäröivien salaperäisyyksien läpi, saattaa minut pelkäämään, etten ole tuntenut Diderot’ta.

se teki salaliiton vain lujemmaksi. Grimm laati yksin suunnitelmansa päässään ja näytti siitä molemmille toisille vain sen, mitä heidän tarvitsi tietää avustaakseen sen toimeenpanemista. Vaikutusvalta, jonka hän oli saanut heihin, teki tuon avustuksen helpoksi, ja kokonaistulos vastasi hänen erinomaista taitavuuttaan.

Tällä erinomaisella taitavuudellaan hän tuntien edun, jonka saattoi saada meidän asemamme erilaisuudesta, laati suunnitelman maineeni täydelliseksi pilaamiseksi ja saattaakseen minut aivan päinvastaiseen maineeseen joutumatta itse pahaan valoon. Hän aloitti rakentamalla ympärilleni pimeyden muurin, jonka läpi minun oli mahdotonta tunkea valaistakseni hänen salavehkeitään ja paljastaakseni hänen oikeaa luonnettaan.

Tämä hanke oli sikäli vaikea, että hänen täytyi peittää siihen sisältyvä vääryys, etteivät ne, joiden piti sitä avustaa, olisi nähneet sitä. Täytyi pettää rehelliset ihmiset; täytyi vieroittaa minusta kaikki ihmiset, laitaa niin, ettei minulle jäänyt ainoatakaan ystävää, ei ylhäistä eikä alhaista. Mitä sanonkaan! Täytyi järjestää niin, ettei ainoatakaan totuuden sanaa päässyt tunkeutumaan luokseni. Jos yksi ainoakin jalomielinen henkilö olisi tullut ja sanonut minulle: ”Te olette olevinanne hyveellinen ihminen, mutta nyt saatte kuulla, mitä teistä sanotaan ja minkä nojalla teitä arvostellaan; mitä voitte siihen vastata?”, niin totuus olisi päässyt voitolle ja Grimm olisi ollut hukassa. Hän tiesi sen, mutta hän tutki oman sydämensä ja osasi olla arvioimatta ihmisten arvoa liian suureksi. Ihmiskunnan kunnian vuoksi minua surettaa, että hänen laskelemansa olivat niin oikeat.

Näillä maanalaisilla poluilla hänen askeltensa täytyi olla hitaita ollakseen varmoja. Hän on nyt ollut toimeenpanemassa suunnitelmaansa jo kaksitoista vuotta, ja vaikein työ on vielä tekemättä: koko yleisön harhaan johtaminen. Sen keskuudessa on vielä silmiä, jotka ovat seuranneet häntä lähempää kuin hän luuleekaan. Hän pelkää sitä eikä

uskalla vielä asettaa salavehkeitään täyteen päivänvaloon.* Mutta hän on keksinyt sen keinon, jota ei ollutkaan vaikea huomata, että pani vallanpitäjät yhtymään niihin, ja näiden vallanpitäjien käsissä minä olen. Tähän tukeen nojautuen hän jatkaa toimintaansa turvallisemmin. Vallanpitäjien kätyrit kun tavallisesti vähän välittävät rehellisyydestä ja paljon vähemmän avomielisyydestä, niin hänen tuskin enää tarvitsee pelätä kenenkään kunnan ihmisen vaiteliaisuuden puutetta; hänelle näet on ennen kaikkea tarpeellista, että minua ympäröi läpinäkymättömän pimeys ja että hänen vehkeensä aina pysyvät minulta salassa, sillä hän tietää varsin hyvin, että olipa hän viritellyt niiden langat miten taitavasti tahansa, ne eivät konsanaan kestäisi minun katseitani. Hänen suuri taitavuutensa on siinä, että hän osaa näyttää säästelevänsä minua, vaikka panettelee minua, ja saada kavaluutensa vielä lisäksi näyttämään jalomielisyydeltä.

Tämän suunnitelman ensimmäiset vaikutukset huomasin hollantilaisen nurkkakunnan salamyhkäisistä syytöksistä, vaikka minun oli mahdoton saada selville, tai edes aavistaa, mitä nämä syytökset sisälsivät. Deleyre sanoi minulle kirjeissään, että minun väitettiin tehneen halpamaisia tekoja; Diderot sanoi minulle salamyhkäisemmin samaa, ja kun vaadin selitystä toiselta tai toiselta, niin kaikki supistui noihin edellä mainitsemini syytöskohtiin. Rouva d'Houdetot'n kirjeistä huomasin hänen asteittaisen kylmenemisensä. En voinut luulla tätä kylmenemistä Saint-Lambertin aiheuttamaksi, sillä hän kirjoitteli minulle edelleenkin yhtä ystävällisesti kuin ennen, tulipa käymään luonanikin palattuaan kotiin. En myöskään voinut syyttää siitä itseäni, koskapa olimme eronneet hyvin hyvässä sovussa eikä sen jälkeen ollut minun puoleltani tapahtunut mitään muuta kuin poistumiseni l'Ermitagesta, minkä hän itsekkin oli huomannut välttämättömäksi. Kun en siis tien-

* Sen jälkeen kun tämän kirjoitin, hän on astunut tämän ratkaisevan askelen mitä täydellissimmin ja käsittämättömimmin menestyen. Luulen, että se, joka on saanut hänet niin rohkeaksi ja tarjonnut hänelle keinot siihen, on Tronchin.

nyt, mitä syyttää tästä kylmenemisestä, jota hän tosin ei myöntänyt, mutta josta sydämeni ei voinut erehtyä, olin huolissani jos jostakin. Tiesin hänen kohtelevan äärimmäisen hellävaraisesti kälyään ja Grimmiä, koska heillä oli hyvät suhteet Saint-Lambertiin; pelkäsin heidän töitään. Tämä levottomuus avasi jälleen haavani ja teki kirjeenvaihtoni siihen määrään myrskyiseksi, että se lopulta kävi hänelle kokonaan vastenmieliseksi. Olin näkevinäni tuhansia kauheita seikkoja näkemättä mitään selvästi. Olin asemassa, joka on mitä sietämättömin ihmiselle, jonka mielikuvitus helposti kiihtyy. Jos olisin ollut täysin eristettynä, jos en olisi saanut tietää yhtään mitään, olisin jonkin verran rauhoittunut; mutta sydämeni oli vielä kiinni siteissä, joiden avulla vihamieheni saattoivat tuhansin tavoin vaikuttaa minuun; ja ne heikot valonsäteet, jotka tunkeutuivat pakopaikkaani, olivat omiaan vain näyttämään minulle itseltäni salattujen vehkeitten hämäryyden.

Olisin menehtynyt, sitä en lainkaan epäile, tähän liian kauheaan mielen ahdistukseen – se kun oli liian sietämätön avomieliselle ja suoralle luonnolleni, joka tekee minulle mahdottomaksi tunteitteni salaamisen ja sen vuoksi panee minut pelkäämään pahinta tunteilta, jotka minulta salataan –, jos ei olisi kaikeksi onneksi ilmestynyt asioita, jotka siksi suuresti kiinnostivat mieltäni, että terveellisellä tavalla haihduttivat siitä pois ne seikat, jotka vastoin tahtoani askarruttivat ajatuksiani. Viimeisellä käynnillään luonani l'Ermitageassa Diderot oli puhunut minulle Genèveä koskevasta kirjoittelusta, jonka d'Alembert oli painattanut Ensyklopediaan; hän oli maininnut minulle, että tuon yksissä neuvoin ylhäisten genèveläisten kanssa laaditun kirjoitelman tarkoituksena oli teatterin perustaminen Genèveen, että sen mukaisiin toimiin oli ryhdytty ja että tuo perustaminen ennen pitkää tapahtuisi. Kun tuo kaikki näytti olevan Diderot'n mielestä oivallista, kun hän ei epäillyt yrityksen onnistumista ja kun minulla oli liian paljon muuta keskusteltavaa hänen kanssaan voidakseni pohtia vielä tätäkin asiaa, en puhunut hänelle siitä mitään; mutta harmistuneena kaikista näistä

viettelytempuista kotimaassani odotin malttamattomana sitä Ensyklopedian nidettä, jossa tuo kirjoitelma oli, saadakseni nähdä, eikö olisi mahdollista laatia siihen jonkinlaista vastausta, joka voisi torjua tuon kovanonnan kolauksen. Sain niteen vähän sen jälkeen kun olin asettunut Mont-Louis'hin ja huomasin kirjoitelman hyvin taitavasti ja taiteellisesti laadituksi ja sen kynän arvon mukaiseksi, josta se oli lähtenyt. Tämä seikka ei kuitenkaan saanut minua luopumaan aikeestani vastata siihen; ja huolimatta lamatilasta, jossa olin, huolimatta suruistani ja raihnaisuudestani, vuodenajan ankaruudesta ja epämukavuudesta uudessa asunnossani, johon en vielä ollut ehtinyt järjestäytyä, ryhdyin työhön innolla, joka voitti kaikki esteet.

Melko ankaran talven aikana, helmikuussa, ja edellä kuvaamassani terveydentilassa menin joka päivä pariksi tunniksi aamulla ja yhtä pitkäksi aikaa iltapäivällä erääseen joka taholta avonaiseen torniin, joka oli sen puutarhan perällä, missä asuntoni sijaitti. Torni, joka oli pengermäisesti nousevan puutarhakäytävän päässä, oli Montmorencyn laaksoon ja lampeen päin, ja siitä avautuva näköala päättyi keksinkertaiseen mutta kunnianarvoiseen Saint-Gratienin linnaan, johon hyveellinen Catinat oli vetäytynyt asumaan. Siinä silloin jääkylmässä paikassa, suojattomana tuulta ja lunta vastaan ja ilman muuta lämmitintä kuin sydämessäni palava tuli, kirjoitin kolmessa viikossa *Kirjeeni d'Alembertille teatterinäytännöistä*. Se on ensimmäinen kirjoitelmistani (sillä *Julie* ei ollut vielä puoliksikaan valmis), jota sepittäessäni olen tuntenut nautintoa työstä. Sitä ennen oli hyveen oikeutettu suuttumus ollut minulla Apollona, innoittavana jumalana, tällä kertaa sen tilalle astui hellyys ja sydämen lempeys. Vääryydet, jotka olin vain nähnyt, olivat suututtaneet minua; ne taas, joiden uhriksi olin joutunut, surettivat minua, ja tämä vihaton surumielisyyys ei ollut muuta kuin liiaksi rakastavan, liian hellän sydämen surua, sydämen, joka oli niiden pettämänä, joita se oli luullut itsensä luontoisiksi ja pakotettu sulkeutumaan itseensä. Täynnä kaikkea, mitä minulle vastikään oli tapahtunut, vielä niin monen rajun

kuohahduksen liikuttamana sydämeni sekoitti kärsimystensä tunteen ajatuksiin, jotka käsiteltävääni aihetta miettiessäni olivat minussa virinneet, ja teoksessani tuntui tämä sekoitus. Huomaamattani kuvasin siinä oman silloisen asemani, kuvasin Grimmin, rouva d'Épinayn, rouva d'Houdetot'n, Saint-Lambertin, itseni. Kuinka monta suloista kyyneltä vuodatinkaan sitä kirjoittaessani! Ah, siitä tuntuu liiankin selvästi, että rakkaus, tuo kovanonnan rakkaus, josta koetin parantaa itseni, ei vielä ollut haihtunut sydämestäni. Tuohon kaikkeen yhtyi jonkinlainen sääli itseäni kohtaan, minä kun tunsin kuolemani lähestyvän ja luulin lausuvani yleisölle viimeiset jäähyväiseni. Kaukana siitä, että olisin pelännyt kuolemaa, näin ilomielin sen lähestyvän; mutta minua suretti jättää lähimmäiseni heidän tuntemattaan minun oikeata arvoani, heidän tietämättään, kuinka hyvin olisin ansainnut heidän rakkautensa, jos he olisivat tunteneet minut paremmin. Siinä ovat salaiset syyt siihen omituiseen sävyyn, joka tässä teoksessa vallitsee ja niin kovin suuresti poikkeaa edellisen teokseni* sävystä.

Olin viimeistelemässä ja kirjoittamassa puhtaaksi tätä kirjasta ja valmistautumassa sen painattamiseen, kun pitkän vaitiolon jälkeen sain rouva d'Houdetot'ltä kirjeen, joka vaivutti minut uuteen suruun, tuskallisimpaan kaikista, mitä koskaan olin tuntenut. Tuossa kirjeessä (kimppu B, n:o 34) hän ilmoitti minulle, että intohimoinen rakkauteni häneen tunnettiin koko Pariisissa, että olin puhunut siitä henkilöille, jotka olivat tehneet sen yleisesti tunnetuksi, että huhut siitä olivat tulleet hänen rakastajansa korviin ja olleet vähällä maksaa hänen henkensä, että Saint-Lambert lopulta osoitti oikeamielisyyttä häntä kohtaan ja että rauha heidän välillään oli tehty, mutta että hänen täytyi rakastajansa, itsensä ja maineensa vuoksi katkaista kaikki yhteyks minuum. Hän vakuutti minulle lisäksi, etteivät he kumpikaan koskaan lakkaisi tuntemasta mielenkiintoa minuum, että he puolustaisivat mi-

* Se oli "Tutkielma yhteiskuntaluokkien eriarvoisuudesta".

nuu yleisön keskuudessa ja että hän silloin tällöin lähettäisi tiedustelemaan kuulumisia minulta.

Sinäkin siis, Diderot! huudahdin minä. Kelvoton ystävä... En kuitenkaan hennonut tuomita häntä vielä. Oli toisiakin henkilöitä, jotka tunsivat heikkouteni ja olivat voineet panna hänet puhumaan. Tahdoin epäillä... mutta kohta en enää voinut. Saint-Lambert teki vähän myöhemmin jalomielisyytensä mukaisen teon. Tuntien tarpeeksi luontoni hän arvasi, missä tilassa olin: muutamien ystävieni pettämänä, toisten hylkäämänä. Hän tuli käymään luonani. Ensi kerralla hänellä oli vain vähän aikaa suotavana minulle, mutta hän tuli uudestaan. Valitettavasti en silloin ollut kotosalla, kun en tiennyt odottaa häntä. Thérèsellä, joka oli kotona, oli hänen kanssaan yli kaksi tuntia kestävä keskustelu, jonka kuluessa he ilmoittivat toisilleen paljon asioita, joista hänen ja minun oli tärkeätä saada tieto. Hämmästykselle, jota tunsin saadessani hänen kauttaan tietää ihmisten kesken pidettävän aivan varmana, että olin elänyt rouva d'Épinayn kanssa samoin kuin Grimm nyt eli, saattaa vetää vertoja vain hänen hämmästyksensä saadessaan tietää, kuinka perätön tuo huhu oli. Rouvan suureksi mielipahaksi Saint-Lambert oli hänen suhteensa aivan samalla kannalla kuin minä, ja tiedot, jotka tässä keskustelussa sain, poistivat minusta lopullisesti kaiken mielipahan siitä, että olin auttamattomasti rikkonut välini häneen. Mitä rouva d'Houdetot'hon tulee, hän mainitsi Thérèselle useita erikosseikkoja, joita ei tämä eikä edes rouva d'Houdetot tuntenut, jotka minä yksin tiesin ja joita en ollut kertonut kenellekään muulle kuin yksin Diderot'lle ystäväni vaiteliaisuuteen luottaen; ja juuri Saint-Lambertille tämä oli ne uskonut! Tämä viimeinen piirre oli minulle ratkaiseva; päätin rikkoa ainaiseksi välini Diderot'hon, enkä enää ollut kahden vaiheilla muusta kuin tavasta; sillä olin huomannut, että salaiset väliennakkot koituivat minulle vahingoksi sikäli, että jättivät ystävyysnaamarin pahimpien vihamiesten kasvoille. Maailmassa tämän seikan suhteen vallitsevat säädyllisyysäännöt näyttävät valheen

ja petollisuuden hengen sanelemilta. Ken tahtoo näyttää jonkun ihmisen ystävältä vielä sen jälkeen, kun on lakannut olemasta ystävä, varaa itselleen keinoja, millä vahingoittaa häntä pettämällä rehelliset ihmiset. Muistin, että kuuluisa Montesquieu kiiruhti rikottuaan väliensä pater Tournemineen julkisesti ilmoittamaan sen ja sanoi kaikille ihmisille: ”Älkää kuunnelko pater Tournemineä älkääkään minua, kun me puhumme toisistamme, sillä emme enää ole ystäviä keskenämme.” Sitä menettelytapaa kiiteltiin suuresti, ja kaikki ylistivät sen avo- ja jalomielisyyttä. Päätin noudattaa tätä esimerkkiä Diderot’n suhteen; mutta miten saatoin syrjäisestä paikasta, johon olin vetäytynyt, julistaa välieni rikkoutumisen luotettavasti ja kuitenkin aiheuttamatta skandaalia? Pälkähti päähäni sovittaa teokseeni reunamuistutuksen muodossa eräs Syyrakin kirjan kohta, joka ilmoitti tuon välieni rikkoutumisen, jopa sen syynkin kyllin selvästi kaikille, jotka olivat asiasta perillä, eikä merkinnyt mitään muulle yleisölle; lisäksi varoin tarkoin mainitsemasta tuota ystävää, josta luovuin, muuten kuin sillä kunnioituksella, jota aina tulee osoittaa ystävyydelle, kuolleelekin. Tämän kaiken voi nähdä itse teoksesta.

Tässä maailmassa on kaikki onnen toukoa, ja jokainen rohkea teko näyttää vastoinkäymisen hetkellä rikokselta. Sama piirre, jota oli ihailtu Montesquieussa, tuotti minulle vain moitteita ja nuhteita. Heti kun teokseni oli painettu ja olin saanut sitä muutaman kappaleen, lähetin yhden Saint-Lambertille, joka juuri edellisenä päivänä oli rouva d’Houdetot’n ja omassa nimessään kirjoittanut minulle mitä hellintä ystävyyttä uhkuvan kirjelijun (kimppu B, n:o 37). Kas tässä kirje, jonka hän nyt kirjoitti minulle ja lähetti samalla takaisin teokseni kappaleen:

Eaubonnessa lokakuun 10. pnä 1758

”Hyvä herra! En todellakaan voi ottaa vastaan lahjaa, jonka olette minulle antanut. Lukiessani sitä esipuheenne paikkaa, johon lai-

naatte Diderot'ta tarkoittaen erään kohdan Salomon Saarnaajasta (hän erehtyy; se on Syyrakin kirjasta), kirja putosi kädestäni. Tämänkesäisten keskustelujemme jälkeen näytitte minusta olevan varma siitä, että Diderot oli syytön niihin luulemiinne varomatomiin puheisiin, joista häntä syytitte. Hän on voinut tehdä Teille vääryyttä; sitä en tiedä; mutta tiedän varmaan, että se ei anna Teille oikeutta julkisesti solvata häntä. Te tiedätte varsin hyvin, millaisen vainojen alaisena hän on, ja kuitenkin menette ja yhdytte entisen ystävän äänellä kateuden huutoihin. En voi salata Teiltä, herra, kuinka kovin moinen julma menettely minua loukkaa. En elä liikeisissä suhteissa Diderot'hon, mutta kunnioitan häntä ja tunnen elävästi, kuinka suuresti pahoitatte miehen mieltä, jota ette koskaan ainakaan minun kuulteni ole voinut moittia muusta kuin pienestä heikkoudesta. Hyvä herra, meillä on niin erilaiset periaatteet, ettemme ikinä voi sopia yhteen. Unohtakaa, että olen olemassa; se ei mahda olla vaikeata. En ole koskaan tehnyt ihmisille sellaista hyvää enkä pahaa, joka kauan muistetaan. Puolestani lupaan Teille, hyvä herra, unohtaa persoonanne ja muistaa vain kykyenne."

Tämä kirje suretti minua yhtä suuresti kuin se minua suututti, ja äärimmäisen kurjassa tilassani sain vihdoinkin takaisin omanarvontuntoni ja kirjoitin hänelle vastaukseksi seuraavan kirjelijun:

Montmorencyssa lokakuun 11. p:nä 1758

"Hyvä herra! Lukiessani kirjettänne osoitin Teille sen kunnian, että hämmästyin, ja olin siksi typerä, että annoin mieleni liikuttua; mutta en katsonut kirjeen ansaitsevan vastausta.

En halua jatkaa nuottien kopioimista rouva d'Houderot'lle. Jos hän ei suvaitse pitää niitä, mitkä hän jo on saanut, voi hän lähettää ne minulle takaisin, minä palautan hänelle hänen rahansa.

Jos hän ne pitää, tulee hänen joka tapauksessa lähettää noutamaan pois jäljellä olevat paperinsa ja rahansa. Pyydän häntä palauttamaan minulle samalla hintaluettelon, joka hänellä on hallussaan. Hyvästi, herra.”

Rohkeuden osoittaminen onnettomuudessa ärsyttää halpamielisten, mutta miellyttää jaloluontoisten sydämiä. Tämä kirjelippu näyttää saaneen Saint-Lambertin tutkistelemaan itseänsä, ja hän näyttää katuneen tekemäänsä; mutta liian ylpeä kun hänkin vuorostaan oli korjatakseen erehdyksensä avoimesti, hän käytti tarjoutuvaa tilaisuutta, ehkäpä itse valmistikin tilaisuuden lieventää minulle antamansa iskun vaikutusta. Parin viikon kuluttua sain herra d'Épinayltä seuraavan kirjeen (kimppu B, n:o 10):

Tänään torstaina 26. pnä

”Hyvä herra! Olen saanut kirjan, jonka hyväntahtoisesti olette lähettänyt minulle; luen sitä mitä suurinta mielihyvää tuntien. Sitä olen aina tuntenut lukiessani kaikkia kynästäenne lähteneitä teoksia. Vastaanottakaa sulimmat kiitokseni niistä. Olisin tullut itse lausumaan ne Teille, jos asiani olisivat sallineet minun viipyä jonkin aikaa läheisyydessänne; mutta olen tänä vuonna varsin vähän asunut La Chevretessä. Herra ja rouva Dupin tulevat ensi sunnuntaina sinne luokseni päivällisille. Toivon herra de Saint-Lambertin ja herra de Francueilin sekä rouva d'Houdetot'n tulevan mukaan retkelle; olisin todella iloinen, hyvä herra, jos tahtoisitte liittyä seuraamme. Kaikki vieraani haluavat nähdä Teidät, ja heistä samoin kuin minusta on oleva sangen hauskaa saada viettää seurassanne osan päivää. Kunnioittavimmin” jne.

Tämä kirje pani sydämeni kovasti pamppailemaan. Ajatus, että nyt oltuani vuoden ajan kaikkien puheenaiheena Pariisissa lähtisin kaikkien katseltavaksi rouva d'Houdetot'n seurassa, saattoi minut vapisemaan, ja minun oli vaikea saada kylliksi rohkeutta kestääkseen sen koetuksen. Mutta koska hän ja Saint-Lambert niin tahtoivat, koska herra d'Épinay puhui kaikkien vieraiden nimessä eikä maininnut ainoatakaan, jota en olisi ilomielin tavannut, en lopulta luullut joutuvani ikävyyksiin, jos suostuisin kutsuun päivällisille, joille tavallaan koko seurue oli minut kutsunut. Annoin siis myöntävän vastauksen. Sunnuntaina oli ruma ilma. Herra d'Épinay lähetti vaununsa minua noutamaan, ja niin lähdin.

Saapumiseni herätti huomiota. Minua ei ole ikinä otettu herttaisemmin vastaan. Olisi luullut koko seurueen tuntevan, kuinka kipeässä rohkaisun tarpeessa olin. Ainoastaan ranskalaiset sydämet osaavat osoittaa sellaista hienotunteisuutta. Mutta tapasin siellä useampia vieraita kuin olin odottanut, muiden muassa kreivi d'Houdetot'n, jota en lainkaan tuntenut, ja hänen sisarensa, rouva de Blainvillen, jota en ollenkaan kaivannut. Hän oli edellisenä vuonna usean kerran tullut käymään Eaubonnessa, ja hänen kälynsä oli usein jättänyt hänet kahdenkeskisten kävelyretkiemme ajaksi ikävissään yksin odottelemaan. Hän oli kantanut minulle kaunaa, jonka hän nyt näiden päivällisten aikana sai mielin määrin tyydyttää; sillä on helppo arvata, että kreivi d'Houdetot'n ja Saint-Lambertin läsnäolo ei auttanut minua saamaan naurajia puolelleni ja että mies, joka helpoimmissakin keskusteluissa takertelee, ei suoriutunut loistavasti keskustelusta tässä tilaisuudessa. Koskaan en ole ollut piinallisemmassa asemassa enkä pitänyt puoliani huonommin enkä saanut kestää odottamattomampia hyökkäyksiä. Vihdoin, kun oli noustu pöydästä, pääsin irti siitä äkäpussista; ilokseni näin Saint-Lambertin ja rouva d'Houdetot'n lähestyvän itseäni, ja me puhelimme yhdessä osan iltapäivää, mielenkiinnottomista asioista tosin, mutta yhtä tuttavallisesti kuin ennen hairahtumistani. Tämä me-

nettelytapa ei ollut tehoamatta sydämeeni, ja jos Saint-Lambert olisi voinut nähdä sinne, niin hän varmasti olisi ollut tyytyväinen. Voin vannon, että vaikka saapuessani sydämeni oli rouva d'Houedetot'n nähdessäni pamppaillut, niin että olin vähällä mennä tainnoksiin, kotiin palatessani tuskin ensinkään ajattelin häntä; mieleni täytti vain Saint-Lambert.

Huolimatta rouva de Blainvillen häijyistä pistopuheista nämä päivällispidot tekivät minulle erittäin hyvää, ja kiitin suuresti onneani, etten ollut kieltäytynyt niihin menemästä. Huomasin niissä, että Grimmin ja holbachilaisten salavehkeet eivät olleet veroittaneet minusta entisiä tuttaviani,* mutta myöskin, mikä minua vielä enemmän ilahdutti, että rouva d'Houedetot'n ja Saint-Lambertin tunteet eivät olleet niin suuresti muuttuneet kuin olin luullut; ja ymmärsin vihdoin, että jos Saint-Lambert piti rouvaa minusta loitolla, niin se johtui pikemmin mustasukkaisuudesta kuin arvonannon puutteesta. Se lohdutti ja rauhoitti minua. Varmana siitä, että minua eivät halveksineet ne, joita itse kunnioitin, saatoin rohkeammin ja menestyksellisemmin pitää kurissa omaa sydäntäni. Jos minun ei onnistunutkaan kokonaan tukahduttaa siitä rikollista ja onnetonta intohimoa, taltutin ainakin sen jäännökset niin hyvin, etteivät ne siitä lähtien ole saaneet minua vietellyksi ainoankaan rikkomukseen. Rouva d'Houedetot'n nuottien kopioimisen johdosta, jota hän pyysi minua jatkamaan, teosteni johdosta, jotka edelleenkin lähetin hänelle niiden ilmestyttyä, sain häneltä vielä silloin tällöin joitakin viestejä ja kirjelippuja, tosin sisällykseltään mielenkiinnottomia, mutta ystävällisiä. Jopa hän, kuten tuonnempana saadaan nähdä, meni pitemmällekkin; ja meidän kolmen käyttäytyminen toisiamme kohtaan kanssakäymisemme lakattua voi olla esimerkkinä siitä, mitenkä kunnan ihmiset eroavat toisistaan, kun heidän ei enää sovi olla kanssakäymisessä keskenään.

* Niin luulin sydämeni yksinkertaisuudessa vielä "Tunnustuksiani" kirjoittaessani.

Toinen etu, jonka sain noista päivällisistä, oli siinä, että niistä puhuttiin Pariisissa ja että ne olivat omansa todistamaan kiistämättömästi vääräksi sen vihamiesteni kaikkialle levittämän huhun, että minä muka olin auttamattomasti riitaantunut kaikkien päivällisillä olleiden henkilöiden ja eritoten herra d'Épinayn kanssa. Poistuessani l'Ermitagesta olin kirjoittanut hänelle hyvin kohteliaan kiitoskirjeen, johon hän vastasi yhtä kohteliaasti; eivätkä molemminpuoliset huomaavaisuudenosoitukset lakanneet suhteessani häneen eivätkä suhteessani hänen veljeensä herra de Laliveen, joka tuli käymään luonanikin Montmorencyssa ja lähetti minulle piirroksensa. Lukuun ottamatta rouva d'Houdetot'n molempia kälyjä en ole koskaan ollut huonoissa väleissä kenenkään sen suvun jäsenen kanssa.

Kirjeelläni d'Alembertille oli suuri menestys. Kaikillakin teoksilani oli ollut menestystä, mutta tämä oli minulle hyödyllisempi. Se opetti yleisöä olemaan luottamatta holbachilaisnurkkakunnan salavihjauksiin. Kun muutin l'Ermitageen, holbachilaiset ennustivat tavalliseen kopeaan tapaansa, etten tulisi siellä toimeen kolmea kuukautta. Nähtyään minun tulleen siellä toimeen kaksikymmentä kuukautta ja asettuvan, kun minun oli pakko poistua sieltä, edelleenkin asumaan maaseudulle he väittivät, että se oli pelkkää itsepäisyyttä, että minun muka oli kuolettavan ikävä olla syrjäisessä loukossani, mutta että ylpeyden riivaamana mielummin menehdyin siellä itsepintaisuuteni uhrina kuin luovuin siitä ja palasin Pariisiin. Kirje d'Alembertille uhkui mielen lempeyttä, jonka teeskentelemättömyys oli ilmeinen. Jos katkeruus olisi kalvanut mieltäni tyyssijassani, se olisi tuntunut teokseni sävystä. Se vallitsi kaikissa kirjoitelmissa, jotka olin sepittänyt Pariisissa, mutta sitä ei ollut enää ensimmäisessä, jonka olin kirjoittanut maalla. Niille, jotka osaavat jotakin huomata, se huomio oli ratkaiseva. Nähtiin, että olin päässyt takaisin oikeaan elementtiini.

Sama teos, niin täynnä lempeyttä kuin se olikin, hankki minulle kuitenkin tavallisen kömpelyyteni ja huonon onneni avulla vielä uuden

vihamiehen kirjailijain piirissä. Olin tutustunut Marmonteliin herra de la Poplinièren luona, ja tätä tuttavuutta oli ylläpidetty paronin talossa. Marmontel toimitti siihen aikaan ”Le Mercure de Francea”. Kun olin siksi ylpeä, etten lähettänyt teoksiani aikakauskirjojen julkaisijoille, ja kun kuitenkin tahdoin lähettää hänelle tämän saattamatta häntä siihen luuloon, että se oli lähetetty hänelle Mercuren toimittajana tai jotta hän kirjoittaisi siitä Mercureen, kirjoitin hänelle lähettämäni kappaleeseen, että se ei ollut Mercuren toimittajaa, vaan herra Marmontelia varten. Luulin lausuvani hänelle oikein hienon kohteliaisuuden, mutta hän luuli näkevänsä siinä julman loukkauksen, ja hänestä tuli leppymätön vihamieheni. Hän kirjoitti juuri tätä kirjettä vastaan kohteliaasti, mutta niin, että hänen kiukkuisuutensa on helppo huomata, ja siitä pitäen hän ei ole laiminlyönyt ainoatakaan tilaisuutta vahingoittaa minua seuraelämässä ja kiertäen kaartaen letkautella minua teoksissaan. Niin vaikeata on olla loukkaamatta kirjailijain äärimmäisen arkaa itse-rakkautta ja niin tarkoin tulee varoa, ettei jätä heille lausumiinsa kohteliaisuuksiin mitään, mikä vähimmässäkään määrässä saattaa näyttää kaksimieliseltä.

Alussa vuotta 1759 Rousseau sai valmiiksi Julie eli Uusi Héloïse -nimisen teoksensa ja lähetti käsikirjoituksen kirjakauppias Reylle, joka painatti sen seuraavana vuonna. R:n elämä oli siihen aikaan rauhallista ja tasaista. Hän oli päässyt ystävyysuhteista, jotka sitoivat hänen vapauttaan, ja seurusteli nyt enää vain muutamien hyväntahtoisten tuttavien kanssa. Eipä hän kaikkia tällaisiakaan tuttavuuksia hoitanut kovin huolellisesti. Hänen hyvä tuttavansa Venetsiassa-olon ajoilta ja avustajansa siellä, herra Le Blond, oli asettunut kesäksi asumaan Montmorencyn läheisyyteen. R. piti mieluisena velvollisuutenaan käydä häntä tervehtimässä, mutta erinäisten pikkuesteiden takia käynti lykkäytyi päivästä toiseen ja jäi lopulta tekemättä. Pahoitellen tätä näennäistä epäystävällisyyttään hän lausuu: ”Velttous, leväperäisyys ja täytettävät pikkuvelvollisuudet ovat vahingoit-

taneet minua enemmän kuin suuret paheet. Pahimmat syntini ovat olleet laiminlyömissyntejä: harvoin olen tehnyt, mitä ei olisi pitänyt, ja valitettavasti vielä harvemmin, mitä olisi pitänyt tehdä.”

*R. joutui näihin aikoihin myöskin tekemisiin painotuotteiden ylitarkastajan herra de Lamoignon de Malesherbesin kanssa, joka ystävällisesti suosi ja edisti Julie-teoksen painatusta. Hyvin kuvaavaa hänen hyväntahtoisuudelleen ja samalla ajan tavoille on, että hän varjellakseen R:ta ikävyyksiltä poistatti madame de Pompadourille lähettämästään kappaleesta lauseen, jossa R. sanoo, että miilurin vaimo ansaitsee suurempaa kunnioitusta kuin ruhtinaan jalkavaimo. Sama herra tarjosi R:lle myöskin tointa *J o u r n a l d e s S a v a n t s* (tiedemiesten lehti) -nimisen lehden toimituksessa. R. ei kuitenkaan katsonut itseään sopivaksi siihen toimeen eikä suostunut tarjoukseen. Vastaisen elämänsä järjestämistä tarkoittavista aikeistaan hän kertoo:*

Tuo tarjous tehtiin sellaiseen aikaan, jolloin en ollut halukas suostumaan siihen; silloin olin näet jo jonkin aikaa ollut aikeissa jättää kokonaan kirjallisuuden alan ja varsinkin kirjailijanammatin. Kaikki, mitä minulle oli tapahtunut, oli tehnyt kirjailijat minulle kerrassaan vastenmielisiksi, ja kokemuksesta olin huomannut, että oli mahdotonta toimia samalla alalla kuin he olematta jonkin verran tekemisissä heidän kanssaan. Yhtä suuresti minua tympäisivät ylhäisten seurapiirien ihmiset ja ylimalkaan se sekalainen elämä, jota olin viettänyt puolittain omana herranani puolittain sidottuna seuroihin, joita varten en ollut luotu. Alituisesta kokemuksesta tunsin selvemmin kuin koskaan, että kaikkinaisen yhteys sellaisten henkilöitten välillä, jotka eivät ole tasaväkisiä, on aina epäedullinen heikommalle. Kun seurustelin ihmisten kanssa, jotka olivat rikkaita ja toista säätyä kuin minä, oli minun pakko, vaikkei minulla ollut varaa elää iloisesti niin kuin he, kuitenkin noudattaa monessa suhteessa heidän tapojaan; ja pienet menot, jotka heille eivät merkinneet mitään, olivat minulle yhtä rasittavia kuin välttämättömät.

Lueteltuaan koko joukon tilanteita, joissa hänen oli mahdoton välttää sellaisia menoja, Rousseau jatkaa:

Jos moinen elämä edes olisi ollut minusta hauskaa, niin en olisi surrut huviani varten suoritetuja menoja, vaikka ne olivatkin rasittavia; mutta varojensa loppuun kuluttaminen omaksi ikävyydekseen oli toki liian sietämätöntä; ja olin siksi kipeästi tuntenut sellaisen elämäntavan raskaan taakan, että päätin pitää kiinni vapaasta väliajasta, joka minulla silloin sattui olemaan, pitkittää sitä, luopua kokonaan ylhäisten seurasta, lakata kirjoittamasta kirjoja, lopettaa kaiken yhteyden kirjallisuuden kanssa ja sulkeutua lopuksi ikääni siihen ahtaaseen ja rauhalliseen piiriin, jota varten tunsin syntyneeni.

Kahdella viime teoksellaan Rousseau oli saanut kokoon jonkin verran rahavaroja. É m i l e -teoksellaan, joka oli jo suureksi osaksi valmiina, sekä nuotteja kopioimalla hän toivoi saavansa siksi paljon lisää, että vastedes voisi elää kirjoittamatta enää mitään. Muista keskeneräisistä kirjallisista töistään hän sanoo:

Minulla oli tekeillä vielä kaksi teosta. Toinen oli tutkielmani *Valtiollisista laitoksista*. Tarkasteltuani, millä kannalla se kirja oli, huomasin sen vaativan vielä usean vuoden työn. Minulla ei ollut rohkeutta jatkaa sitä ja ruveta odottamaan sen valmistumista, ennen kuin panisin päätökseni toimeen. Jätin siis teoksen kesken ja päätin poimia siitä erilleen kaikki kohdat, jotka saattoi irrottaa yhteydestään, ja sitten polttaa loput; ja jouduttaen uutterasti tätä työtä silti keskeyttämättä *Émilien* jatkamista sain vajaassa kahdessa vuodessa valmiiksi *Yhteiskuntasopimuksen*.

Vielä oli jäljellä *Musiikkisanakirjani*. Sen laatiminen oli koneentaipaista työtä, jota saattoi tehdä milloin tahansa ja joka ei tarkoittanut muuta kuin rahallista ansiota. Jätin kysymyksen, heittäisinkö sen sikseen vai suorittaisinko sen kiirettä pitämättä loppuun, ratkaisematta ja

riippuvaksi siitä, tekisivätkö muut kokoamani varat sen minulle tarpeelliseksi vai tarpeettomaksi. Luonnoksen asteelle jääneen ”Tunneperäinen moraali” -nimisen teokseni jatkamisesta luovuin kokonaan.

Mainitut työt suoritettuaan Rousseau aikoi siirtyä silloisesta asuinpaikastaan johonkin toiseen, vielä kauemmas Pariisista. Ja siltä varalta, että hänelle siellä, vielä yksinäisemmissä oloissa, aika kävisi pitkäksi ja elämä tyhjäksi ja ikäväksi, hän suunnitteli vielä erästä kirjallista työtä, teosta, jota hän ei aikonut julkaista eläessään ja josta hän kertoo:

En tiedä, mikä päähänpisto lienee pannut Reyn jo kauan aikaa kiusaamaan minua kirjoittamaan ”Muistelmani” elämäni varrelta. Vaikka ne siihen asti eivät olleet kovinkaan mielenkiintoisia itse elämyksiini nähden, tunsin kuitenkin, että ne saattoivat käydä kiinnostaviksi sen avoimielisyyden vuoksi, jota niissä saatoin osoittaa, ja päätin luoda niistä teoksen, joka olisi ainutlaatuinen ennenkuulumattoman totuudenmukaisuutensa tähden, jotta edes kerran saataisiin nähdä ihminen sellaisena, jollainen hän sisimmässään oli. Olin aina nauranut Montaignen teeskentelevää naiiviutta, hän kun on tunnustavinaan vikansa, mutta hyvin tarkoin varoo ilmaisemasta itsellään olevan muita kuin rakastettavia vikoja, kun sitä vastoin minä, joka aina olen pitänyt ja vieläkin pidän itseäni – kun kaikki otetaan huomioon – ihmisistä parhaana, minä tunsin, ettei ole sitä ihmissydäntä, olipa se kuinka puhdas tahansa, jossa ei piilisi jotakin inhottavaa pahetta. Tiesin, että minut yleisön keskuudessa kuvattiin piirtein, jotka olivat niin vähän todellisten luonteeni piirteiden näköiset ja joskus niin rumat, että huolimatta kaikesta pahasta, josta en aikonut salata mitään, saatoin vain vielä voittaa näyttäytymällä sellaisena, jollainen todella olin. Sitä paitsi, kun sitä ei voinut tehdä näyttämättä muitakin ihmisiä sellaisina kuin he olivat, ja kun teos sen vuoksi voisi ilmestyä vasta minun ja monien muiden kuoltua, se seikka vieläkin enemmän rohkaisi minua kirjoittamaan

Tunnustukseni, joiden vuoksi minun ei ikinä tarvitsisi punastua kenenkään edessä. Päätin siis käyttää joutoaikani suorittaakseni hyvin tämän työn, ja ryhdyin keräämään kokoon kirjeet ja paperit, jotka saattoivat ohjata tai virkistää muistiani; kaipasin silloin kovin kaikkea, mitä olin repinyt rikki, polttanut tai hukannut.

Rousseaun aikeista vetäytyä entistä yksinäisempään elämään ei kuitenkaan tullut mitään, sillä Montmorencyn linnan omistaja, marsalkka, herttua de Luxembourg ja hänen puolisonsa tahtoivat tutustua häneen ja kutsuivat häntä tulemaan linnaan. R. epäröi kauan. Vihdoin marsalkka itse tuli käymään R:n luona, eikä tämä voinut olla menemättä vastavierailulle hänen luoksensa. Linnassa R:lle osoitettiin mitä herttaisinta ystävällisyyttä. Rouva de Luxembourgin älykäs olemus ja hieno keskustelutaito hurmasivat hänet. Hänestä tuli piankin linnan jokapäiväinen vieras. Eikä linnanherran ystävällisyys rajoittunut pelkkään vieraanvaraisuuteen. Kun R:n asunto Mont-Louis'sa oli korjausten tarpeessa, herttua tarjosi hänelle korjausten ajaksi asuttavaksi huoneiston eräästä puistossansa olevasta rakennuksesta. Siellä viettämästään ajasta R. lausuu:

Siellä, täydessä ja suloisessa yksinäisyydessä, metsien ja vesien ympäröimänä, kaikenlaisten lintujen laulun kaikuessa, oranssinkukkien tuoksuessa, sepitin taukoamattomassa hurmiotilassa *Émilin* viidennen kirjan, jonka varsin raikkaasta värityksestä sain suurelta osalta kiittää työpaikkani minuun tekemää virkistävää vaikutusta.

Kuinka innostuneena riensinkään joka aamu auringon noustessa hengittämään sulotuoksuista ilmaa pylväseteisessä! Kuinka hyvää aamukahvia joinkaan siellä kahden kesken Thérèseni kanssa! Kissani ja koirani pitivät meille seuraa. Ja siinä sitä olisi ollut minulle riittävästi vaikka koko elämäni ajaksi, eikä minun siinä seurassa koskaan olisi tullut hetkeksikään ikävä. Olin siellä maallisessa paratiisissa; niin viatonta elämää elin ja sellaista onnea sain nauttia.

Linnassa Rousseau luki ääneen isäntävälleen ensin Uuden Héloïsen, joka miellytti tavattomasti kuulijoita, sitten Émilien – se ei tuntunut kiinnostavan yhtä suuresti – ja oli siellä yhä erittäin suuressa suosiossa. ”Héloïsen kuuluaan”, hän rouva de L-bourg ”ei puhunut muusta kuin minusta, ei välittänyt muusta kuin minusta, lausui minulle mairesanoja pitkin päivää, syleili minua kymmenesti päivässä.”

Mont-Louis'ssa olevan asuntonsa valmistuttua R. koristi erään sen puistossa olevan pengermän puuistutuksilla, jotka muodostivat lehtimajan, ja kukilla. Siellä hän sitten sai usean kerran vastaanottaa vieraikseen herttua de Luxembourgin puolisoineen sekä useita muita herttuaita ja herttuattaria, markiiseja ja markiisittaria, jotka tulivat linnasta häntä tervehtimään. Hän tiesi saavansa tästä huomaavaisuudesta kiittää linnan omistajia ja oli heille suuresti kiitollinen. ”Ah, herra marsalkka!” hän kerran huudahti, ”minä vihasin ylhäisiä, ennen kuin opin tuntemaan teidät, ja vikaan heitä vielä enemmän siitä pitäen kun te olette saattanut minut niin selvästi huomaamaan, kuinka helppo heidän olisi tehdä itsensä ihailtaviksi.” Mutta hän lausuu tuosta huomaavaisuudesta myöskin seuraavaa:

Muuten vetoan kaikkiin, jotka siihen aikaan näkivät minut, ja kysyn, huomasivatko he koskaan, että tämä komeus olisi hetkeksikään häikäissyt minut, että tämän suitsutuksen savu olisi noussut päähäni; huomasivatko he minut vähemmän vaatimattomaksi käytökseltäni, vähemmän koreilemattomaksi esiintymisessäni, vähemmän ystävälliseksi kansaa kohtaan, vähemmän tuttavalliseksi naapureitani kohtaan, vähemmän valmiiksi tekemään palveluksia kaikille, milloin vain voin, antamatta koskaan lukemattomien tungettelevaisuuksien ja usein järjettömien pyyntökirjelmäin, joilla minua vaivattiin, tympäistä itseäni. Jos sydämeni veti minua Montmorencyn linnaan sen isäntäväkeen tuntemani vilpittömän kiintymyksen vuoksi, niin se samoin johti minut takaisin naapurieni keskuuteen nauttimaan sen tasaisen ja yksinkertaisen elämän suloutta, jonka ulkopuolella minulle ei ole onnea. Thérèse

oli ystäväystynyt naapurini, Pilleu-nimisen muurarin tyttären kanssa; minä tein samoin isän kanssa, ja aterioituani aamulla linnassa, tosin vähän väkinäisesti, mutta tehdäkseni rouva de Luxembourgille mieliksi, kuinka mielelläni palasinkaan syömään illallista ukko Pilleun ja hänen perheensä parissa, milloin hänen luonaan, milloin kotonani.

Ajan pitkään Rousseau ei kuitenkaan osannut käyttäytyä kyllin hienotunteisesti rouva de Luxemburgia kohtaan eikä olla menemättä liian pitkälle tuttavallisuudessa ja tekemättä itseään syyppääksi kömpelyyksiin. Rouvan suhde häneen alkoi sen vuoksi vähitellen kylmetä. Samaa suuntaan vaikutti vielä eräs R:n kirje, jossa hän ankarasti moitti rahamaailman ihmisiä sanoen heitä veijareiksi ja voitonkiskureiksi tietämättä että rouva de Luxembourgkin kuului noihin rahamaailman piireihin. Kirje, josta rouva sai jäljennöksen, ei tietenkään tehnyt häneen hyvää vaikutusta.

Samoihin aikoihin R. tutustui myöskin markiisitar Verdeliniin. Tämä ei ollut mikään rakastettava henkilö, päinvastoin pureva ja myrkyllinen kieleltään ja lisäksi tungetteleva. Mutta hänellä oli harminsa ja huolensa, niin kuin R:llakin. He etsivät toistensa seuraa lohdutellakseen toisiaan, ja ”mikään ei sido yhteen sydämiä niin kuin tuo suloinen nautinto saada itkeä yhdessä”, sanoo R. Vaikka hän ainakin aluksi kohteli rouvaa varsin vähän hienotunteisesti, tämä kaikesta huolimatta osoittautui hänen uskolliseksi ihailijakseen ja ystäväkseen.

Vuonna 1760 R. sai valmiiksi *É m i l e* -teoksensa. Hän ei suostunut rouva de Luxembourgin ja herra de Malesherbesin ehdotukseen, että se painatettaisiin Ranskassa, vaan antoi sen, peläten ikävyyksiä siinä lausuttujen, uskontoa koskevien mielipiteiden vuoksi, kirjakauppias Néaulmelle Hollannissa painatettavaksi.

Tässä on mainittava eräs rouva de Luxembourgin jalomielinen teko, jonka hän suoritti R:n pyynnöstä. Eräs Palissot-niminen kirjailija oli kirjoittanut *F i l o s o f i t* -nimisen huvinäytelmän, jossa hän piteli pahoin Diderot'ta. Eräs abbé Morellet kirjoitti Diderot'n puolustukseksi kirjoitel-

man, jossa hän pahasti loukkasi rouva de Luxembourgin tytärtä, rouva de Robeckia. Tämän ystävät toimittivat sen johdosta abbén vankilaan. D'Alembertin kehoituksesta R. silloin pyysi rouva de Luxembourgia käyttämään vaikutusvaltaansa hovissa abbén vapauttamiseksi. Rouva täytti tämän pyynnön ja abbé vapautettiin.

Saatuaan tähän aikaan tietää, että hänen vuosia sitten Voltairelle kirjoittamansa kirje, josta hän yhdeksännessä kirjassa (s. 234) tarkemmin puhuu, oli painatettu ja julkaistu eräässä aikakauslehdessä, R. arveli V:n, jos julkaiseminen oli tapahtunut hänen luvattaan, voivan luulla häntä julkaisijaksi ja syyssä pahastuvan. Hän päätti sen vuoksi kirjoittaa V:lle kirjeen puhdistautuakseen epäluulosta. Siitä tuli hänen viimeinen kirjeensä V:lle. Ensin hän siinä vakuuttaa olleensa aivan tietämätön tuon kirjeen julkaisemisesta ennen kuin hänelle ilmoitettiin sen tapahtuneen ja lisää sitten muutaman rivin, joista mainiosti näkyy hänen suorasukainen luontonsa ja hänen suhtautumisensa kaikkien ylistelemään ja ihailemaan V:een. Hän kirjoittaa:

En pidä teistä, herra. Te olette tuottanut minulle katkerimmat suruni, minulle, oppilaallenne ja innostuneelle ihailijallenne: te olette turmelut Genèveen palkaksi siitä, että saitte sieltä turvapaikan; te olette vieroittanut minusta maanmiesten sydämet palkaksi siitä, että olen suuresti ylistellyt teitä heille; te teette olon kotiseudullani minulle sietämättömäksi; teidän on syy siihen, että saan kuolla vieraalla maalla vailla kaikkea lohtua, jota kuoleville on tapana antaa, ja että minut ainoaksi kunnianosoitukseksi heitetään tunkiolle, kun sitä vastoin teidän osaksenne minun kotiseudullani tulevat kaikki kunnianosoitukset, joita ihminen saattaa toivoa. Lyhyesti: vihaan teitä, koska niin olette tahtonut, mutta vihaan teitä ihmisen lailla, joka olisi ollut vielä ansiokkaampi rakastamaan teitä, jos olisitte tahtonut. Kaikista tunteista teitä kohtaan, joita sydämeni oli täynnä, on jäljellä vain ihailu, jota ei voi kieltää oivalliselta neroltanne, ja rakkaus teoksiinne. Minun syyni ei ole, etten

voi teissä kunnioittaa muuta kuin etevää kykyjänne. Olen aina osoittava velvollista kunnioitusta niitä kohtaan ja rikkomatta noudattava käytöstapoja, joita tämä kunnioitus vaatii. Hyvästi, herra.

R. sai näihin aikoihin suurta suosiota osakseen eräältä henkilöltä, joka oli vieläkin ylhäisempää säätyä kuin herra ja rouva de Luxembourg. Tämä henkilö oli prinssi de Conti. Mutta R. ei osannut tätäkään suosiota säilyttää. Prinssi tuli kahdesti vierailulle hänen luokseen Mont-Louis'hin ja pelasi hänen kanssaan šakkia. Vähän myöhemmin hän lähetti R:lle omaa ampumaansa metsänriistaa, jonka R. kiittäen otti vastaan. Jonkin ajan kuluttua tuli toinen lähetys riistaa. R. kyllä otti senkin vastaan, mutta ilmoitutti prinssille kirjeellä, ettei hän ottaisi vastaan enempää. Tämän prinssi pani pahakseen, ja suhteet katkesivat siihen. Myöhemmin R. kovasti katui kömpelöä ja typerää kirjettään.

YHDESTOISTA KIRJA

1761–1762

Rousseaun rakkausromaani Julie eli Uusi Héloïse ilmestyi vuonna 1761 ja saavutti sangen suuren menestyksen. Varsinkin naiset ihastuivat siihen. Esimerkkinä tästä R. kertoo seuraavaa eräästä ylhäisestä naisesta, joka sai tuon kirjan luettavakseen eräänä päivänä, jolloin hänen illalla piti lähteä tanssiaisiin:

Illallisen jälkeen hän puetutti itsensä mennäkseen niihin ja alkoi lähtöaikaa odottaessaan lukea tuota uutta romaania. Kello kaksitoista hän käski valjastaa vaunuhevosensa ja jatkoi lukemistaan. Tultiin ilmoittamaan hänelle, että hevoset olivat valjaissa. Hän ei vastannut. Nähdessään, että hän unohtaisi lähteä, palvelijat tulivat sanomaan hänelle, että kello oli kaksi. ”Ei ole vielä kiirettä”, hän sanoi lukien yhä. Jonkin ajan kuluttua hän soitti saadakseen tietää, paljonko kello oli, sillä hänen kellonsa oli pysähtynyt. Hänelle vastattiin, että se oli neljä. ”Siinä tapauksessa”, hän sanoi, ”on liian myöhä lähteä tanssiaisiin. Riisukaa hevoseni.” Hän käski riisumaan tanssiaispukunsa ja vietti lopun yötä lukien.

Samoihin aikoihin ilmestyi Rousseaun toimittama lyhennetty laitos abbé de Saint-Pierren I k u i n e n r a u h a -nimisestä teoksesta. R. jätti kuitenkin julkaisematta siitä kirjoittamansa arvostelun.

Vähitellen R. huomautti, että rouva de Luxembourgin suosio häntä kohtaan päivä päivältä kylmeni. Herra de Luxembourg sitä vastoin osoitti yhä suurempaa hyvyttä häntä kohtaan ja pysyi uskollisesti hänen ystävänsä ja uskottunaan. R. puolestaan koetti parhaansa mukaan lohduttaa häntä hänen surussaan, kun hän näihin aikoihin menetti kuoleman kautta ensin tyttärensä ja vähän myöhemmin poikansa ja poikansa pojan, joten hänen sukunsa sammui. Aika ajoin rouva de Luxembourgin vanha ystävyys R:ta kohtaan kuitenkin vielä osoittautui eläväksi. Niinpä hän tarjoutui ottamaan huostaansa vanhimman R:n lapsista, jonka isä, kuten edellä on kerrottu, oli toistakymmentä vuotta sitten jättänyt löytölastenseimeen. Lasta ryhdyttiin sen vuoksi etsimään, mutta se oli kadonnut jäljettömiin. R. ei ollut kovin suruissaan etsinnän tuloksettomuudesta, sillä hän ei olisi voinut olla varma siitä, että löydetty lapsi todella oli hänen omansa. Sitä paitsi ”pitkällinen erossaolo lapsesta, jota ei vielä tunne, heikentää ja lopulta hävittää isän- ja äidintunteet”. Myös Thérèselle rouva de L. osoitti suurta hyvyttä ja ystävällisyyttä: antoi hänelle pieniä lahjoja, kutsui häntä käymään luonaan ja otti hänet hyvin herttaisesti vastaan. Rouva sai myöskin tehdyksi sopimuksen kirjankustantajien kanssa É m i l e teoksen painattamisesta. Palkkioksi teoksestaan R. sai kuusituhatta frangia.

R. viimeisteli nyt *Y h t e i s k u n t a s o p i m u s* -nimisen teoksensa, jätti käsikirjoituksen kustantajalle ja sai tuhat frangia tekijänpalkkiota. Aika ajoin hän sitten kirjoitteli *M u s i i k k i s a n a k i r j a a n s a* ja lisäksi häneltä ilmestyi *T u t k i e l m a k i e l t e n a l k u p e r ä s t ä*. Kaikilla mainituilla tuotteillaan hän laski saavansa kokoon ehkä kymmenentuhannen frangin pääoman, jonka hän aikoi sijoittaa kasvamaan elinkorkoa itselleen ja Thérèselle. Ja sitten hän toivoi voivansa toteuttaa aikeensa vetäytyä yksinäisyyteen jonnekin maaseudulle olematta enää missään tekemisissä yleisön kanssa ja kirjoittamatta enää muuta kuin ”Muis-telmiaan”. Tämän tuuman toteuttamista helpotti nyt vielä se seikka, että kirjakauppias Rey oli jalomielisesti antanut Thérèselle pienen vuotuisen elinkautisen eläkkeen. Sen johdosta R. kirjoittaa:

Tämä eläke oli suureksi avuksi Thérèsen ylläpidossa ja suureksi helpotukseksi minulle. Mutta en muuten suinkaan käyttänyt sitä suoranaisesti omaksi hyödykseni enempää kuin niitä moninaisia lahjojakaan, joita hänelle annettiin. Hän on aina saanut itse vapaasti käyttää kaikki. Kun minulla oli tallessani hänen rahojaan, tein hänelle tarkan tilin niistä käyttämättä koskaan ropoakaan yhteisiin menoihimme, silloinkaan kun hänellä oli enemmän rahaa kuin minulla. ”Mikä on minun, se on meidän omaamme”, oli minun tapana sanoa hänelle, ”mutta mikä on sinun, se on sinun omaasi.” En ole koskaan lakannut menetelemästä suhteessani häneen tämän periaatteen mukaisesti, jota niin usein hänelle toistin. Ne, jotka halpamielisesti ovat syyttäneet minua, että muka otin hänen kättensä kautta vastaan sen, mitä kieltäydyin vastaanottamasta omiini, varmaankin arvostelivat sydäntäni omien sydäntensä mukaan ja tunsivat minut hyvin huonosti. Söisin kernaasti hänen kanssaan leipää, jonka hän olisi ansainnut, mutten ikinä sitä, jonka hän olisi saanut lahjaksi. Vetoan tässä kohden hänen omaan todistukseensa, sekä nyt jo että sitten, kun hän luonnon järjestyksen mukaisesti on jäänyt jälkeeni eloon. Valitettavasti hän ei juuri ymmärrä olla säästeliäs missään suhteessa, vaan on hyvin vähän huolellinen ja hyvin tuhlailleiva, ei turhamielisyydestä eikä ylensyömisen halusta, vaan yksinomaan huolimattomuudesta. Kukaan ei ole täydellinen tässä maailmassa, ja koska hänen erinomaisilla ominaisuuksillaan täytyy olla vastapainonsa, niin minusta on mieluisempaa, että hänellä on vikoja kuin paheita, vaikka nämä viat ehkä vahingoittavat meitä molempia vielä enemmän. Uskomattoman paljon vaivaa olen hänen tähtensä nähnyt – samoin kuin ennen mamman tähden – kerätäkseni hänelle jonkin verran säästöä, joka kerran voisi olla hänellä apulähteenä. Mutta ne eivät menivät aina hukkaan; he eivät kumpikaan koskaan pitäneet lukua itsestään; ja kaikista ponnisteluistani huolimatta kaikki on aina mennyt sitä myöten kuin on tullutkin. Pukeutuipa Thérèse kuinka yksinkertaisesti tahansa, Reyn eläke ei ole koskaan riittänyt hänen pukume-

noihinsa, vaan minä olen pannut niitä varten omastani vielä lisää joka vuosi. Emme ole luodut, ei hän enkä minä, koskaan rikastumaan, enkä suinkaan lue sitä seikkaa onnettomuuksiemme joukkoon.

Yhteiskuntasopimus painatettiin nopeasti, mutta *Émile* n painatus ei sujunut. Rousseau oli mahdotonta saada tietää syytä sen viivyttämiseen ja ajoittaiseen keskeyttämiseen, ja hänet valtasi sen vuoksi mitä kiusallisin levottomuus tämän viimeisen ja parhaan teoksensa kohdalosta. Hän kuvitteli, että jesuiitat olivat saaneet sen käsiinsä ja yhdessä hänen vihamiestensä kanssa keskeyttäneet painatuksen aikoen julkaista teoksen silvottuna ja väärennettynä hänen kuolemansa jälkeen, jonka hän taas terveytensä huonontumisen vuoksi luuli olevan lähellä. Toiselta puolen hän pelkäsi jansenisteja. Saatuaan kuulla näistä R:n huolista herra de Malesherbes tuli R:n luo ja sai tiedonannoillaan hänet rauhoittumaan.

Yhteiskuntasopimus ilmestyi keväällä 1762, ja paria kuukautta myöhemmin valmistui vihdoin *Émile*. Kun se oli painettu painotuotteiden valvojan tietien ja suostumuksella, R. tunsu itsensä täysin varmaksi siitä, ettei se aiheuttaisi hänelle mitään ikävyyksiä. Ainoa, mikä häntä nyt huolestutti, oli hänen tautinsa. Tämäkin huoli saatiin kuitenkin haihtumaan, kun marsalkka de Luxembourg oli tuonut hänen luokseen erään Come-nimisen munkin, joka oli tunnettu taitavaksi lääkäriksi. Tutkittuaan häntä tarkoin tämä saattoi vakuuttaa, että hänen tautinsa ei ollut hengenvaarallinen ja että hän saattoi elää vielä kauan. Rauhoituneena R. silloin aikoi asettua lopuksi ikäänsä ihanaan Touraineen asumaan; mutta *Émile*-teoksen ilmestymisen johdosta alkaneet odottamattomat rettelöt tekivät tämän miellyttävän tuuman tyhjäksi. R. kertoo:

Tätä kirjaa ei sen ilmestyttyä tervehditty sellaisin hälisevin suosionosoituksin, jollaiset kaikkien muiden kirjoitelmieni ilmestymistä seurasiivat. Mikään teos ei ole koskaan saanut osakseen niin paljon ylistelyä yksityistä tietä eikä niin vähän tunnustusta julkisuudessa. Mitä henki-

löt, jotka olivat pätevimmit sitä arvostelemaan, minulle siitä sanoivat ja kirjoittivat, todisti minulle, että se oli sekä paras että merkitsevin kirjallisista tuotteistani. Mutta tuo kaikki sanottiin noudattaen mitä kummallisinta varovaisuutta, niin kuin olisi ollut tärkeätä pitää salassa se hyvä, mitä siitä ajateltiin.

Niinpä rouva de Boufflers pyysi Rousseautta palauttamaan kirjeen, jossa oli kiitellyt teosta ja sanonut sen tekijän ansaitsevan kunnianosoituksia koko ihmiskunnalta. D'Alembert ei allekirjoittanut kehuvaan kirjettään. Duclos ei uskaltanut sanoa teoksesta mitään kirjeellisesti. Herra Mathas oli antanut kirjan luettavaksi herra parlamenttineuvos de Blairelle, ennen kuin se oli kirjakaupoista ostettavissa.

Antaessaan sen hänelle takaisin herra de Blaire sanoi hänelle: ”Herra Mathas, tämä on sängen kaunis kirja, mutta siitä tullaan ennen pitkää puhumaan enemmän kuin tekijälle olisi toivottavaa.” Nämä ovat hänen omat sanansa ja ne kerrottiin minulle samana päivänä. Kun herra Mathas ne minulle kertoi, minä vain nauroin enkä pitänyt niitä muuna kuin tuomarismiehen mahtailuna, miehen joka pyrki olemaan kaikessa salamyhkäinen. Muutkaan sinänsä huolestuttavat lausumat, joista sain kuulla, eivät tehneet minuun sen enempää vaikutusta, ja kaukana siitä, että millään tavoin olisin aavistanut lähestyvää onnettomuutta, varmana teokseni hyödyllisyydestä ja kauneudesta, varmana siitä, että asiani joka suhteessa oli järjestyksessä, kun luulin voivani olla varma rouva de Luxembourgin koko vaikutusvallasta, jopa viranomaisten suosistakin, onnittelin itseäni tekemäni päätöksen johdosta vetäytyä syrjään voittojeni keskeltä nujerrettuani kaikki kadehtijani.

Rousseautta huolestutti kirjan ilmestyttyä ainoastaan seuraavassa kerrottu asia:

L'Ermitageissa ja Montmorencyssa olin läheltä ja suuttumukseksi nähnyt, mitä rettelöitä ylen tarkka huolenpito ruhtinaallisten henkilöiden huvituksista tuottaa onnettomille talonpojille, heidän kun täytyy kärsiä ne vahingot, jotka metsänriista tekee heidän pelloillaan, uskaltamatta puolustautua muuten kuin pitämällä kovaa melua, joten heidän on pakko viettää yöt papu- ja hernemaissaan kalistellen kattiloita, päristellen rumpuja ja helistellen kelloja pitääkseen villisiat loitolla. Todettuani sen raakamaisen tylyyden, jolla herra kreivi de Charolais kohteli noita ihmisparvoja, olin Émilien loppupuolella hyökännyt moista julmuutta vastaan. Siinä rikoin taas periaatteitani vastaan, eikä se jäänyt rankaisematta. Sain kuulla, että herra prinssi de Contin metsästysvoudit tuskin menettelivät vähemmin tylysti hänen maillaan, ja pelkäsin, että prinssi, jota kohtaan olin täynnä kunnioitusta ja kiitollisuutta, ottaisi itseensä sen, mitä kuohuksiin joutunut ihmisyydentunto oli pannut minut sanomaan tarkoittaessani hänen enoaan, ja loukkaantuisi siitä. Mutta kun omatuntoni ei lainkaan soimannut minua tässä asiassa, rauhoituin sen todistuksen nojalla, ja siinä tein oikein. Ainaakaan en ole koskaan kuullut, että prinssi olisi kiinnittänyt vähintäkään huomiota tuohon kohtaan, joka oli kirjoitettu kauan ennen kuin olin saanut kunnian tutustua häneen.

Rousseau kertoo sitten Émile-teoksen julkaisemisen seurauksista:

Kumeata jylinää, niin kuin lähestyvän ukonilman edellä, alkoi kuulua, ja kaikki vähänkin selvänäköiset ihmiset huomasivat helposti, että kirjaani ja minua vastaan oli tekeillä jokin salahanke, joka ennen pitkää tulisi ilmi. Mutta mitä minuun itseeni tulee, olin siinä määrin levollinen, siinä määrin typerä, etten lähimainkaan ennakoita huomannut onnettomuuttani, en edes aavistanut syytä siihen silloinkaan, kun jo olin saanut tuntea sen vaikutuksen. Aluksi leviteltiin melko taitavasti sitä mielipidettä, että kun kerran kohdeltiin ankarasti jesuiittoja,

ei voitu osoittaa puolueellista anteeksiantavuutta kirjoja ja kirjailijoita kohtaan, jotka hyökkäsivät uskonnon kimppuun. Minua moitittiin siitä, että olin pannut julki nimeni Émile-teokseen, niin kuin en olisi pannut sitä kaikkiiin muihin kirjallisiin tuotteisiini, joiden johdosta ei ollut puhuttu mitään. Tuntui siltä kuin olisi pelätty, että oli pakko ryhtyä toimiin, joihin ryhtyminen oli vastenmielistä, mutta jotka olosuhteiden pakosta olivat välttämättömät ja joihin minun varomattomuuteni oli antanut aiheen. Nämä huhut tulivat kuuluviini, mutta eivät juuri lainkaan huolestuttaneet minua; ei tullut mieleenikään, että koko tuossa asiassa olisi pienintäkään seikkaa, joka koskisi minua mieskohtaisesti, minua, joka tunsin itseni niin täysin nuhteettomaksi, jolla oli niin luja kannatus, jonka asia oli joka suhteessa niin hyvässä järjestyksessä ja joka en pelännyt, että rouva de Luxembourg jättäisi minut pulaan väärinteon vuoksi, johon, jos sitä ollenkaan oli olemassa, hän yksin oli syyppää. Mutta kun tiesin, millainen asiain meno sellaisissa tapauksissa on, ja että niissä usein kohdellaan ankarasti kirjakauppiaita, mutta säälitellään kirjailijoita, olin jonkin verran levoton Duchesne-parran puolesta, jos herra de Malesherbes joutuisi jättämään hänet oman onnensa nojaan.

Pysyin levollisena. Huhut äityivät ja muuttivat piankin sävyä. Rauhallsuuteni näytti ärsyttävän yleisöä ja varsinkin parlamenttia. Muuttaman päivän kuluttua mielenkuuhu kävi pelottavaksi ja uhkaukset muuttivat kohdetta, kohdistuivat suoraan minuun. Oli parlamentin jäseniä, joiden kuultiin avoimesti sanovan, että kirjoja polttamalla ei päästy mihinkään ja että oli poltettava kirjailijat. Kirjakauppiaista sitä vastoin ei puhuttu mitään. Kun moisia pikemmin goalaisen inkvisiittorin kuin senaattorin arvolle sopivia puheita ensi kerran kuului korviini, pidin varmana, että ne olivat holbachilaisten keksintöä, jolla he koettivat pelotella minua ja saada minut lähtemään pakoon. Nauroin mokomaa lapsellista metkua ja pilkaton heitä sanoin itsekseni, että jos he olisivat tunteneet asiain oikean laidan, he olisivat koettaneet keksiä

jonkin muun keinon minua pelottaakseen; mutta lopulta huhut yltyivät niin varmoiksi, että ne selvästi olivat täyttä totta. Herra ja rouva de Luxembourg olivat sinä vuonna siirtäneet toisen matkansa Montmorencyyn niin aikaiseksi, että olivat siellä kesäkuun alussa. Siellä kuulin hyvin vähän puhuttavan uusista kirjoistani, vaikka Pariisissa oli noussut niistä sellainen hälinä, eikä talon isäntäväki puhunut minulle niistä ensinkään. Eräänä aamuna kuitenkin, kun olin kahden kesken herra de Luxembourgin kanssa, hän kysyi minulta: ”Oletteko puhunut paha herra de Choiseulista ’Yhteiskuntasopimuksessa?’” – ”Minäkö!” vastasin hänelle hätkähtäen hämmästyksestä, ”en, sen vannon teille; mutta olen päinvastoin, vaikka kynäni ei ole herkkä kiittelemään, lausunut hänestä ylistellevimpiä sanoja, mitä kukaan ministeri koskaan on saanut kuulla itsestään.” Ja heti siteerasin hänelle sen kohdan. ”Entä Émilessä?” hän jatkoi. ”En sanaakaan”, vastasin, ”siinä ei ole sanaakaan, joka koskisi häntä.” – ”Vai niin!” sanoi hän vilkkaammin kuin hänen tapansa oli, ”olisi pitänyt tehdä samoin kuin toisessa kirjassa tai käyttää selvempiä sanoja!” – ”Sen luulin tehneeni”, minä lisäsin, ”kunnioitin häntä kyllin suuresti tehdäkseni sen.” Hän aikoi jatkaa puhelua; näin, että hän oli avaamaisillaan minulle sydämensä; mutta hän pidättäytyi ja oli vaiti. Kovan onnen hovimiespolitiikka, joka parhaissakin sydämissä on ystävyyttäkin voimakkaampi!

Kaikessa lyhykäisyydessään tämä keskustelu valaisi minulle asemaani ainakin eräässä suhteessa ja sai minut ymmärtämään, että todella tahdottiin käydä *m i n u n* kimppuuni. Valitin moista ennen kuulumattoman kovaa onnea, joka käänsi minun vahingokseni kaiken hyvän, mitä sanoin ja tein. Kun kuitenkin tunsin olevani tässä asiassa rouva de Luxembourgin ja herra de Malesherbesin suojassa, en voinut käsittää, kuinka menettelemällä heidät saataisiin syrjäytetyksi ja päästäisiin minuun käsiksi; muuten näet huomaisin selvästi jo silloin, ettei enää ollut kysymys oikeudesta eikä kohtuudesta ja ettei huolitaisi tutkia, olinko todella väärässä vai en. Sillä välin ukkosenjylinä

yhä koveni. Yksin Neaulmekin ilmaisi minulle monisanaisesti jaaritellen pahan mielensä siitä, että oli ruvennut tekemisiin tuon teoksen kanssa, ja näytti olevan varma kohtalosta, joka uhkasi kirjaa ja tekijää. Eräs seikka kuitenkin yhä vaikutti minuun rauhoittavasti: näin, että rouva de Luxembourg oli niin levollinen, niin tyytyväinen, jopa niin hilpeälläkin mielellä, että hän kaiketi mahtoi olla täysin varma asiastaan, koskapa hän ei ollut vähimmässäkään määrässä huolissaan minun tähteni, koska hän ei sanonut minulle ainoatakaan säälin eikä anteeksipyyynnön sanaa, koska hän niin kylmäverisesti, kuin jos ei ensinkään olisi puuttunut tähän juttuun eikä tuntenut vähintäkään mielenkiintoa minuun, katseli millaisen kääntein asia saisi. Hämmästyttävää minusta oli, ettei hän puhunut minulle yhtään mitään. Minusta tuntui, että hänen olisi pitänyt sanoa minulle jotakin. Rouva de Boufflers ei näyttänyt yhtä rauhalliselta. Hän kulki edestakaisin kiihtyneen näköisenä ollen hyvin puuhissaan ja vakuuttaen minulle prinssi de Contin myöskin kovasti puuhaavan saadakseen torjutuksi minuun tähdättävän iskun, jonka hän aina selitti johtuvan silloisista olosuhteista, parlamentille kun oli tärkeätä, että jesuiitat eivät pääsisi syyttämään sitä välinpitämättömyydestä uskonnon suhteen. Hän ei kuitenkaan tuntunut paljonkaan luottavan prinssin toimenpiteisiin eikä omiinsa. Keskusteluissamme, jotka olivat omansa pikemmin huolestuttamaan kuin rauhoittamaan minua, hän yhä koetti kehottaa minua pakenemaan ja neuvoi aina minua lähtemään Englantiin, jossa hän lupasi toimittaa minulle useita ystäviä, muiden muassa kuuluisan Humen, joka jo kauan oli ollut hänen ystävänsä. Nähdessään minun yhä pysyvän levollisena hän valitsi toisen tempun, joka oli paremmin omansa minua järkyttämään. Hän teki minulle selväksi, että jos minut pidätettäisiin ja minua kuulusteltaisiin, minun olisi pakko mainita rouva de Luxembourg, ja että tämä ystävyydellään minua kohtaan kyllä oli ansainnut, etten antautuisi tilanteeseen, jossa minun täytyisi saattaa hänet pahaan valoon. Minä vastasin, että hän siinä tapauksessa saattoi olla huoletta ja etten suinkaan

saattaisi rouva de Luxembourgia pahaan valoon. Hän sanoi siihen, että sellainen päätös oli helpompi tehdä kuin panna toimeen, ja siinä hän oli oikeassa, varsinkin mitä minuun tuli, joka olin lujasti päättänyt olla koskaan vannomatta väärin ja valehtelematta tuomarien edessä, niin vaarallista kuin totuuden sanominen saattaisikin olla.

Nähdessään, että tuo ajatus oli tehnyt minuun jonkinlaisen vaikutuksen, joskaan en kuitenkaan voinut ottaa lähteäkseni pakoon, hän puhui minulle muutaman viikon vankeudesta Bastiljissa muka keinona, jolla voisin vapautua parlamentin tuomiovallasta, se kun ei puutu valtiollisten vankien asioihin. Moista omituista armonosoitusta vastaan en muistuttanut mitään, kunhan sitä vain ei anottaisi minun nimessäni. Kun hän ei sen koommin puhunut minulle siitä, olen sittemmin otaksunut, että hän oli ehdottanut tuota tuumaa vain koetellakseen minua ja että ei ollut tahdottu käyttää keinoa, joka teki koko jutusta lopun.

Muutamaa päivää myöhemmin herra marsalkka sai Deuilin kirkkoherralta, Grimmin ja rouva d'Épinayn ystävältä, kirjeen, joka sisälsi sen muka varmalta taholta saadun tiedon, että parlamentin oli määrä ryhtyä minua vastaan äärimmäisen ankariin toimiin ja että minut hänen mainitsemanaan päivänä määrättäisiin vangittavaksi. Pidin tuota tietoa holbachilaisten tekaisemana; tiesin, että parlamentti oli hyvin tarkka noudattamaan muodollisuuksia ja että olisi ollut niiden kaikkien rikkomista, jos tämä asia olisi aloitettu vangitsemismääräyksellä, ennen kuin juridisesti tiedettäisiin, tunnustinko kirjoittaneeni kirjan ja olinko todella sen tekijä. ”Ainoastaan yleistä turvallisuutta järkyttävistä rikoksista syytetyt”, sanoin rouva de Boufflersille, ”määrätään pelkän ilmitulemisen nojalla vangittaviksi, koska pelätään heidän muutoin pakenemalla välttävän rangaistuksen. Mutta kun tahdotaan rangaista sellainen rikkomus kuin minun, joka ansaitsee kunnianosoituksia ja palkintoja, ryhdytään toimiin kirjaa vastaan, mutta kartetaan mikäli mahdollista tekijän ahdistamista.” Näiden sanojen johdosta hän esitti

minulle jonkinlaisen rikkiviisaan selityksen, jonka olen unohtanut, todistaakseen, että minut hyvän hyvyydestä määrättiin vangittavaksi eikä haastettu kuulusteltavaksi. Seuraavana päivänä sain kirjeen Guyltä, joka ilmoitti nähneensä, ollessaan samana päivänä ylioikeuden kanneviskaalin luona, tämän pöydällä "Émileä" ja sen tekijää vastaan laaditun kannekirjan luonnoksen. Huomatkaa, että mainittu Guy oli Duchesnen liiketoveri, Duchesnen, joka oli painattanut teoksen ja nyt, sangen rauhallisena omasta puolestaan, antoi laupiaasti tämän tiedon tekijälle. Saattaa arvata, kuinka uskottavalta tämä kaikki minusta tuntui! Olihan niin yksinkertaista, niin luonnollista, että kirjakauppias, joka oli päässyt herra kanneviskaalin puheille, sai kaikessa rauhassa lukea tämän pöydällä siellä täällä olevia käsikirjoituksia ja luonnoksia! Rouva de Boufflers ynnä muutamat muut vahvistivat kuitenkin minulle samaisen tiedonannon todeksi. Mielettömyyksien vuoksi, joita minulle alinoma hokemalla hoettiin, teki mieleni luulla, että kaikki ihmiset olivat tulleet hulluiksi.

Huomaten selvästi, että tämän kaiken alla oli jokin salaisuus, jota ei tahdottu minulle ilmaista, odotin levollisena mitä tuleman piti, turvaten rehellisyyteeni ja viattomuuteeni koko tässä asiassa ja tuntien itseni, olivatpa minulla edessä millaiset vainot tahansa, liiankin onnelliseksi siitä, että minulle oli varattu kunnia saada kärsiä totuuden puolesta. Kaukana siitä, että olisin pelännyt ja pysytellyt piilossa, menin joka päivä linnaan ja olin iltapäivisin tavallisella kävelylläni. Kesäkuun kahdeksantena, vangitsemismääräyksen edellisenä päivänä, kävelin yhdessä kahden oratoriolaisen opettajan, pater Alamannin ja pater Mandardin kanssa. Veimme mukanaamme Champeaux'hon pienen välipalaterian, jonka söimme hyvällä ruokahalulla. Olimme unohtaneet ottaa mukaamme laseja. Korvasimme ne rukiinkorsilla ja imimme niillä pullosta viiniä äityen valitsemaan oikein isoreikäisiä putkia kilpaillaksemme siitä, kuka saisi pumpatuksi sitä suuhunsa eniten. En eläessäni ole ollut niin iloisella mielellä.

Olen kertonut, kuinka minua nuorena ollessani alkoi vaivata unetomuus. Siitä pitäen olin ottanut tavakseni lukea joka ilta vuoteessani, kunnes tunsin silmäluomieni käyvän raskaiksi. Silloin sammutin kynttiläni ja koetin muutaman hetken ajan vaipua uneen, jota ei tarvinnutkaan varsin kauan odottaa. Tavallisesti luin iltaisin Raamattua, ja olen sen siten lukenut kokonaan ainakin viisi tai kuusi kertaa peräkkäin. Kun minua tuona iltana nukutti tavallista vähemmän, jatkoin lukuaani myöhempään ja luin koko sen kirjan, joka päättyy kertomukseen Efraimin leviitasta ja joka, ellen erehdy, on Tuomarien kirja; en näet sen jälkeen ole enää katsonut sitä. Kertomus teki minuun hyvän vaikutuksen ja askarrutti mieltäni jonkinlaisessa unen tilassa, josta minut yhtäkkiä herätti jokin kolina ja valo. Siellä tuli Thérèse, joka kantoi kynttilää ja näytti valoa herra La Rochelle. Nähdessään minun äkkiä nousevan istualleni tämä sanoi minulle: ”Älkää pelästykö; tulen rouva de Luxembourgin asialle; häneltä on teille kirje, ja sen mukana teille on kirje myös prinssi de Contilta.” Ja rouva de Luxembourgin kirjeen sisältä löysinkin toisen, jonka prinssin pikalähetti äsken oli tuonut rouvalle ja jossa tiedotettiin, että kaikista prinssin ponnistuksista huolimatta oli päätetty ryhtyä mitä ankarimpiin toimiin minua vastaan. Mielenkuuhu, ilmoitti prinssi, on äärimmäisen kiivas; iskuja ei voi mitenkään torjua; hovi vaatii sitä, parlamentti tahtoo sitä; kello seitsemän aamulla hänet määrätään vangittavaksi ja heti lähetetään ottamaan hänet kiinni; minulle on luvattu, että häntä ei ajeta takaa, jos hän lähtee pakoon; mutta jos hän yhä vain tahtoo antaa ottaa itsensä kiinni, niin hänet otetaan. Rouva de Luxembourgin puolesta La Roche hartaasti pyysi minua nousemaan ja lähtemään neuvottelemaan rouvan kanssa. Kello oli kaksi; hän oli juuri mennyt levolle. ”Hän odottaa teitä”, La Roche lisäsi, ”eikä tahdo nukkua, ennen kuin on saanut tavata teidät.” Pukeuduin kiireesti ja riensin sinne.

Tämä oli ensimmäinen kerta, jolloin hän minusta tuntui olevan hermostunut. Hänen levottomuutensa liikkutti sydäntäni. Sinä yllätyk-

sen hetkenä, keskellä yötä, tunsin itsekin mieleni järkyttyneeksi; mutta hänet nähdessäni unohdin itseni ja ajattelin vain häntä ja sitä ikävää osaa, jota hän joutuisi näyttelemään, jos antaisin vangita itseni; sillä vaikka tunsinkin itseni niin rohkeaksi, etten koskaan puhuisi muuta kuin totta, vaikka se minua vahingoittaisi ja veisi minut perikatoon, en tuntenut itseäni niin kylmäveriseksi enkä niin kekseliääksi enkä ehkä niin lujaksikaan, että olisin voinut olla saattamatta häntä epäedulliseen asemaan, jos minua kovasti ahdistettaisiin. Siitä johtui, että päätin uhrata oman kunniani hänen rauhansa hyväksi, tehdä hänen tähtensä tässä tilaisuudessa sen, mitä ei mikään olisi saanut minua tekemään itseni tähden. Samalla hetkellä kun päätökseni oli tehty, ilmoitin sen hänelle, koska en tahtonut halventaa uhraukseni arvoa antamalla hänen tinkiä sitä minulta. Olen varma että hän ei voinut erehtyä vaikuttimeni suhteen, mutta hän ei kuitenkaan sanonut minulle sanaakaan, joka olisi osoittanut, että hän kiitollisena tunnusti sen. Moinen välinpitämättömyys loukkasi minua niin, että olin kahden vaiheilla, peruuttaisinko päätökseni vai en; mutta herra marsalkka sattui juuri tulemaan luoksemme; vähän myöhemmin saapui rouva de Boufflers Pariisista. He tekivät sen, mikä rouva de Luxembourgin olisi pitänyt tehdä. Heidän kiittelynsä sai minut taipumaan; häpesin sanani peruuttamista, eikä ollut enää puhetta muusta kuin paikasta, jonne vetäytyisin pakoon, ja ajasta, milloin lähtisin. Herra de Luxembourg ehdotti, että jäisin salaa muutamaksi päiväksi hänen luokseen neuvottelemaan ja saadakseni enemmän aikaa valmisteluja varten; mutta siihen en suostunut, enkä myöskään ehdorukseen, että lähtisin salaa Le Templeen; tahdoin itsepintaisesti poistua jo samana päivänä mieluummin kuin jäädä mihinkään piiloon.

Huomattuani, että minulla oli salaisia ja mahtavia vihamiehiä kuningaskunnassa, arvelin, että minun oli huolimatta kiintymyksestäni Ranskaan poistuttava sieltä turvatakseni rauhani. Ensimmäinen aikeeni oli vetäytyä takaisin Genèveen, mutta minun tarvitsi vain het-

kisen mieltä, niin päätin jättää tekemättä sen tyhmyyden. Tiesin, että ranskalaiset viranomaiset olivat vielä mahtavammat Genèvessä kuin Pariisissa eivätkä jättäisi minua rauhaan enempää toisessa kuin toisesakaan näistä kaupungeista, jos he olivat päättäneet ahdistaa minua. Tiesin, että "Tutkielma eriarvoisuudesta" oli neuvostossa nostattanut minua vastaan vihan, joka oli sitä vaarallisempi, kun se ei uskaltanut julkisesti osoittaa sitä. Tiesin, että se lopuksi, "Uuden Héloïsen" ilmestyttyä, oli tohtori Tronchinin kehotuksesta kiiruhtanut julistamaan sen kielletyksi, mutta nähtyään, ettei kukaan noudattanut esimerkkiä, se häpesi tuota malttamattomuuttaan ja peruutti kiellon. Mielestäni oli varmaa, että se pitäen tätä tilaisuutta suotuisampana ei suinkaan jättäisi sitä käyttämättä. Tiesin, että kaikesta kauniista ulkokuoresta huolimatta kaikkien genèveläisten sydämissä vallitsi minua kohtaan salainen kateus, jonka tyydyttämiseen he vain odottivat tilaisuutta. Kuitenkin rakkaus isänmaahani veti minua sinne ja jos olisin voinut toivoa saavani elää siellä rauhassa, en olisi epäroinyt, mutta kun ei kunniantunto eikä järki sallinut minun etsiä sieltä turvapaikkaani karkulaisena, päätin vain asettua sen läheisyyteen ja lähteä odottamaan Sveitsiin, mille kannalle Genèvessä minun suhteeni asetettaisiin. Pian saadaan nähdä, että tätä epävarmuutta ei kestänyt kauan.

Rouva de Boufflers ei ollenkaan pitänyt tästä päätöksestä, vaan koetti uudestaan kovasti suostutella minua lähtemään Englantiin. Mutta hän ei saanut järkytetyksi päätöstäni. En ole koskaan pitänyt Englannista enkä englantilaisista; kaukana siitä, että kaikki rouva de Boufflersin kaunopuheisuus olisi voittanut vastenmielisyyteni, se tuntui vain lisäävän sitä, en tiedä miksi.

Päätettyäni lähteä jo samana päivänä pitivät kaikki jo aamusta alkaen minua lähteneenä, ja La Roche, jonka lähetin noutamaan papereitani, ei tahtonut sanoa edes Thérèselle, olinko lähtenyt vai en. Siitä alkaen kun olin kerran päättänyt kirjoittaa "Muistelmani", olin kerännyt paljon kirjeitä ja muita papereita, joten täytyi käydä useita kertoja niitä

tuomassa. Osa näistä jo lajitelluista papereista pantiin syrjään, ja lopun aamukautta käytin toisten lajittelemiseen ottaakseni mukaani vain ne, joista minulle saattoi olla hyötyä, ja polttaakseni loput. Herra de Luxembourg suvaitsi auttaa minua työssä, ja se osoittautui niin pitkälliseksi, ettemme voineet suorittaa sitä loppuun aamun kuluessa, enkä ehtinyt polttaa mitään. Herra marsalkka tarjoutui ottamaan toimittaakseen lopun valikoimisen, itse polttamaan hylkypaperit luottamatta kehenkään muuhun ja lähettämään minulle kaikki mitä olisi pantu syrjään. Suostuin tarjoukseen hyvillä mielin, kun pääsin siitä huolesta ja saatoin viettää harvat minulla jäljellä olevat tunnit niiden rakkaiden henkilöiden seurassa, joista pian olin eroava ainiaaksi. Hän otti sen huoneen avaimen, johon olin jättänyt paperit, ja lähetti hartaasta pyynnöstäni noutamaan tätiraukkaani, joka oli menehtymässä mitä kama-limpaan levottomuuteen siitä, miten minun oli käynyt ja miten hänen oli käyvä, ja odottaessaan joka hetki oikeudenpalvelijoita tietämättä miten käyttäytyä ja mitä heille vastata. La Roche toi hänet linnaan sanomatta hänelle mitään, hän luuli minun olevan jo matkojen päässä; nähdessään minut hän kirkaisi kimeästi ja riensi syliini. Oi ystävyttä, sydänten sopusointua, tottumusta toisiinsa, läheisintä tuttavallisuutta! Tuohon suloiseen ja katkeraan hetkeen pusertuivat kokoon niin monet yhdessä eletyt onnen, hellän ystävyuden ja rauhan päivät, jotta paremmin tuntisin ensimmäisen eron sydäntäsärkevän surun oltuamme lähes seitsemäntoista vuoden kuluessa tuskin ainoatakaan päivää toistemme näkyvistä poissa. Nähdessään tuon syleilyn marsalkka ei voinut pidättää kyyneliään. Hän jätti meidät kahden kesken. Thérèse ei tahtonut enää erota minusta. Huomautin hänelle, että hänen ei sopinut sillä hetkellä tulla mukaani ja että hänen oli välttämättä jäätävä myymään tavarani ja keräämään talteen rahani. Kun joku henkilö määrätään vangittavaksi, on tapana takavarikoida hänen paperinsa, sinetöidä hänen tavaransa tai laatia niistä luettelo ja nimittää joku niiden hoitajaksi. Oli välttämätöntä, että hän jäi pitämään silmällä, mitä tapahtuisi, ja selvittämään

kaikki niin edullisesti kuin mahdollista. Lupasin hänelle, että hän piakkoin saisi tulla jälleen luokseni; herra marsalkka vahvisti lupaukseni; mutta en millään muotoa tahtonut sanoa Thérèselle, minne lähdin, jotta hän minua pidättämään tulevien häneltä kysellessä voisi totuuden mukaisesti vakuuttaa, ettei sitä tiennyt. Syleillessäni häntä eromme hetkellä tunsin sydämessäni harvinaisen voimakasta liikutusta, ja tunteen puuskassa, joka valitettavasti oli liiankin profeetallinen, sanoin hänelle: ”Lapseni, sinun täytyy rohkaista mielesi. Olet elänyt kanssani myötäkäymiseni ihanat päivät; sinun tulee vielä, koska niin tahdot, ottaa osaa kurjuuteeni. Älä odota enää muuta kuin häväistyksiä ja onnettomuuksia minun seurassani. Se kohtalo, jonka alkuna tämä murheellinen päivä on, on seuraava minua viimeiseen hetkeeni asti.”

Minun oli enää vain ajateltava lähtöä. Oikeudenpalvelijain oli pitänyt tulla kello kymmenen. Kello oli jo neljä iltapäivällä, kun lähdin, eivätkä he vielä olleet saapuneet. Oli päätetty, että ajaisin kyytihevosilla. Minulla ei ollut matkarattaita; herra marsalkka lahjoitti minulle rattaat ja lainasi minulle hevoset sekä kyytimiehen lähimpään kievariin saakka, josta minulle hänen toimenpiteittensä johdosta ilman mitään vaikeuksia annettiin hevoset.

Kun en ollut ollut mukana ruokapöydässä enkä näyttäytynyt linnassa, tulivat rouvat heittämään minulle hyvästit välikerrokseen, jossa olin oleskellut koko päivän. Rouva Luxembourg syleili minua usean kerran melko surullisen näköisenä; mutta näissä syleilyissä en tuntenut enää samaa sydämellistä puserrusta kuin niissä, joita hän oli tuhlailut minulle pari kolme vuotta sitten. Rouva de Boufflers syleili minua myöskin ja lausui sangen kauniita sanoja. Suurempi yllätys oli minulle syleily, jonka sain rouva de Mirepoix’lta; hänkin näet oli läsnä. Rouva de Mirepoix on äärimmäisen kylmäkiskoinen, sopivaisuussäännöistä kiinni pitävä ja hillitty henkilö eikä näytä olevan aivan vailla Lothringin suvulle luontaista kopeutta. Hän ei ollut koskaan osoittanut minulle paljon huomiota. Olkoonpa että minä hyvilläni odottamatto-

masta kunnianosoituksesta koetin mielessäni suurentaa sen arvoa tai että hän todella oli pannut tuohon syleilyyn vähän sitä sääliä, joka on jaloille sydämille luontaista, joka tapauksessa hänen liikkeessään minusta tuntui olevan jonkinlaista tarmokkuutta, joka teki minuun syvän vaikutuksen. Usein olen sittemmin sitä muistelllessani arvellut, että hän, hyvin tietäen millainen kova onni oli tullut osakseni, ei ollut voinut olla hetkeksi heltymättä kohtaloni vuoksi.

Herra marsalkka ei avannut suutaan; hän oli kalpea kuin kuollut. Hän tahtoi ehdottomasti saattaa minut rattaitteni luo, jotka odottivat minua hevosten juottopaikalla. Astuimme koko puutarhan läpi sanaakaan sanomatta. Minulla oli puiston avain, jolla avasin portin; sitten en pannut avainta takaisin taskuuni, vaan annoin sen hänelle mitään puhumatta. Hän otti sen hämmästyttävän kiivaasti, mitä seikkaa en sittemmin ole voinut olla usein ajattelematta. Minulla on elämässäni tuskin ollut katkerampaa hetkeä kuin tämä eron hetki. Syleilymme oli pitkä ja sanaton; tunsimme molemmat, että se syleily merkitsi viimeisiä jäähyväisiä.

La Barren ja Montmorencyn välillä tuli minua vastaan neljä mustapukuista vuokrarattailla ajavaa miestä, jotka tervehtivät minua hymyillen. Sen nojalla, mitä Thérèse myöhemmin kertoi minulle oikeudenpalvelijain ulkonäöstä, heidän saapumisajastaan ja käyttäytymistavastaan, pidän varmana, että nuo miehet olivat heitä, varsinkin kun sittemmin sain kuulla, että vangitsemismääräystä ei annettu kello seitsemän, niin kuin minulle oli ilmoitettu, vaan vasta kello kaksitoista päivällä. Minun täytyi ajaa läpi koko Pariisin. Aivan avoimissa rattaissa ei voi olla kovinkaan piilossa. Näin kaduilla useita henkilöitä, jotka tervehtivät minua niin kuin olisivat tunteneet minut, mutta en tuntenut ketään heistä. Samana iltana muutin suuntaa kulkeakseni Villeroyn kautta. Lyonissa tulee näet kyydillämatkustajat viedä kaupunginpäällikön eteen. Se saattoi olla kiusallista miehelle, joka ei tahtonut valehdella eikä muuttaa nimeä. Rouva de Luxembourgin lähettämä kirje

mukanani menin pyytämään herra de Villeroyta järjestämään niin, että minut vapautettaisiin tuosta ikävästä käynnistä. Herra de Villeroy antoi minulle kirjeen, jota en tullut käyttäneeksi, kun en kulkenut Lyonin kautta. Kirje on vielä sinetöitynä jäänyt paperieni joukkoon. Herra herrtua vaati kovasti minua jäämään yöksi Villeroyhin, mutta lähdin mieluummin taas taipaleelle ja matkustin vielä kaksi kyytiväliä sinä päivänä.

Rattaani röykkyivät minua kovasti, ja minun oli niin epämukava olla, etten voinut tehdä pitkiä päivämatkoja. Sitä paitsi en ollut siksi mahtavan miehen näköinen, että minua olisi alttiisti palveltu, ja tunnettuahan on, että Ranskassa kyytihevokset saavat maistaa ruoskaa vain sikäli kuin sitä annetaan kyytimiehelle. Antamalla runsaasti juomara-hoja luulin voivani korvata ulkonäköni ja puhetapani puutteellisuudet, mutta siitä asiani vain paheni. Luulivat minua joksikin hylkiöksi, joka matkusti toisten ihmisten asioilla ja ajoi kyydillä ensimmäistä kertaa elässään. Siitä pitäen sain enää vain hevoskaakkeja ja jouduin kyyti-miesten leluksi. Lopulta tein, mitä minun alusta saakka olisi pitänyt tehdä: maltoin mieleni, en puhunut mitään ja annoin heidän määrätä matkan vauhdin.

Minun ei olisi tarvinnut tuntea aikaani pitkäksi matkalla, jos olisin syventynyt mieleeni tuleviin mietteisiin kaikesta, mitä minulle äsken oli tapahtunut; mutta se ei ollut mieleni suunnan eikä sydämeni halun mukaista. Hämmästyttävää on, kuinka helposti unohdan tapahtuneen onnettomuuden, olipa se kuinka veres tahansa. Yhtä kovasti kuin sen aavistaminen minua pelottaa ja huolestuttaa, niin kauan kun näen sen tulevaisuudessa, yhtä heikkona muisto siitä palaa mieleeni, ja se haihtuu siitä helposti heti kun se on tapahtunut. Julma mielikuvitukseni, joka lakkaamatta koettaa kaikin voimin torjua vielä tapahtumattomat onnettomuudet, tekee muistini hajamieliseksi ja estää minua muistamasta niitä, jotka ovat olleet ja menneet. Mikä kerran on tapahtunut, sitä vastaan ei enää voi ryhtyä varokeinoihin ja sillä on turha askarrut-

taa ajatuksiaan. Minä ikään kuin ammennan tyhjiin onnettomuuteni ennakolta; kuta enemmän olen kärsinyt sitä aavistaessani, sitä helpommin sen unohdan; sitä vastoin mennyt onneni alinomaa askarruttaa mieltäni, palautan sen muistiini ja niin sanoakseni märehdin sitä niin paljon, että voin nauttia siitä uudestaan milloin tahdon. Sellaista onnellista mielenlaatua, sen tunnen, saan kiittää siitä, etten koskaan ole tuntenut tuota pitkävihaisuutta, joka kytee kostonhimoisessa sydämessä kärsittyjen loukkausten alituisen muistelemisen ylläpitämänä ja joka kiusaa sitä itseään kaikella pahalla, mitä se tahtoisi tehdä vihamiehelleen. Kiivas kun olen luonnoltani, olen kyllä tuntenut vihastusta, jopa raivoakin mielenliikutuksen ensi puuskissa, mutta kostonhimo ei ole ikinä juurtunut sydämeeni. Ajattelen niin vähän loukkausta, etten tule paljon ajatelleeksi loukkaajaakaan. Ajattelen pahaa, mitä hän on minulle tehnyt, vain sen pahan vuoksi, mitä hän vielä minulle voi tehdä; ja jos olisin varma siitä, ettei hän minulle sitä enää tee, niin se, minkä hän on minulle tehnyt, olisi heti unohdettu. Meille saarnataan kovasti loukkausten anteeksiantoa; epäilemättä se on sangen kaunis hyve, mutta minä en sitä tarvitse. En tiedä, voisiko sydämeni voittaa vihansa, sillä se ei ole koskaan sitä tuntenut, ja ajattelen vihamiehiäni siksi vähän, etten voi lukea ansiokseni heille anteeksi antamista. En tahdo puhua siitä, kuinka pahasti he piinaavat itseään voidakseen piinata minua. Olen heidän vallassaan; heillä on kaikki mahti, ja he käyttävät sitä. On vain yksi asia, joka on heidän mahtinsa yläpuolella ja jota en pelkää heidän pystyvän saamaan aikaan; se on, että he piinatessaan itseään minun tähteni voisivat pakottaa minut piinaamaan itseäni heidän tähtensä.

Jo seuraavana päivänä Rousseau unohi vainon, jonka alaiseksi oli joutunut. Äsken lukemastaan kertomuksesta Efraimin leviitasta ja Gessnerin "Idylleistä", joihin hän jonkin aikaa sitten oli tutustunut, hän sai aiheen pieneen "Efraimin leviitta" -nimiseen runoelmaan, jonka kolme ensimmäistä

mäistä laulua hän aikansa kuluksi kirjoitti rattaissaan. Hän sai annetuksi tuolle teokselleen vehmaan värityksen ja liikuttavan lempeän sävyn, joka on hänen oman silloisen asemansa omituinen vastakohta.

R. oli päättänyt asettua aluksi pieneen Yverdonin kaupunkiin Bernin kantoniin. Bernin alueelle saapuessaan hän astui rattailtaan ja suuteli kyytimiehensä suureksi hämmästykseksi maata, Sveitsin vapaata maata huudahtaen: "Oi taivas, hyveen suojelija, kiitän sinua, kosketan vapauden maata!" Yverdonissa hänen vanha tuttavansa ja ystävänsä herra Roguin otti hänet hyvin vastaan.

Tämän kertomuksensa lopussa R. kysyy itseltään, oliko häntä uhannut vaara todellinen, vai oliko hän ehkä joutunut jonkin entisten ystäviensä juonen uhriksi, juonen, jolla nämä koettivat saada hänet pois Pariisiin läheisyydestä ja omasta läheisyydestään. Kysymys jää vastausta vaille.

KAHDESTOISTA KIRJA

1762–1765

Tästä alkavat ne pimeyden työt, joiden verkkoon olen jo kahdeksan vuotta ollut kiedottuna voimatta nähdä, menettelinpä miten tahansa, niiden pelottavan hämäryyden läpi. Siinä pohjattomassa onnettomuudessa, johon minut on syösty, tunnen minulle annettujen iskujen vaikutukset, huomaan välittömän asean, jolla ne annetaan, mutta en voi nähdä kättä, joka sitä ohjaa, enkä apuneuvoja, joita se käyttää. Häpeä ja onnettomuudet kohtaavat minua ikään kuin itsestään ja milteään näyttämättä. Kun raadeltu sydämeni päästää valitushuutoja, näyttää siltä, että olen mies, joka valittaa syyttä suotta, ja tuhoni tuottajat ovat oppineet käsittämättömän taidon saada yleisön osalliseksi salajuoneensa, niin ettei se itse sitä aavista eikä huomaa seurauksia. Kertoessani siis itseäni koskevat tapahtumat, millaista kohtelua olen saanut kärsiä ja mitä kaikkea olen saanut kokea, en kykene paljastamaan kättä, joka tuon kaiken saa aikaan, enkä tosiasioita kertoessani osoittamaan syitä niihin. Alkuperäiset syyt on kaikki mainittu kolmessa edellisessä kirjassa; kaikki minua koskevat pyyteet, kaikki salaiset vaikuttimet on niissä esitetty. Mutta missä kohdin nämä erilaiset syyt liittyvät toisiinsa saadakseen aikaan elämäni eriskummalliset tapahtumat, sitä minun on mahdoton selittää edes arvaamalla. Jos lukijoitteni joukossa on siksi ja-lomielisiä, että haluavat perin pohjin tutkia nämä salaisuudet ja paljastaa totuuden, niin he lukekoot huolellisesti uudelleen kolme edellistä

kirjaa; hankkikoot sitten jokaisen tapahtuman kohdalla, josta lukevat seuraavissa, tiedot, jotka ovat heidän saatavissaan; menkööt taaksepäin juonesta juoneen ja kätyristä kätyriin kaiken ensimmäisiin alkuunpanijoihin saakka; tiedän varmasti, mihin tulokseen heidän tutkimuksensa päätyvät, mutta eksyn niiden maanalaisten käytävien pimeällä ja mutkikkaalla tiellä, jotka vievät heidät siihen.

Yverdonissa herra Roguinin perheen keskuudessa Rousseau sai osakseen suurta ystävällisyyttä ja viihtyi siellä hyvin. Mutta siitä, miten hänen viimeistä teostaan ja häntä itseään muualla kohdeltiin, hän kertoo:

Kauan en ollut epävarma vastaanotosta, joka minulla Genèvessä oli odotettavissa, jos olisin halunnut palata sinne. Kirjani poltettiin siellä, ja kahdeksantenatoista päivänä kesäkuuta, siis yhdeksää päivää myöhemmin kuin Pariisissa, minut määrättiin siellä vangittavaksi. Tähän toiseen vangitsemismääräykseen kasattiin sellainen joukko uskomattomia järjettömyyksiä ja uskontoasetusta rikottiin siinä niin selvästi, etten ottanut uskoakseni minulle saapuvia ensimmäisiä uutisia ja että, kun ne osoittautuivat täysin oikeiksi, pelkäsin niin ilmeisen ja huutavan kaikkien lakien, ennen kaikkea terveen järjen lain rikkomisen mullistavan Genèveen ylösalaisin. Pelkoni osoittautui turhaksi; kaikki pysyi rauhallisena. Jos alhaisen keskuudessa nousi jotakin hälinää, niin se oli vain minua vastaan, ja kaikki kielikellot ja tolvanat kohtelivat minua julkisesti kuin koulupoikaa, jolle uhataan antaa patukkaa siitä, ettei ole osannut katkismusläksyään.

Molemmat vangitsemismääräykset olivat sen kirouksen huodon alkumerkinä, joka ennenkuulumattoman raivoisana nousi minua vastaan koko Euroopassa. Kaikki sanomalehdet, pienet sekä suuret, kaikki lentokirjaset soittivat mitä pelottavimmin hätäkelloa. Varsinkin ranskalaiset, tuo niin lempeäluontoinen, niin kohtelias, niin jalomielinen kansa, joka niin kernaasti tahtoo käydä säädyllisestä sekä hienotuntei-

sesta onnettomia kohtaan, unohti yhtäkkiä mielihyveensä ja kunnostautui lukuisilla ja sapekkeilla herjauksilla, joilla sen keskuudessa minua kilvan murjottiin. Minua haukuttiin jumalanpillkkaajaksi, ateistiksi, mielipuoleksi, riivatuksi, villipedoksi, sudeksi. *Trevoux'n* Lehden jakaja keitti minua muka vaivaavasta susiraivotaudista kokoon jaarituksen, joka kyllin selvästi todisti hänessä itsessään olevan sitä vikaa. Lyhyesti, olisi luullut ihmisten Pariisissa pelkäävän joutuvansa rettelöihin poliisin kanssa, jos he julkaistessaan kirjoitelman aiheesta mistä hyvänsä jättivät sen höystämättä jollakin minuun suunnatuilla herjauksilla. Turhaan etsiessäni syytä moiseen yksimieliseen vihamielisyyteen olin valmis otaksumaan, että kaikki ihmiset olivat tulleet hulluiksi. Mitä kummia! ”Ikuisen Rauhan” laatijako lietsoi eripuraisuutta! ”Savoijilaisen apulaispapin uskontunnustuksen” julkaisijako oli jumalankieltäjä! ”Uuden Héloïsen” tekijäkö oli susi! ”Émilien” kirjoittajako oli riivattu! Hyvä jumala! Mitä olisinkaan sitten ollut, jos olisin julkaissut kirjan ”Sielusta” tai jonkin muun samantapaisen teoksen? Ja kaukana siitä, että yleisö siinä myrskyssä, joka nousi tuon kirjan tekijää* vastaan, kuitenkin olisi äänellään yhtynyt hänen vainoojiinsa, se päinvastoin ylistyksillään kosti heille hänen puolestaan. Verrattakoon toisiinsa hänen kirjaansa ja minun kirjojeni, erilaista vastaanottoa, jonka ne ovat saaneet osakseen, tapaa, millä molempia tekijöitä on kohdeltu Euroopan eri valtioissa, ja esitettäköön näihin erilaisuuksiin sellaiset syyt, joihin järkevä ihminen voi tyytyä. Muuta en pyydä; sitten olen vaiti.

Bernissäkin nousi myrsky Rousseauta vastaan. Koska Yverdon oli Bernin alueella, olisi hänet sieltä karkotettu, mutta odottamatta poistumiskäskyä hän siirtyi Motiers'n kylään Val-de-Traversissä Neuchâtelin kreivikunnassa. Se oli Preussin kuninkaalle Fredrik II:lle kuuluvaa aluetta. R. tosin ei pitänyt kuninkaasta, mutta päätti kuitenkin asettua toistaiseksi Motiers'hen.

* Filosofi Helvetius. Hän lausui siinä materialistisia mielipiteitä.

Aavistaen, että hänen elämänsä lähiaikoina olisi kulkurin elämää, R. jonkin verran epäroi, kutsuisiko Thérèsen luokseen ja siihen osalliseksi. Sitä paitsi hän oli viime aikoina myöskin huomannut kylmenemistä Thérèsen suhteessa häneen eikä sen vuoksi ollut varma, suostuisiko tämä enää tulemaan hänen elämäntoverikseen. Asian ratkaisu näkyy seuraavasta:

Hän oli kuitenkin erotessamme osoittanut niin suurta surua, hän oli vaatinut minulta niin varmat lupaukset jälleenyhtymisestäämme, hän oli lähdöstäni saakka sekä herra prinssi de Contille että herra de Luxembourgille niin voimakkain sanoin lausunut sitä haluavansa, että minulle ei lainkaan ollut rohkeutta puhua hänelle eroamisesta, tuskin itse uskalsin sitä ajatellakaan; ja kun olin sydämessäni tuntenut, kuinka mahdollon minun oli olla ilman häntä ei minulla enää ollut muuta mielessä kuin kutsua viipymättä hänet luokseni. Kirjoitin siis hänelle ja pyysin häntä lähtemään; hän tuli. Tuskin oli kulunut kahta kuukautta siitä, kun poistuin hänen luotaan, mutta se oli ensimmäinen eromme niin monivuotisen yhdessäolon jälkeen. Se oli tuntunut kovin julmalta meistä molemmista. Kuinka liikuttuneina syleilimmekään toisiamme jälleen! Ah, kuinka hellyyden ja ilon kynelet ovat suloisia! Kuinka sydämeni niitä nautinnokseen juo! Miksi minun on sallittu vuodattaa niitä niin vähän?

Neuchâtelin kuvernöörinä oli George Keith -niminen skotlantilainen marsalkka, suorasukainen ja oikeamielinen, harvapuheinen ja omituinen vanhus. Rousseau ja hänen välilleen syntyi lämmin ystävyys. R. oli usein hänen vieraanaan Colombier'n linnassa. R. nimitti häntä isäkseen, hän R:ta pojakseen. Marsalkka oli puhunut kuninkaalle R:n puolesta, ja Fredrik ei ainoastaan sallinut R:n oleskella Neuchâtelissa, vaan lähetti hänelle pienen rahalahjankin, kokonaista kaksitoista louista! R. kiitti kuningasta kirjeellä, joka ei kuitenkaan tätä miellyttänyt syystä, että R. ei ollut osannut olla kirjeessään sekaantumatta hänen politiikkaansa.

Huomattuaan voitavansa elää Motier'ssa täydessä rauhassa R. toteutti

erään kauan hautomansa tuuman: hän alkoi käyttää armenialaista pukua, koska piti sitä terveydelleen edullisempänä kuin eurooppalaista. Sen muodostivat pitkä, vyöllä kiinnitetty lievetakki eli kauhtana, liivit ja karvalakki. Välittämättä tuossa omituisessa asussa herättämästään huomiosta hän esiintyi siinä kaikkialla. Hän halusi viettää rauhallista ja miellyttävää elämää. Yksinäisyyttä hän ei kammoksunut. "Mielikuvitukseni", hän sanoo, "joka täyttää kaiken tyhjän, antaa minulle kylliksi askartelua. Vain toimetonta kamarissa rupatteleamista, kun istutaan vastakkain liikuttamatta muuta kuin kieltä, en ikinä ole voinut sietää. Käydessä, kävellessä jalat ja silmät tekevät ainakin jotain, mutta istua kädet ristissä ja puhua ilmasta ja lentelevistä kärpäsisistä tahi, mikä pahempaa, ladella toisilleen kohteliaisuuksia, se on minusta sietämättömän piinallista." Hän seurusteli kuitenkin yksinkertaisten naapuriensa kanssa ja lahjoitteli heidän vaimoilleen itse punomiensa nauhoja sillä ehdolla, että he itse imettäisivät lapsensa.

Osasta Neuchâtelin yleisöä sekä kaupungin viranomaisten ja pappien keskuudesta alkoi kuitenkin kuulua nurinaa siitä, että R:n annettiin oleskella Neuchâtelin alueella. Rauhoittaakseen mieliä R. kävi kirkossa ja pääsi erään Montmollin-nimisen papin suosiosta ehtoollisellekin. Mutta Pariisissa ja Genèvessä häntä yhä herjattiin ja ahdistettiin. Pariisin arkkipiispa kirjoitti "Émileä" vastaan kiivaan paimenkirjeen. R. vastasi siihen voimakkaasti *Kirjeellä Pariisin Arkkipiispalle*.

R. odotti kauan, että Genève peruuttaisi häntä vastaan julkaistun vangitsemissäskyn, joka hänen vakaumuksensa mukaan oli laiton. Kun ei kuitenkaan kukaan pannut vastalausestaan sitä vastaan, hänen kärsivällisyytensä loppui ja hän luopui Genève'n kansalaisoikeuksistaan. Tämä toimenpide sai genèveläiset hereille. Heidän keskuudessaan muodostui kaksi puoluetta, toinen R:ta kannattava, toinen häntä vastustava. Syntyi kiistoja ja välienselvitteilyjä, kunnes vihdoin vastustajapuolueen etevä jäsen yliprokuraattori Tronchin julkaisi *Kirjeitä mala ja sai niillä kannattajapuolueen joksikin aikaa vaikenemaan. Kannattajiensa pyynnöstä*

R. silloin kirjoitti *K i r j e i t ä v u o r e l t a*, joissa hän tarmokkaasti puolusti asiaansa ja kannattajiaan.

Nämä riidat kohdistivat ihmisten huomion R:hon. Hänen luokseen tuli sekä Sveitsistä että kauempaakin paljon utelaita, jotka tahtoivat nähdä tuon omituisen, kuuluisan miehen ja tutustua häneen. Muutamien kanssa tuttavuus sitten jonkin aikaa jatkuikin tuottamatta kuitenkaan R:lle useimmiten muuta kuin pettymyksiä.

Kuoleman kautta R. näihin aikoihin menetti kaksi suuresti rakastamaansa henkilöä. Toinen oli marsalkka *de Luxembourg*, jota hän piti ainoana tosi ystävänsä Ranskassa, toinen rouva *de Warens*, joka päätti päivänsä suuressa köyhyydessä. ”Mene, lempeä ja hyväatekevä sielu”, R. sen johdosta huudahtaa, ”*Fénelonin, Bernexin, Catinat’n* ja niiden seuraan, jotka alempisäätyisinä ovat avanneet sydämensä tosi ihmisorakkaudelle; mene nauttimaan palkkaa ihmisrakkaudestasi ja valmistamaan oppilaallesi sijaa, jonka hän toivoo kerran saavansa rinnallasi!” Kolmas ystävä, jonka hän myöskin menetti, oli marsalkka *Keith*. Tämä ei kuollut, vaan siirtyi Berliiniin palvelemaan *Fredrik II:ta* lähempänä häntä. Ennen lähtöään hän antoi R:lle todistuskirjan, jonka nojalla tämä sai *Neuchâtelin* syntyperäis- ja kansalaisyhteisyydet. R:lla oli siis takeet siitä, että häntä ei voitaisi laillisin keinoin karkottaa *Neuchâtelin* alueelta.

Vaurastuttaakseen taloudellista asemaansa R. aikoi ryhtyä julkaisemaan teostensa kokonaispainosta. Ryhmä *neuchâteliläisiä* liikemiehiä tarjoutui vastaamaan yrityksen rahallisesta puolesta. Sopimus oli jo tehty, mutta vielä allekirjoittamatta, kun *K i r j e i t ä v u o r e l t a* ilmestyi. Tämä julkaisu nosti R:ta vastaan ankaran myrskyn, johon koottujen teosten julkaisemisyritys hukkui. *Genèvessä* neuvosto julisti tuon kirjekokoelman siksi saastaiseksi, ettei se ansainnut edes polttamisen kunniaa. R:n kannattajat pelästyivät silloin eivätkä enää uskaltaneet häntä puolustaa.

Genèvestä mieltenkuohu levisi *Neuchâteliin*. *Sikäläiset* papit kävivät levottomiksi, ja kun ehtoollisellakäynnin aika lähestyi, ei *Montmollun*kaan, joka ennen oli ollut R:lle suosiollinen, enää uskaltanut antaa hänelle

lupaa siihen, vaan haastoi hänet konsistorin eteen tekemään tiliä uskostaan. Sen johdosta R. kirjoittaa:

Mikä suotuisa tilaisuus siinä tarjoutuikaan ja mikä loistava voitto minulle, jos olisin osannut puhua ja jos minulla, niin sanoakseni, olisi ollut kynäni suussani! Kuinka ylivoimaisesti, kuinka helposti olisin perin pohjin nolannut tuon pappiparan hänen kuuden talonpoikansa keskellä! Kun vallanhimo oli saanut protestanttisen papiston unohtamaan kaikki uskonpuhdistuksen periaatteet, niin minun palauttaakseni ne hänen muistiinsa ja pannakseni häneltä suun tuppeen ei tarvinnut muuta kuin selitellä ensimmäisiä ”Kirjeitäni vuorelta”, joista he typeryydessään moittia nalkuttelivat minua. Tekstini oli aivan valmiina, minun tarvitsi vain käsitellä sitä laajemmin, niin vastustajani oli nujerrettu. En olisi ollut siksi tyhmä, että olisin pysytellyt puolustuskannalla; minun oli helppo käydä hyökkäämään, jopa hänen huomaamattaan tai voimattaan torjua hyökkäystä. — — Mutta voi! Siinähän täytyi puhua ja puhua paikalla, keksiä tarpeen hetkellä ajatukset, lausetavat, sanat, aina pitää ajatuksensa koossa, aina olla kylmäverinen, aina olla joutumatta hetkeksikään ymmälle. Mitä saatoin toivoa itseltäni, minä joka niin selvästi tunsin kykenemättömyyteni lausumaan ajatukseni valmistelematta? Minulta oli mitä nöyryyttävimmällä tavalla mennyt suu tuppeen Genèveissä kokouksen edessä, joka oli kokonaan minun puolellani ja jo päättänyt hyväksyä kaikki. Tässä oli laita aivan päinvastoin: olin tekemisissä rettelöitsijän kanssa, joka korvasi tietojen puutteen oveluudella, joka virittäisi minulle satakin ansaa ennen kuin huomaisin niistä yhtäkään ja oli lujasti päättänyt saada minut kiinni maksoi mitä maksoi. Kuta enemmän tarkastelin tilannetta, sitä vaarallisemmalta se minusta näytti, ja huomaten mahdottomaksi selviytyä siitä menestyksellisesti keksin toisen keinon. Valmistin ajatuksissani puheen pidettäväksi konsistorin edessä jäävätkseni sen ja päästäkseni vastaamasta. Se oli hyvin helppo asia. Kirjoitin tuon puheen ja aloin verrattoman innok-

kaasti opetella sitä ulkoa. – – Minulla oli puolellani järki, totuus, oikeus, kuninkaan suojelus, valtioneuvoston arvovalta, onnentoivomukset tosi isänmaanystävien taholta, joita moisen inkvisition käytäntöönottaminen maassa koski. Kaikki oli siis omansa rohkaisemaan minua.

Määräpäivän aattona osasin puheeni ulkoa; lausuin sen virheettömästi. Kertasin sitä päässäni koko yön, mutta aamulla en sitä enää muistanut; takerrun joka sanaan, luulen jo olevani tuon kuulun kokouksen edessä, sekaannun, sopertelen, pääni menee pyörälle; vihdoin, melkein lähtöhetkellä, menetän rohkeuteni kokonaan; jään kotiin ja päätän kirjoittaa konsistorille kirjeen, jossa häthätää esitän syyntä ja otan poisjäämiseni tekosyyksi raihnaisuuteni, joka todella silloisessa tilassani tuskin olisikaan tehnyt minulle mahdolliseksi jaksaa kestää koko istuntoa.

Montmollin oli uhannut erottaa Rousseau'n kirkon yhteydestä, jos hän ei voisi puolustautua. Konsistori ei kuitenkaan ottanut erottaakseen häntä; mutta kansaa oli yllytetty häntä vastaan, hän ei enää saanut kulkea rauhassa ulkosalla, häntä herjattiin antikristukseksi, häntä heiteltiin kivillä, uhattiinpa hänet ampuakin; armenialaispuvustaan hänet oli helppo tuntea.

Valokohtana näissä oloissa oli R:lle rouva de Verdelinin käynti hänen luonaan ja se ystävyys, jota rouva hänelle osoitti. Nähdessään, millaisia loukkauksia R. sai Motiers'ssa kärsiä, rouva kehotti häntä suostumaan englantilaisen Humen pyyntöön, että R. siirtyisi asumaan hänen luokseen Englantiin. Tätä kehotusta kannatti lämpimästi rouva de Boufflers, joka oli Humen läheinen ystävä. R., joka ei tuntenut mieltymystä Englantiin eikä englantilaisiin, ei antanut mitään varmaa vastausta. Asia jäi avoimeksi.

Montmollinin yllyttämän rahvaan kiihko äityi pian aivan hillittömäksi. Sitä ylläpiti myöskin eräs nimettömän henkilön kirjoittama lentokirjanen, jossa R:n sanottiin sairastavan häpeällisiä tauteja, heittäneen

lapsensa kadulle ja kuljettavan mukanaan ilotyttöö. R. tunsi asemansa hyvin vaaralliseksi. Loppuajoistaan Motiers'ssa hän kertoo:

On aika siirtyä puhumaan loppuonnettomuudestani Motiers'ssa ja lähdöstäni Val-de-Traversistä oleskeltuani siellä kaksi ja puoli vuotta ja kärsittyäni kahdeksan kuukauden ajan järkkymättömän lujamielisesti mitä katalinta kohtelua. Minun on mahdoton muistaa selvästi tämän epämiellyttävän ajanjakson yksityiskohtia, mutta ne ovat esitettyinä Du Peyroun* niistä julkaisemassa selonteossa, josta saan puhua tuonnempana.

Rouva de Verdelinin lähdettyä mielenkuuhu kiihtyi ja huolimatta useista kuninkaan käskykirjeistä, huolimatta valtioneuvoston monista määräyksistä, huolimatta linnanvoudin ja paikkakunnan viranomaisten ponnistuksista rahvas, joka täydellä todella piti minua antikristuksena ja huomasi kaikki paheksumishuutonsa turhiksi, näytti vihdoin aikovan ryhtyä väkivaltaisuuksiin; jo alkoi kiviä vieriä lähelleni teillä, vaikka niitä vielä heitettiin vähän liian kaukaa osuakseen minuun. Viimein, syyskuun alussa pidettävien Motiers'n markkinain jälkeisenä yönä, kimppuuni hyökättiin asunnossani tavalla, joka saattoi vaaraan siinä asuvien hengen.

Puolenyön aikaan kuulin kovaa kolinaa parvelta, joka ulottui pitkän talon takaosaa. Kiviä, joita heitettiin parvelle päin olevaa ikkunaa ja ovea vastaan, satoi sinne niin kovalla jyrinällä, että koirani, joka makasi parvella ja oli alkanut haukkua, vaikenen pelosta ja juoksi nurkkaan, jossa se kalvoi ja raapi lautoja koettaen avata itselleen pakotien. Nousen vuoteestani kuullessani kolinan; olen astumaisillani ulos huoneestani mennäkseni keittiöön, kun voimakkaan käden heittämiä kivi särkee keittiön ikkunan, lentää keittiön läpi, puskee auki huoneeni oven ja vierii vuoteeni juurelle, niin että jos olisin joutunut sekuntia

* Eräs amerikkalainen, joka oli Motiers'ssa tutustunut Rousseauhon.

ennen, olisin saanut kiven vatsaani. Arvelin, että jyry oli nostettu, jotta minut saataisiin houkutelluksi esille, ja että kivi oli heitetty, jotta se osuisi minuun ulos tullessani. Kiiruhdan keittiöön. Tapaan siellä Thérèsen, joka myöskin oli noussut ja aivan vavisten riensi minua kohti. Asetumme seisomaan seinän viereen syrjään ikkunasta, jotteivät kivet osuisi meihin ja voisimme tuumia, mitä meidän oli tehtävä; sillä jos olisimme menneet ulos apua huutamaan, olisimme olleet kuoleman omat. Onneksi erään alapuolessani asuvan vanhan miehen palvelijatar nousi kolinan kuultuaan ja juoksi kutsumaan herra linnanvoutia, joka asui aivan vieressämme. Tämä kavahtaa vuoteestaan, sieppaa kii-reesti aamunuttunsa ylleen ja tulee heti paikalla mukanaan vartija, joka markkinoiden vuoksi oli sinä yönä kiertämässä ja sattui kulkemaan aivan läheltä. Nähdessään tehdyn vahingon linnanvouti pelästyi niin, että kalpeni; ja nähdessään kivet, joita parvi oli täynnä, hän huudahti: ”Hyvä Jumala! Siinähan on kuin kivilouhos!” Tarkasteltaessa paikkoja alhaalla huomattiin, että erään pienen pihan portti oli murrettu ja oli yritetty tunkeutua taloon parven kautta. Tutkittaessa, miksi vartija ei ollut huomannut tai estänyt tuota epäjärjestyttä, kävi selville, että Motiers’n miehet olivat itsepintaisesti tahtoneet hoitaa vartioinnin sinä yönä ylimääräisesti, vaikka oli toisen kylän vuoro. Seuraavana päivänä linnanvouti lähetti raporttinsa valtioneuvostolle, joka kahta päivää myöhemmin antoi hänelle käskyn toimittaa tutkinnon asiasta, luvata palkinnon ja salassapidon niille, jotka antaisivat ilmi syylliset, ja asettaa ruhtinaan kustannuksella toistaiseksi vartijat minun taloni ja sen vieressä olevan linnanvoudintalon ääreen. Seuraavana päivänä eversti Pury, yliprokuraattori Meuron, linnanvouti Martinet, veronkantovouti Guyenet, rahastonhoitaja d’Ivernois ja hänen isänsä, lyhyesti sanoen kaikki paikkakunnan arvohenkilöt, tulivat minua tapaamaan ja kehoittivat yksimielisesti minua antamaan myöten myrskylle ja poistumaan ainakin joksikin aikaa pitäjämästä, jossa en enää voinut elää turvassa enkä kunnialla. Huomasinpa, että linnanvouti pelästyneenä tämän mielet-

tömän kansan raivonpurkauksista ja peläten niiden ulottuvan häneenkin olisi varsin kernaasti nähnyt minun lähtevän sieltä mitä pikimmin päästäkseen pulmallisesta tehtävästä suojella minua ja voidakseen itsekin poistua sieltä, niin kuin hän tekikin minun lähdettyäni. Myönnyin siis, jopa kernaastikin, sillä kansan vihan näkeminen oli minulle sydänsuruna, jota en enää voinut sietää.

Minulla oli useita turvapaikkoja valittavana. Palattuaan Pariisiin rouva de Verdelin oli useissa kirjeissä puhunut minulle eräästä herra Walpolesta, jota hän sanoi lordiksi ja joka sangen hartaana suosijanani ehdotti minulle eräällä maatiloistaan tyyssijaa, jota rouva kuvaili minulle mitä miellyttävimmäksi antaen asunnosta ja elannosta seikkaperäisiä tietoja, jotka osoittivat, kuinka tarkoin mainittu lordi Walpole pohti hänen kanssaan tuumaa. Herra marsalkka oli aina suositellut minulle Englantia tai Skotlantia ja tarjosi minulle sieltä myöskin turvapaikan maatiloiltaan; mutta hän tarjosi minulle toistakin, joka tuntui minusta paljon houkuttelevammalta, nimittäin Potsdamista, missä hän itsekin asui. Hän oli äskettäin tiedottanut minulle muutamia sanoja, jotka kuningas oli lausunut minusta ja jotka tavallaan sisälsivät kutsun lähteä sinne, ja Saksi-Gothan herttuatar piti sitä matkaa niin varmana, että kirjoitti minulle ja pyytämällä pyysi tulemaan tapamaan ohi kulkiessani ja viipymään jonkin aikaa hänen luonaan. Mutta olin niin kiintynyt Sveitsiin, etten hennonut poistua sieltä, niin kauan kuin minun olisi mahdollista elää siellä, ja valitsin tämän ajankohdan pannakseni täytäntöön erään tuuman, jota olin hautonut mielessäni jo muutaman kuukauden ja josta en vielä ole voinut puhua, jotten katkaisisi kertomukseni lankaa.

Aikomukseni oli näet asettua asumaan Saint-Pierren saarelle, joka on Bernin sairaalan tilus keskellä Biennen järveä. Eräällä jalkamatkalla, jonka olin edellisenä vuonna tehnyt yhdessä du Peyroun kanssa, olimme käyneet saarella, ja olin niin ihastunut siihen, että siitä pitäen olin lakkaamatta miettinyt, miten voisin asettua sinne asumaan.

Pahimpana esteenä oli, että saaren omistivat berniläiset, jotka kolme vuotta sitten olivat ilkeästi karkottaneet minut alueeltaan; ja paitsi että palaaminen sellaisten luo, jotka olivat ottaneet minut niin pahasti vastaan, kävi ylpeydelleni, oli minun syytä pelätä, etteivät he jättäisi mi-
nua siellä rauhaan sen paremmin kuin Yverdonissakaan. Olin kysynyt herra marsalkan mieltä asiasta, ja hän, arvellen kuten minäkin berniläisten varsin kernaasti näkevän, että olisin karkotettuna tuolle saarelle, ja pitävän minua siellä panttivankina niistä kirjoitelmista, jotka minun mahdollisesti vielä tekisi mieleni sepittää, oli pannut erään herra Sturlerin, joka oli hänen entinen naapurinsa Colombier'ssa, tunnustelemaan heidän kantaansa tässä kysymyksessä. Herra Sturler kääntyi eräitten valtion johtomiesten puoleen ja vakuutti heidän vastauksensa nojalla, että berniläiset häpesivät entistä käytöstään eivätkä parempaa pyytäneet kuin että sijoittuisin asumaan Saint-Pierren saarelle ja että he saisivat jättää minut siellä rauhaan. Mutta ennen kuin uskalsin siirtyä sinne, pyysin varmemmaksi vakuudeksi eversti Chaillet'ta uudestaan tiedustelemaan asiaa, ja hän vahvisti minulle oikeiksi samat tiedot; kun sitten myöskin saaren veronkantomies oli saanut esimiehiltään luvan antaa minulle siellä asunnon, en luullut antautuvani mihinkään vaa-
raan asettumalla hänen taloonsa sekä ylimmän valtiovallan että omis-
tajain äänettömällä suostumuksella; sillä enhän voinut toivoa, että herrat berniläiset avoimesti tunnustaisivat minulle tekemänsä vääryy-
den ja siten rikkoisivat kaikkien hallitsijain loukkaamattominta perus-
ohjetta.

Saint-Pierren saari, jota Neuchâtelissa sanotaan La Motten saareksi, keskellä Biennen järveä, on kooltaan noin puoli lieuetä ympärimitaten; mutta tällä pienellä alalla se kasvattaa kaikkia tärkeimpiä elämälle välttämättömiä tuotteita. Siellä on peltoja, niittyjä, hedelmäpuutarhoja, metsiä, viinitarhoja, ja vaihtelevan ja vuorisen maaston vuoksi koko alue muodostaa sitä miellyttävämmän jakautuneen kokonaisuuden, kun sen osat, joita ei voi nähdä kaikkia samalla kertaa, kohottavat toi-

nen toisensa kauneutta ja aiheuttavat sen, että saari näyttää suuremmalta kuin se todella on. Hyvin korkea pengermä muodostaa sen läntisen, Glereseen ja Bonnevilleen päin olevan osan. Tälle pengermälle on istutettu pitkä puistokuja, jonka keskelle on muodostettu tilava lehtimaja, mihin viininkorjuun aikana sunnuntaisin kokoonnutaan kaikilta lähirantamilta tanssimaan ja ilakoimaan. Saarella on vain yksi ainoa talo, mutta se on tilava ja mukava; siinä asuu veronkantomies ja se sijaitsee eräässä notkelmassa, joten se on suojassa tuulilta.

Viiden-kuudensadan askelen päässä saaresta etelään päin on toinen paljon pienempi saari, viljelemätön ja autio, jonka myrskyt näyttävät muinoin repineen irti suuremmasta ja jonka soraisessa maaperässä ei kasva muuta kuin raitoja ja hanhentatarta, mutta jolla kuitenkin kohoaa korkea, rehevänurminen ja sangen miellyttävä kumpu. Järvi on melkein säännöllisen soikion muotoinen. Sen rannat eivät tosin ole niin rehevät kuin Genève'n ja Neuchâtelin järven, mutta muodostavat sille kuitenkin varsin kauniin kehysten, varsinkin länsiosassa, joka on taajaan asuttua ja jota reunustavat viinimäet kiipeilevät erään vuorijonon rinnettä ylöspäin melkein niinkuin Côte-Rôtiessa, mutta eivät anna yhtä hyvää viiniä. Etelästä pohjoiseen päin lukien sijaitsevat siellä Saint-Jeanin voutikunta, Bonneville, Bienne ja järven pohjoispäässä Nidau, välillä aina sangen hauskannäköisiä kyliä.

Sellainen oli tyyssija, jonka olin varannut itselleni ja johon päätin asettua lähdettyäni Val-de-Traversistä. Tämän valitseminen oli niin rauhanharrastukseni, yksinäisyyttä rakastavan ja hitaan luontoni mukaista, että luen sen niiden suloisten unelmien joukkoon, joihin olen ollut eniten hurmaantunut. Minusta tuntui, että tuolla saarella olisin enemmän erossa ihmisistä, paremmin suojassa heidän häväistykсилtään, enemmän unohtuneena heiltä, lyhyesti sanoen täydellisemmin jätettyinä nauttimaan toimeettomuuden ja mietiskelevän elämän suloudesta. Olisin tahtonut olla niin suljettuna tuolle saarelle, ettei minulla enää olisi ollut minkäänlaista yhteyttä kuolevaisten kanssa, ja varmaa on,

että ryhdyin kaikkiin ajateltavissa oleviin toimiin päästäkseni sen ylläpitämisen pakosta.

Aineellisen toimeentulonsa Rousseau sai turvatuksi ensinnäkin du Peyroun kanssa tekemänsä sopimuksen avulla, jonka mukaan tämä maksamalla hänelle elinkautisen eläkkeen sai oikeuden julkaista hänen kootut teoksensa. Lisäksi hän sai marsalkka Keithiltä kuudensadan frangin eläkkeen. Kirjakauppiailta hän myöskin sai jonkin verran korkoja. Kaiken kaikkiaan hänellä siten oli toimeentuloaan varten riittävät tulot.

Päästyäni rauhaan toimeentulon puolesta olin vapaa huolista kaikissa suhteissa. Vaikka annoinkin vihamiesteni vapaasti toimia maailmassa, jätin sen ylevän innostuksen, joka oli sanellut kirjoitelmani, ja periaatteitteni lujan järkkymättömyyden sielustani todisteeksi, joka piti yhtä sen kanssa, minkä koko elämäntapani antoi luonteestani. Muuta puolustusta panettelijoitani vastaan en tarvinnut. He saattoivat kuvata toista ihmistä minun nimisenäni, mutta he saattoivat pettää vain ne, jotka tahtoivat antaa pettää itsensä. Saatoin antaa elämäni heidän moitittavakseen alusta loppuun; olin varma siitä, että läpi vikojeni ja heikkouksieni, läpi kykenemättömyyteni kärsimään minkäänlaista iestä aina näkyisi oikeamielinen, hyvä ihminen, vailla katkeruutta, vailla vihaa, vailla kateutta, valmis myöntämään omat vääryytensä, vielä valmiimpi unohtamaan toisten tekemät vääryydet, ihminen, joka etsi kaiken onnensa rakastavista ja lempeistä intohimoista ja meni joka suhteessa vilpittömyydessä varomattomuuteen, jopa mitä uskomattomimpaan omanedunpyytämättömyyteen saakka.

Heitin siis tavallani hyvästit omalle ajalleni ja aikalaisilleni ja otin jäähyväiset maailmalta vetäytymällä tuohon saareen lopuksi ikääni; se näet oli aikomukseni, ja siellä toivoin voivani vihdoin toteuttaa tuon suuren unelmani: toimettomuudessa elämisen, jonka toteuttamiselle olin siihen asti turhaan omistanut kaiken sen vähäisen toimekkuuden,

minkä taivas oli minulle suonut. Tuosta saaresta oli minulle tuleva Paimanian saari, tuo autuaallinen maa, jossa nukutaan ja ”mennään vielä pitemmälle: ei tehdä mitään”.

Tuo ”pitemmälle meneminen” oli minulle pääasia, sillä olen aina varsin vähän kaivannut unta; joutilaisuus riittää minulle; ja kunhan minun vain ei tarvitse mitään tehdä, unelmoin vielä mielummin valveilla kuin nukuksissa. Kun romaanimaiden suunnitelmien aika nyt oli mennyt ja tyhjänpäiväisen kunnian haihtuvat huurut olivat pikemmin huumanneet kuin tyydyttäneet minut, oli minulla ainoana toiveena vain se, että saisin elää kaikesta pakosta vapaata elämää ainaisessa joutilaisuudessa. Se on autuaasten elämää toisessa maailmassa, ja sitä pidin tästä lähtien suurimpana onnenani tässä maailmassa.

Ne, jotka moittivat minua monista ristiriitaisista väitteistä, eivät jättäne moittimatta minua vielä yhdestä ristiriitaisuudesta. Olen sanonut, että seurapiirien joutilaisuus teki ne minulle sietämättömiksi, ja nythän minun nähdään etsivän yksinäisyyttä ainoastaan antautuakseni siinä joutilaisuuteen. Sellainen minä nyt joka tapauksessa olen; jos siinä on ristiriitaisuutta, niin se johtuu asiain luonnosta eikä minusta; mutta siitä on ristiriitaisuus niin kaukana, että päinvastoin juuri siitä näkyy, että olen aina sama minä. Seurapiireissä joutilaisuus on kuolettavaa, syystä että se on pakollista; yksinäisyydessä se on ihastuttavaa, syystä että se on vapaata ja tahdottua. Seurassa minusta on piinallista olla mitään tekemättä, syystä että siihen on pakko. Minun täytyy pysyä paikallani, kuin naulittuna istumaan tuolille tai pistettynä pystyyn seisomaan kuin seiväs, liikuttamatta jäsentäkään, uskaltamatta juosta, hypätä, laulaa, huutaa tai elehtiä milloin mieleni tekee, uskaltamatta edes ruveta haaveilemaan, tuntien joutilaisuuden koko ikävyyden ja samalla pakon koko kiusallisuuden; minun tulee tarkata kaikkia typeryyksiä, joita lausutaan, ja kaikkia kohteliaisuuksia, joita ladellaan, ja lakkaamatta rasittaa älyparkaani, jotten laiminlöisi tilaisuutta saada vuorostani sanotuksi sutkaukseni tai päästetyksi oman valheeni. Ja

mokomaa te sanotte joutilaisuudeksi! Sehän on kuin olisi pakkotyötä tekemässä.

Se joutilaisuus, jota minä rakastan, ei ole laiskurin joutilaisuutta, sellaisen, joka istuu kädet ristissä täysin toimeettomana eikä ajattele enempää kuin toimiikaan. Se on lapsen joutilaisuutta, lapsen, joka on lakkaamatta liikkeessä eikä kumminkaan tee mitään, ja samalla laver-telijan, jonka kieli laulaa, mutta kädet eivät toimita mitään. Rakastan askarella joutavia, aloittaa sata puuhaa ja jättää kaikki kesken, tulla ja mennä niin kuin päähäni pälkähtää, vaihtaa joka hetki suunnitelmaa, seurata kärpäsen jokaista liikettä, koettaa siirtää kallionlohkareen paikoiltaan nähdäkseni, mitä sen alla on, ryhtyä innokkaasti työhön, joka veisi kymmenen vuotta, ja surematta heittää sen sikseen kymme-nen minuutin kuluttua, lyhyesti sanoen: tuhlata aikaa joutaviin päivät pitkät välittämättä järjestyksestä ja johdonmukaisuudesta ja noudattaa kaikessa vain hetken oikkuu.

Kasvioppi sellaisena, jollaiseksi aina olen sen käsittänyt ja jollaisena siitä alkoi tulla minulle intohimo, oli juuri joutilalle sopivaa tutkiske-lua, omansa täyttämään vapaan aikani tyhjyyden jättämättä siihen tilaa mielikuvituksen heureille enempää kuin täydellisen toimeettomuuden ikävällekkään. Maleksimalla metsissä ja kedoilla, poimimalla koneelli-sesti sieltä täältä milloin kukan, milloin oksan, ikään kuin maistellen ruohoa melkein mistä sattui, tarkkaamalla tuhansia kertoja samoja seikkoja ja aina yhtä kunnostuneena, koska yhä uudestaan ne unoh-din, olisin voinut saada kulumaan iankaikkisuuden voimatta ikävystyä hetkeksikään. Niin hieno, niin ihmeteltävä, niin vaihteleva kuin on-kin kasvien rakenne, se ei pistä kouluttamattomaan silmään kylliksi voidakseen kiinnostaa sitä. Niiden elimistöissä vallitseva ainainen yh-denmukaisuus ja silti ihmeen suuri vaihtelevuus hurmaa vain ne, joilla jo on jonkinlainen käsitys kasvikunnan järjestelmästä. Muut tuntevat nämä kaikki luonnon aarteet nähdessään vain tylsää ja yksitoikkoista ihmettelyä. He eivät näe mitään yksityiskohtia myöten, sillä he eivät

edes tiedä, mitä pitää katsoa; eivätkä he myöskään näe kokonaisuutta, sillä heillä ei ole aavistustakaan siitä yhteyksien ja yhdistelmien ketjusta, joka ihmeillään tekee valtavan vaikutuksen huomioitsijan mieleen. Olin – ja puutteellisen muistini vuoksi täytyi minun aina pysyä – sillä onnellisella asteella, että tiesin siitä vain sen verran, että kaikki oli käsitettävissäni. Erilaiset maaperät, jotka saarella sen pienuudesta huolimatta olivat edustuneina, tarjosivat tutkittavakseni ja hauskuutukseksi niin suuren joukon eri kasvilajeja, että se olisi riittänyt koko elinajakseni. En aikunut jättää sen ainoatakaan ruohonkortta tutkimatta, ja valmistauduin jo kirjoittamaan lukemattomilla merkillisillä havainnoilla höystettyä *Saint-Pierren saaren kasvistoa*.

Kutsuin Thérèsen tulemaan ja tuomaan kirjani sekä tavarani. Aseuimme täysihoittoon saaren veronkantomiehen taloon. Hänen vaimolaan oli Nidaussa sisaria, jotka vuoroon tulivat hänen luonaan käymään ja joista Thérèse sai seuraa. Sain siellä maistaa suloista elämää, jollaista olisin tahtonut elää koko ikäni, mutta mieltymykseni siihen oli omansa vain saamaan minut sitä kipeämmin tuntemaan sen elämän katkeruuden, jonka oli määrä alkaa niin pian sen jälkeen.

Olen aina intohimoisesti rakastanut vettä, ja sen näkeminen vaikuttaa minut suloiisiin haaveisiin, vaikka niillä useinkaan ei ole tiettyä kohdetta. Noustuani en koskaan kauniilla ilmalla jättänyt rientämättä pengermälle hengittämään terveellistä ja raikasta aamuilmaa ja antamaan katseeni liidellä yli tuon kauniin järven, jota ympäröivät rannat ja vuoret ihastuttivat silmääni. En tiedä mitään kunnianosoitusta, joka olisi enemmän Jumalan arvon mukainen kuin tämä sanaton ihailu, jonka saa aikaan hänen tekojensa katseleminen ja jonka ilmaisuna eivät ole määräteot. Ymmärrän, että kaupunkien asukkaissa, jotka eivät näe muuta kuin rakennusten muureja, katuja ja rikoksia, usko on heikkoa; mutta en voi ymmärtää, kuinka maaseutulaisilta, ja varsinkaan yksinäisyysessä eläjiltä voi puuttua usko. Kuinka heidän sielunsa ei kohoa sata kertaa päivässä haltioituneena niiden ihmeiden tekijän puoleen, jotka

sattuivat heidän silmiinsä? Mitä minuun tulee, niin sydämeni on pitkäaikaisesta tottumuksesta, varsinkin noustessani raukeana unettomien öitteni jälkeen, herkkä kohoamaan tuohon haltiotilaan, joka ei mitenkään kysy ajatuksen rasittamista. Mutta sitä varten on välttämätöntä, että silmiäni hivelee luonnon ihastuttava näky. Huoneessani rukoilen harvemmin ja kuivemmin, mutta nähdessäni kauniin maiseman tunnen mieleni liikuttuneeksi voimatta sanoa mistä. Olen jostakin luke-
nut, että eräs viisas piispa tarkastusmatkalla tapasi hiippakunnassaan vanhan vaimon, joka, kun hänen oli rukoiltava, ei osannut muuta kuin sanoa: ”Oo!” Piispa sanoi hänelle: ”Eukkoseni, rukoilkaa te aina edelleenkin niin; teidän rukouksenne on parempi kuin meidän.” Sellainen muita parempi minunkin rukoukseni on.

Aamiaisen syötyäni kirjoitin kiireesti ja vastahakoisesti muutamia kirjepahuksia toivoen kiihkeästi sitä onnellista aikaa, jolloin minun ei enää lainkaan tarvitsisi niitä kirjoittaa. Puuhailin sitten kotvan aikaa kirjojeni ja paperieni kimpussa pikemmin purkaakseni ne laatikosta ja järjestääkseni ne kuin lukeakseni niitä; ja tuo järjestäminen, josta tuli minulle Penelopen työ, antoi minulle mieluisen tilaisuuden tuhлата muutaman hetken; sitten kyllästyin siihen, jätin sen sikseen ja vietin sen sijaan loput kolme neljä aamutuntia tutkimalla kasvioppia ja varsinkin Linnén järjestelmää, johon minussa heräsi niin intohimoinen kiintymys, ettei se ole minusta oikein lähtenyt senkään jälkeen, kun huomasin sen tyhjyyden. Tuo suuri havaintojentekijä on mielestäni Ludvigin rinnalla ainoa, joka tähän asti on katsonut kasvitiedettä luonnontutkijana ja filosofina; mutta hän tutki sitä liiaksi kasvikoelmista ja puutarhoista eikä kylliksi luonnosta itsestään. Minä taas otin koko saaren puutarhakseni, ja heti kun minun tarvitsi tehdä tai tarkistaa jokin havainto, riensin metsiin tai niityille kirja kainalossa; siellä paneuduin pitkälleni maahan kysymyksessä olevan kasvin ääreen ja tutkin sitä mielin määrin sellaisena kuin se siinä kasvoi. Tuo menetelmä on suuresti auttanut minua tuntemaan kasvit niiden luonnollisessa tilassa,

ennen kuin ihmiskäsi on viljellyt sitä ja muuttanut niiden luontoa. Kerrotaan että Fagon, Ludwig XIV:n henkilöäkäri, joka osasi mainita nimeltä ja tunsu aivan hyvin kaikki kuninkaallisen puutarhan kasvit, oli maaseudulla niin tietämätön, ettei tuntenut enää mitään. Minun laistani on aivan päinvastoin: luonnon luomuksista tunnen yhden ja toisen, mutta puutarhurin tuotteista en yhtäkään.

Iltapäivisin taas jättäydyin kokonaan joutilaisuutta rakastavan ja huolettoman luontoni valtaan noudattaen täysin vapaasti hetken miellijohteita. Usein, kun ilma oli tyyni, menin heti aterialta noustuani ja hyppäsin yksin pieneen veneeseen, jota veronkantomies oli opettanut minua melomaan vain yhdellä airolla; se liukui avovedelle. Sillä hetkellä, jolloin se irtaantui rannasta, tunsin niin voimakasta iloa, että ihan vavahtelin; sen syytä minun on mahdoton sanoa tai oikein ymmärtääkään, jollei se ehkä ollut salainen onnentunne siitä, että siellä olin häijyjen ihmisten saavuttamattomissa. Kiertelin sitten yksin järvellä, lähestyin joskus rantaa, mutta en koskaan noussut maihin. Usein jätin veneeni tuulen ja veden vietäväksi ja vaivuin epämääräisiin, jos kohta typeriin, niin silti suloiisiin haaveisiin. Joskus huudahdin liikuttuneena: "Oi luonto! Oi äitini! Täällä olen vain sinun suojassasi; täällä ei ole ovelia, konnamaisia ihmisiä tuppautumassa sinun ja minun väliini." Etäännyin siten noin puolen lieuen päähän rannasta; olisin suonut, että järvi olisi ollut aava kuin valtameri. Tehdäkseni mieliksi koiraparalleni, joka ei pitänyt tuollaisesta vesillä oleilusta yhtä paljon kuin minä, asetin kuitenkin tavallisesti retkelleni päämäärän, nimittäin maihinnousemisen pienelle saarelle, jolla kävelin tunnin pari tai loikoilin nurmella kummun harjalla nauttien kylliksi järven ja sen ympäristöjen ihailemisesta, tutkien ja leikellen kaikkia ulottuvillani olevia kasveja ja mielikuituksessani rakennellen kuin toinen Robinson itselleni asuntoa tälle pikku saarelle. Rakastuin kovasti tuohon kumpuun. Kun saatoin tuoda sinne kävelyllä Thérèsen ja veronkantomiehen vaimon sisarineen, kuinka olinkaan silloin ylpeä voidessani olla heidän luotsinaan ja op-

paanaan! Toimme sinne oikein komeasti kaniineja sikiytymään; se oli taaskin juhlahetki Jean-Jacquesille. Tämä pikku saaren asuttaminen teki sen minulle vieläkin kiinnostavammaksi. Siitä lähtien kävin siellä useammin ja vielä suuremmaksi huvikseni etsimässä merkkejä uusien asukasten edistymisestä.

Näihin hauskutuksiin lisäsin vielä yhden, joka muistutti mieleeni suloisen elämäni Les Charmettesissa ja johon vuodenaika tarjosi erikoisen tilaisuuden. Se oli osa maalaistehtävistä vihannesten ja hedelmien korjuussa, joissa me, Thérèse ja minä, huviksemme olimme mukana yhdessä veronkantomiehen vaimon ja hänen perheensä kanssa. Muistan, että eräs berniläinen nimeltä Kirchberger, joka oli tullut minua tapaamaan, löysi minut istumasta suuressa puussa, säkki sidottuna vyötäisilleni ja jo niin täynnä omenia, etten enää voinut liikahda. Tämä tapaaminen ja muutamat muut samanlaiset eivät minusta olleet lainkaan pahemmiksi. Toivoin, että berniläiset saatuaan tietää, kuinka vietin joutoaikani, eivät enää huolisi häiritä sen levollista kulkua, vaan jättäisivät minut rauhaan yksinäisyyteeni. Olisin paljon mieluummin ollut eristettynä siihen heidän tahdostaan kuin omastani; silloin olisin ollut varmempi siitä, ettei rauhaani olisi häiritetty.

Tämä on nyt taas yksi noita tunnustuksia, joita, kuten olen ennakolta varma, lukijani eivät ota uskoakseen, vaikka heidän on täytynyt koko elämäni kulussa nähdä lukemattomia sisäisiä mielentiloja, jotka olivat erilaisia kuin heidän omansa. Kummallisinta on, että he, samalla kun väittävät kaikkien hyvien tai yhdentekevien tunteiden, joita heillä itsellään ei ole, minulta puuttuvan, aina ovat valmiit väittämään minulla olevan niin pahoja tunteita, ettei mokomia edes voi syntyä ihmisyydämessä; heistä on sitten aivan helppo sanoa, että olen ristiriidassa luonnon kanssa, ja tehdä minusta hirviö, jollaista ei voi olla olemassakaan. Ei ole sitä järjettömyyttä, joka heistä ei näyttäisi uskottavalta, jos se vain on omansa minua mustaamaan, eikä sitä harvinaista ominaisuutta, joka heistä tuntuisi mahdolliselta, jos se vain voi olla minulle kunniaksi.

Mutta uskoivatpa tai sanoivatpa he mitä hyvänsä, minä silti vain yhä tarkasti kerron, mitä Jean-Jacques Rousseau oli, teki ja ajatteli, selittelemättä ja puolustelematta hänen tunteittensa ja ajatustensa omissuuksia ja kysymättä, ovatko muut ajatelleet niin kuin hän.

Mielistyin Saint-Pierren saareen niin kovin ja pidin siellä oleskelusta niin paljon, että aina vain kiinnitin kaikki toiveeni saareen ja lopulta toivoin, ettei minun koskaan tarvitsisi poistua sieltä. Vierailut, joilla minun oli käytävä naapureissa, matkat, jotka minun olisi pitänyt tehdä Neuchâтелиin, Bienneen, Yverdoniin, Nidauhun, tuntuivat minusta jo niitä ajatellessanikin rasittavilta. Saarelta poissa vietettävä päivä tuntui minusta olevan kuin onnestani leikattu palanen, ja järven muodostamasta piiristä poistuminen oli minusta oikeasta elementistäni poistumista. Sitä paitsi menneeltä ajalta saamani kokemus oli tehnyt minut pelokkaaksi. Tarvittiin vain, että jokin hyvä hiveli sydäntäni, niin minun jo täytyi varoa menettäväni sen, ja hartaaseen haluuni saada päättää päiväni tällä saarella liittyi erottamattomana pelko, että minun olisi pakko lähteä sieltä. Olin ottanut tavakseni mennä iltaisin istumaan rannalle, varsinkin milloin järvellä oli aallokkoa. Tunsin omista nautintoista nähdessäni aaltojen murtuvan jalkojeni juurella. Siitä muodostui mieleeni kuva maailman melskeestä ja oman asumukseni rauhallsuudesta, ja tuo suloinen ajatus liikkutti joskus mieltäni niin, että tunsin kyynelten vierivän silmistäni. Rauhaa, josta nautin intohimoisesti, häiritä vain levoton luulo, että menettäisin sen, mutta levottomuus meni niin pitkälle, että turmeli rauhan sulaisuuden. Tunsin asemäni niin epävarmaksi, etten uskaltanut luottaa siihen. ”Ah!” sanoin itsekseäni, ”kuinka kernaasti antaisin sen vapaan vallan, joka minulla on poistua täältä ja josta en lainkaan välitä, jos sijaan saisin varmuuden, että saan jäädä tänne ainiaaksi. Miksi minua ei pidetä täällä väkisin vangittuna, sen sijaan että minun nyt armosta annetaan oleskella täällä? Ne, jotka vain sallivat minun olla täällä, voivat millä hetkellä hyvänsä karkottaa minut täältä; ja voinko toivoa, että vainoojani nähdessään,

että täällä olen onnellinen, antavat minun edelleenkin olla onnellinen? Ah, ei riitä, että minun sallitaan elää täällä; tahtoisin, että minut tuomittaisiin siihen, ja tahtoisin, että minut pakotettaisiin jäämään tänne, jottei minun olisi pakko poistua täältä.”

Loin kateellisen katseen onnelliseen Micheli Ducret’hen,* jonka oli tarvinnut Aarburgin linnassa rauhallisena vain tahtoa olla onnellinen ollakseen se todella. Vihdoin, alinomaan hautoessani näitä mietteitä ja huolestuneena aavistellessani uusia myrskyjä, jotka aina olivat valmiina yllättämään minut, aloin uskomattoman kiihkeästi haluta, että tämä saari määrättäisiin minulle elinkautiseksi vankilaksi, eikä niin kuin nyt, ainoastaan sallittaisi minun asua siinä, ja voin vanhoja, että jos olisi ollut vapaassa vallassani järjestää niin, että minut olisi siihen tuomittu, olisin tehnyt sen mitä iloisimmin mielin, sillä tahdoin tuhat kertaa mieluummin valita pakon elää siellä lopun ikääni kuin vaaran, että minut sieltä karkotettaisiin.

Tämä pelko ei kauan osoittautunut turhaksi. Hetkellä, jolloin kaikkein vähimmin sitä odotin, sain kirjeen Nidaun herra maavouhdilta, jonka hallintopiirissä Saint-Pierren saari oli; sillä kirjeellä hän Heidän Ylhäisyyksiensä nimessä antoi minulle käskyn poistua saarelta ja heidän valtioistaan. Sitä lukiessani luulin näkeväni unta. Mikään ei ollut luonnottomampaa, järjettömämpää, odottamattomampaa kuin moinen käsky; sillä aavistelujani olin toki pitänyt pikemmin onnettomuuksistaan säikähtäneen ihmisen huolina kuin ennakkotunteena, jolla olisi voinut olla vähintäkään todellisuuspohjaa. Toimet, joihin olin ryhtynyt ollakseni varma korkeimman vallan äännettömästä suostumuksesta, se seikka, että minun oli annettu kaikessa rauhassa sijoitua asuntooni, vierailut, joilla luonani olivat käyneet useat berniläiset ja maavouti itsekin, joka oli osoittanut minulle runsaasti ystävällisyyttä ja huomaavaisuutta, kolkko vuodenaika, jolloin oli raakamaista ajaa ulos

* Hän oli genèveläinen oppinut (1690–1766), joka vallankumouksellisen toimintansa vuoksi teljettiin Aarburgin linnaan.

raihmainen ihminen, kaikki saattoi minut ja monet muut henkilöt luulemaan, että tuossa käskyssä oli jokin väärinkäsitys ja että ilkimieliset olivat varta vasten valinneet viininkorjuun ajan, jolloin senaatti ei ollut täysilukuinen, antaakseen minulle yhtäkkiä tämän iskun.

Jos olisin kuunnellut ensimmäisen suuttumukseni ääntä olisin lähtenyt heti paikalla. Mutta minne mennä? Miten minun kävisi talven tullessa, vailla päämäärää, voimatta valmistautua lähtöön, vailla ajajaa, vailla ajoneuvoja? Jollen tahtonut jättää kaikkea hunningolle, papereitani, tavaroitani, kaikkia asioitani, tarvitsin aikaa pitääkseni niistä huolen, ja käskyssä ei ollut sanottu, annettiinko sitä minulle vai ei. Yhä jatkuvat onnettomuudet alkoivat masentaa rohkeuttani. Ensi kertaa tunsin luontaisen ylpeyteni taipuvan välttämättömyyden ikeen alle, ja huolimatta sydämeni nurinasta minun täytyi alentua pyytämään odotusaikaa. Käännyin herra de Graffenriedin puoleen, joka oli lähettänyt minulle käskyn, saadakseni sen selitetyksi. Hänen kirjeestään kävi ilmi, että hän kovasti paheksui samaista käskyä, jonka hän vain mitä vastenmielisimmin tiedotti minulle, ja surun ja arvannon osoitukset, joita se oli täynnä, tuntuivat minusta kaikki hyvin herttaisilta kehotuksilta puhua hänelle avomielisesti. Tein sen. Pidin aivan varmana, että kirjeeni avaisi noitten väärintehneittenkin ihmisten silmät näkemään heidän epäinhimillisyytensä ja että, jos niin julmaa käskyä ei peruutettaisikaan, minulle myönnettäisiin kohtuullinen odotusaika, kenties koko talvikin, valmistautuakseni poislähtöni ja valitakseni turvapaikkani.

Odottaessani vastausta rupesin ajattelemaan asemaani ja miettimään, mihin oli ryhdyttävä. Näin joka taholla niin paljon vaikeuksia, mieliharmi oli niin kovin kalvanut voimiani, ja terveyteni oli siihen aikaan niin huono, että annoin mieleni kokonaan masentua, ja mielenmasennukseni seurauksena oli, että menetin nekin vähät henkiset voimat, jotka minulla ehkä vielä oli jäljellä selviytyäkseni parhaalla mahdollisella tavalla surkeasta tilastani. Koetinpa vetäytyä mihin pa-

kopaikkaan tahansa, niin oli selvää, etten voinut välttää kumpaakaan niistä kahdesta tavasta, joita oli käytetty minua karkotettaessa, ja joista toinen oli, että rahvas salaisilla vehkeillä nostatettiin minua vastaan, toinen, että minut ajettiin pois avointa väkivaltaa käyttäen ilmoittamatta mitään syytä siihen. En siis voinut odottaa löytäväni mitään varmaa turvapaikkaa, ellen lähtenyt etsimään sitä kauempaa kuin voimani ja vuodenaika näyttivät tekevän minulle mahdolliseksi. Tämä kaikki johti minut takaisin niihin ajatuksiin, jotka äsken olivat askarruttaneet mieltäni, ja uskalsin lausua toivomuksen, että suvaittaisiin mieluummin määrätä minut elinkautiseen vankeuteen kuin panna minut harhailemaan lakkaamatta maan päällä karkottamalla minut vuoron perään kaikista valitsemistani pakopaikoista. Kaksi päivää ensimmäisen kirjeeni jälkeen kirjoitin herra de Graffenriedille toisen ja pyysin häntä tekemään Heidän Ylhäisyyksillensä sellaisen ehdotuksen. Molempiin kirjeisiini Bernistä tullut vastaus oli mitä jyrkimpään ja tylyimpään sanamuotoon laadittu käsky poistua neljänkolmatta tunnin kuluessa saarelta ja tasavallan koko välilliseltä ja välittömältä alueelta ja olla koskaan sille palaamatta mitä ankarimpien rangaistusten uhalla.

*Rousseuaun ja eräitten johtavien korsikkalaisten välillä oli ollut neuvotte-
luja siitä, että R:n piti Y h t e i s k u n t a s o p i m u s -teoksessaan esittä-
miensä periaatteiden mukaisesti laatia Korsikan kansalle hallitusmuoto ja
lait. Kun hänen nyt oli poistuttava asuinpaikastaan, hänessä heräsi ajatus
siirtyä Korsikaan tuota tehtäväänsä suorittamaan. Tarkemmin asiaa har-
kittuaan hän kuitenkin huomasi itsensä siihen sopimattomaksi. Hän tunsi
olevansa luotu tietopuoliseen työhön, yksinäisyydessä tapahtuvaan mietiske-
lyyn, mutta ei toimimaan käytännöllisessä elämässä eikä kestävästi siinä
helposti syntyviä taisteluja. Sitä paitsi matkan pituus, kalleus ja vaivalloi-
suus sekä kiireinen lähtö, joka teki tarpeelliset valmistelut mahdottomiksi,
pakottivat hänet luopumaan tuosta aikeestaan. Lähdestään Saint-Pierren
saarelta ja sen jälkeisistä vaiheistaan R. kertoo:*

Herra marsalkan kutsun johdosta päätin matkustaa Berliiniin, jättää Thérèsen talvehtimaan Saint-Pierren saarelle tavaroineni ja kirjoineni ja tallettaa paperini du Peyroun haltuun. Toimin niin nopeasti, että jo seuraavan päivän aamuna poistuin saarelta ja lähdin Biennen jo ennen puoltapäivää. Siihen matkani oli vähällä päättyä erään siellä sattuneen tapahtuman vuoksi, jota en saa jättää kertomatta.

Heti kun oli levinnyt huhu, että olin saanut käskyn poistua tyysijastani, tuli vierailuille luokseni suuri joukko henkilöitä lähiseuduilta ja eritoten berniläisiä, jotka täynnä mitä inhottavinta valheellisuutta tulivat imartelemaan ja lepyttelemään minua ja vakuuttelemaan, että oli valittu lomien aika, jolloin senaatin kokouksissa oli vähän jäseniä, tuon käskyn laatimiseksi ja julistamiseksi minulle, käskyn johdosta, he sanoivat, koko Kahdensadan neuvosto oli suutuksissaan.

Muutamia noista lohduttajista tuli Biennen kaupungista, joka on pieni Bernin alueen joka taholta ympäröimä vapaa valtio, muiden muassa eräs nuori mies nimeltä Wildremet. Tämän perhe oli korkearvoisin ja vaikutusvaltaisin tuossa pikkukaupungissa. Maanmiestensä nimessä Wildremet hartaasti pyysi minua valitsemaan tyysijakseni heidän kaupunkinsa vakuuttaen minulle, että he kovin kernaasti tahtoivat ottaa minut vastaan, että he pitäisivät kunnianaan ja velvollisuutenaan saada minut siellä unohtamaan kärsimäni vainot, että minun heidän keskuudessaan ei tarvinnut pelätä minkäänlaista vaikutusta berniläisten taholta, että Bienne oli vapaa kaupunki eikä kenenkään käskettävissä ja että kaikki sen kansalaiset olivat yksimielisesti päättäneet olla ottamatta kuuleviin korviinsa mitään minua vastaan tähdätyä anomusta.

Huomatessaan, ettei saanut minua horjutetuksi päätöksestäni, Wildremet hankki avukseen useita henkilöitä sekä Biennestä ja sen lähiseuduilta että Bernistäkin, muiden muassa ennen mainitsemani Kirchbergerin, joka oli pyrkinyt tuttavuuteeni siitä saakka kun pakeni Sveitsiin ja joka kyvyillään ja periaatteillaan kiinnosti mieltäni. Mutta

odottamattomampia ja painavampia olivat Ranskan lähetystön sihteerin herra Barthésin pyynnöt. Herra Barthés tuli minua tapaamaan yhdessä Wildremet'n kanssa, kehotti kovasti minua suostumaan tämän kutsuun ja hämmästytti minua vilkkaalla ja hellällä mielenkiinnolla, jota hän näytti tuntevan minuun. En lainkaan tuntenut herra Barthésia, mutta huomasin hänen panevan sanoihinsa ystävyyden lämpöä ja intoa ja näin hänellä todella olevan sydämen asiana saada minut suostutetuksi asettumaan Bienneen. Hän ylisteli minulle mitä komeimmin sanoin kaupunkia ja sen asukkaita, joihin hän näytti olevan niin läheisessä suhteessa, että minulle puhuessaan usean kerran sanoi heitä suojelijoikseen ja isikseen.

Tämä Barthésin esiintyminen pani kaikki otaksumani sekaisin. Olin aina epäillyt herra de Choiseuliä kaikkien Sveitsissä kokemieni vainojen salaiseksi aiheuttajaksi. Ranskan Genève'ssä olevan residentin sekä Solothurnissa olevan lähettilään käyttäytyminen todisti nämä epäluulot liiankin oikeiksi; huomasin Ranskan salaa vaikuttavan kaikkeen, mitä minulle tapahtui Bernissä, Genève'ssä, Neuchâtelissä, enkä luulut itselläni olevan Ranskassa ainoatakaan muuta mahtavaa vihamiestä kuin Choiseulin herttuan.

Mitä saatoin siis ajatella Barthésin käynnistä luonani ja siitä hellästä osanotosta kohtalooni, jota hän näytti tuntevan? Onnettomuuteni eivät vielä olleet hävittäneet sydämelleni luonteenomaista luottavaisuutta eikä kokemus vielä ollut opettanut minua näkemään kaikkialla väijytyksiä ystävyydenosoitusten alla. Hämmästyneenä etsin syytä tähän Barthésin hyvän tahtoisuuteen; en ollut siksi typerä, että olisin uskonut hänen ryhtyneen tuohon tekoon omasta aloitteestaan; näin siinä huomionherättämisen halua, jopa teennäisyyttäkin, joka viittasi johonkin salattuun tarkoitukseen, enkä suinkaan ollut koskaan tavannut hänenlaisissaan pikku palvelusmiehissä sitä jalomielistä pelottomuutta, joka samanluontoisessa toimessa ollessani usein oli pannut sydämeni veren kuohahtelemaan.

Olin aikoinaan herra de Luxembourgin luona jossakin määrin tutustunut herra de Beautevilleen;* hän oli osoittanut jonkin verran hyväntahtoisuutta minua kohtaan; lähettilääksi jouduttuaan hän vielä muutaman kerran oli osoittanut muistavansa minut, olipa kutsuttanut minut käymään luonaankin Solothurnissa, ja kutsu, vaikken sitä noudattanut, oli kuitenkin liikuttanut sydäntäni, tottumaton kun olin saamaan osakseni niin hienoa kohtelua ylhäisiltä virkamiehiltä. Otaksuin sen vuoksi, että herra de Beauteville, vaikka hänen oli pakko noudattaa saamiaan ohjeita Genève'n asioiden suhteen, kuitenkin sääli minua onnettomuuksissani ja oli toimien yksityishenkilönä hankkinut minulle tämän pakopaikan Biennessä, jotta voisin elää siellä rauhassa hänen turvissaan. Olin kiitollinen huomaavaisuudesta, mutta en tahtonut käyttää sitä hyväkseni, vaan olin kerta kaikkiaan päättänyt matkustaa Berliiniin ja ikävöin hartaasti hetkeä, jolloin saisin jälleen tavata herra marsalkan, vakuuttunut kun olin siitä, että enää vain hänen parissaan löytäisin tosi rauhan ja pysyväisen onnen.

Lähtiessäni saarelta Kirchberger saattoi minua Bienneen asti. Siellä tapasin Wildremet'n ja eräitä muita bienneläisiä odottamassa minua astuessani maihin. Kaikki yhdessä aterioimme ravintolassa, ja sinne saavuttuani pyysin ensi työkseni hankkimaan itselleni rattaat, koska aioin lähteä jo seuraavana aamuna. Aterian aikana nuo herrat alkoivat uudelleen hartaasti pyytää minua jäämään heidän keskuuteensa, jopa niin lämpimästi ja niin liikuttavin vakuutuksin, että kaikista päätöksistäni huolimatta sydämeni, joka ei koskaan ole voinut vastustaa ystävällisyyttä, heltyi siitä, jota he minulle osoittivat. Huomartuaan päätökseni horjuvan he heti ponnistivat kahta kovemmin, ja tuloksena oli, että lopulta annoin myöten ja suostuin jäämään Bienneen ainakin seuraavaan kevääseen asti.

Wildremet kiiruhti heti hankkimaan minulle asuntoa ja kehui minulle muka suurenmoiseksi löydöksi rähjäistä, pientä, erään talon ta-

* Hän oli Ranskan lähettiläänä Solothurnissa.

kaosassa kolmannessa kerroksessa olevaa kamaria, joka oli pihalle päin ja josta saatoin nautinnokseni katsella erään säämiskänahkurin pihalle levittämiä haisevia vuotia. Isäntäni oli pieni halpamaisen näköinen mies ja aika roisto; seuraavana päivänä sain kuulla, että hän oli irstailija, peluri ja sangen huonossa maineessa kaupunginosassaan; hänellä ei ollut vaimoa, ei lapsia eikä palvelijoita, ja niinpä olin, surkeasti suljettuna yksinäiseen kamariini, saanut maailman herttaisimmalla seudulla asunnon, jossa muutamassa päivässä menehtyisin surumielisyyteen. Kipeimmin minuun koski se, että huolimatta kaikesta, mitä minulle oli sanottu asukasten hartaasta halusta ottaa minut vastaan, en kaduilla kulkiesani huomannut minkäänlaista kohteliaisuutta itseäni kohtaan heidän käytöksessään enkä hyväntahtoisuutta heidän katseissaan. Olin kuitenkin lujasti päättänyt jäädä sinne. Mutta jo seuraavana päivänä sain kuulla, näin ja tunsin, että kaupungissa vallitsi pelottava mielenkuuhu minua vastaan. Useita palvelusintoisia henkilöitä tuli ystävällisesti ilmoittamaan minulle että aiottiin antaa minulle jo seuraavana päivänä mahdollisimman tyylyssä muodossa käsky poistua heti paikalla valtiosta, se tarkoitti kaupungista. Minulla ei ollut ketään, jolle uskoa huoleni; kaikki, jotka olivat kehottaneet minua jäämään, olivat luikkineet kuka minnekin. Wildremet oli kadonnut, en kuullut enää puhuttavan Bart-hésista, eikä näyttänyt siltä, että hänen suosituksensa olisi auttanut minua pääsemään niiden henkilöiden suureenkaan suosioon joita hän oli minulle kehunut suojelijoihseen ja isikseen. Eräs berniläinen, herra de Vau-Travers, jolla oli sievä talo lähellä kaupunkia, tarjosi minulle kuitenkin sieltä turvapaikan ja sanoi toivovansa minun siellä voivan välttää kiviteryksi tulemisen. Se etu ei tuntunut minusta siksi houkuttelevalta, että olisi tehnyt mieleni enää viipyä tämän vieraanvaraisen kansan keskuudessa.

Kun kuitenkin olin tähän viivytykseen menettänyt kolme päivää, oli minulta kulunut paljon enemmän kuin ne neljäkolmatta tuntia, jotka berniläiset olivat myöntäneet minulle poistuakseni kaikista hei-

dän valtioistaan, ja tuntien heidän tylyytensä olin tietenkin jonkin veran huolissani, tokko he sallisivat minun kulkea niiden läpi; mutta silloin Nidaun herra maavouti tuli juuri sopivalla hetkellä päästämään minut pulasta. Samoin kuin hän oli peittelemättä paheksunut Heidän Ylhäisyyksiensä väkivaltaista menettelyä, katsoi hän jalomielisyydessään velvollisuudekseen julkisesti osoittaa minulle, ettei hän mitenkään ollut siihen osallinen, eikä pelännyt lähteä voutikuntansa ulkopuolelle tullakseen Bienneen minua tapaamaan. Hän saapui lähtöni edellisellä päivänä; eikä hän suinkaan tullut salaa, vaan halusi antaa käynnilleen juhlallisen leiman, tuli täydessä juhlapuvussa vaunuissaan sihteerinsä kera ja toi minulle omassa nimessään antamansa passin, jotta voisin mukavasti kulkea Bernin valtion läpi tarvitsematta pelätä, että minua ahdistettaisiin. Hänen vierailunsa liikutti sydäntäni enemmän kuin passi. Olisin tuskin antanut sille vähemmän arvoa, vaikka se olisi koskenut jotakuta toista kuin minua. En tiedä mitään, mikä vaikuttaisi sydämeeni niin voimakkaasti kuin oikealla hetkellä tehty rohkea teko syyttömästi sorretun heikon hyväksi.

Vihdoin hankittuani vaivoin itselleni rattaat lähdin seuraavana aamuna tuosta surmaajamaasta, ennen kuin se lähetystö, joka kunniakseni piti lähetettämän luokseni, oli saapunut, jopa ennen kuin olin saanut nähdä jälleen Thérèsen, jota olin kehottanut tulemaan luokseni luullessani jääväni Bienneen ja jonka matkan tuskin ennätin peruuttaa kirjelijalla, jossa ilmoitin hänelle uuden onnettomuuteni. Teokseni kolmannessa osassa, jos koskaan jaksan sen kirjoittaa, saadaan nähdä, kuinka minä vaikka luulin lähteväni matkalle Berliiniin itse asiassa jouduin matkustamaan Englantiin ja kuinka ne molemmat naiset jotka tahtoivat pitää elämäni vaiheet määrättävissään, karkotettuaan juoniteluillaan minut Sveitsistä, missä en ollut kyllyksi heidän vallassaan, vihdoin saivat minut jätetyksi ystävänsä haltuun.

Lukiessani tämän teokseni herra kreivi ja rouva kreivitär d'Egmontille, herra prinssi Pignatellille, rouva markiisitar de Mesmelle ja herra markiisi de Juignélle lisäsin siihen seuraavan:

”Olen sanonut totuuden. Jos joku tietää asioita, jotka ovat ristiriidassa tässä antamani esityksen kanssa, niin hän, olivatpa ne vaikka tuhannesti todistettuja, tietää valheita ja petkutuksia; ja jos hän kieltäytyy perin pohjin tutkimasta ja selvittämästä niitä yhdessä minun kanssani, vielä elossa ollessani, niin hän ei rakasta oikeutta eikä totuutta. Itse puolestani julistan lujalla äänellä ja pelkäämättä: jokainen, joka, vaikkapa ei olisi lukenutkaan teoksiani, tutkii omin silmin luontoni laatua, luonnettani, tapojani, taipumuksiani, huvituksiani, tottumuksiani, ja saattaa pitää minua epärehellisenä ihmisenä, on itse ihminen, joka olisi otettava hengiltä.”

Niin päätin lukemiseni, ja kaikki vaikenivat. Rouva d'Egmont oli ainoa, joka minusta näytti liikuttuneelta; hän vavahteli silmin nähtävästi, mutta rauhoittui hyvin pian ja oli vaiti, niin kuin koko seurue. Sellainen oli tulos, jonka saavutin lukemisellani ja julistuksellani.

Matkallaan Berliiniä kohti Rousseau pääsi vain Strassburgiin asti, missä hän oleskeli kuukauden päivät. Siellä hänen matkansa suunta muuttui. Hänen oli näet vihdoinkin taivuttava noudattamaan rouvien de Boufflersin ja de Verdelinin kehotuksia ja lähtemään Englantiin, filosofi Humen luo. Maaliskuussa 1766 hän asettui Woottonin maatilalle Derbyn kreivikuntaan. Hänen elämänsä siellä oli aluksi rauhallista: hän tutkiskeli kasveja ja kirjoitteli ”Tunnustuksiaan”. Pian kuitenkin hänen synkkä mielensä ja luulevaisuutensa teki rauhasta lopun. Hän epäili Humeakin osalliseksi vihamiestensä salavehkeisiin ja tuohon suureen ”salaliittoon” häntä vastaan, joka itse asiassa oli olemassa vain hänen sairaalloisessa mielikuvituksessaan. Jonkin ajan kuluttua hän salaa pakeni takaisin Ranskaan ja oleskeli siellä ensin vuoden verran Trye-nimisessä prinssi de Contin linnassa. Levottomana kuin ahdistettu otus hän 1768 lähti sieltä Etelä-Ranskaan,

ensin Bourgoiniin, missä hän meni avioliittoon Thérèsen kanssa, sitten vähän edemmäs Monquiniin yhä harrastellen kasvien tutkimista ja kirjoittelun muistelmiaan. Vuonna 1770 hän siirtyi takaisin Pariisiin. Siellä valmistuivat "Tunnustukset".

Rousseau'n epäluuloisuus kehittyi vähitellen yhä selvemmäksi vainoharhaksi, mutta kaikessa, mikä ei koskenut hänen suhdettaan vihamiehiinsä, hän pysyi täysin normaalina. Paitsi "Tunnustuksiaan" hän vielä kirjoitti kaksi teosta: *Dialogues* (Vuoropuheluita) ja *Rêveries d'un promeneur solitaire* (Yksinäisen kävelijän haaveiluita).

Vuonna 1778 Rousseau asettui Ermenonvillen kylään lähelle Pariisia markiisi de Girardinin kutsusta, jolla siellä oli linna. Siellä hän heinäkuun 2. päivänä äkkiä kuoli. Suuren vallankumouksen aikana hänen maalliset jäännöksensä siirrettiin Pariisiin Panthéoniin.

SISÄLLYS:

Ensimmäinen kirja (1712–1728): Teoksen tarkoitus, s. 7. – Tekijän syntymä, vanhemmat, ja lähimmät omaiset, 8–10. – Muistoja varhaisimmasta lapsuudesta, 10–12. – Kasvatus kodissa; lapsen luonnonlaatu, 12–14. – Roussean Bosseyssa pastori Lambercier'n opettavana; siellä saadun kasvatuksen vaikutus, 14–24. – Paluu Genèveen ja seuraavat vuodet siellä; silloisten elämysten psykologiset vaikutukset, 24–37. – Karkaaminen Genèvestä; R. kohtalostaan, 38–40.

Toinen kirja (1728): Kuljeskelua Genèveen ympäristössä ja tulo Annecyhin rouva de Warensin luo, 41–43. – Rouva de W. Rousseauin kuvaamana, 43–46. – Ensi kohtaamisen R:hon tekemä vaikutus, 47. – Tulevaisuudentuuma; matka Torinoon ja olo siellä katekumeenien turvakodissa, 48–53. – Muita elämyksiä Torinossa, 53–65. – R:n paha teko kreivitär de Verceilis'n talossa, 65–69.

Kolmas kirja (1729–1730): Joutilaana Torinossa; kreivi de Gouvonin palvelijana ja kirjurina, 70–74. – Paluumatka Annecyhin, elämä rouva de Warensin talossa ja suhde häneen, 74–82. – R. kuvaa älyllisiä luonnonlahjojaan, 82–86. – R. Annecyn pappisseminaarissa; musiikinopiskelua, matka Lyoniin ja paluu Annecyhin, 87–89.

Neljäs kirja (1731–1732): Hauskoja tuttavuuksia ja elämyksiä An-necyssa rouva de Warensin poissa ollessa, 90–95. – Matka neiti Merceret'n ritarina Freiburgiin, ”konsertti” ja muita musiikkipuuhia Lausannessa, käynti Veveyssä ja olo Neuchâtelissa, 95–103. – Matka Pariisiin, olo siellä ja paluumatka Lyonin kautta rouva de Warensin luo Chamberyhin, 104–114.

Viides kirja (1732–1736): Rouva de Warens ja Claude Anet, 115. – R. elämästään Chambéryssä, 115–127. – R. rouva de Warensin rakastajana ja taloudenhoitajana, 127–129. – Musiikkipuuhia, uusia tuttavuuksia, kirjallisia harrastuksia Chambéryssa; sairaus; muutto les Charmettesiin, 129–130.

Kuudes kirja (1736–1741): Suloisia muistoja elämästä les Charmettes-sissa, 131–133. – Sairastelu jatkuu; sen henkisiä vaikutuksia; opiskelua, 133–138. – R:n päivä- ja työjärjestys, 138–148. – R. ratkaisee kysymyksen sielunsa autuudesta; äidinperinnön käyttö; lemmenseikkailu terveydenhoitomatkalla Montpellier'hen, 145–146. – Herra Wintzenried saa rouva de Warensin ja R:n välisen suhteen muuttamaan; muutoksen vaikutus R:hon, 146–151.

Seitsemäs kirja (1741–1749): Vertailua edellisissä kirjoissa kerrotun ja tässä sekä seuraavissa kerrottavan välillä; R:n esityksen lähteet, 152–155. – Toinen matka Pariisiin ja tapahtumat siellä, 155–158. – Matka Venetsiaan, 158–160. – Toiminta Ranskan Venetsian-lähetystössä, 160–174. – Venetsiassa saatujen kokemusten vaikutus R:hon, 174–176. – R:n ja Thérèse Le Vasseurin välisen suhteen synty ja alkuaikat, 176–180. – Sävellyksiä ja kirjallisia tuotteita; R. rouva Dupinin ja herra de Francueilin sihteerinä, 180–181. – R. jättää kaksi ensimmäistä lastaan Löytölastenseimeen, 181–182. – Tärkeitä tuttavuuksia, 182.

Kahdeksas kirja (1749–1756): R. tutustuu herra Grimmiin, 183. – R:n ensimmäinen tieteellinen kilpakirjoitus, 183–186. – R:n ja Thérèsen yhdyselämää 186–187. – Kilpakirjoituksen saavuttaman menestyksen vaikutus R:n elämäkatsomukseen, 187–188. – Miksi R. jätti lapsensa Löytölastenseimeen, 188–190. – R. panee toimeen elämänsä puhdistuksen 190–194. – Kynäsotaa arvostelijain kanssa; R:n maineen seurauksia, 195–198. – R:n tuttava- ja ystäväpiiri, 195–198. – R:n oopperan synty ja ensiesitys, 201–207. – Diderot'n ja Grimmin salavehkeitä, 207–209. – R:n *Kirje ranskalaisesta musiikista* ja sen seuraukset, 209–212. – *Narcisse* huvinäytelmän ensiesitys; toinen kilpakirjoitus; matka Genèveen ja tapahtumia siellä, 212–214.

Yhdeksäs kirja (1756–1757): R:n mielipide kirjailijantoiminnasta, 215–216. – Muutto maaseudulle, l'Ermitageen; kirjalliset työt siellä, 216–223. – R. suhteestaan Thérèseen ja tämän omaisiin sekä seurapiiriinsä, 223–230. – Täydellisen ystävyyskaipuuta; lemmenthaaveiluja yksinäisyydessä; sairautta ja muita ikävyyksiä, 230–234. – Kirje Voltairille Lissabonin tuhoutumista koskevan runon johdosta, 234–235. – Haaveilut jatkuvat; *Julie* romaanin kahden ensiosan synty, 235–242. – Rouva d'Épinayn ystävyysdenosoituksia; rauhallinen talvi, 242–244. – R:n rakkaus rva d'Houedetot'hon, 244–254. – Rva d'Épinayn ja R:n välit ovat vähällä rikkoutua, 254–264. – Ikävyyksiä R:n suhteissa eräisiin muihin ystäviinsä, 265–267. – R:n ja Grimmin välit rikkoutuvat, 267–270. – Rva d'Épinay rikkoo välinsä R:hon, R. muuttaa l'Ermitagesta Mont-Louis'hin, 270–275.

Kymmenes kirja (1758–1760): Sairautta; R. ystäviensä salaperäisestä suunnitelmasta, 276–280. – R:n Kirje d'Alembertille, 281–282. – R:n ja Diderot'n välit rikkoutuvat; seuraukset siitä, 282–290. –

Kirjallisia tuotteita ja töitä, 290–294. – R:n suhteet herra ja rouva de Luxembourgiiin ym. ylhäisiin, 294–297. – Viimeinen kirje Voltairille, 297–298.

Yhdestoista kirja (1761–1762): R. *Julie* romaaninsa yleisömenestyksestä, 299. – Rouva de Luxembourgigin ystävydenosoituksia, 300. – R: n taloudellinen asema ja tulevaisuudentuuma; hänen ja Thérèsen yhteiset raha-asiat, 300–302. – *Yhteiskuntasopimus* ja Émile valmistuvat; Émilin omituinen vastaanotto; uhkaavia huhuja; yöllinen hälytys, 302–310. – Viimeinen päivä Montmorencyn linnassa ja pakomatka Sveitsiin, 310–318.

Kahdestoista kirja (1762–1765): R. olostaan Yverdonissa, 319–321. – Siirtyminen Motiers'hen ja elämykset siellä, 321–329. – R. Saint-Pierren saarella, 329–340. – Karkotus sieltä ja viivähdys Biennessä aiotulla matkalla Berliiniin, 340–347. – Loppulause, 348. – R:n viimeiset ulkonaiset elämänvaiheet, 348–349.

